

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“- БИТОЛА
ФАКУЛТЕТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ – СКОПЈЕ

Фадил А. Исуфи

ВЛИЈАНИЕТО НА ПАНДЕМИЈАТА НА КОВИД-19 ВРЗ
НАЦИОНАЛНАТА БЕЗБЕДНОСТ НА РЕПУБЛИКА СРБИЈА СО
КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НА СОСЕДНИТЕ ЗЕМЈИ

Докторска дисертација

С К О П Ј Е

2023 година

М е н т о р:

Проф. д-р Злате Димовски

Членови на Комисијата:

Проф. д-р Жидас Даскаловски

Проф. д-р Марина Митревска

Проф. д-р Драгана Батиќ

Проф. д-р Марјан Николовски

Дата на одбрана:

Дата на промоција:

**Наука на којашто се стекнува докторатот: БЕЗБЕДНОСНИ
НАУКИ**

Апстракт

Пандемијата на ковид-19 покажа дека не е само здравствен, туку и безбедносен проблем што може да влијае врз спроведувањето на Стратегијата за националната безбедност на секоја земја. Како и сите земји во светот, така и поранешните држави на поранешна Социјалистичка Федеративна Република Југославија (СФРЈ), презедоа мерки во согласност со епидемиолошката состојба за намалување на последиците предизвикани од пандемијата.

Оваа дисертација опишува како се справи Република Србија на почетокот на пандемијата, во првата година кога малку се знаеше за вирусот којшто имаше тенденција да ја загрози националната безбедност во сите области од животот: политичкиот систем, човековите права, судството, медиумите, соработката со големите сили, економијата, здравството, образованието, безбедносниот сектор, вклучувајќи ги полицијата и војската. Направени се компаративни анализи со соседните земји како што се Република Хрватска, Босна и Херцеговина, Северна Македонија, Црна Гора и Косово и нивниот начин за спречување на пандемијата. Дисертацијата ги опфаќа и втората и третата година од пандемијата на сите споменати земји.

Истражувањето на дисертацијата спаѓа во областа на безбедносните науки, кои во текот на истражувањето користат мултидисциплинарни методологии за да опишат одредена појава или проблем. Во дисертацијата беа користени квантитативни и квалитативни методи, коишто изобилуваат со различни бројки и факти со дополнителни субјективни мислења на различни државници, функционери, институциите, како клучни елементи на националната безбедност медиуми и луѓе кои беа цитирани од авторот, а со тоа во исто време дисертацијата е многу поучна за академската заедница, државните органи, општеството и поединците во однос на тоа како подобро да се подготват за идните пандемии.

Клучни зборови: пандемија, ковид-19, стратегија за националната безбедност, политика, економија, здравство, образование, безбедност, полиција, армија, судство, човекови права.

Abstract

The pandemic covid-19 has shown that it is not only a health problem, but also a security problem that can affect the implementation of the National Security Strategy of each country. Like all countries in the world, the former states of the former Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRJ) have taken measures in accordance with the epidemiological situation to reduce the consequences caused by the pandemic.

This dissertation describes how the Republic of Serbia coped at the beginning of the pandemic, in the first year when little was known about the virus that tended to threaten national security in all areas of life: political system, human rights, judiciary, media, cooperation with the great powers, economy, health, education, and security sector, including police and army. Comparative analyzes were made with neighboring countries such as the Republic of Croatia, Bosnia and Herzegovina, North Macedonia, Montenegro and Kosovo and their way of preventing the pandemic. The dissertation covers the second and the third year of the pandemic in all mentioned countries.

Dissertation research falls within the field of security sciences, which in the course of research use multidisciplinary methodologies to describe a particular phenomenon or problem. Quantitative and qualitative methods were used in the dissertation, which abound with various numbers and facts with additional subjective opinions of various statesmen, officials, institutions, as key elements of national security, media and people who were quoted by the author, and thus at the same time the dissertation is very instructive for the academic community, government authorities, society and individuals in terms of how to better prepare for future pandemics.

Keywords: pandemic, covid-19, national security strategy, politics, economy, health, education, security, police, army, judiciary, human rights.

ИЗЈАВА

на студентот

Изјавувам дека при изработката на докторскиот труд ги почитувам позитивните законски прописи од областа на заштитата на интелектуалната сопственост и не користев реченици или делови од трудови на други автори без да ги почитувам методолошките стандарди. Изјавата ја давам под полна материјална и кривична одговорност.

Изјавил:

СОДРЖИНА

Методолошката рамка на истражувањето

ВОВЕД	1-3
1. Проблем на истражувањето	3-7
2. Предмет на истражувањето	7-13
3. Целта на истражувањето	13-14
4. Хипотези на истражувањето	14-15
5. Методологијата на истражувањето	16

ПРВ ДЕЛ

В о в е д	17-20

1.Република Србија

1.1. Стратегијата за националната безбедност на Република Србија	21-22
1.2. Анализа на првата стратегија	22-23
1.3. Придонесот на експертите и граѓанското општество во изготвувањето на првата стратегија	23-24
1.4. Анализа на втората стратегија	24-26
1.5. Придонес на експертите и граѓанското општество во изготвувањето на втората стратегија	26-27
1.6. Временскиот и политичкиот контекст на донесувањето на Стратегијата и нивните разлики	27-29
1.7. Влијанието на новата стратегија врз регионот	29-32
1.8. Историја на подготовката на Стратегијата на националната безбедност во светот	32-34

ВТОР ДЕЛ

2.Српското сценарио за пандемијата на ковид-19	35

2.1. Како започна 2020 година?	35-36
2.2. Хронолошки моменти и настани поврзани со невидливиот непријател за време на вонредната состојба	36-40
2.3. Борбата против вирусот продолжува веќе две години	40-41
2.4. Колку бранови на ковид-19 ја погодија Србија од почетокот на пандемијата?.....	41-43
2.1 . Политичкиот систем на Република Србија за време на пандемијата на ковид-19	43-44
2.1.1. Избори за време на пандемијата на ковид-19	44-47

2.1.2. Претседател	47-48
2.1.3 . Собрание	49-50
2.1.4. Влада	50-51
2.1.5. Правосудство	51-55
2.1.6. Опозицијата	55-56
2.1.7. Човекови права	56-58
2.1.8. Медиуми	58-60
2.1.8.1. Секуритизација на ковид-19 во медиумите	60-61
2.1.8.2. Извештај на Комесарот за информирање од јавен интерес 2020 година	61-62
2.1.8.3. Совет за следење на печатот и медиумите	63-64
2.1.8.4 . Безбедност на новинарите за време на пандемијата на ковид-19	65-66
2.2 . Соработка со големите сили	66-68
2.2.1 Соработка со Народна Република Кина (НРК)	68-69
2.2.2. Соработка со Руската Федерација (РФ)	69-70
2.2.3. Соработка со Соединетите Американски Држави (САД)	70-71
2.2.4. Соработка со Француската Република (ФР)	71-73
2.2.5. Соработка со Велика Британија (ВБ)	73-74
2.2.6 . Истражување за меѓународните односи на Србија за време на пандемијата на ковид-19	74-75
2.3. Економскиот систем на Република Србија за време на пандемијата на ковид-19	75-78
2.3.1. Работа и безбедност за време на пандемијата на ковид-19	78-79
2.3.2. Вирусот на ковид-19 го преименува Мини шенген во Отворен Балкан	79-82
2.3.3. Фискален совет на Србија	82-84
2.4. Здравствениот систем на Република Србија за време на пандемијата на ковид-19	84-87
2.4.1. Здравствена заштита за време на пандемијата на ковид-19 и Кризниот штаб	87-89
2.4.2. Имунизација со вакцини	89-90
2.4.2.1. Набавка на вакцини	90
2.4.2.2. Процесот на вакцинација во Србија	91-92
2.4.3. Две до три години со пандемијата на ковид-19 во Србија	92-94
2.4.4. Здравствените установи и персоналот во Република Србија во 2020 год.	94-96
2.4.5. Белградски центар за човекови права	96-98

2.5. Образовниот систем на Република Србија за време на пандемијата на ковид-19	98-102
2.5.1. Квалитет на наставата за време на пандемијата на ковид-19	102-104
2.5.2. Помош на Европската Унија и УНИЦЕФ за образованието во Србија за време на пандемијата на ковид-19	104-107
2.5.3. Истражување за образованието за време на пандемијата на ковид-19	107-108
2.5.3.1. Институт за унапредување на образованието и воспитанието на Република Србија	108-110
2.5.3.2. Центар за меѓународна јавна политика (ЦМЈП)	110-111
2.5.3.3. Центар за правата на децата во Ужице (УКПД)	111-113
2.6. Српската православна црква (СПЦ)	113-114
2.6.1. СПЦ во времето на пандемијата на ковид-19	114-118
ТРЕТ ДЕЛ	
3. Република Србија и безбедноста	118-119
3. 1. Република Србија и реформата на безбедносните служби	119-122
3.2. Работа на полицијата на Република Србија за време на пандемијата на ковид-19	122-123
3.3. Работата на српската полиција во вонредна состојба според анализата на Белградскиот центар за безбедност и политика (БЦБП)	123-125
3.4. Развој на настаните за време на вонредната состојба во полициското работење на Србија	125-128
3.5. Податоци на МУП на Србија за криминалот за вонредната состојба	128-130
3.6. Работата на српската полиција во втората и третата година од пандемијата на ковид-19	131-132
3.1.7. Министерот за внатрешни работи и „српскиот свет“	132-134
3.2. Армијата и безбедноста	
3.2.1. Армијата на Република Србија во вонредна состојба според Белградскиот центар за безбедност и политика (БЦБП)	134-137
3.2.2. Ангажирање на српската армија во вонредна состојба во 2020 година	138-141
3.2.3. Ангажман на српската војска во текот на 2021 и 2022 година	141-142
3.2.4. Обука и воено-полициски вежби на безбедносниот систем на Република Србија за време на пандемијата на ковид-19	142-145
3.2.5. Воена соработка меѓу Србија и Руската Федерација	145-148
3.2.6. Воена соработка меѓу Србија и НР Кина	148-149

3.3. Мигранти од Блискиот Исток во Република Србија

3.3.1. Мигрантите се во вонредна состојба поради пандемијата на ковид-19	150-153

ЧЕТВРТИ ДЕЛ

4. Иновациите и технологијата во Република Србија за време на пандемијата на ковид-19	153-154

4.1. Иновациите и технологијата на Србија за време на вонредната состојба и пандемијата	154-158

4.2. Иновации и технологија во Србија според НАЛЕД	158-160

5. Културата и традицијата во Република Србија за време на пандемијата на ковид-19	160-162

5.1. Културата и традицијата во Србија за време на вонредната состојба и времетраењето на пандемијата на ковид-19	162-164

5.2. Солидарноста во Србија за време на пандемијата на ковид-19.....	164-166

5.3. Одговорност на граѓаните на Србија за мерките против ковид-19	166-167

5.4. Теории на заговор во Србија во времето на ковид-19	167-168

5.5. Истражувањата во Србија за време на вонредната состојба за пандемијата на ковид-19	168-170

ПЕТИ ДЕЛ

6. Република Хрватска за време на пандемијата на ковид-19

6.1. Стратегијата за националната безбедност на Република Хрватска	170-172

6.2. Политичкиот систем на Република Хрватска за време на пандемијата на ковид-19	172-177

6.3. Човековите права во Република Хрватска за време на пандемијата на ковид-19	177-179

6.4. Хрватската економија за време на пандемијата на ковид-19	179-184

6.5. Хрватскиот здравствен систем за време на пандемијата на ковид-19	185-189

6.6. Образованието во Хрватска за време на пандемијата на ковид-19	190-192

6.7. Безбедносниот систем на Република Хрватска за време на пандемијата на ковид-19	192-198

6.8. Односите меѓу Хрватска и Србија за време на пандемијата на ковид-19.....	198-201

7. Република Босна и Херцеговина за време на пандемијата на ковид-19

7.1. Стратегија за национална безбедност на Република Босна и Херцеговина	201-203

7.2. Политичкиот систем на Босна и Херцеговина за време на пандемијата на ковид-19	203-206

7.3. Човековите права во Босна и Херцеговина за време на пандемијата на ковид-19	206-208
7.4. Економијата на Босна и Херцеговина за време на пандемијата на ковид-19	208-211
7.5. Здравствениот систем на Босна и Херцеговина за време на пандемијата на ковид-19	212-216
7.6. Образовниот систем на Босна и Херцеговина за време на пандемијата на ковид-19	217-220
7.7. Безбедносниот систем на Босна и Херцеговина за време на пандемијата на ковид-19	220-230
8. Република Северна Македонија за време на пандемијата на ковид-19	
8.1 Стратегија за националната безбедност на Република Северна Македонија	230-232
8.2. Политичкиот систем на Северна Македонија за време на пандемијата на ковид-19	232-236
8.3. Човековите права во Северна Македонија за време на пандемијата на ковид-19	236-238
8.4. Економијата на Северна Македонија за време на пандемијата на ковид-19	238-240
8.5. Здравствениот систем на Северна Македонија за време на пандемијата на ковид-19	241-244
8.6. Образовниот систем на Северна Македонија за време на пандемијата на ковид-19	245-249
8.7. Безбедносниот систем на Северна Македонија за време на пандемијата на ковид-19	249-258
8.8. Односите на Северна Македонија со Србија за време на пандемијата на ковид-19	258-260
9. Република Црна Гора за време на пандемијата на ковид-19	
9.1. Стратегија за националната безбедност на Република Црна Гора	260-261
9.2. Политичкиот систем на Црна Гора за време на пандемијата на ковид-19	262-264
9.3. Човековите права во Црна Гора за време на пандемијата на ковид-19	264-267
9.4. Економијата на Црна Гора за време на пандемијата на ковид-19	267-271
9.5. Здравствениот систем на Црна Гора за време на пандемијата на ковид-19	271-276
9.6. Образовниот систем на Црна Гора за време на пандемијата на ковид-19	276-278
9.7. Безбедносниот систем на Црна Гора за време на пандемијата на ковид-19	278-287
9.8. Односите на Црна Гора со Србија за време на пандемијата на ковид-19	287-288

10. Република Косово за време на пандемијата на ковид-19

10.1. Стратегијата за националната безбедностна Република Косово	288-290
10.2. Политичкиот систем на Косово за време на пандемијата на ковид-19	290-294
10.3. Човековите права во Косово за време на пандемијата на ковид-19	294-296
10.4. Економијата на Косово за време на пандемијата на ковид-19	296-299
10.5. Здравствениот систем на Косово за време на пандемијата на ковид-19	299-303
10.6. Образовниот систем на Косово за време на пандемијата на ковид-19	303-306
10.7. Безбедносниот систем на Косово за време на пандемијата на ковид-19	306-311
10. 8. Односите на Косово со Србија за време на пандемијата на ковид-19	312-313

ШЕСТИ ДЕЛ

Заклучок

Библиографија

СПИСОК НА ТАБЕЛИ И ГРАФИКИ

Графикон 1. Преземено од „Worldometer“ на 20.4.2022 год.	48
Табела 1. Број на бранови, времетраење, напрегање/варијанта, борбен модел и причини за избор на модел за борба против ковид-19. во Република Србија	49
Табела 2. Партии коишто влегоа во парламентот на изборите од 21.6.2020 година ...	53
Табела 3: Број на прекршувања на Кодексот од страна на порталите во првите недели од април до септември	72
Табела 4: Напади врз новинари во Србија по години	74
Табела 5: Фискални трошоци и структура на антикризните пакет-мерки во Србија, милијарди евра	92
Табела 6: Број на вакцинирани лица во Србија до 2 јуни 2022 година	100
Табела 7: Број на здравствени установи по тип на установа, Србија, 2020 година	104
Табела 8: Број на кривични дела од 15 март до 1 мај 2020 година	152
Табела 9: Вонредна ситуација наспроти вонредна состојба	171
Табела 10: Србија според глобалните индекси на дигиталната економија и иновациите	230
Табела 11: Епидемиолошка слика на БиХ	289
Табела 12: Табеларен приказ на компаративната анализа на земјите во борбата против пандемијата на ковид-19	397

Методолошката рамка на истражувањето

ВОВЕД

Постоењето на секоја држава низ историјата е поврзано со нејзината постојана борба против надворешните и внатрешните предизвици и закани кои ги загрозуваат или можат да ги загорат нејзините интереси. Без оглед на сферата во која се манифестираа општествените активности, предизвиците и заканите создадоа соодветни одбранбени механизми кои беа институционализирани преку безбедносната политика. Интересите на државите во областа на националната безбедност не се разликуваат многу: заштита на суверенитетот, независноста, територијата, населението, природните ресурси, основните принципи и вредности, кои ја сочинуваат основата за понатамошен развој, зголемување на благосостојбата и придонесот до хармонични односи со другите држави. Она што ги разликува е начинот на кој тие интереси се сметаат за поцелосно реализирани.

Министерството за одбрана е одговорно за изготвување на Стратегијата за национална безбедност на Република Србија, а при неговото изготвување беше докажана соработка со други државни институции во согласност со нивните надлежности. Стратегијата за национална безбедност е највисок хиерархиски документ во областа на националната безбедност. Тоа е националниот патоказ за постигнување на националната безбедност и во него се наведени најважните цели на националната безбедност и инструментите на националната моќ кои ќе се применат за нивно остварување.

Изработка на стратегија за национална безбедност е од мултидисциплинарен карактер. Имено, националната безбедносна стратегија сеопфатно ги идентификува најважните сегашни и најверојатно идни предизвици, ризици и безбедносни закани. Јасно е дека е многу тешко веродостојно да се предвидат идните процеси, особено настаните, така што развојот на која било стратегија е поврзана со ризикот да биде надмината од непредвидени околности и затоа не е функционална и целосно применлива. Меѓу тие непредвидени околности се смета и појавата на пандемијата ковид-19, на почетокот на 2020 година, која создаде конфузија во меѓународната и регионалната соработка. Овој здравствен проблем првично доведе до слабеење на различни институции и во самите држави. Државите презедоа различни мерки за заштита на здравјето на луѓето, со ограничување на

движењето на луѓето, а сето тоа доведе до намалување на довербата на граѓаните во тие институции.

Главниот мотив на ова истражување е што во првата (2020) година од пандемијата ковид-19 не видов опсежна анализа која ја вклучува националната безбедност со сите општествени сектори, туку само некои истражувања објавени од невладини организации кои покриваа само една тема во зависност од полето на работа.

Согледувајќи го сето тоа, почнав да го анализирам влијанието на пандемијата ковид-19 врз националната безбедност на Република Србија со цел да откријам до кој степен пандемијата ги загрозува националните интереси отелотворени во двете стратегии за национална безбедност. Истражувањето ја анализираше внатрешната безбедност на Република Србија, односно како функционираа политичкиот, економскиот, здравствениот, образовниот и безбедносниот систем за да се открие до кој степен се повредени човековите права, но и надворешната политика на Република Србија во се истражуваше заштитата на националните интереси со некои од соседните земји, земјите релевантни за оваа работа и соработката со земјите кои што Србија ги смета за клучни актери во глобалната политика со цел да ги зачува своите национални интереси, познати како четири столба на надворешната политика: ЕУ, САД, Русија и Кина.

Дефиниран предмет на истражување, влијанието на пандемијата ковид-19. за националната безбедност на Република Србија со главните сектори на политиката, економијата и општеството со компаративна анализа со некои од соседните земји, бара интердисциплинарен пристап кон предметот на истражување со јасен фокус на методологијата од областа на социјалната и хуманистичките науки. Општо земено, процесот на анализа на различни фактори кои влијаат на безбедноста на државата и општеството се однесува на областа на економските, политичките, историските науки, науките за меѓународните односи и другите општествени и хуманистички науки. Адекватно проучување на кој било систем, вклучително и нормативната организација на системот за национална безбедност, не е возможно без основните елементи на системската анализа, поради што е неопходно да се земат предвид достигнувањата и методите на организациските науки во овој поглед. Како таква, дисертацијата може да послужи како

модел за владиниот и невладиниот сектор за справување со други пандемии кои ќе се појават во иднина.

Тргнувајќи од сложеноста на предметот на истражување, основни научни цели на ова истражување се систематизација на научните сознанија од областа на безбедноста во функција на националната безбедност. Од социјален аспект, истражувањето е важно за сите институции во рамките на националната безбедност систем на Република Србија. Во оваа смисла, научните сознанија добиени во текот на истражувањето можат да бидат од значење за носителите на политички одлуки и државните институции кои се занимаваат со безбедносни проблеми и заштита на националните интереси. Дополнително, споменатото знаење може да укаже на потребата од редефинирање, доработка и модернизација на тековната стратегија за национална безбедност.

Специфичното општествено значење на истражувањето е како што следува: Здравје, образование и благосостојба на луѓето; Мир и правда за сите; Силни и одговорни институции; Економија и ефикасност; Партнерство со други институции/држави; Подобрување на севкупните работни перформанси на поединци/институции; Подобро спроведување на законите, процедурите или протоколите; Почитување на човековите права; Објективни информации; Намалување на дезинформациите во врска со следните вонредни ситуации, односно пандемии; Стабилна национална безбедност.

1. Проблем на истражувањето

На крајот на 2019 година и почетокот на 2020 година, светските медиуми објавија за ширењето на вирусот ковид-19, што **Светската здравствена организација (СЗО)** го прогласи за пандемија и закана за јавното здравје од меѓународно значење. Доказите за локално пренесување на болеста се пронајдени во повеќе земји, во сите шест региони на СЗО.¹ До 9.9.2020 година, се заразени 27.774.876 милиони луѓе во светот, од кои оздравеле 19.855.139 милиони, а починале 902.593.²

Кога е загрозена безбедноста на една нација, ситуацијата станува прашање на национална безбедност и треба да се третира како таква. Како што покажа пандемијата на корона-

¹World Health Organization, 11 March 2020, <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020> (пристапено на 1.9.2020 година).

²Worldometer, 9 September 2020, <https://www.worldometers.info/coronavirus/> (пристапено на 9.9.2020 година).

вирус, традиционалната безбедносна парадигма има неколку сериозни слепи точки, бидејќи очигледно не ги вклучува сите закани за човековата безбедност.

Кога пандемијата на ковид-19 го зафати светот, повеќето влади беа неподготвени за глобална здравствена вонредна состојба. Многу власти, без соодветни стратегии и витални капацитети, реагираа бавно и на тој начин не успеаја да ги заштитат своите граѓани. Ова доведе до нови дебати за тоа дали традиционалните сфаќања за националната безбедност се соодветни за 21 век. До оваа нова глобална закана, концептот на национална безбедност беше најчесто тесно дефиниран и државите се фокусираа само на заштита од агресија од други држави или тероризам. Како што покажа пандемијата на корона-вирусот, пристапот кон националната безбедност заснован првенствено на воени елементи не е решение.

Пандемијата на ковид-19 претставува егзистенцијална закана за човековата безбедност. Пандемиите не само што предизвикуваат зголемено ниво на смртност, туку и негативно влијаат врз економската, социјалната и политичката структура на земјата. Поради хиперглобализацијата и сè поголемата меѓусебна поврзаност, заразните болести сега се шират побрзо низ светот, не познавајќи граници и со тоа стануваат посериозни закани. Историски гледано, црната чума, една од најсмртоносните пандемии со кои се сретнало човештвото, создаде економски, социјален и политички пустош во Европа од 14 век. Слично на ова, шпанскиот грип од 1918 година зарази околу една третина од светската популација и уби над 40 милиони луѓе, бројка поголема од бројот на воен персонал убиен за време на Првата светска војна. Неодамнешните епидемии како САРС, МЕРС-КОВ и ебола, исто така, ја загрозија регионалната стабилност и безбедност.

Во трката за забавување на ширењето на пандемијата на ковид-19 владите презедоа многу строги мерки како што се затворање на границите, ограничување на патувањето, затворање бизниси и спроведување целосен карантин. Овие извонредни случувања сериозно ги погодија националните економии, како и глобалниот економски систем. Кристилина Георгиева, **генерален директор на ММФ**, рече дека се очекува пад на глобалната економска активност за три отсто оваа година – најлош пад од Големата депресија. Во споредба со финансиската криза од 2008 година, глобалната економска рецесија овојпат е многу потешка. Луѓето ширум светот сега се соочуваат не само со

здравствена криза, туку и со економска катастрофа, бидејќи стапката на невработеност драстично се зголемува, додека националното производство значително се намалува.

Покрај директните предизвици за **економијата**, пандемиите исто така имаат потенцијал да предизвикаат **политичка** нестабилност. Во случаите кога владите не успеаја да ја обезбедат потребната јавна грижа и немаа севкупни резултати, почнува да се раѓа пад на довербата во политичкиот систем. Неспособноста на владите, особено во развиените земји, брзо да реагираат во почетната фаза на пандемијата само го влоши чувството на несигурност кај луѓето. Ризикот од политичка нестабилност е многу поголем во слабите држави коишто немаат силни административни структури и јавноздравствена инфраструктура. Ако ситуацијата излезе од контрола, некои држави може дури и да пропаднат.

Африканските земји поттикнуваат особена загриженост, бидејќи нивните несоодветни јавноздравствени системи може да доведат до јавни немири. Покрај тоа, заразните болести, исто така, можат да претставуваат предизвик за воената моќ на земјата.

Пандемиите можат да ја поткопаат воената моќ предизвикувајќи смрт на воениот персонал и клучниот воен персонал. Тие може привремено да ги прекинат воените операции поради карантински мерки. На пример, Канада го запре движењето на својот воен персонал во странство, а САД ги запреа воените вежби во обид да го спречат ширењето на ковид-19. Слично на ова, американската морнарица го евакуира најголемиот дел од својот екипаж од носачот на авиони УСС Теодор Рузвелт на 31 март, откако над илјада морнари беа позитивни на тестот.

Пандемиите исто така можат да создадат средина зрела за експлоатација на терористичките групи. Додека владите се зафатени со борбата против пандемијата, овие групи можат да ја искористат новата ситуација за да ги унапредат своите зловни цели. Шефот за борба против тероризмот на Европската Унија, Жил де Кершов, предупреди за зголемените онлајн активности на екстремно десничарските групи во Европа и реорганизацијата на ДАЕШ (ИСИС) во Ирак и Сирија. Покрај тоа, ковид-19 откри недостаток на подготвеност во многу делови од светот и откри колку се чувствителни владите на потенцијалниот **биотероризам**.

Меѓутоа, постои и друга страна на медалот. Процесот на **обезбедување** (секуритизација) им овозможува на владите да преземат вонредни мерки. Исто така, граѓаните покажуваат подготвеност привремено да се откажат од своите граѓански слободи во замена за заштита и безбедност. Сепак, постои ризик што се јавува кога овие политики се нормализираат дури и откако ќе се отстрани заканата. Авторитарните лидери можат да ја искористат оваа ситуација за да го зголемат степенот на моќ. На пример, унгарското законодавство за корона-вирусот, коешто му дозволи на претседателот да владее со декрет и го отвори патот за неодредена вонредна состојба, предизвика сомнеж за идната насока на земјата. Покрај тоа, демократските практики може да се намалат. Многу земји ширум светот ги одложија националните и локалните избори, а големите собири и протести се забранети.

Но, и покрај големите предизвици, сепак може да има повеќе позитивни страни во оваа ситуација полна предизвици. Всушност, гледањето на пандемијата како национална и глобална безбедносна закана може да ја зголеми можноста за меѓународна соработка. Бидејќи пандемиите по дефиниција се глобален предизвик и повлекуваат колективен одговор, владите и безбедносните агенции ќе бидат многу повеќе вклучени во глобалната борба и ќе соработуваат со своите колеги од други земји. Недостигот на солидарност меѓу земјите членки на ЕУ, особено во раните фази на пандемијата, ги покажа негативните ефекти од пристапот „нацијата на прво место“.

Како што покажа пандемијата на корона-вирусот, традиционалната безбедносна парадигма има неколку сериозни слепи точки, бидејќи очигледно не ги вклучува сите закани за човековата безбедност. Според тоа, благосостојбата на граѓаните, квалитетот на животот и економскиот просперитет треба да бидат дел од националната безбедносна агенда. Затоа треба да се донесат нови и соодветни стратегии. Ваквото ново размислување, во комбинација со зголемени ресурси, јавна подготвеност, научно истражување и меѓународна соработка, е најважно за појавата на сеопфатна и поефикасна национална безбедносна парадигма.³

³Turkcan. M, 23 May 2020, Anadolu Agency, AA, <https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-pandemics-blind-spots-in-national-security-paradigms/1851654#> (пристапено на 10.9.2020 година).

Целта на истражувањето е да се открие нивото на ризик, односно предностите и недостатоците на националната безбедност на Република Србија предизвикани од пандемијата на ковид-19, со компаративна анализа на соседните земји.

2.Предмет на истражувањето

Предмет на истражувањето ќе биде анализа на влијанието на пандемијата на ковид-19 за националната безбедност на Република Србија со главните сектори на политиката, економијата и општеството со компаративна анализа на соседните земји.

2020 година ќе биде запаметена по корона-вирусот којшто го промени светот, наметна различни мерки на претпазливост, затворени граници, го отежна патувањето и меѓу најблиските. Покрај здравствените проблеми што ги создаде за многу земји во светот, вирусот ги погоди и економиите на сите земји и другите сектори и директно ја наруши нивната национална безбедност во поголема или во помала мера.

Извештајот дава јасна порака: ковид-19 е криза без преседан којшто ги погодува сите аспекти од нашите животи. Секое општество е чувствително на шокови и неволји, но некои страдаат многу повеќе и им треба подолго време за да закрепнат. Земјите на пониско ниво на човечки развој редовно се соочуваат со низа предизвици коишто влијаат врз нивната ранливост, како што се високата нееднаквост, високите стапки на сиромаштија и ограничениот пристап до мрежите за јавна безбедност.

Извештајот опишува колку брзо се менува светот: луѓето немаат доволно храна, заразните болести веројатно ќе се зголемат, многу студенти не добиваат високо образование, невработеноста вртоглаво расте, патувањето и комуникацијата се потешки.

Современите концепти за **национална безбедност** се појавија во 17 век за време на Триесетгодишната војна во Европа и Англиската граѓанска војна. Во 1648 година со Вестфалскиот мир се воспостави идејата дека **националната држава** има суверена контрола не само врз внатрешните работи како што е религијата, туку и врз надворешната безбедност. Идејата за национална држава е вообичаена денес, но би било погрешно да се претпостави дека тоа е единствениот начин да се гледа на меѓународната безбедност. Предвестфалскиот меѓународен систем се заснова на претпоставката дека постои универзален

принцип по кој се управува со работите на државите предводени од императори, папи, кралеви и принцови. Тоа навистина бил принципот на Светото Римско Царство.

Новата идеја за националната држава поаѓа од поинаков пристап. Мирот и стабилноста би биле подобро заслужени ако луѓето не се колат меѓу себе поради некој универзален принцип – во овој случај, религијата. Би било далеку подобро да се има меѓународен систем заснован на рамнотежа на национални држави посветени на ограничените цели на националниот суверенитет и самоодбрана.

Оваа идеја беше оспорена од филозофот Имануел Кант (1724–1804), кој ја воскресна идејата за универзален принцип не во стариот религиозен контекст, туку во секуларен инспириран од просветителството. Во својот есеј „Постојан мир: Филозофска скица“ од 1795 година, тој ја претстави својата идеја дека системот на националните држави треба да биде заменет со нов просветлен светски поредок.

Националните држави треба да им ги подредат своите национални интереси на општото добро и треба да бидат регулирани со меѓународното право. Така се роди секуларното гледиште за наднационалните институции коишто управуваат со меѓународните работи, што денес се одразува во глобалниот поглед на светот на либералниот интернационализам и најјасно се манифестира во **Обединетите нации**. Важно е да се имаат овие две школи на ум кога се разгледуваат различните дефиниции за националната безбедност. Тие се присутни во тековните дискусии за националниот суверенитет, меѓународното право и улогата на меѓународните институции во светските работи. На пример, американските либерални интернационалисти, со нивната посветеност на Обединетите нации и меѓународното владеење, се неокантијци, додека реалистите повеќе се стремат кон ставовите на Томас Хобс (1588-1679), Хуго Гроциус (1583-1645) и други филозофи кои се залагаат за превласт на националната држава.⁴

Човековата (хумана) безбедност се однесува на концепт којшто во голема мера беше развиен во Обединетите нации по крајот на Студената војна. Безбедноста е опширно дефинирана и ја опфаќа безбедноста на луѓето од глад, непријатност и угнетување, вклучително и штетни нарушувања во секојдневниот живот. Со текот на времето,

⁴ The Heritage Foundation, стр.17, [2015 IndexOfUSMilitaryStrength What Is National Security.pdf \(heritage.org\)](#) (пристапено на 11.9.2020 година).

концептот се прошири и вклучува економска безбедност, безбедност на животната средина, безбедност на храната, здравствена безбедност, лична безбедност, безбедност на заедницата, политичка безбедност и заштита на жените и малцинствата. Основната карактеристика на овој концепт е избегнувањето или минимизирањето на националната безбедност како воен проблем меѓу националните држави, фокусирајќи се на социјалните и економските причини и преземената меѓународна „одговорност за заштита“ на луѓето од насилство. Обединетите нацииго определуваат и управуваат со концептот.

Преку напорите на Канцеларијата на Обединетите нации за координација на хуманитарни прашања (ОСНА), елементите на човековата (хумана) безбедност добија поширока димензија, бидејќи тие ја надминуваат воената заштита и го загрозуваат човечкото достоинство. Следствено, стана неопходно државите да вложат свесни напори за градење врски со други држави и свесно да се вклучат во глобалните безбедносни иницијативи. Проширената дефиниција за безбедност на ОСНА повикува на широк опсег на безбедносни домени: економија, здравје, животна средина, заедница, политика, човекови права и лична безбедност. Заради критичкото испитување на ОСНА на овие мерки за човекова безбедност, глобалната безбедност станува особено важна во анализата. На пример, има многу земји каде што капацитетот за справување со невработеноста е исклучително слаб. Истото важи и за безбедноста на храната и другите области.⁵

Во меѓународните односи треба да се прави разлика помеѓу националната и глобалната безбедност. **Глобалниот поредок**, во кој државите се главни субјекти, се состои од мноштво институции, организации и договори со кои се регулираат различни области на политичкиот, економскиот и општествениот живот. Во последните седумдесет години, САД беа столб на меѓународниот поредок врз основа на кој според своите интереси создаде глобален поредок. Во меѓувреме, распределбата на глобалните сили се промени. Се појавија други нации или заедници на држави (Кина, ЕУ со Германија како регионална сила, Индија, Јапонија, Русија, Бразил, Канада, Австралија, Турција).

Секако, главниот тон за глобалната динамика и создавањето глобален поредок ќе го даде еволуцијата на односите меѓу САД и Кина, коишто дојдоа до израз за време на

⁵ Osisanya.S, United Nations, 2020, <https://www.un.org/en/chronicle/article/national-security-versus-global-security> (пристапено на 12.9.2020 година).

пандемијата на ковид-19. Сè укажува на фактот дека порано или подоцна ќе дојде до економско-технолошка одвоеност и подлабока геополитичка конфронтација меѓу САД и Кина.

Енигмата е судбината и однесувањето на **Европската Унија**. Освен што има свои проблеми, таа е стисната меѓу амбициите на САД и Кина. А засега повеќе е објект, отколку субјект на глобалната политика. Може да се објасни, но тешко е да се разбере зошто ЕУ, со оглед на нејзините потенцијали, не го зазема местото што реално ѝ припаѓа во распределбата на глобалната моќ. Можеби технолошкиот подем на Кина и грубото мешање на САД во нејзината енергетска и домашна политика ќе ѝ помогнат да излезе од сенката на моќен заштитник. Останува да се види каков став ќе заземе ЕУ во иднина, дали ќе застане на страната на САД против Кина или ќе одржува рамнотежа меѓу двете, или, пак, можеби ќе воспостави свои вооружени сили?

Во однос на **дефиницијата за национална безбедност**, не постои единствена дефиниција којашто би можела да ги задоволи потребите на научниците, експертите, теоретичарите, но општо земено дефиницијата може да се сфати на следниов начин: „Националната безбедност е услов за одржување на опстанокот на државата преку употреба на економската моќ, дипломатијата, воената и политичката моќ“. Концептот главно се разви во САД по Втората светска војна. Првично фокусиран на воената моќ, сега опфаќа широк спектар на аспекти, коишто влијаат врз невоената или економската безбедност на нацијата и врз вредностите за кои се залага националното општество. Според тоа, за да има национална безбедност, нацијата мора да поседува економски, енергетски, еколошки ресурси итн.

Безбедносните закани ги вклучуваат не само конвенционалните непријатели како што се другите национални држави, туку и недржавните субјекти како што се насилните недржавни елементи, наркокартелите, мултинационалните корпорации и невладините организации; некои власти во оваа категорија вклучуваат и природни катастрофи и настани коишто ѝ предизвикуваат сериозна штета на животната средина.

Мерките преземени за да се обезбеди национална безбедност вклучуваат: употреба на дипломатија за собирање сојузници и изолирање на заканите преку демонстрирање на економската моќ за да се олесни или да се наметне соработката преку одржување ефективни вооружени сили коишто спроведуваат мерки за цивилна одбрана и подготвеност за вонредни ситуации (вклучувајќи антитерористичка законодавна рамка), обезбедување отпорност и вишок на критична инфраструктура, употреба на разузнавачки информации за откривање и поразување или избегнување закани и шпионажа и за заштита на доверливи информации користејќи контраразузнавање или тајна полиција за заштита на нацијата од внатрешни закани.⁶

Поради моменталната ситуација во светот каде што многу земји се погодени од пандемијата и поради недостатокот на вистинска координација меѓу големите сили и точни информации за тоа што е вирусот ковид-19 и како да се потисне, се развија теории на заговор коишто укажуваат дека пандемијата е причина некои светски богати, односно некои меѓународни институции уште повеќе да се збогатат на сметка на помалку развиените земји. Во светските медиуми најмногу се споменува институциите на Светската здравствена организација (СЗО) и Меѓународниот монетарен фонд, а од поединците Бил Гејтс и Џорџ Сорос.

Нема епидемија, пандемија којашто е само здравствен проблем, *тоа е и социолошки, психолошки, економски, политички и безбедносен проблем*. Со оглед на тоа како реагираше светот на пандемијата, важноста на државата како главен субјект на меѓународните односи повторно дојде до израз. Меѓународните односи се карактеризираат како бескрајни и неизбежни односи на војни и освојувања. Тие односи на безбедносен план најдобро ги претставуваат безбедносните теории, а во рамките на тие теории најмногу се истакнаа две од најзначајните: реализмот и либерализмот.

Според **реалистичката теорија** со двајцата најпознати застапници, Ханс Моргентау и Кенет Валц, човековата желба за моќ е вкоренета во човечката природа, а бидејќи луѓето водат држави, секоја држава се обидува да ја акумулира својата моќ, којашто може да биде воена, економска или технолошка. Една или повеќе од нив го имаат главниот збор во меѓународните односи и се познати како хегемон, таканаречена водечка држава. Главен

⁶ ScienceDaily, 2020, [National security \(sciencedaily.com\)](https://www.sciencedaily.com) (пристапено на 12.9.2020 година).

предмет во меѓународните односи се државите. Основата на оваа теорија лежи во мислењето на англискиот филозоф Томас Хобс, кој ги гледа меѓународните односи како џунгла во која државата е волк за себеси, а силата или моќта се единственото средство за нивниот опстанок. Бидејќи средствата за преживување се ограничени, никому не може да му се верува, така што денешниот пријател може да стане утре лут непријател.

Бидејќи светот нема светска влада, тогаш земјите треба да се борат за своите интереси најдобро што знаат и тогаш се дозволени сите средства, вклучително и војната, за да се постигне целта. Според оваа теорија, во отсуство на светска влада, светскиот поредок е во анархија и државите се во постојана конкуренција и сакаат да доминираат една над друга. За да ги заштитат државите во анархичниот систем, тие воспоставуваат сојузи за зачувување статус кво за одреден период. Фундаменталната природа на меѓународниот систем не е променета со векови и државите избираат да влезат во конфликт доколку придобивките ги надминуваат последиците. Големите сили го имаат главниот збор во меѓународните односи. Мирот може да се одржи само ако една од водечките држави има мала предност во однос на другите, односно ако рамнотежата на силите е подеднакво распределена, така што никој не може да ризикува да нападне прв поради страв од контранапад. Државите можат да создаваат меѓународно право и меѓународни институции, но однесувањето на државите во меѓународните односи не зависи од меѓународното право, туку од нивните интереси и моменталната рамнотежа на силите.

Од друга страна, според **либералната теорија** и нејзиниот најпознат застапник Имануел Кант, во меѓународниот политички систем мирот е можен со републиканска влада заснована на конституционализам, закони и етика. Тој веруваше дека републиканските држави се произведувачи на мир затоа што имаат тенденција кон мирно однесување во споредба со другите држави коишто не се засноваат на владеење на правото. Републиканските држави секогаш ги слушаат своите граѓани пред да донесат одлуки. Но, според Кант, да се биде само републиканец не значи дека мирот може да се одржува самиот по себе, туку целиот меѓународен поредок треба да се заснова на законитоста на меѓународните односи. **Секој конфликт** во општеството може да се реши со дискусија и компромис.

Патот до мирот е преку демократските институции, почитувањето на универзалните човекови права и развојот на граѓанското општество. На регионално ниво, **ЕУ** е одраз на

либералната политика каде што европските земји се обединија поради економски интереси, а на светската сцена денес ја имаме организацијата **Обединети нации**. Поединците и приватните групи, коишто се во рамките на државите и го имаат главниот збор во државата, се главните носители на меѓународните односи, а нивната главна цел е економијата, односно богатството. Вистинскиот светски мир според оваа теорија е можен со индивидуална слобода, пазарна економија, доброволно здружување на граѓанското општество. Меѓународен мир е можен со укинување на војската, немешање во работите на други земји, прогласување на шпионажата за незаконита, употреба на дипломатијата и крај на воените потфати.⁷

Епидемијата на корона-вирусот предизвика вознемиреност ширум светот, особено во областа на правото. Дали секогаш мора да постои избор помеѓу правата и безбедноста? Ако не можеме да одиме на училиште или да работиме поради безбедносни мерки, дали ни се загрозени правата на слободата на образование и слободата на работење, односно слободата на движење? Може ли да се ограничат човековите права?

Во вонредни околности, како што се војни, природни катастрофи и други опасности, како што е пандемијата на корона-вирусот, постојат посебни ограничувања. Овие ограничувања се познати како отстапувања од човековите права, но ограничувањата на човековите права секогаш мора да бидат неопходни и пропорционални. Во текот на 2020 година беа прекршени правата на слобода на движење, изразување, мирно собирање, правото на здравје и многу други.

3. Целта на истражувањето

Целта на истражувањето е да се открие нивото на ризик, односно предностите и недостатоците на националната безбедност на Република Србија предизвикани од пандемијата на ковид-19, со компаративна анализа на соседните земји.

Истражувањето за пандемијата на ковид-19 е многу значајно затоа што до сега, додека трае пандемијата, сè уште не се спроведени вакви обемни истражувања во областа на безбедноста, коишто ги опфаќаат главните безбедносни сектори почнувајќи од

⁷ Williams D. Paul, *Security Studies*: Routledge, London and New York, 2008. стр.15-43

политиката, економијата, армијата и другите општествени фактори за Република Србија и нејзината соработка за време на пандемијата со големите сили и соседните земји.

Општественото значење на анализата на овие податоци може да даде подобри идеи за денешните и идните генерации за тоа што да очекуваат и како подобро да се подготват за идните пандемии. Тоа може да ги мотивира одговорните или другите граѓани да преземат превентивни мерки пред да се појави друга пандемија.

Научната важностна дисертацијата се одразува во фактот што таа може да им послужи на државата, социјалните институции, научните кругови, експертите и идните академици да ги прошират своите знаења и да извлечат заклучоци за лошите и добрите реакции на државните сектори и да подготват и да предлагаат подобри стратегии за справување со други пандемии.

Примарна целна истражувањето ќе биде како пандемијата на ковид-19 влијае врз националната безбедност на Република Србија.

Секундарна целќе биде како пандемијата на ковид-19 влијае врз националната безбедност на соседните земји на Република Србија, најмногу од поранешна Југославија.

За да се постигне оваа цел, **првата задача** на овој труд ќе биде анализа на Стратегијата за националната безбедност на Република Србија. **Втората задача** ќе биде пообемна и главно ќе се анализира влијанието на пандемијата на ковид-19 врз националната безбедност на Република Србија. **Третата задача** ќе вклучува анализа на некои од поранешните југословенски републики коишто сега се соседни земји со Република Србија како што се: Хрватска, Босна и Херцеговина, Северна Македонија, Црна Гора и Косово.

4. Хипотези на истражувањето

Генерална хипотеза;

Функционирањето на институциите при пандемиски услови е отежнато, дури и оневозможено, а посебно тоа се рефлектира на безбедносниот сектор и заканите и ризиците по безбедноста на граѓаните во голема мера се зголемуваат и претставуваат директен предизвик по егзистирањето на општествениот систем.

Со оглед на предметот и целта на истражувањето, ќе се истражат следниве помошни хипотези:

1. Ако ковид-19 беше сфатен посериозно на почетокот на пандемијата, одговорот на релевантните институции за националната безбедност на Република Србија за спречување на пандемијата би дал подобри резултати од сегашните.
2. Доколку постоеше тесна координација од почетокот на пандемијата меѓу државниот врв, од една страна, и опозицијата, граѓанското општество и медиумите, од друга страна, политичката безбедносна ситуација во Србија ќе беше постабилна.
3. Доколку Владата соработуваше и комуницираше подобро со сите сегменти на општеството и ги имаше предвид нивните специфичности за различноста на потребите, нивните елементарни човекови права немаше да бидат уништени за време на пандемијата.
4. Доколку Србија повеќе се приклонуваше кон некои од големите сили за време на пандемијата, тоа би ја поткопало и нејзината политичка позиција во меѓународните односи, особено воената неутралност.
5. Доколку распадот на поранешна Југославија не оставеше длабоки лузни, соработката на Србија со некои од поранешните републики ќе беше на завидно ниво и веројатно ќе ја ублажеше кризата и ќе доведеше до меѓусебно почитување и подобар одговор на пандемијата, наместо до повторното растење на национализмот и етничките страсти.

Наведените хипотези се резултат на овие прашања, на кои во дисертацијата ќе се направат обиди да се дадат одговори:

1. До кој степен ковид-19 влијаеше врз националната безбедност на Република Србија и каков беше одговорот на релевантните институции за националната безбедност?
2. Како постапуваше Србија во однос на опозицијата, граѓанското општество и медиумите и дали ги зеде предвид нивните мислења против пандемијата и како тоа влијаеше на политичката ситуација во земјата?
3. Дали имаше колапс на човековите права во Република Србија за време на пандемијата на ковид-19?
4. Какви беа односите и соработката на Србија со големите сили за време на пандемијата?
5. Каков беше односот меѓу Србија и некои од соседните земји за време на пандемијата и дали имаше зголемување на национализмот и етничките тензии во регионот?

5. Методологијата на истражувањето

Методологијата на истражувањето ќе биде комбинирана со квалитативни и квантитативни методи.

Собирањето и анализата на податоците ќе се состои од два дела. Првиот дел ќе опфати општи методи, а вториот дел ќе опфати посебни методи.

Првиот дел, односно **општите методи**, вклучуваат:

- Аналитичко-синтетички;
- Статистички;
- Индуктивно-дедуктивни;
- Историски и;
- Компаративна анализа на различни фактори или елементи.

Вториот дел од **специјалните методи** се состои од два дела.

Првиот посебен метод од вториот дел ќе биде дескриптивна анализа, што подразбира дека ќе се користат информации од различни извори, што укажува на сложеноста на ситуацијата, каде што различни фактори влијаат врз моменталната состојба на пандемијата на ковид-19. почнувајќи од земји, институции, интересни групи и поединци и ќе биде претставено во рамките на дисертацијата со наслови и поднаслови.

Вториот посебен метод од вториот дел опфаќа: анализа на содржината, прекуобработка на написи од весници, анализа на телевизиски објави, веб-страници, анализа на биографии, анализа на различни истражувања од владини и невладини организации, различни специјализирани институции и институции и меѓународни институции.

Главен инструмент за собирање податоци ќе биде набљудувањето, а интернетот ќе се користи како алатка за истражување на сите податоци за земјите коишто ќе бидат вклучени во истражувањето, почнувајќи од политички, економски и безбедносни или воени податоци.

При анализата ќе се почитува етиката на истражувањето, така што ниту една од анализираните целини или референтни објекти нема да биде повредена ниту од психички, ниту од физички аспект.

ПРВ ДЕЛ

В о в е д

Секој поединец, семејство, работна заедница, град, држава природно се стреми да има предвидлива и сигурна сегашност и иднина. Општествата, нациите и државите можат да се развиваат на различни начини: со постоење на јасна визија и стратегија, спонтано – од случај до случај, или под претежно влијание на странски фактори.-Примерите на некои земји покажуваат дека е најдобро за едно општество, нација или држава кога има релативно јасна визија или стратегија за следните неколку децении. Во поразвиените и поорганизираните земји овој документ е достапен за јавноста, додека во други постои едноставно во идеите на клучните членови на одредено општество. Со оглед на тоа што се работи за многу сложено прашање, голем број помали земји немаат стратегија, бараат сопствена ориентација и имаат големи тешкотии во дефинирањето на развојот.

Постојат различни мислења дали на малите и на средните држави⁸, како што е Република Србија, им е потребна стратегија за националната безбедност. Во овој поглед, може да се забележат најмалку три пристапи.

Првиот пристап поаѓа од оцената дека државите сè уште се главни субјекти на меѓународното право и системот на односи и дека за таква институција е карактеристично да ги има сите потребни атрибути на суверенитет, вклучително и соодветно дефинирана стратегија за националната безбедност. Поддржувачите на оваа идеја сметаат дека без соодветно организирана безбедност на национално ниво, безбедноста на повисоко ниво не може правилно да се постигне, т.е. на регионално или на глобално ниво, како и на пониско ниво како што е општествената, групната, корпоративната или личната безбедност. Тоа значи дека националната безбедност би била основна, а другите видови безбедност би биле дополнителни. Овој пристап е карактеристичен особено за оние кои сметаат дека Србија треба да ја задржи воената неутралност.

⁸ Постојат различни мислења за тоа кои се критериумите за да се категоризира една земја како „мала“ или „средна“. Таму обично се земаат бројот на жители, големината на територијата, економските, безбедносните и други потенцијали. Има автори кои, на пример, не велат дека Србија е „мала“ земја, туку „помалубројна“ држава. Но, тие пристапи се релативни: Србија во однос на некои земји е „мала“ или „помала“ по своите капацитети, а во однос на други е „средна“ или дури „поголема“.

Во **вториот** пристап, оцената е дека веќе нема класичен суверенитет, дека интеграцијата преовладува, со што треба да бидат соодветни сите стратешки документи, вклучително и стратегијата за националната безбедност. Овој пристап е карактеристичен за оние кои сметаат дека Република Србија треба да ѝ се приклучи на Европската Унија, вклучително и некои воени интеграции.

Третиот пристап поаѓа од фактот дека сите односи во современиот свет стануваат глобални, дека класичните состојби се надминати и дека нема потреба од документи кои третираат толку важна област како безбедноста на национално ниво, туку општите и треба да се прифатат глобалните постулати на тој проблем. Овој став е карактеристичен за силните поддржувачи на глобализацијата.

Во овој труд се поаѓа од фактот дека постојат национални држави, дека тие се одговорни за сите процеси што се случуваат во нив, вклучувајќи ја и националната безбедност. Од Вестфалскиот мир⁹ во 1648 година, државата е главниот фактор во меѓународните односи. Ги создава речиси сите функции важни за опстанокот, зачувувањето на идентитетот и просперитетот на националната заедница во одредена област.

Во мноштвото големи државни работи е и државната безбедност. Имено, уште од настанокот на човечката заедница, човекот се соочувал со различни форми на закани. Луѓето реагираа на овие опасности рефлексно, понекогаш мистично, а почесто свесно. Од моментот кога човекот се обидува да разбере што се случуванавистина, се наметнува потребата таа активност да стане планирана, организирана, намерна и ефикасна. Така, се создадени бројни документи коишто ја регулираат оваа дејност. Историски гледано, тоа биле различни водечки акти на владетели, потоа заеднички тела како совети на мудреци, собранија, влади, комитети итн.

Во идеални услови, ако безбедносните прашања беа успешно решени на национално ниво на сите земји, тоа би значело дека ќе има стабилен мир во светот. Ова решение би ги претпочитало дури и интегративните процеси и не би им противречело на други

⁹ Вестфалскиот мир бил склучен на 24 октомври 1648 година, по триесетгодишна војна во Европа меѓу католиците и протестантите. Во тој документ беа дефинирани четири клучни принципи: **прво**, принципот на суверенитет на нациите – државите; **второ**, принципот на правна еднаквост меѓу народите – држави; **трето**, принципот на обврзувачки договори меѓу народите – држави; и **четврто**, принципот на немешање во внатрешните работи на друга национална држава. Многу од постулатите на овие принципи се инкорпорираани во современите документи на меѓународните односи.

позитивни глобални тенденции. Впрочем, Европската безбедносна стратегија¹⁰ (во натамошниот текст: Европскиот совет за безбедност) исто така ја нагласува важноста на националните држави за безбедноста: „Најдобрата заштита за нашата безбедност е свет составен од добро уредени демократски држави“.¹¹ А добро организирани демократски држави се незамисливи без соодветно организирана безбедност на национално ниво. Се разбира, за добра состојба на регионална и глобална безбедност, важно е оние земји коишто не се сметаат за демократски, или други не ги класифицираат во таа категорија, да бидат добро регулирани.

Последните настани во светот, вклучително и во нашата средина, покажуваат дека во кризни ситуации, како што се борбата против тероризмот, проблемите со мигрантите, економските проблеми, британскиот референдум за напуштање на Европската Унија (во натамошниот текст: ЕУ) и други, речиси сите земји се ориентираат да го решат она што им се заканува што е можно подобро во своите граници. Сето ова покажува дека националната држава едноставно не може да ги заобиколи сопствените надлежности и да им ги пренесе на некои наднационални институции или да ги спушти на ниво на граѓани. Меѓународните институции, како што е ЕУ, немаат сопствени разузнавачки капацитети, вооружени сили или други инструменти за ефективен одговор на предизвиците, ризиците и заканите. Поединец, граѓанин, особено ја нема таа можност. Затоа, улогата на националната држава во решавањето различни безбедносни проблеми е едноставно неизбежна. Стратегијата за националната безбедност е документот што ги дефинира прашањата од значење за безбедноста на една земја.

Кога се разгледуваат овие дилеми, треба да се има предвид дека валиден официјален став на властите, како и расположението на нашите граѓани, е дека Република Србија треба да ја задржи воената неутралност. Со оглед на овие околности, дилемата не постои, на Република Србија ѝ е потребна национална безбедносна стратегија.

По враќањето на статусот на независност, од една страна, државата добива низа нови обврски, а од друга страна ѝ се дава можност да ги регулира своите надлежности на начин

¹⁰Европската безбедносна стратегија ја дефинираше безбедноста како „предуслов за развој“ (стр. 6), а на второ место (стр. 19) дури нагласува: „Безбедноста е првиот услов за развој“, <https://www.isac-fund.org/download/Evropska%20strategija%20bezbednosti.pdf>

¹¹ Европска безбедносна стратегија, стр. 15.

соодветен на условите, на нејзините интереси, потреби и можности. Суштинските обврски вклучуваат усвојување нормативни и стратешко-доктринарни документи, неопходни за безбедно функционирање на државата и нејзините граѓани.

Со зголемувањето и разноликоста на заканите се зголемува и важноста од градење на националната безбедност. Република Србија, во оваа смисла, има значителни потреби за градење стабилна и сигурна национална безбедност, од најмалку три причини: **(1)** наследената состојба во таа област сè уште е оптоварена со низа тешкотии; **(2)** Република Србија неодамна ја врати својата државност и треба да изгради што е можно поквалитетни државни институции, вклучително и националната безбедност, и **(3)** земјата сè уште е во сложена политичка, економска и безбедносна ситуација, пред сè од гледна точка на актуелните предизвици, ризици и закани за нејзината безбедност, со која се соочува подолг временски период.

Дел од актуелните прашања за градење на националната безбедност на Република Србија се веќе решени (донесени се многу политичко-нормативни и стратешко-доктринарни документи, функционира безбедносниот систем и сл.), но остануваат уште бројни обврски на тој фронт. Досегашните искуства во подготовката на различни документи покажуваат дека во Република Србија има доволно интелектуален потенцијал во државните, научните и образовните институции, како и поединци, кои можат да се вклучат во подготовката на нови висококвалитетни стратешко-доктринарни и други акти.

Во својата понова историја, од 1804 година, десет пати менувајќи го името на државата и петнаесет пати Уставот, Србија немала континуитет во организираното воспоставување стратешки и доктринарни документи. По враќањето на статусот на независна држава во 2006 година, во Република Србија беа донесени неколку важни документи, значајни за функционирањето на современата држава. Тој факт е секако позитивен, без разлика на одредени забелешки за тие документи што се појавија во меѓувреме.¹²

¹² Krga Branko: *STRATEGIJA NACIONALNE BEZBEDNOSTI U TEORIJI I PRAKSI*, MEDIJA CENTAR „ODBRANA“ Beograd, 2017, стр. 11-15.

1. Република Србија

1.1. Стратегијата за националната безбедност на Република Србија

Стратегијата за националната безбедност на Република Србија (во натамошниот текст: Стратегијата за националната безбедност) е најважниот стратешки документ којшто ги утврдува основите на безбедносната политика во заштитата на националните интереси на Република Србија.

Појдовна точка на Стратегија за националната безбедност е суверенитетот и територијалниот интегритет на Република Србија, економскиот просперитет, социјалната стабилност, развојот на демократијата и владеењето на правото, почитувањето на човековите и малцинските права, европската надворешна политика и подобрувањето на соработката со највлијателните субјекти на меѓународната заедница и земјите од регионот.

Стратегијата за националната безбедност ја потврдува посветеноста на Република Србија на општите демократски вредности, меѓународното право и почитувањето на сопствената државотворна традиција. Во определбите изразени во Стратегијата за националната безбедност се изразува подготвеноста на Република Србија да придонесе за изградба и унапредување на сопствената, регионалната и глобалната безбедност во рамките на Обединетите нации, европските и другите меѓународни организации и регионални структури.

Стратегијата за националната безбедност обезбедува анализа на опкружувањето на Република Србија, ги утврдува предизвиците, ризиците и заканите за безбедноста, ги одредува националните интереси, ги поставува целите, основните принципи и елементи на националната безбедносна политика и ги дефинира структурата, принципите на функционирање и одговорностите во рамките на безбедносниот систем.

Стратегијата за националната безбедност е основа за изработка на стратешки документи во сите области на општественото живеење и функционирањето на државните органи и институции, заради зачувување и заштита на безбедноста на граѓаните, општеството и државата. Стратегијатата за национална безбедност е јавен документ којшто пред

домашната и меѓународната јавност ги претставува основните стратешки определби на Република Србија во областа на безбедноста.¹³

1.2. Анализа на првата стратегија

Народното собрание на Република Србија, на Првата седница на Втората редовна седница во 2009 година, одржана на 26 октомври 2009 година, ја донесе Одлуката за усвојување на Стратегијата за националната безбедност на Република Србија, „Службен весник на РС“, број 88 од 28. Решението стапи во сила на 5.11.2009 година.

Република Србија е решена да ја гради сопствената безбедност врз основа на развојот на демократските процеси, европската надворешнополитичка ориентација и политика на соработка и зајакнување на мерките за доверба во регионот, поради што претставува значаен фактор во регионалната безбедносна соработка и сигурен партнер во меѓународните односи.

Интересите на Република Србија се израз на виталните вредности и потреби на граѓаните, нацијата и државата и произлегуваат од највисоките вредности утврдени со Уставот на Република Србија. Република Србија ги смета за основна национална вредност првенствено независноста, суверенитетот и територијалниот интегритет, слободата, еднаквоста, градењето и зачувувањето на мирот, владеењето на правото, демократијата, социјалната правда, човековите права и слободи, националната, расната и верската еднаквост и родовата еднаквост, заштита на вредностите, имотот и на животната средина. Националните вредности се штитат со остварување на националните интереси.

Политиката за национална безбедност е дел од целокупната државна политика и се спроведува преку координирана програма на мерки и активности што ги презема државата за остварување на целите на националната безбедносна политика. Нејзинотоспроведување создава предуслови за политички, економски, социјален, културен и севкупен општествен развој на Република Србија.

¹³Саша В. Мијалковић: *НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ*, трето, изменето и дополнето издание, КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКА АКАДЕМИЈА, Београд, 2015, стр. 341.

Основата на определувањето на политиката е дека таа се залага за почитување на обврските коишто произлегуваат од Повелбата на ОН, принципите на Универзалната декларација за човековите права и Хелсиншкиот финален акт. Тој особено го нагласува воздржувањето од закани со сила или употреба на сила за загрозување на територијалниот интегритет или независност на која било држава, почитување на постоечките меѓународно признати граници и решавањето на спорите и отворените прашања со мирни средства.

Целите на националната безбедносна политика се подобрување на безбедноста на граѓаните, општеството и државата, зајакнување на националните безбедносни институции, превентивно делување преку спроведување ефективни мерки и активности, како и соодветно решавање на безбедносните ризици и закани заради заштита на националните интереси. Системот за национална безбедност претставува нормативно, структурно и функционално организиран збир на елементи чии активности ги штитат националните интереси на Република Србија.

Со системот на национална безбедност управуваат државните органи како носители на законодавната и извршната власт, со цел да се постигне најповолната безбедносна состојба. Во рамките на државата, еден од најважните елементи што го претставува врвот на системот е Советот за национална безбедност, којшто ги утврдува основите на политиката за национална безбедност и ги дефинира основните мерки и активности за зачувување и подобрување на националната безбедност и заштита на виталните национални интереси на Република Србија. Системот за национална безбедност е под демократска и граѓанска контрола, којашто ја спроведуваат Народното собрание, претседателот на Републиката, Владата, Советот за национална безбедност, други државни органи и јавноста, во согласност со закон.¹⁴

1.3. Придонесот на експертите и граѓанското општество во изготвувањето на првата стратегија

Професијата и граѓанското општество придонесоа за толкување на нацртот на овие две стратегии. Најмногу се истакна белградскиот центар за безбедносна политика (БЦБП), којшто претходно беше наречен Центар за цивилно-воени односи (ЦЦВО).

¹⁴ Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije:88/2009-51, Sluzbeni glasnik RS, 2009, <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/odluka/2009/88/1/reg> (пристапено на 3.4.2022 година).

Центарот за цивилно-воени односи (во натамошниот текст: ЦЦВО) организира **Тркалезна маса** за првата Нацрт-стратегија за националната безбедност и Нацрт-стратегијата за одбрана на Република Србија. Во дискусијата учествуваа домашни експерти и претставници на државните органи кои учествуваа во пишувањето на овие документи.

ЦЦВО одлучи да организира тркалезна маса со оглед на потребата од дополнително поттикнување на експертската дебата за најважните стратешки документи коишто за првпат се усвојуваат во Србија по стекнувањето на државноста. Намерата на организаторите беше да овозможат јавна дискусија за основните предизвици, ризици и закани за безбедноста, како и за вредностите што треба да ги заштити системот за национална безбедност. Посебно се разговараше за безбедносните цели и интереси, како и за националната безбедносна политика на Република Србија.

Центарот за цивилно-воени односи организира тркалезна маса на која, работејќи во **три панел-сесии**, беа анализирани нацрти на стратешки документи, Стратегијата за националната безбедност (СНБ) и Стратегијата за одбрана (СО). Настанот, којшто се одржа во Домот на Народното собрание на 28 јануари 2009 година, беше организиран со намера на Министерството за одбрана, како предлагач, да му се даде можност да ги објасни појдовните точки за изработка на нацртот, но и да ги слушне коментарите на граѓанските организации, како и конечно да ги разгледа политичките механизми за спроведување на овие документи.¹⁵

1.4. Анализа на втората стратегија

По цели 10 години поради очигледни промени на околностите во светот, Народното собрание на Република Србија на Десеттата седница на Втората редовна седница во 2019 година, одржана на 27 декември 2019 година, ја усвои Стратегијата за националната безбедност на Републиката на Србија „Службен весник на РС“ број 94 од 27 декември 2019 година, којашто стапи во сила на истиот датум. На денот на објавувањето на оваа

¹⁵ Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 19. mart 2012. <https://bezbednost.org/odrzan-je-okrugli-sto-o-nacrtu-strategije-nacionalne-bezbednosti-i-nacrtu-strategije-odbrane-republike-srbije/> (пристапено на 6.4.2022 година).

стратегија престана да важи Одлуката за усвојување на Стратегијата за националната безбедност на Република Србија („Службен весник на РС“, бр. 88/09).¹⁶

Правната основа за донесување на предложениот акт е содржана во член 9, став 2, точка 2) од Законот за одбрана („Службен весник на РС“, бр. 116/07, 88/09, 88/09 – друг закон, 104/09 – други закони, 15/10 и 36/18), со кој се предвидува дека Народното собрание ја усвојува Стратегијата за националната безбедност на Република Србија во областа на одбраната и член 8, став 1 од Законот на Народното собрание („Службен весник на РС“, број 9/10), со која се утврдува дека Народното собрание донесува: закон, буџет, завршна сметка, план за развој, просторен план, деловник, стратегија, декларација, резолуција, препорака, одлука, заклучок и автентично толкување на законот.

Причините за донесување на актот за втората Стратегија за националната безбедност на Република Србија се дека по усвојувањето на првата стратегија во 2009 година, во меѓувреме се случија значителни промени во стратешкото опкружување на Република Србија. Признавајќи го фактот дека Република Србија мора да ги следи промените во животната средина и да ја приспособи својата безбедносна политика кон тие промени, со цел на најдобар начин да ги заштити своите национални интереси, Министерството за одбрана, во согласност со Програмата за работа на Владата, а врз основа на надлежностите утврдени со закон, ја изработи Стратегијата за националната безбедност на Република Србија.

Заради изготвување на Стратегијата за националната безбедност на Република Србија и Стратегијата за одбрана на Република Србија, во ноември 2016 година беше формирана Посебна работна група, во која покрај претставници на Министерството за одбрана, беа вклучени и претставници на Генералниот секретаријат на Претседателот на Република Србија, претставници на другите надлежни министерства, Агенцијата за безбедност и информации и Канцеларијата на Советот за национална безбедност и разузнавање.

Клучните определби при изготвувањето на Стратегијата за националната безбедност беа воената неутралност и европската надворешна политичка ориентација. Согласно Законот

¹⁶ Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije: 94/2019-13, Sluzbeni glasnik RS, 2019, <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/strategija/2019/94/2> (пристапено на 5.4.2022 година).

за одбрана, член 9, став 2, точка 2), Народното собрание на Република Србија ја донесува Стратегијата за националната безбедност на Република Србија.¹⁷

1.5. Придонес на експертите и граѓанското општество во изготвувањето на втората стратегија

Во текот на вториот нацрт на Стратегијата од 2019 година, Белградскиот центар за безбедносна политика (во натамошниот текст: БКБП) на 8 мај 2018 година, повторно организира експертска расправа за нацртите на Стратегијата за националната безбедност и Стратегијата за одбрана. Дискусијата се одржа во салата на Сојузот на независни синдикати на Србија, додека претседавач беше д-р Филип Еидус, доцент на Факултетот за политички науки на Универзитетот во Белград.

Дискусијата е поделена во три сесии:

Безбедносни предизвици, закани и ризици

- Кои се клучните промени во новите стратешки документи и какви последици ќе предизвикаат тие во практика?
- Кои се најголемите закани за безбедноста на Србија и нејзините граѓани и дали нацртите на стратешките документи ги препознаваат?
- Дали заканата од надворешна агресија е поизразена отколку во 2009 година?

Ориентацијата на надворешната и безбедносната политика на Србија

- Што значи воведувањето воена неутралност во стратегиите? Дали е одржлива воената неутралност?
- Дали нацртите на стратешките документи се усогласени со надворешната и безбедносната политика на ЕУ?

Новата архитектура на системот за национална безбедност

¹⁷ Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije, Narodna skupstina, 27. decembar 2019. http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/akta_procedura/2019/2206-19%20-%20Lat..pdf (пристапено на 5.4.2022 година).

- Нов систем на национална безбедност: без судство и независни државни органи? (Системот за национална безбедност е поделен во нацртот на новата Стратегија за националната безбедност на раководен и извршен дел. Управниот дел го сочинуваат Народното собрание, Претседателот на Републиката, Владата и Советот за национална безбедност).
- За разлика од сегашната Стратегија за националната безбедност, нацртот на новата не ги признава професионалноста, непристрасноста и политичката неутралност како принципи на функционирање на системот за национална безбедност. Зошто се случи тоа и какви последици може да даде во практика?
- Што очекувате од Акцискиот план за спроведување на Стратегијата за националната безбедност, којшто треба да биде усвоен по нејзиното усвојување?¹⁸

1.6 Временскиот и политичкиот контекст на донесувањето на Стратегијата и нивните разлики

Исчезнувањето на државната заедница на Србија и Црна Гора на почетокот на јуни 2006 година ѝ отвори простор на Србија да се посвети на развојот на стратешката рамка за националната безбедносна политика. Во претходната држава, највисокиот правен акт, Уставната повелба на Државниот сојуз на Србија и Црна Гора, не предвидуваше постоење на Стратегија за националната безбедност или некој сличен документ. Сепак, постоењето на овој документ не беше предвидено ниту со актуелниот Устав на РС од 2006 година. Сепак, следејќи го меѓународниот и регионалниот тренд на усвојување национални безбедносни стратегии поради желбата на државите да влезат во ЕУ, Србија, со цел систематски да ја врами и да ја формулира својата национална безбедносна политика, започна со изработката на овој документ.

Политичката ситуација во земјата имаше големо влијание врз подготовката на првата Стратегија за националната безбедност на РС. Претседателот Борис Тадиќ дојде од Демократската партија (ДС), а премиер беше Воислав Коштуница од Демократската партија на Србија (ДСС). Тие имаа сосема различни ставови за надворешнополитичките

¹⁸ Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 14. maj 2018, <https://bezbednost.org/nova-strategija-nacionalne-bezbednosti-jaca-ulogu-predsednika-u-sistemu-bezbednosti-2/> (пристапено на 7.2.2022 година).

приоритети и ориентација на Србија. Затоа, едниот нацрт го подготви Кабинетот на претседателот на Република Србија, а другиот Работната група формирана од Владата, во која членуваа претставници на Министерството за одбрана, Министерството за надворешни работи, Министерството за внатрешни работи, Министерството за финансии, Кабинетот на Претседателот на Република Србија, Безбедносно-информативната агенција (БИА), Воено-разузнавачките агенции (ВОА) и Воената безбедносна агенција (ВБА). Но, усвојувањето на стратегијата беше одложено до усвојувањето на Законот за одбрана и Законот за Армијата, што се случи на крајот на 2007 година. Не е познато дали некој од овие два нацрта е користен при изработката на Стратегијата.

Во февруари 2008 година се случи едностраното прогласување независност на Косово, што е значаен фактор којшто влијае врз усвојувањето на Стратегијата за националната безбедност на РС. Важно беше и усвојувањето на Резолуцијата на Народното собрание за заштита на суверенитетот, територијалниот интегритет и уставниот поредок на Република Србија на крајот на 2007 година. Со оваа резолуција Народното собрание прогласи воена неутралност на Република Србија во однос на постоечките воени сојузи.¹⁹ Воената неутралност, прогласена со резолуцијата на Националното собрание од 2007 година, воопшто не е спомната во Стратегијата од 2009 година.

При изготвувањето на втората стратегија, на политичката сцена во Србија, а со тоа и на државните институции, убедливо предничеа Српската напредна партија (СНС) и нејзиниот претседател Александар Вучиќ, кој е и претседател на државата по победата на изборите на 2 април 2017 година, кој беше обвинет од опозицијата во државата дека управува автократски. Новата Стратегија за 2019 година содржи неколку важни разлики во однос на Стратегијата од 2009. Јасно се истакнува политиката на воена неутралност на Србија и потребата од соработка со НАТО, преку програмата Партнерство за мир и со Организацијата на Договорот за колективна безбедност (ОДКБ). Во Стратегијата е внесен концептот на целосна одбрана, којшто претставува интегрален ангажман на сите субјекти на одбранбениот систем.

¹⁹ Rezolucija Narodne skupstine Republike Srbije o zastiti suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka Republike Srbije:125/2007- 03, Sluzbeni glasnik RS, 2007, <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/rezolucija/2007/125/1/reg> (пристапено на 8.4.2022 година).

Европските интеграции и членството во Европската Унија се истакнати како еден од националните интереси на Република Србија, а Стратегијата главно е усогласена со Заедничката надворешна и безбедносна политика на ЕУ.²⁰ Делот за предизвици, ризици и закани не е многу променет. Едностраното прогласување независност на Косово сè уште има најистакната позиција, а на листата на предизвици, ризици и закани е додадена и масовната илегална миграција.

Со овој нацрт беа воведени и промени во системот за национална безбедност, којшто сега е поделен на управен и извршен дел. Улогата на Претседателот станува посилна, бидејќи овој документ предвидува тој, а не Владата да го насочува функционирањето на целиот систем. Советот за национална безбедност е поставен покрај највисоките извршни и законодавни тела во делот за управување со системот, иако неговите надлежности се советодавни. Од друга страна, судската гранка на власта не е признаена како дел од системот и нејзината контролна и надзорна улога е изоставена, поради намалувањето на демократската и цивилната контрола врз безбедносниот сектор, односно сугестиите на граѓанското општество не беа земени предвид при изготвувањето.

Бидејќи не се знае како се спроведувааше актуелната стратегија досега, позитивна новина е вклучувањето во нацртот на делот поврзан со спроведувањето на Стратегијата. Со него се предвидува Министерството за одбрана да подготви акционен план и да доставува годишен извештај за неговото спроведување до Владата и надлежните комисии на Народното собрание, чија содржина се споделува и со Советот за национална безбедност. Владата го следи и спроведувањето на Стратегијата за која поднесува годишен извештај и презема корективни мерки доколку има потреба. Стратегијата нема определен рок и се менува кога ќе се појави потреба.

1.7. Влијанието на новата стратегија врз регионот

Иако содржината на Стратегијата 2019 година е ревидиран текст на претходната Стратегија од 2009 година, значајно место и улога имаат позициите коишто директно произлегуваат од промените на околностите што во меѓувреме настанале во глобалниот,

²⁰ EUROPEAN SECURITY STRATEGY, *A Secure Europe in a Better World*, Council of the European Union, Brussels, 2009, <https://www.consilium.europa.eu/media/30823/qc7809568enc.pdf> (пристапено на 8.4.2022 година).

регионалниот и внатрешниот план. Она што се издвојува и што е најрелевантно за оваа истражување е што на регионалната средина ѝ се дава повеќе простор отколку во претходната стратегија, а јазикот на самата стратегија е попрецизен и со навредлив карактер, особено кога станува збор за Босна и Херцеговина и Косово.

Што се однесува до **Босна и Херцеговина**, Стратегијата за 2019 година наведува дека зачувувањето на Република Српска е еден од надворешнополитичките приоритети на Република Србија. Според тоа, определба на Република Србија е да продолжи со развивањето посебни и паралелни односи со Република Српска, притоа почитувајќи го територијалниот интегритет и суверенитет на Босна и Херцеговина во согласност со Дејтонскиот договор. Додека Стратегијата од 2009 година го користеше зборот „специјални“ врски, новата стратегија ја користи реченицата „посебни и паралелни“.

Кога станува збор за **Косово**, во Стратегијата од 2019 година беше наведено дека Србија нема (претходно „никогаш“—заб. на авторот) да ја признае еднострано прогласената независност на нејзината јужна покраина, туку ќе го продолжи дијалогот во интерес на регионалната стабилност и подобри српско-албански односи со привремените институции на самоуправа во Приштина со посредство на Европската Унија, до постигнувањето долгорочен одржлив и заемно прифатлив договор.

Активната работа во меѓународните организации и билатералната соработка ќе имаат за цел да го спречат членството и афирмацијата на еднострано прогласената независност на територијата административно вклучена од Автономната покраина Косово и Метохија во меѓународните организации, особено во рамките на системот на Обединетите нации. Тој се противи на приемот на властите на привремените институции на самоуправа во Приштина во УНЕСКО и ИНТЕРПОЛ и трансформацијата на вооружените формации наречени „Безбедносни сили на Косово“ во вооружени сили, бидејќи тоа ќе ја дестабилизира ситуацијата во автономната покраина Косово и Метохија и ја поткопуваат безбедноста во регионот.

Во однос на признавањето на Косово, во новата Стратегија од 2019 година, зборот „никогаш“ што постоеше во претходната е избришан, а една новина е употребата на терминот „Голема Албанија“.

Другиот дел од Стратегијата што е релевантен за оваа истражување ги вклучува следниве детерминанти формулирани во следниве ставови:

- Зајакнување на угледот и меѓународната позиција на Република Србија и зајакнување на активното учество во работата на меѓународните организации, како што е Движењето на неврзаните, заради зачувување на мирот во светот;
- Пристапување во Европската Унија, со целосно почитување на специфичноста и различноста на српскиот национален идентитет и културното, историското и државотворното наследство на српскиот народ и граѓаните на Србија. На овој начин, со тоа што стана членка на Европската Унија, Србија ги вгради своите автентични вредности и различности во заедничките вредности;
- Зачувување на постоењето и заштитата на српскиот народ каде и да живее, како и соработка со УНЕСКО и други меѓународни организации заради зачувување, реставрација, заштита и поголема видливост на културното наследство на Република Србија и српскиот народ, надвор од територијата на Република Србија (зборот заштита има широко значење и не е јасно на каква заштита се мисли – заб. на авторот);
- Потребата од соработка со НАТО, преку програмата Партнерство за мир и со Организацијата на Договорот за колективна безбедност (ОДКБ);
- Од особена важност ќе биде поттикнувањето на развојот на патриотската свест и волјата за одбрана и заштита на татковината во мир, вонредна и воена состојба, без идеолошки одредници и во согласност со постигнатите цивилизациски вредности на развиеното општество;
- Ќе се развие и ќе се воведи концептот на тотална одбрана и значително ќе се зголеми бројот на граѓани обучени да ја бранат земјата.

Во секој случај, треба да се направи поделба меѓу позициите утврдени со новата Стратегија за националната безбедност од 2019 година и нејзиното спроведување во практика. Министерот за внатрешни работи на Србија, Александар Вулин, започна со конкретни чекори во спроведувањето на новата стратегија кога станува збор за Србите кои живеат во регионот. Имено, тој почнал да ја користи кованицата „српски свет“ во обраќањето на Србите надвор од Република Србија, покрај отворањето личен портал на

српскиот свет.²¹ Реченицата „српски свет“ беше остро осудена во целиот регион од различни државници, како чин што го враќа регионот во времето на 90-тите години за време на распадот на поранешна Југославија, но доби критики и во самата Србија од различни поединци. Со оваа тема повеќе ќе се занимаваме во продолжение на оваа дисертација кога ќе го опфатиме политичкиот и безбедносниот сектор.

1.9.Искуства на подготовката на Стратегијата на националната безбедност во светот

Од прегледот на литературата, Стратегијата за националната безбедност како документ за првпат е употребена по Втората светска војна, а основачот се Соединетите Американски Држави.

Стратегијата за националната безбедност (СНБ) е извештај наложен од Делот 603 од Законот за реорганизација на Министерството за одбрана на Голдвотер-Николс од 1986 година (Јавно право 99-433). СНБ се објавува секоја година од 1987 година, но извештаите честопати пристигнуваат доцна или воопшто не пристигнуваат. СНБ треба да биде испратена од претседателот до Конгресот за да ја пренесе визијата за националната безбедност на извршната власт до законодавниот дом. СНБ обезбедува дискусија за предложената употреба на сите аспекти на моќта на САД потребни за постигнување на безбедносните цели на нацијата. Извештајот е задолжителен и треба да вклучи дискусија за меѓународните интереси, обврски, цели и политики на Соединетите Американски Држави, заедно со одбранбените способности неопходни за одвраќање на заканите и спроведување на плановите за безбедност на САД.²²

Именуван по сенаторот Бери Голдвотер (Р-Аризона) и претставникот Вилијам Флинт „Бил“ Николс (Д-Алабама), Домот со 383-27 и Сенатот со 95-0го усвоија Законот. Тој беше потпишан од страна на претседателот Роналд Реган на 1 октомври 1986 година. Адмиралот Вилијам Џ. Кроу беше првиот претседател кој служеше според овој нов закон.

Законот имаше за цел да го реорганизира Министерството за одбрана и да ја зајакне цивилната власт во рамките на Министерството за одбрана, да ја подобри организацијата

²¹ Во меѓувреме сајтот беше отстранет, но постои во каналот на You Tube со име редакција на српскиот свет <https://vulin.rs/lat/srpskismet>, <https://www.youtube.com/channel/UCAn-QGvYlxMgtRpyfBAWDDg> (пристапено на 10.4.2022 година).

²² HISTORICAL OFFICE, Office of the Secretary of Defence, USA government 2023, <https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/> (пристапено на 9.4.2022 година).

на воениот совет на претседателот, Советот за национална безбедност и секретарот за одбрана, за да се постави јасна одговорност на командантите на обединетите и назначени борбени команди за извршување на мисиите доделени на тие команди и да се осигури дека овластувањата на тие команданти се целосно сразмерни со таа одговорност, да се посвети поголемо внимание на формулирањето стратегија и планирањето вонредни ситуации, да се обезбеди поефикасна употреба на одбранбените ресурси, да се унапредат заедничките политики за управување со офицерите, заради поефикасни воени операции и подобрување на управувањето и администрацијата на Министерството за одбрана, како и за други цели. Членот 162(б) од Законот предвидува дека „освен ако претседателот не определи поинаку, синцирот на **командување** на обединета или назначена борбена команда се движи „од претседателот до секретарот за одбрана“ и „од секретарот за одбрана до командантот на борбената команда“.²³

До пишувањето на овој дел од дисертацијата, според официјалната веб-страница на Кабинетот на секретарот за одбрана, досега се изработени 17 документи од Стратегијата занационалната безбедност на Соединетите Американски Држави (САД). Првата Стратегија од 1987 година ја потпиша претседателот Роналд Реган²⁴, а најновата од 2017 година, претседателот Доналд Трамп.²⁵

Во воведниот напис на книгата „Создавање стратегија“, авторите Денис и Доналд истакнуваат дека Стратегијата за националната безбедност е огромна тема којашто вклучува огромна низа меѓусебно поврзани поделемени вткаени во сложени, понекогаш нејасни и постојано променливи обрасци. Нејзините процеси често се неправилни и збунувачки и секогаш се засноваат на тешки одлуки што носат сериозни ризици. Накратко, тоа е тема што малкумина ја разбираат и за повеќето е збунувачка. Тоа е, во исто време, тема од огромно значење за судбината на САД и самата цивилизација.

²³ PUBLIC LAW 99-433-OCT.1,1986, 99th Congress, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-100/pdf/STATUTE-100-Pg992.pdf> (пристапено на 9.2.2022 година).

²⁴NATIONAL SECURITY STRATEGY of the United States,The White House, January 1987, <https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1987.pdf?ver=FUZbPLY3ZDfa4UTDpMkNzw%3d%3d> (пристапено на 9.4.2022)

²⁵ NATIONAL SECURITY STRATEGY of the United States of America,The White House, December 2017, <https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/NSS2017.pdf?ver=CnFwURrw09pJ0q5EogFpww%3d%3d> (пристапено на 9.4.2022)

Тие ги сметаат елементите на политичката и воената стратегија како дел од поширок процес на одлучување под влијание на економски, технолошки, културни и историски фактори.²⁶

Елементите на националната моќ, односно **природните** детерминанти на моќта се: *Географијата* (големината на земјата/државата – заб. на авторот), *Населението* (бројот на населението – заб. на авторот), *Природните ресурси* (нафта, гас, јаглен, вода, шуми, плодна земја – заб. на авторот). **Општествените** детерминанти на моќта се: економски, воени, политички, психолошки (моралот – заб. на авторот) и информативни (протокот на идеи – заб. на авторот).²⁷

Во декември 2003 година, **Европската Унија** (ЕУ) ја усвои првата безбедносна стратегија под наслов „Сигурна Европа во подобар свет“.²⁸ Во јули 2007 година донесе нова стратегија, односно втора по ред под наслов „По 2010 година – Голема европска стратегија во глобалната доба“.²⁹ Во јули 2020 година, *Европската комисија* на ЕУ ја усвои третата стратегија со цел да ги заштити сите во ЕУ и да го промовира европскиот начин на живот. Стратегијата го опфаќа периодот од 2020 до 2025 година и се фокусира на приоритетните области во кои ЕУ може да им помогне на земјите членки во зајакнувањето на безбедноста за сите оние кои живеат во Европа, притоа почитувајќи ги европските вредности и принципи. Европската комисија редовно ги презентира извештаите на ЕУ за напредокот во спроведувањето на Стратегијата за безбедност на Унијата.³⁰

²⁶ Drew M. Dennis and Snow M. Donald, *MAKING STRATEGY, Introduction to National Security Processes and Problems*, Air University, University of Alabama, 1988

²⁷ Bartholomees J. Boone, *GUIDE TO NATIONAL SECURITY POLICY AND STRATEGY*, U.S. ARMY WAR COLLEGE, July, 2004, p. 104-111.

²⁸ EUROPEAN SECURITY STRATEGY, *A Secure Europe in a Better World*, Council of the European Union, Brussels, 2009, <https://www.consilium.europa.eu/media/30823/qc7809568enc.pdf> (пристапено на 10.4.2022)

²⁹ The Venusberg Group, *BEYOND 2010, European Grand Strategy in a Global Age*, Guetersloh, July 2007, http://www.cap.lmu.de/download/2007/2007_Venusberg_Beyond_2010.pdf (пристапено на 10.4.2022).

³⁰ EUROPEAN COMMISSION, on the EU Security Union Strategy, Brussels 24.07. 2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0605&from=EN> (пристапено на 10.4.2022 година).

ВТОР ДЕЛ

2.Српското сценарио за пандемијата на ковид-19

2.1. Како започна 2020 година?

Во двете стратегии за национална безбедност на Република Србија од 2009 и 2019 година, во ставот за предизвиците, ризиците и заканите за безбедноста се предвидува дека епидемиите и пандемиите на заразни болести можат да го загрозат населението на Република Србија и да носат ризик со тешки економски и социјални последици. Епидемиите на заразни болести, покрај тоа што се невообичаени по број, време, место и заболена популација, можат да предизвикаат и зголемување на бројот на заболени со компликации, појава на тешки клинички облици на заразни болести и смрт.

Првиот случај на корона-вирус во светот беше забележан на крајот на 2019 година во Кина, а во Србија патувааше малку повеќе од четири месеци. Кога вирусот пристигна во Европа во **февруари** и ја парализира Италија, стравот од зараза почна да циркулира во Србија. Воведен е зголемен надзор на патниците од Италија и Кина на граничните премини, а Министерството за здравство почна да води евиденција за луѓето кои доаѓаат од подрачјата погодени од вирусот.

Институтот за јавно здравје „Милан Јовановиќ Батут“ воведо телефонска линија преку која патниците кои пристигнуваат од Кина може да се пријават доколку имаат симптоми на респираторно заболување со покачена телесна температура. Министерството за образование потоа ги одложи сите студиски патувања и екскурзии во Италија до „стабилизирање на здравствената состојба во таа земја“. На крајот на февруари беше отворена специјализирана веб-страница на која секојдневно се објавуваат информации за корона-вирусот во Србија. И додека во јануари и февруари имаше сомнителни случаи, на **6 март** беше потврден првиот случај на зараза во Србија. Беше петок, а бројот на потврдени случаи во светот надмина 100.000. Вториот случај на инфекција е потврден четири дена подоцна, а Владата на Србија на **10 март** го прогласи вирусот ковид-19 за

заразна болест. Ден подоцна, Светската здравствена организација го прогласи ширењето на вирусот ковид-19 за пандемија.³¹

Една недела по откривањето на првиот случај на инфекција со вирусот, со цел да се обезбеди навремено и координирано делување и преземање активности од страна на надлежните органи, организации и служби, како и други субјекти поврзани со справување со заразната болест ковид-19, на 13 март 2020 година, е формиран Кризен штаб за справувањето со заразната болест ковид-19. На седницата беше формиран и Кризен штаб за отстранување и спречување на можните штетни последици од заразната болест ковид-19 врз стопанството.³²

2.2. Хронолошки моменти и настани поврзани со невидливиот непријател за време на вонредната состојба

6 март – првиот случај. Маж (43) од Бачка Топола е првиот пациент во Србија за кој е докажано дека има корона-вирус. Заразениот маж бил во Суботица и во неколку наврати престојувал во Будимпешта и ги имал сите знаци слични на корона-вирусот, односно вирусна пневмонија.³³

9 март – првите мерки. По мирниот последен ден, Министерството за образование на Србија препорача сите училишта да ги одложат ученичките екскурзии во странство поради корона-вирусот. Министерството пред повеќе од една недела препорача прекин на екскурзиите во Италија, а сега препораката важи за сите земји.³⁴

12 март – обраќање на претседателот до јавноста од Претседателството. Од први април се зголемени платите за сите здравствени работници – од возачи до стоматолози и лекари специјалисти.³⁵

³¹ Stevanovic.K, BBC News na Srpskom, 29 decembar 2020, <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-55279879> (пристапено на 11.4.2022 година).

³² Vlada Republike Srbije, Beograd, 13..mart 2020, <https://www.srbija.gov.rs/vest/450999/obrazovan-krizni-stab-za-suzbijanje-covid-19.php> (пристапено на 11.4.2022 година).

³³ Politika, Beograd, 06.03.2020, <http://www.politika.rs/scc/clanak/449351/Potvrden-prvi-slucaj-koronavirusa-u-Srbiji-muskarac-iz-Subotice-boravio-je-u-Budimpesti> (пристапено на 12.4.2022 година).

³⁴ RTS, 09.03.2020, <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/124/drustvo/3880654/koronavirus-ekskurzije-srbija-zabranjene-preporuka-ministarstvo-prosvete-.html> (пристапено на 12.4.2022 година).

³⁵ Predsednik Republike Srbije, 12.03.2020, <https://www.predsednik.rs/lat/pres-centar/vesti/obraćanje-predsednika-republike-srbije-28737> (пристапено на 13.4.2022 година).

15 март –прогласување вонредна состојба. Според податоците од 14 март, заклучно со 20 часот, во Србија од корона-вирусот заболеле 46 (51) лица. Претседателот на Србија ѝ се обрати на јавноста во 20 часот, по серијата средби што ги имаше во текот на денот. Претседателот донесе одлука и за користење на Армијата за цивилни цели. Потоа ја соопшти одлуката за мерките што ќе се преземат за заштита на населението од ширење на корона-вирусот.³⁶

16 март –прва помош од странство. Србија ја доби првата помош од странство за борба против ковид-19, од Народна Република Кина, соопшти Владата на Србија. Тестовите за откривање на корона-вирусот се донација од кинеската хуманитарна организација „Фондација Мамот“ (Mammoth Fondation), се вели во соопштението.³⁷

18 март-заострување на мерките. Стапуваат на сила новите владини мерки за корона вирусот: од 10:00 часот во сите урбани средини апсолутно е забрането излегување надвор за лица над 65 години, а на село за лица над 70 години од 20:00 до 5:00 часот, освен дежурните надлежни органи и оние кои имаат должност да работат во трета смена. Владата на Република Србија донесе нови мерки за борба против ширењето на корона вирусот. Усно ќе се издаваат и мерките за задолжителен здравствен надзор и задолжителна самоизолација, за кои досега беше донесено писмено решение. Исто така, со одлука на Владата, меѓународниот авиосообраќај од аеродромот Константин Велики во Ниш е во прекин до понатамошно известување.³⁸

19 март–Конференција за печатот на претседателот Вучиќ. Од 8:00 часот наутро се затворени сите гранични премини за патен, железнички и речен сообраќај. Од 12:00 часот целосно е во прекин меѓуградскиот автобуски и железнички сообраќај, со што се остава можност за автомобилски сообраќај.³⁹

³⁶ B92, 15.03.2020, https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2020&mm=03&dd=15&nav_category=12&nav_id=1666753 (пристапено на 13.4.2022 година).

³⁷ Ekspres.net, Tanjug, 16.03.2020, <https://www.ekspres.net/vesti/velika-zahvalnost-brnabic-stigla-prva-pomoc-kine-testovi-za-korona-virus> (пристапено на 13.4.2022 година).

³⁸ M.K, Blic, 18.03.2020, <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/do-daljnjeg-obustavlja-se-medunarodni-vazdusni-saobracaj-sa-aerodroma-konstantin/7g2dfyp> (пристапено на 14.4.2022 година).

³⁹ Predsednik Republike Srbije, 19.03.2020, <https://www.predsednik.rs/lat/pres-centar/vesti/obraceanje-predsednika-vucica-19032020> (пристапено на 14.4.2022 година).

20 март –помош од Норвешка и ЕУ, прогласување епидемија, првите закрепнувања и првиот смртен случај.⁴⁰ Европската Унија ѝ испрати помош од седум и пол милиони евра на Србија за зајакнување на капацитетите и поддршка на активностите во борбата против пандемијата на корона-вирусот.⁴¹

21 март –прекин на јавниот превоз, затворање ресторани, кафулиња и трговски центри, полициски час и пристигнување на експерти од Кина. Полицискиот час за сите граѓани на Република Србија важи од 17:00 до 05:00 часот.⁴²

22 март–помош од УНИЦЕФ, ненадејно зголемување на бројот на заразени и уште една смрт.⁴³

26 март–три смртни случаи и зголемување на бројот на заразени, дополнителна помош од ЕУ и Русија. Во Република Србија до 15:00 часот на 26 март 2020 година се регистрирани вкупно 457 потврдени случаи на ковид-19.⁴⁴

31 март–најлошиот ден од почетокот на борбата против вирусот, 900 заразени и 23 починати пациенти од вкупно тестирани 3561.⁴⁵

2 април–зголемување на бројот на заразени, три нови смртни случаи, состанок на Кризниот штаб, нови мерки на Владата на Србија и нова помош од Кина. Новите мерки на Владата на Србија се следниве: полицискиот час се продолжува за сите граѓани на Република Србија, којшто започна во саботата во 13:00 часот и траеше до понеделникот до 5:00 часот наутро; на сопствениците им е дозволено да ги изнесуваат своите миленици секој ден од 23:00 до 1:00 часот по полноќ, 20 минути, не повеќе од 200 метри од куќата; Забрането е престој на повеќе од две лица на едно место (или на отворено или внатре).⁴⁶

⁴⁰ Glas Amerike, 20 mart, 2020, <https://www.glasamerike.net/a/norve%C5%A1ka-donirala-pet-miliona-evra-hitne-pomo%C4%87i-srbiji/5337948.html> (пристапено на 14.4.2022 година).

⁴¹ Danas, FoNet, 20.03.2020, <https://www.danas.rs/drustvo/eu-dala-75-miliona-evra-srbiji/> (пристапено на 15.4.2022 година).

⁴² M.Z, Juzne Vesti, 21.3.2020, <https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Policijski-cas-se-produzava-od-nedelje-zabrana-kretanja-od-17-do-5-ujutru.sr.html> (пристапено на 15.4.2022 година).

⁴³ UNICEF Srbija, 22 Mart 2020, <https://www.unicef.org/serbia/medija-centar/vesti/unicef-nabavlja-respiratore-i-zastitnu-opremu-za-borbu-protiv-korona-virusa> (пристапено на 16.4.2022 година).

⁴⁴ Naslovi.net, Srbija Danas, 25.03.2020, <https://naslovi.net/2020-03-25/srbijadanas/pomoc-iz-bratske-zemlje-iz-rusije-u-beograd-stiglo-15-000-testova-za-korona-virus/25131950> (пристапено на 16.4.2022 година).

⁴⁵ Ministarstvo zdravlja, Republika Srbija, 31. mart 2020, <https://www.zdravlje.gov.rs/vest/346844/informacije-o-novom-korona-virusu-3103-u-15-casova.php> (пристапено на 16.4.2022 година).

⁴⁶ SlobodnaEvropa, 4.april 2020, <https://www.slobodnaevropa.org/a/30530054.html> (пристапено на 17.4.2022 година).

4 април—повеќе од **1.600** заразени луѓе од 6.401 тестиран, пет смртни случаи и доаѓање на руски експерти.⁴⁷

16 април— најголем број заразени за еден ден (445), пет нови смртни случаи (103), оздравени 443 пациенти.⁴⁸

21 април—секој ден сè помалку случаи на корона-вирус, некои владини мерки олеснети. Владата постепено ги ублажува ограничувањата за движење, а првата мерка беше скратување на полицискиот час за еден час. *Пензионерите* можеа да одат на прошетка: три пати неделно по половина час, во вторник, петок и недела, од 18:00 часот до 1:00 часот по полноќ. Се отворија занаетчиски дуќани, сите што работат на отворено почнуваат да со работа. Фризерските салони, салоните за убавина и вежбалниците може да почнат со работа од 27 април, а кафулињата и рестораните може да бидат отворени од 3 до 10 мај. Од 4 мај, повторное воспоставен меѓуградски сообраќај, а потоа се отвораат и трговските и туристичките центри, хотелите, бањите.⁴⁹

6 мај—114 позитивни на ковид-19, 3 смртни случаи, 248 излекувани пациенти, вонредната состојба и забраната за движење е укината. Во Република Србија, од почетокот на пандемијата на 6 март до 15:00 часот на 6 мај 2020 година, се потврдени вкупно 9.791 случај од вкупно 117.474 тестирани лица. Вкупниот број починати од почетокот на епидемијата е 203. Вкупниот број излечени граѓани е 1.971.⁵⁰

На предлог на Владата, Народното собрание на Република Србија ја укина вонредната состојба, којашто беше воведена на 15 март поради епидемијата на корона-вирус. За укинување на вонредната состојба гласаа 155 пратеници, а против немаше ниту еден глас. Укинувањето на вонредната состојба не значеше дека ќе се вратиме на рутината пред 15 март, бидејќи сè уште се во сила одредени мерки коишто беа воведени за намалување на можноста за ширење на корона-вирусот. Пратениците го усвоија и Законот за важење на

⁴⁷ Novosti Online, 03.04.2020, <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:857102-Avion-sa-ruskim-strucnjacima-i-medicinskom-opremom-sleteo-u-Srbiju-docekala-ga-premijerka-Brnabic-FOTOVIDEO> (пристапено на 17.4.2022).

⁴⁸ Ministarstvo zdravlja, Republika Srbije, 16.april 2020, <https://www.zdravlje.gov.rs/vest/347076/informacija-o-novom-korona-virusu-na-dan-16042020-godine-u-15-casova.php> (пристапено на 18 април 2020 година).

⁴⁹ RTS, 21. APR 2020, <https://www.rts.rs/page/tv/sr/story/20/rtss-1/3928312/ublazavanje-mera-u-borbi-protiv-virusa-korona.html> (пристапено на 18 април 2022 година).

⁵⁰ RTS, 17.05.2020, <https://www.rts.rs/lat/vesti/koronavirus/koronavirus-u-srbiji/3957001/dijagram-zaraze-u-srbiji-od-ukidanja-vanrednog-stanja-do-danas.html> (пристапено на 19.4.2022).

уредбите што Владата на Србија со копотпис на претседателот на Републиката го донесе за време на вонредната состојба и којшто Народното собрание го потврди. Укинати се 11 уредби коишто важеа за време на вонредната состојба и се однесуваа на организацијата на работата, дел од даночните мерки, начинот на задолжување и учеството во кривичната постапка. Исто така, на 11 мај, надлежните изборни комисии донесоа решенија за продолжување на спроведувањето на изборните дејствија.⁵¹ Полицискиот час и употребата на војската за цивилни цели, исто така, престанаа да важат како дел од мерките за вонредна состојба. Како дел од епидемијата од посебно епидемиолошко значење, којашто не е укината, остануваат **вонредните мерки** донесени за спречување на епидемијата во Република Србија. Некои мерки ќе се ублажат во зависност од епидемиолошката состојба.

2.3. Борбата против вирусот продолжува веќе две години

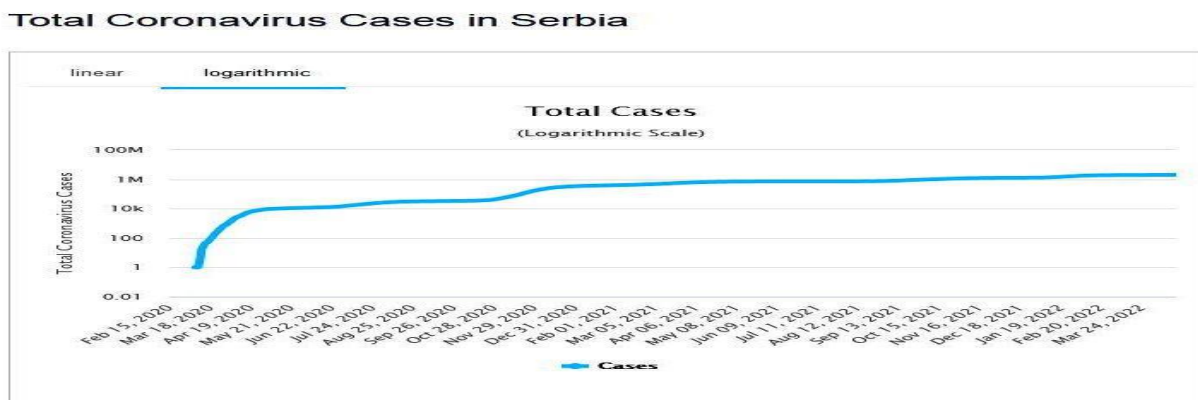
До завршувањето на овој дел од истражувањето, 20 април 2022 година, според официјалната веб-страница на Министерството за здравство, во Република Србија од почетокот на епидемијата на 6 март 2020 година, кога е пријавен првиот случај, се тествани вкупно 9.405.605 лица, од кои вкупно 1.998,776 се потврдени случаи на ковид-19, додека вкупниот број починати од почетокот на епидемијата е 15.940. Стапката на смртност е 0,80%.⁵²

⁵¹ Vlada Republike Srbije, Beograd,, 6.maj 2020, <https://www.srbija.gov.rs/vest/464097/skupstina-srbije-ukinula-vanredno-stanje.php> (пристапено на 18 септември 2022 година).

⁵² Ministarstvo zdravlja, Republika Srbija, 20. april 2020, <https://www.zdravlje.gov.rs/vest/366502/informacija-o-aktuelnoj-epidemioloskoj-situaciji-u-vezi-sa-korona-virusom-u-republici-srbiji-za-20april-2022-godine.php> (пристапено на 20.4.2022).

Истите податоци за епидемиолошката состојба во Србија на истиот датум, 20 април 2022 година, ги објави и независниот меѓународен екипа кој се занимава со светската статистика Worldometer, со единствена разлика што графичкиот приказ на вкупниот број заразени во Србија го опфаќа периодот од 15 февруари 2020 година до 24 март 2022.⁵³

Графикон 1. Преземено од „Worldometer“ на 20.4.2022 год.

2.4. Колку бранови на ковид-19 ја погодија Србија од почетокот на пандемијата?

Врз основа на јавно достапните податоци за тоа колку бранови ја погодија Република Србија за времетраењето на пандемијата од почетокот (веќе две години), многу е тешко да се најде на исти мислења на струката или лекарите. Тие несогласувања и спротивставени мислења за кој бран станува збор само ги натераа граѓаните да имаат недоверба во **Кризниот шта** би другите експерти, кои јавно зборуваа во име на професијата, а како резултат на тоа, граѓаните не ги почитуваа мерките и со тоа беа повеќе заразувани во зависност од бранот на епидемијата и оптовареноста што преовладуваше во тој момент.

Причината можеби е тоа што во услови на криза, малку се знае за предизвикувачот на инфекцијата (вирусот), има голем број заразени, а лекарите се борат за живот, па разбирливо е да постојат такви несогласувања.

Можеби откако ќе се прогласи крајот на пандемијата, властите (лекарите) и нивните институции веројатно ќе пристапат до сопствените официјални информации и ќе состават

⁵³ Worldometer, 20.04.2022, <https://www.worldometers.info/coronavirus/country/serbia/> (пристапено на 20.4.2022 година).

официјални извештаи за резултатите од својата работа коишто ќе бидат достапни за јавноста. Ова ќе ги отстрани сомнежите во однос на спротивставените мислења за бројот на брановите на пандемијата, во смисла на тоа дали се работи за неуспех во работата на поединците, за слабостите на здравствениот систем или дали професијата била под директно или индиректно влијание на политиката.

Затоа, авторот на овој труд, преку анализирање безброј изјави на клучни луѓе од Кризниот штаб и други експерти, преку вкрстување разни написи од онлајн весници, телевизиски изјави, како и со лично набљудување на трендот на пандемијата, т.е. сопственото искуство, состави табела со најважните елементи на епидемијата на ковид-19, којашто го опишува бројот на бранови, времетраењето, варијантата на вирусот, моделот на борба и причините за изборот на моделот.

Табела 1. Број на бранови, времетраење, напрегање/варијанта, борбен модел и причини за избор на модел за борба против Ковид-19. во Република Србија

Бран	Времетраење 2020 – 2022 година	Вирус / варијанта	Модел на борба	Причини за моделот
Јас	6 март – 6 мај 2020 година	Вухан	кинески	вонредна состојба (здравствена)
II	27 мај – 13 мај септември 2020 година	Вухан	шведски	Олеснувачки мерки од државата (економски и политички)
III	18 ноември 2020 – 15 март 2021 година	британски	шведски	Олеснувачки мерки од државата (економски и политички)
IV	21 септември 2021 година – 15 јануари 2022 година	Делта	шведски	Олеснувачки мерки од државата (економски и политички)
V	1 февруари 2022 година – 15 април 2022 година	Омикрон	шведски	Олеснувачки мерки од државата (економски и политички)

Табелата покажува дека брановите покриваат различни временски рамки, бидејќи самата професија била поделена. Кога започнува и кога завршува бранот? Кои се критериумите за мерење на почетокот на бранот? Кој број и кои лица треба да се земат како критериум: тествани, заразени или хоспитализирани?

Во првиот и вториот бран на епидемијата **преовладуваше сојот од Вухан**, во третиот британскиот, во четвртиот „делта“ и во петтиот сојот „омикрон“. Моделот за **борба** којшто преовладуваше во првиот бран беше кинескиот, а причината беше здравјето на луѓето, бидејќи вирусот беше голема непознаница за медицинскиот персонал. Во останатите четири бранови преовладуваше шведскиот. **Причините** за промена на моделот беа укинувањето на вонредната состојба, од економска и од политичка природа, што доведе до поголем број заразени и починати за време на епидемијата во споредба со првиот бран каде што бројот на заразени и починати беше значително помал.

Олабавувањето на мерките покажа поголема неодговорност на граѓаните за почитување на мерките, како што се физичко растојание и носење маски, па следуваа собири во поголем број, избори, матурски и роденденски прослави, големо фудбалско дерби пред публиката помеѓу Црвена Свезда и Партизан итн. Во споредба со европските земји и оние од регионот, најлошата состојба од почетокот на пандемијата во Република Србија беше за време на четвртиот бран, есента 2021 година.⁵⁴

Како се одрази вонредната состојба врз граѓаните на Србија во текот на приближно два месеци колку што траеше и дали имаше колапс на човековите права ќе видиме во понатамошната работа на дисертацијата кога ќе ја покриеме областа на човековите права.

2.1 . Политичкиот систем на Република Србија за време на пандемијата на ковид-19

Односот кон пандемијата на корона-вирусот е тесно поврзан со политиката од самиот почеток. Имено, пандемијата се случи во екот на подготовките за редовните парламентарни избори закажани за 26 април и одложени за 21 јуни 2020 година, кога се одржаа. Вонредните мерки коишто беа на сила пред изборите предизвикаа големо незадоволство кај различните социјални категории.

Најголем отпор кон мерките што ги преземаа властите имаше во јули 2020 година, кога започнаа спонтани протести на граѓаните поради најавените рестрикции по завршувањето на изборите. Беа иницирани протести од студентите незадоволни од одлуката на властите да ги затворат студентските домови, а набрзо граѓаните масовно излегоа на улиците на

⁵⁴ EURACTIV, Oct 11, 2021, https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/epidemiologist-warns-covid-situation-in-serbia-worst-in-europe/ (пристапено на 21.4.2022 година).

Белград. Различни радикални групи се судрија со полицијата, што предизвика немири во кои многумина беа повредени. Полицијата остро интервенира, а протестите со текот на времето згаснаа.

Ова е најочекуваниот исход бидејќи опозицијата немаше сили да го канализира незадоволството, ограничувајќи се на остри осуди на полициското насилство. Најголем дел од опозициските партии незадоволни од изборните **услови** ги бојкотираа редовните избори. На протестите навистина учествуваа опозициски лидери и партиски функционери, но тие не ги водеа и не ги организираа, иако властите ги обвинија за тоа. Токму фактот што протестите беа спонтани ги наведе властите да стравуваат од можен спонтано излив на незадоволство кај населението. Ова секако е дополнителна причина за воздржаност во примената на рестриктивните мерки за време на вториот бран на пандемијата, во кој бројот на заболени и починати беше значително поголем отколку во првиот бран.

Надлежните покажуваат екстремна воздржаност дури и кога ја ограничуваат работата на ноќните клубови во кои се собираат млади луѓе и коишто се многу опасен потенцијален извор на инфекција. Опозицијата ги обвинува дека така се однесуваат затоа што блиски луѓе се сопственици на тие клубови, но тешко дека тоа може да биде единствената или главна причина, бидејќи лесно може да се најдат начини за обесштетување на сопствениците. Поблиску до вистината би било ако се каже дека мотивот (како што обично се случува во слични ситуации) е од **економска** природа, дека приказната се сведува на фактот дека илјадници луѓе се вработени во туристичката индустрија (вклучувајќи ноќни клубови) и дека радикалната забрана за работа, во ситуација кога поради корона-вирусот и онака драстично се намалува сообраќајот, ги доведува во прашање нивните работни места.⁵⁵

2.1.1. Избори за време на пандемијата на ковид-19

На 4 март 2020 година, претседателот Александар Вучиќ се распиша парламентарни и локални избори за 26 април. Изборниот процес беше прекинат на 16 март, откако беше прогласена вонредна состојба како одговор на избувнувањето на пандемијата на ковид-19,

⁵⁵ Janjic, D, Osservatorio balcani e caucaso transeuropa, Beograd, 19.11.2020, <https://www.balcanicaucaso.org/bhs/zone/Srbija/Drugi-talas-pandemije-u-Srbiji-206572> (пристапено на 25.4.2022 година).

а продолжи на 11 мај, откако беше одреден нов датум за избори на 21 јуни.⁵⁶

Предизборните кампањи во традиционална смисла, односно со физичко присуство, немаше поради пандемијата, а како замена за тоа послужија онлајн платформите како што е апликацијата Зум, додека онлајн состаноци се емитуваа и на Фејсбук, Инстаграм и Јутјуб. Владејачкиот блок потроши огромна енергија на кампања чија цел е да го убеди населението дека Србија прави сè што е во нејзина моќ во борбата против пандемијата и дека е многу успешна во тоа. Во официјалните обраќања на претставниците на властите, тие инсистираат на ставот „дека Србија има најдобри резултати во споредба со повеќето европски земји, дека бројот на заразени и починати е пропорционално помал и дека здравствениот систем функционира без поголеми проблеми“. Така, пандемијата, којашто сериозно ги загрозува човечките животи, се претвора во еден вид **натпревар** со други земји од околината и Европа на јавни настапи. Изборите се одржаа во контекст на силна политичка поларизација. Мнозинството пратеници од опозицијата во Собранието ги бојкотираа седниците на Собранието од почетокот на 2019 година. Во септември 2019 година, неколку опозициски партии најавија бојкот на претстојните избори, иако некои потоа одлучија да учествуваат на изборите.

Излезноста на парламентарните избори беше околу 49,0%, а во продолжение следуваат резултатите:

Табела 2.Партии коишто влегоа во парламентот на изборите од 21.6.2020 година

Бројот на гласачкото ливче	Изборен список	Освоени гласови	Процент на гласови	Освоени мандати
1	Александар Вучиќ – За нашите деца	1.953.998	60.65	188
2	Ивица Дачиќ – Социјалистичка партија на Србија (СПС), Драган Марковиќ Палма – Обединета Србија (ЈС)	334.333	10.38	32

⁵⁶ OSCE, Republika Srbija, Parlamentarni izbori 21.Jun 2020, Specijalna misija KDILJP-a za procenu izbora, Konacni izvestaj, Varsava, 7. oktobar 2020, стр. 5, <https://www.osce.org/files/f/documents/6/e/467232.pdf> (пристапено на 24 април 2022 година).

5	Александар Шапиќ – Победа за Србија	123.393	3.83	11
4	Сојуз на Војводински Унгарци – Иштван Пастор	71.893	2.23	9
8	Академик Муамер Зукорлиќ – Право напред – Партија за правда и помирување (СПП), Демократска партија на Македонците (ДПМ)	32.170	1.00	4
16	Албанска демократска алтернатива	26.437	0,82	3
11	Партија за демократска акција (СДА) Санџак – д-р Сулејман Угљанин	24.676	0,77	3

Извор: Специјална мисија на ОБСЕ на КДИЛП за оцена на изборите, Финален извештај⁵⁷

Овој состав на Собранието на Србија гарантира стабилна влада, бидејќи речиси две години немаше опозиција освен малцинските партии.

Во **третата година** од пандемијата на ковид-19, на 3 април 2022 година, граѓаните на Србија повторно гласаа за вонредни парламентарни и редовни претседателски избори, а во некои општини и за локални избори. **Предизборната** кампања беше организирана на традиционален начин со физичко присуство. Овојпат, освен пандемијата, на резултатите од гласањето големо влијание имаше новосоздадената ситуација, односно војната во Украина, што овозможи во собранието да влезат и некои десничарски организации кои ја поддржуваат руската агресија.

Резултатот од редовните претседателски и вонредни парламентарни избори изгледа вака, додека излезноста беше околу 59 отсто:

За **претседателските избори** Александар Вучиќ, кандидатот на Српската напредна партија (СНС) и актуелен претседател на државата, победи во првиот круг со **58,65** отсто од гласовите. На второ место е опозицискиот кандидат Здравко Понош со **18,25** отсто гласови. Претседателскиот мандат трае пет години. Владејачката СНС освои убедливо

⁵⁷ Ibid., 12, 29. (пристапено на 24 април 2022 година).

најмногу гласови на **парламентарните избори**, но за првпат нема мнозинство во собранието, па ќе коалицира или со претходните партнери, Социјалистичката партија на Србија и Единствена Србија, или со една од малцинските партии, пред сè Сојузот на војводинските Унгарци на чело со Иштван Пастор.

Според тие резултати, листата на СНС на Александар Вучиќ „Заедно можеме сè освоила 42,91 отсто од гласовите и **120 пратенички мандати**. Списокот на Маринка Тепиќ – Обединети за победа на Србија има 13,7 отсто и **38 мандати**, а листата на СПС на Ивица Дачиќ – премиер на Србија има 11,42 отсто (**31 мандат**). Листата на ДСС Милош Јовановиќ – Надеж за Србија има 5,38 проценти и **15 мандати**, на листата на Мораме – 4,7 проценти (**13 мандати**), Бошко Обрадовиќ со Српското движење Двери – ПОКС има 3,81 процент (**10 мандати**), додека на листата на Милица Стаменковски – Српската партија Заветница доби 3,72 отсто од гласовите (**10 мандати**). Во собранието се приклучија и некои малцински партии. Сојузот на војводинските Унгарци ќе има **пет** мандати, мандатот на муфтијата, предводен од Усаме Зукорлиќ, син на починатиот Муамер Зукорлиќ, ќе има **три** мандати, а **Партијата** за демократска акција на Санџак, Сулејман Угљанин и коалицијата Заедно за Војводина ќе има две. Коалицијата на Албанците од долината со Шаип Камбери освои **еден** мандат по неколку повторени гласања. Српската радикална партија на Воислав Шешел не го помина прагот од три проценти, како и коалицијата „Одиде луѓе“ на поранешниот српски претседател Борис Тадиќ.⁵⁸ Мандатот во парламентот трае четири години.

2.1.2. Претседател

Избувнувањето на пандемијата на ковид-19 го затекна Александар Вучиќ на функцијата претседател на Србија, по победата на претседателските избори одржани на 2 април 2017 година под покровителство на Српската напредна партија (СНС). Во третата година од пандемијата, Александар Вучиќ беше реизбран за претседател на државата во првиот круг на гласање на 3 април 2022 година, со што му се дава втор и последен мандат во траење од пет години, односно до 2027 година. Редовно ја извршувал својата должност, па се сретнал со претставници на политичките партии, при што се договориле изборите

⁵⁸ BBC News на Srpskom, Azurirano 8 april 2022, <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-60962914> (пристапено на 25.4.2022 година).

распишани на 4 март да се прекинат, да нема повеќе изборни дејствија и да нема повеќе изборни блокови.⁵⁹

Претседателот Вучиќ беше ставен во незавидна положба по „предлогот и молбата“ на **Синодот на Српската православна црква (СПЦ)** на државниот самит за укинување на полицискиот час на Велигден, 19 април.⁶⁰ **Топличкиот центар за демократија и човекови права** поднесе кривична пријава до Обвинителството за организиран криминал против претседателот и премиерката на Србија, Александар Вучиќ и Ана Брнабиќ и претседателката на Собранието Маја Гојковиќ засомнежи дека прогласиле вонредна состојба без свикување на Српскиот парламент и со тоа „извршиле државен удар“.⁶¹ Дури 92 отсто од луѓето во Србија ги поддржуваат мерките усвоени од државата во борбата против епидемијата на корона-вирус, а 61 отсто позитивно го оценуваат претседателот на Србија, Александар Вучиќ, покажуваат резултатите од **стратегиско маркетиншкото истражување на Ипсос**.⁶² Претседателот имаше контакти и со претставници на други земји. На почетокот на пандемијата на ковид-19, претседателот на Турција, Реџеп Таип Ердоган телефонски му се јавил на претседателот и му рекол дека со неговиот повик сака да ја изрази својата поддршка за претседателот Вучиќ и граѓаните на Србија во борбата против заразната болест ковид-19.⁶³ Освен со Ердоган, претседателот на Србија имаше различни официјални контакти, со странски државници, вклучително и претседателите на Русија и Кина. На крајот на 2020 година, **Срѓан Ного**, поранешен функционер и пратеник на Двери, со екстремно десничарски ставови и прекумерен политички ангажман, уште еднаш упати закани до претседателот Александар Вучиќ, неговото семејство, овојпат и до неговите деца, прогнозирајќи „трагичен крај“ за сите нив.⁶⁴

⁵⁹ S.M, Blic, 17.03.2020. <https://www.blic.rs/vesti/politika/odlozeni-izbori/r3261qe> (пристапено на 25.4.2022 година).

⁶⁰ Novosti, Tanjug, 14.04.2020, <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:859240-Sta-god-odluci-Vucic-ce-biti-kriv-Predsednik-u-nezavidnom-polozaju-ovo-su-detali-razgovora-sa-Irinejem> (пристапено на 26.4.2022 година).

⁶¹ N1, Beta, 17.april 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a590138-toplicki-centar-krivicna-prijava-protiv-vucica-brnabic-i-gojkovic/> (пристапено на 26.4.2022 година).

⁶² Nova.rs, Tanjug, 22. april 2020, <https://nova.rs/vesti/politika/ipsos-gradani-najvise-veruju-vucicu-podrzaju-i-mere/> (пристапено на 26.4.2022 година).

⁶³ Politika, 10.04.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/452015/Politika/Erdogan-zvao-Vucica-podrska-u-borbi-protiv-epidemije> (пристапено на 25.4.2022 година).

⁶⁴ RTS, Tanjug, 26.11.2020, <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/4164177/srdjan-nogo-aleksandar-vucic-pretnja.html> (пристапено на 26.4.2022 година).

2.1.3 . Собрание

Српскиот парламент не заседава околу 45 дена од почетокот на вонредната состојба на 15 март 2020 година. Претседателката на Собранието Маја Гојковиќ изјави дека не се можни средби поради забраната за собирање на повеќе од 50 лица на едно место. Ова доведе до фактот дека парламентот не можеше да ја врши својата **контролна функција** и да ги прегледа сите мерки што ги спроведува Владата, особено оние за човековите права. Парламентот е многу важна гранка на власта, којашто треба, заедно со извршната и судската власт, да го засили политичкиот систем со цел да ја води земјата низ оваа криза.

По месец и половина од воведувањето на вонредната состојба на 28 април 2020 година, пратениците во Српското собрание со силни заштитни мерки започнаа дискусија во која треба да се потврди вонредната состојба, како и сите уредби коишто во меѓувреме се донесени. Собранието е место каде што се разговара за важни политички прашања, а во симболична смисла почетокот на работата е важна порака дека постепено, по првиот бран на пандемијата, состојбите во општеството се враќаат во нормален животен тек.

Пред почетокот на седницата, пратениците, но и претставниците на медиумите, прво мораа да поминат низ **безбедносната врата**, каде што со помош на инфрацрвен систем за мерење на температурата им беше мерена телесната температура. Сите пратеници и учесници на седницата добија **маски и ракавици**, а на располагање имаат и средства за дезинфекција. Новинарите кои ја покриваат собраниската седница носат и маски и ракавици, а пратениците седат на секое друго место поради потребната дистанца, а пред секое место има плоча направена од плексиглас. На самиот почеток пратениците со едноминутно молчење им оддадоа почит на сите граѓани кои го загубија својот живот како последица на вирусот на ковид-19. На дневен ред беа **потврдувањето** на Одлуката за прогласување вонредна состојба и Предлог-законот за потврдување на уредбите што Владата со копотпис на претседателот на Републиката ги донесе за време на вонредната состојба.

На **првата** точка од дневниот ред пратениците расправаа за измените во српскиот буџет за отстранување на штетните последици од болеста ковид-19 и за уредбата за еднократна парична помош на сите полнолетни граѓани, за фискални придобивки, за одложување на рокот за стекнување статус на квалификуван нововработен, како и измени и дополнувања на уредбата за мерки за време на вонредната состојба. **Втората** точка на дневниот ред

содржеше **38 уредби** за мерки за време на вонредната состојба, од забрана за движење, преку учество на судски рочишта, до дополнително задолжување за време на вонредната состојба.⁶⁵ На 6 мај 2020 година, Собранието на Србија ја **укина** вонредната состојба којашто беше воведена на 15 март поради епидемијата на корона-вирус. Беа укинати 11 уредбикоишто важеа за време на вонредната состојба, донесени одпретседателот на Републиката, апотврдени од Народното собрание, коишто се однесуваа на организацијата на работата, дел од даночните мерки, начинот на задолжување, учеството во кривичната постапка.⁶⁶

2.1.4. Влада

Пет дена пред воведувањето на вонредната состојба, на 10 март, Владата објави дека на територијата на земјата е присутна болеста ковид-19, предизвикана од вирусот на заразна болест САРС-КОВ-2, а потоа и привремена забрана за влез и движење во Србија беше воведено за сите кои доаѓаат од друга земја. **Три** дена пред прогласувањето на вонредната состојба, со цел да се спречи ширење на корона-вирусот, беше одлучено да се затворат граничните премини за меѓународен патен, железнички и речен сообраќај, како и граничниот сообраќај кон Унгарија, Романија, Бугарија, Северна Македонија, Црна Гора, Босна и Херцеговина и Хрватска, а следеа промени во врска со ова прашање, па сите гранични премини беа затворени.⁶⁷

Од **почетокот** на вонредната состојба во земјата на 15 март, Владата на Србија усвои повеќе од 100 различни прописинасочени кон справување со епидемијата на корона-вирусот, а меѓу нив има и бројни одлуки коишто ѝ помагаат на економијата полесно да се справи со последиците предизвикани од пандемијата. Премиерката на Владата на Србија, Ана Брнабиќ, на првотаседница на Собранието по воведувањето на вонредната состојба, пред пратениците го бранеше ставот дека Србија има навремени, паметни и целисходни мерки, дека покажала одговорна државна политика со препорака на професијата и успеа

⁶⁵ N1, Beta, 28.april 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a593718-poslanici-zapoceli-prvu-sednicu-u-vanrednom-stanju-minut-cutanja-za-preminule-od-koronavirusa/> (пристапено на 27 април 2022 година).

⁶⁶ RTS, 06.05.2020, <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/3945295/vanredno-stanje-skupstina.html> (пристапено на 27.4.2022 година).

⁶⁷ Politika, 05.05.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/453519/Vlada-zbog-korone-donela-vise-od-100-propisa> (пристапено на 28.4.2022 година).

да го спречи експоненцијалниот раст на инфекцијата со корона-вирус.⁶⁸

Владата одржа и **Референдум** за спроведување на измените на Уставот. Референдумот е организиран според новиот Закон за референдум и народна иницијатива, така што за негов успех нема да биде потребно да излезат 50 отсто од запишаните гласачи, а промената на Уставот е донесена доколку гласале мнозинството од избирачите за промена на референдумот. Актот за изменување и дополнување на Уставот исклучиво се однесува на судството и со него не се менуваат други делови од Уставот, туку се обезбедуваат дополнителни уставни гаранции за независноста на судството и судиите, се гарантира трајноста на судската функција и се утврдува дека највисокиот суд во Србија е Врховниот суд. Целта на промената на Уставот на Србија беше да се обезбеди поголема независност, ефикасност и одговорност на судството, поголема независност и одговорност на јавното обвинителство, подобра заштита на правата на граѓаните и зајакнување на владеењето на правото.⁶⁹

Од **3 мај 2022 година**, според одлуката на Владата на Србија, престанаа да важат сите контролни мерки и ограничувања за влез на лица во Србија, поврзани со заразната болест ковид-19, како за странци, така и за домашни лица. Граѓаните на Србија, како и странските државјани, при влез во земјата нема да имаат потреба од негативен ПЦР-тест, брз антигенски тест, доказ за претходна болест или потврда за вакцинација, без разлика од која земја во светот доаѓаат во Србија. Оваа одлука е донесена врз основа на моменталната епидемиолошка состојба во земјата и „е во согласност со одлуките на повеќето земји во Европа и регионот“. Препораката за носење маски во затворени простори останува на сила, а носењето маски во здравствените установи е задолжително. Се додава дека клиниките за ковид-19, пунктовите за тестирање и вакцинација продолжуваат да работат вообичаено.

2.1.5. Правосудство

Вонредната состојба, по својата природа, ја нарушува поделбата на власта, бидејќи извршната власт неминовно навлегува во доменот на законодавната. Суштината на

⁶⁸ N1, Beta, 28.apr 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a593732-brnabic-srbija-pokazala-odgovornost-primenila-pametne-mere-protiv-korone/> (пристапено на 28.4.2022 година).

⁶⁹ Milenkovic. M, 16.01.2022, <https://www.danas.rs/vesti/politika/referendum-je-uspeo-ako-je-za-promenu-ustava-glasala-vecina-izasliah-biraca/> (пристапено на 28 април 2022 година).

борбата против природниот или социјалниот непријател во вонредна состојба често се состои во ограничување на правата загарантирани со Уставот. Редовно тоа го прави парламентот под услови утврдени со устав, а во вонредна состојба владата и/или шефот на државата затоа што парламентот често не може да се состане. Згора на тоа, во **вонредна состојба**, нанајвисоките државни органи им се дозволува да отстапат од правата што ги гарантира Уставот, односно да ги надминат границите утврдени со Уставот. Се разбира, тоа е така додека трае вонредната состојба. Меѓутоа, постои страв дека законодавната и особено извршната власт би можеле да ја злоупотребат вонредната состојба – и секој што има моќ е склон да ја злоупотребува и ќе продолжи да го прави тоа додека не најде на ограничувања.

Затоа **Уставот на Србија** предвидува одлуката за вонредна состојба да важи најмногу 90 дена, со можност за продолжување за уште 90 дена; и дека во вонредна состојба се дозволени отстапувања од правата загарантирани со Уставот, само онолку колку што тоа е неопходно, додека од одредени права не може да се отстапува ниту во вонредна состојба.⁷⁰ Вонредната состојба во Србија беше прогласена на 15 март, поради пандемијата на корона-вирусот, а беше укината на 6 мај. Министерот за правда издаде препораки за работата на судовите и јавните обвинителства за време на вонредната состојба.⁷¹ За тоа време беа донесени многубројни мерки со кои се ограничуваа или се забрануваа движењето на граѓаните, се одржуваа судења преку Скајп, а бројни експерти, невладини организации и опозицијата предупредуваа дека дури и воведувањето на вонредната состојба е противуставно и дека тоа треба да биде прогласено од Народното собрание, а не со заедничка одлука на претседателот, премиерот и претседателот на парламентот.

Уставниот суд, на четвртата седница на Големиот совет, за предметот IUo-42/2020, формиран по повод повеќе иницијативи за поведување постапка за оценување на уставноста и законитоста на Одлуката за прогласување состојба на вонредна состојба („Службен весник на РС“, број 29/20), донесе решение за отфрлање на иницијативата и ги

⁷⁰ Устав на Република Србија, дел осми, член 200, член 202.

https://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html (пристапено на 29 април 2022 година).

⁷¹ Васиќ, М, Мандиќ, С: *Работата на судовите за време на епидемијата на заразни болести ковид-19*, Мисијата на ОБСЕ во Србија, Белград, јануари 2021 година. стр. 7.

<https://www.osce.org/files/f/documents/4/d/484163.pdf>

одби барањата за запирање на извршувањето на поединечните акти и дејствија преземени врз основа на наведеното оспорено решение.⁷² Тоа значи дека таквите иницијативи не се основани, односно дека одлуката, според мислењето на Судот, е донесена во согласност со Уставот.

За време на **вонредната состојба** во Србија, **прекршочните** судови им изрекоа казни на 6.258 граѓани за прекршување на полицискиот час и други мерки воведени за спречување на ширењето на корона-вирусот. И на последниот ден од вонредната состојба имаше прекршување на прописите, па така на 6 мај беа казнети вкупно 35 граѓани. Меѓу осудените за прекршоци има вкупно 1.689 граѓани на возраст над 65 години кои ја прекршиле забраната за напуштање на станот, како и 4.427 на возраст до 65 години кои го прекршиле полицискиот час. Вкупно 39 лица се казнети бидејќи ги однесле своите миленици надвор од предвиденото време, додека 44 се казнети затоа што собрале повеќе од дозволеният број луѓе на јавно место. Вкупно 47 лица се казнети за посета на паркови, пред укинувањето на оваа мерка, додека вкупно 12 лица се казнети поради непочитување на прописите за погребина кои е дозволено да присуствуваат најмногу 10 лица.

Според податоците на **прекршочните судови** низ Србија, изречени се казни во вкупен износ од 282.767.020 динари (околу 2,5 милиони евра, заб. на авторот). Сите овие прекршувања беа утврдени со Уредбата за ограничување и забрана на движењето од 21 март, којашто престана да важи од моментот на нејзиното укинување. Со уредба на Владата, наведените дејствија се предвидени како прекршоци за кои може да се изрече глоба од 50.000 до 150.000 динари, а за првото прекршување на Правилникот судовите изрекуваа минимална глоба и за секое наредно 100.000 или повеќе динари. Во некои случаи граѓаните веднаш ги платиле изречените казни, а останатите ќе треба да чекаат за исплата по правосилноста на пресудите, бидејќи граѓаните имаат право на жалба до Апелациониот суд за прекршоци.⁷³

Во текот на 50-те дена од почетокот на вонредната состојба, никој не беше приведен во **Обвинителството за организиран криминал** и не беа поведени нови истраги, но ова

⁷² Republika Srbija, USTAVNI SUD, 25.maj 2020, <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/sr-Latn-CS/88-102626/obavestjenje> (пристапено на 29.4.2022 година).

⁷³ Politika, 07.05.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/453664/Tokom-vanrednog-stanja-novcano-kaznejo-6-258-gradana> (пристапено на 29.4.2022 година).

обвинителство продолжи да работи на отворените предмети, покренатите обвиненија и поднесените жалби. Така, за време на вонредната состојба, обвинителството поднесе до судот шест обвинителни акти во кои беа опфатени 46 обвинети. Едно од овие обвиненија се однесува на случај во кој судските органи на Србија и Финска соработувале во врска со производството и продажбата на марихуана во скандинавските земји. Во текот на 50 дена од вонредната состојба, поднесени се жалби зачетири случаи под надлежност на обвинителството за организиран криминал. Сите се доставени до Апелациониот суд во Белград.

Кога станува збор за судењата, од обвинителството велат дека тие се одржувале во присуство на обвинител доколку се исполнети сите други процесни услови, а согласно задолжителното упатство за работа издадено од Републичкото јавно обвинителство на почетокот на вонредната состојба. Како што велат, во истражните притворски предмети се постапувало како во редовна состојба, бидејќи не трпат одложувања, но се работело со примена на сите задолжителни мерки за безбедност и заштита од инфекција со корона-вирусот. Вработените во ова обвинителство, како и во другите, работеа според своите можности и обврски, најчесто од дома, по електронски пат.⁷⁴

За унапредување на работата на групите за координација и соработка коишто се формирани врз основа на Законот за спречување семејно насилство, Министерството за правда препорача средбите да се одржуваат онлајн, поради што се обезбедува користење на соодветната апликација. Издадена е наредба за 20 заменици јавни обвинители во осум основни јавни обвинителства да ја користат апликацијата Зум, за полесно, побрзо и поефикасно одржување на состаноците. Тоа се обвинителствата во кои во март беа разгледани повеќе од 100 случаи на семејно насилство и коишто прифатија да учествуваат во оваа пилот програма.⁷⁵ Судовите во Србија почнаа со нормализирање на работата од 11 мај, со правилата за однесување на вработените и странките кои на седницата ги усвои Високиот судски совет. Во заклучокот на највисокиот судски орган, пропишани се обврските на вработените, потоа на сите служби во судот, како и на странките кои влегуваат во судот, кои ќе важат до прогласувањето на крајот на пандемијата на ковид-19,

⁷⁴ RTV, Radio Televizija Vojvodine, Tanjug, 04.maj 2020, https://www.rtv.rs/sr_lat/hronika/bez-hapsenja-organizovanih-grupa-tokom-50-dana-vanrednog-stanja_1120904.html (пристапено на 29.4.2022 година).

⁷⁵ RTV, Radio Televizija Vojvodine, Tanjug, 04.maj 2020, <https://rs.n1info.com/scitech/a596267-ministarstvo-pravde-preporucilo-onlajn-sastanke-pre-aplikacije/> (пристапено на 29.4.2022 година).

со цел да се заштити здравјето.

Според податоците на Белградскиот центар за човекови права (БЦЛП), кои што управата на затворот им ги доставила како одговор на барањето за пристап до информации од јавно значење, во текот на ноември 1.570 осуденици биле тестирани за присуство на корона-вирус, од кои 81 лице било позитивно. Починало едно лице на кое претходно му беше дијагностициран вирусот, според информациите објавени од БЦЛП. Управата на оваа невладина организација достави и информација дека во првите седум дена од декември биле тестирани 842 лица, од кои кај 142 е потврден корона-вирус. Корона-вирусот е потврден меѓу осудените во КПЗ во Белград – Падинска Скела, Ќуприја, Ниш, Сремска Митровица, Пожаревац – Забела, Краљево, Панчево и Специјалната затворска болница.⁷⁶

2.1.6. Опозицијата

Пред прогласувањето на вонредната состојба, власта наголемо се подготвуваше за избори, а голем дел од опозицијата се подготвуваше за бојкот. Во текот на неделите на вонредни околности утврдени со опасноста од чумата што пристигна во Србија на почетокот на март и која мораше да значи прекин на политичките активности, речиси ништо не се промени. Иако изборите (закажани за 26 април 2020 година) беа одложени на неодредено време, власта практично водеше изборна кампања со секој чин на одбрана од опасниот вирус, додека опозицијата, условно кажано, остана во бојкот.

За време на вонредната состојба, но и во текот на 2021 година, опозицијата ја обвини власта дека: вовеле неуставна вонредна состојба наместо воведување вонредна состојба со спроведување на **Законот за заштита на населението од заразни болести**, којашто се занимава токму со оваа работа, и на тој начин изврши државен удар; дека го продала Косово; дека со давање по 100 евра на секој граѓанин само купила гласови за изборите во 2020 година; дека ги прекршила човековите права; за неточноста на податоците презентирани за починатите од корона-вирусот; дека Кризниот штаб спроведувал политички задачи за време на епидемијата; да ги прогонува политичките неистомисленици. Секогаш кога властите најавуваа заострување на мерките за спречување на ширењето на вирусот, опозицијата одржуваше протести.

⁷⁶ Derikonjic, M, Politika, 25.12.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/469559/Hronika/Korona-hara-u-zatvorima> (пристапено на 29.4.2022 година).

За време и по вонредната состојба, на опозицијата ѝ недостигаше лидер кој ќе ја обедини. Главната пречка за обединување на опозицијата беа идеолошките разлики и борбата за превласт на нејзините лидери. Иако и самите лидери на опозицијата беа на мислење дека опозицијата не се снајде најдобро за време на епидемијата. По изборите на 3 април 2022 година во парламентот влегоа десничарските партии. Парламентот отсега повеќе нема да биде еднопартиски, како што беше по изборите во 2020 година кога опозицијата бојкотираше, но веројатно ќе има дебати и динамика, кога ќе се разговара за различни теми, особено за оние од национален интерес за Републиката Србија, а сето тоа ќе биде добро за интересите на граѓаните и демократијата во Србија.

2.1.7. Човекови права

Човековите права се поделени во неколку групи – граѓански, политички, економски, социјални и културни. Заедничко им е тоа што се вродени права на секој човек, кој ги поседува независно од државата и волјата на владетелот. Тие го потврдуваат правото на секој поединец на живот, работа, образование, еднаквост пред законот, приватност и многу други. Во Србија, човековите права се загарантирани со **Уставот**, највисокиот правен акт на државата, но нивното уредување е регулирано и со закони, подзаконски акти и други прописи.

Уставот на Србија предвидува дека Народното собрание прогласува вонредна состојба кога јавна опасност го загрозува опстанокот на државата или граѓаните, како и дека Народното собрание за време на вонредна состојба пропишува мерки коишто отстапуваат од човековите и малцинските права гарантирани со Уставот (член 200 ставови 1 и 4). Уставот предвидува вонредната состојба да не трае подолго од 90 дена, а по истекот на овој рок, Народното собрание може да ја продолжи одлуката за вонредна состојба за уште 90 дена (член 200, став 2). Уставот предвидува дека за време на вонредна состојба Народното собрание се состанува без посебен повик и не може да се распушти (член 200, став 3).

Уставот предвидува дека **Уставниот суд** е државен орган кој ги штити уставноста и законитоста и човековите и малцинските права и слободи (член 166, став 1). Во контекст на уставната заштита за време на вонредна состојба, најважна надлежност на Уставниот

суд е да одлучува за усогласеноста на законите и другите општи акти со Уставот, општо прифатените правила на меѓународното право и ратификуваните меѓународни договори (член 167, став 1, точка 1).

Вонредната состојба им овозможува на надлежните органи, додека трае, да воведат мерки со кои се прекршуваат човековите и малцинските права загарантирани со Уставот заради заштита на државата или граѓаните. Мерките донесени за време на вонредната состојба во 2020 година најмногу ги засегнаа правото на слобода и безбедност, слободата на движење, слободата на собирање, правото на правично судење, одредени посебни права на обвинетите, правото на сопственост и слободата на претприемништво. Сепак, Уставот дозволува отстапувања само до оној степен до кој тоа е неопходно (член 202, став 1), забранува отстапувања од човековите права што доведуваат до дискриминација (став 2) и ги утврдува правата и слободите од кои отстапувањата под никакви околности не се дозволени (став 4). Исто така, отстапувањата се временски ограничени и престануваат да важат по завршувањето на вонредната состојба (став 3).⁷⁷

Откако еден маж бил фатен на улица за време на полициски час, полицијата го претепала со шлаганици. Видеоот кружеше на социјалните мрежи и веднаш ја збуни јавноста за однесувањето на полицијата во вонредната состојба. На снимката полицаецот постојано го прашува приведениот „како се викаш“, му удира шлаганици, а во еден момент го фаќа за врат. Друг полицаец зборува на телефон и не реагира на тепањето на уапсениот.⁷⁸

Невладината организација All – **Иницијатива за економски и социјални права**, во анализата на отстапувањата од човековите права за време на вонредната состојба предизвикана од епидемијата на заразната болест ковид-19 утврдува дека се прекршени следниве права: правото на слобода на движење (член 39 од Уставот), право на слобода и лична безбедност (член 27, член 28 став 1 и член 29 од Уставот), право на поединецот да не му се суди двапати (прекршок и кривично) во истата работа (член 34 став 4 од Уставот) и право на жалба или друг правен лек (член 36 став 2). „Секој поединец во овој момент на кој му е целосно забрането да го напушти станот, тоа е лишување од слобода и така треба

⁷⁷ LJUDSKA PRAVA U SRBIJI, januar-jun 2020. godine, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd 2020, стр. 11/14-63/82, <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2014/01/Ljudska-prava-u-Srbiji-I-VI-2020.pdf> (пристапено на 5.1.2022 година).

⁷⁸ KLIX INFO, 16. aprila 2020, <https://infoklix.com/vesti/policija-u-vanrednom-stanju-se-izziviljava-na-ljudima-video/> (пристапено на 1.5.2022 година).

да се нарекува, секој мигрант на кој му е забрането да го напушта кампот за азил 24 часа, навистина има силен случај за прекршување на правото на слобода и лична безбедност. Затоа што кога некому му го ограничувате правото на слобода, не смеете да му ја ускратите можноста барем да се жали до судско тело коешто може да ја испита законитоста на лишувањето од слобода“, се вели во анализата на A11.⁷⁹

2.1.8. Медиуми

Нападите врз новинарите и другите медиумски актери претставуваат особено сериозни прекршувања на човековите права, бидејќи нивна цел не се само поединци, туку тие го лишуваат и правото на другите да добиваат информации, со што ја ограничуваат јавната дебата, којашто е суштината на плуралистичката демократија. Во однос на основните слободи, централен настан во 2020 година секако беше одлуката за прогласување вонредна состојба на целата територија на Република Србија поради пандемијата на ковид-19. Ваквиот драстичен одговор на светската криза доведе до дополнително стеснување на цивилниот простор.

На 28 март 2020 година, Владата го усвои таканаречениот Заклучок за информации за време на пандемијата, со кој целосно се централизираат информациите од јавен карактер, единствени коишто можат да дадат информации се премиерот или лицата овластени од Кризниот штаб и на сите кои објавуваат информации што ги соопштувале на „неовластени лица“ им се закануваат санкции кои важат за време на вонредната состојба. Медиумските здруженија и дел од јавноста се побунија против ваквото воведување **цензура**, а Владата тврдеше дека одлуката ја донесла за да спречи лажни вести. Поедноставно, ако објавите нешто што не е соопштено од Кризниот штаб, ризикувате да бидете казнети, можеби и до пет години затвор. Последиците од ваквата одлука следуваа набргу откако на 1 април новинарката на порталот „Нова“, Ана Лалиќ, беше приведена бидејќи пишуваше за ризичните услови во кои работат лекарите и медицинскиот персонал во Клиничкиот центар во Војводина. Полицијата го пребарала нејзиниот стан, ѝ го одзела компјутерот и

⁷⁹ REPORT, *Human Rights in Serbia during the First Wave of Coronavirus: from denial of danger to state of emergency*, Publisher: A11-Initiative for Economic and Social Rights, August 2020, <https://www.a11initiative.org/wp-content/uploads/2020/10/Human-Rights-in-Serbia-during-the-First-Wave-of-Coronavirus-1.pdf> стр. 9-18. (пристапено на 01.5.2022 година).

два телефона, а по пријава од болницата, која ги демантирала наводите во текстот, ѝ одредила мерка притвор во траење од 48 часа. Ана Лалиќ сепак беше ослободена од притвор следниот ден, поради силната реакција на меѓународните организации.⁸⁰

Поради зголемената загриженост на новинарите, видеографите и фоторепортерите за сопственото здравје, а по поплаките за закани на медиумските конференции на претседателот и членовите на Владата, како и експерти, **Канцеларијата за соработка со медиумите** на Владата на Србија соопшти дека од 11 април 2020 година новинарите ќе поставуваат прашања онлајн.⁸¹ **Медиумите и новинарските здруженија** побараа од Владата на Србија да им дозволи на новинарите да продолжат да ги следат медиумските конференции на Кризниот штаб за борба против епидемијата на корона-вирус. Во заедничкото соопштение на шест новинарски и медиумски здруженија се наведува дека „нема причина Владата да ги ограничува директните прашања на експерти во моментот кога главните епидемиолози најавуваат одлучувачки и важни денови за граѓаните на Србија“. Здруженијата предупредија дека испраќањето прашања исклучиво преку електронска пошта пред конференцијата и информирањето на граѓаните без присуство на новинари отвора можност за злоупотреба на поставените прашања и може да доведе до тоа прашањата на новинарите кои го почитуваат Кодексот на новинарите на Србија да останат неодговорени. Целосно е апсурдно лекарите кои треба да се борат против вирусот да седнат и да пишуваат одговори на прашања, а потоа да ги читаат тие одговори на конференција без новинари, со образложение дека се работи за заштита на здравјето на новинарите“, се вели во соопштението.⁸²

Членовите на владејачкото мнозинство преовладуваа во содржината на телевизиските програми со национално покривање, заземајќи 91 отсто од времето посветено на политичките актери во продолжениот ударен термин на: РТС 1, Прва, Пинк, Хепи и Б92 – резултатите од следењето на медиумите спроведен од ХБО **Црта** покажа во периодот од

⁸⁰ Riha.A, Osservatorio balcani e caucaso transeuropa, Belgrade, 07.04.2020, <https://www.balcanicaucaso.org/bhs/zone/Srbija/Srbija-autokratija-u-doba-korone-200873> (пристапено на 5.2.2022 година).

⁸¹ Nesic. N, N1, 11. apr 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a588113-konferencije-bez-novinar-a-da-li-je-to-novi-udarac-na-nezavisno-izvestavanje/> (пристапено на 5.2.2022 година).

⁸² N1, Beta, 11.apr 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a587951-uns-omoguciti-novinarima-da-direktno-postave-pitanja-i-potpitanja-strucnjacima/> (пристапено на 2.5.2022 година).

воведувањето на вонредната состојба на 15 март до нејзиното укинување на 6 мај. Од 9 отсто медиумско време што ѝ е дадено на опозицијата, петотсто отидоа за партиите што ги бојкотираат изборите, а четириотсто за оние што ќе учествуваат на изборите. Известувањето за власта беше претежно со позитивен или неутрален тон, додека опозицијата во бојкот беше главно негативно, а опозицијата која најави учество на изборите – неутрална.⁸³

2.1.8.1. Секуритизација на ковид-19 во медиумите

Употребата на метафората војна за време на пандемијата на корона-вирусот во Србија е честа во јазикот на соопштенијата на Владата на Србија за време на вонредната состојба. Во оваа метафора, Србија е на страната на доброто, додека ковид-19 е злото. Вирусот е прикажан како непријател, зло што треба да се победи и да се искорени, а Србија, Владата, народот, лекарите, полицијата, армијата како храбри војници кои ја штитат својата земја и своите најблиски, додека во случај на пандемија, рационализацијата на војната е многу очигледна затоа што е прикажана како позитивна, неизбежна и задолжителна. Интересно е што метафорите на војната подеднакво ги користеле и политичарите и епидемиолозите.

Србија се бори со корона-вирусот на добар начин; дека државата е таму и ќе ги заштити на секој начин. (Граѓаните мора да покажат поголема одговорност во своето однесување); дека државата ќе се бори двојно повеќе од порано. (Трета жртва на инфекција со корона-вирус во Србија); Заедничката борба на ЕУ и Србија против кризата предизвикана од корона-вирусот; Невидливиот непријател на меѓународно ниво; Се преземаат сите мерки за зачувување на државата, бидејќи, како што рече, предавањето не е опција. (Прогласена вонредна состојба на територијата на цела Србија); Ова е воена состојба. (Во Србија се потврдени вкупно 741 случај на инфекција со корона-вирус); Најсилниот удар врз здравствениот систем (Граѓаните да ги почитуваат итните мерки на државата); Уште еден удар на епидемијата. (Епидемијата е под контрола и се гледа нејзиниот крај).

Првата битка е добиена што се однесува на Ниш. Не е готово, ни останува уште многу борба. (Се очекува значително подобрување на состојбата во Ниш); Пет нови жртви на корона-вирусот во Србија; Офанзива против ковид-19. (Србија ја очекува посериозна

⁸³ CRTA, 16.05.2020, <https://crt.rs/u-vanrednom-stanju-vlast-apsolutno-dominantna-na-televizijama-s-nacionalnom-pokrivenoscu/> (пристапено на 5.2.2022 година).

ситуација во врска со епидемијата во наредните денови); Важно е да се разбере дека секој од нас е на првата борбена линија против корона-вирусот и дека во оваа вонредна состојба секој има свој борбен распоред кој гласи „останете дома“. (Почитувајте ги мерките за време на претстојните празници, Белград); И лекарите херојски се држат (Од утре во 8 часот затворени за патнички сообраќај сите гранични премини); Затоа што тие се ударната тупаница и најхрабриот дел од нашето општество. (Бројот на заразени со корона-вирус се очекува дека ќе се зголеми во следните 72 часа);

Хероините на оваа возраст мора да бидат заштитени и згрижени. (Жените заслужуваат посебно внимание во овие тешки времиња, Белград); Задоволен сум од досегашната борба, тоа е вистинска војна против невидлив непријател, затоа е потешко. Сега таа борба станува посложена и се води на повеќе фронтови. (Државата е подготвена за поригорозни мерки доколку е потребно); На Косово и Метохија сме навикнати на вонредна состојба, не живеаме 20 години, но повеќето од луѓето што живеат на Космет цел живот се во вонредна состојба. (Апел до нашите граѓани во Космет да ги почитуваат мерките на Владата на Србија); Кога ќе заврши борбата против ова најголемо зло на современиот свет по Втората светска војна. (Од утре важи забраната за движење за лица над 65 години).⁸⁴

2.1.8.2. Извештај на Комесарот за информирање од јавен интерес 2020 година

Во Извештајот на Комесарот за информирање од јавно значење за 2020 година, се вели дека новинарите и претставниците на медиумите пријавиле **278 поплаки** до комесарот во 2020 година (или 8,46% од вкупниот број пријавени поплаки во 2020 година). Најголемиот број од овие претставки, поточно 159, се поднесени поради т.н. молк на администрацијата. Во 2020 година се решени 400 поплаки од новинари и претставници на медиумите (решени се и претставките коишто се пренесени како нерешени од 2019 година). Иако процентот на новинарски поплаки во однос на вкупниот број на сите пријавени поплаки во 2020 година е 8,46%, кога станува збор за информациите за вирусот САРСКОВ 2 и болеста ковид-19, процентот на новинарски поплаки во вкупниот број на тие поплаки е значително повисок. Од вкупно 214 примени поплаки за таа информација, 59 приговори се

⁸⁴ОБСЕ, *Човечка безбедност за 21 век: здравствени безбедносни предизвици* – Зборник на студентски трудови, Белград, 2020 стр. 24–27 <https://www.osce.org/files/f/documents/5/e/474594.pdf> (пристапено на 5.2.2022 година).

поднесени од новинари, што е 27,6%.

Колку била значајна оваа тема говори и податокот дека бројот на новинарски поплаки поврзани со темата ковид-19 и пандемијата е значително поголем (27,6%) во однос на уделот на новинарски поплаки во вкупниот број приговори (8,46%) во интерес за јавноста. Оттука, Комесарот, постапувајќи особено внимателно и итно во врска со нив, од примените 59 жалби од претставките во 2020 година се решени 52 жалби без одлагање (38,5% од сите жалби поднесени во врска со темата ковид-19 и пандемија), додека останатите седум беа решени при подготовката на овој извештај.

Голем процент од наредбите од одлуката на Комесарот донесена во врска со жалбите на новинарите и претставниците на медиумите за давање информации остануваат неизвршени. Од 400 решени претставки на новинари и претставници на медиумите, 178 завршиле со наредба да се достави информацијата до барателот, по што надлежните не постапиле во 62 случаи или 34,83%, што е особено загрижувачка бројка, со оглед на содржината на информации коишто биле предмет на нивните барања. Исто така, бројот на неизвршени решенија во врска со жалби од новинари и претставници на медиумите е значително поголем во споредба со општиот тренд кога станува збор за други подносителите, што не е прифатливо бидејќи се работи за професија којашто бара информации за да пишува и да известува за јавноста за теми од општ јавен интерес.

Интересот на јавноста да знае секогаш постои кога станува збор за информации поврзани со загрозување или заштита на здравјето на населението, а јавните власти во такви ситуации мора брзо да реагираат и да ги стават на располагање информациите без никаква интервенција на Комесарот. „Во ера на пандемија, обезбедувањето навремени и точни информации е од суштинско значење, бидејќи граѓаните во значителна мера одлучуваат за однесувањето во здравствена криза врз основа на податоците и информациите добиени од надлежните јавни органи“, се заклучува во извештајот на еврокомесарот. До денес, јавноста сè уште нема информации за тоа колку чини набавката на медицинска опрема за време на пандемијата.⁸⁵

⁸⁵ Извештај за работата на Комесарот за информации од јавно значење и заштита на личните податоци за 2020 година Белград, март 2021 година, стр. 67–68, <https://www.poverenik.rs/images/stories/dokumentacija-nova/izvestajiPoverenika/2020/LATIzvestaj2020.pdf> (пристапено на 5.2.2022 година).

2.1.8.3. Совет за следење на печатот и медиумите

Советот за печат на Република Србија е независно, саморегулаторно тело кое обединува издавачи, сопственици на печатени, електронски медиуми и новински агенции и професионални новинари. Основан е за да се следи усогласеноста со Новинарскиот кодекс на Србија во печатените и електронските медиуми, како и во новинските агенции и да се решаваат поплаките од поединци и институции за содржината на тие медиуми.

Советот изврши **следење на електронските медиуми** за време на пандемијата во 2020 година. Предмет на набљудување и следење беа колумните поврзани со известувањето за корона-вирусот. Оваследење е извршено во периодот од 1 април 2020 година до 7 септември 2020 година, *секоја прва недела од месецот*. Шест електронски информативни портали, со најголема посетеност во Република Србија, коишто немаат свои печатени и електронски изданија (Србија денес, Телеграф, Еспресо, Б92, Мондо, 021) и коишто, врз основа на рангирањето, уживаат најголема довербата на читателите беа земени како предмет на набљудување, зашто коментарите на платформата не беа земени предвид при набљудувањето, а истражувањето главно го опфати форматот на вестите.

Вестите објавени на порталите беа следени во периодот од 8:00 до 20:00 часот секој ден од првата недела во месецот (и викенди и празници), а за оние вести за кои истражувачкиот тим утврди дека се неспорни беше утврдено прекршување на Кодексот на новинарите на Србија и Упатството за примена на Кодексот на новинарите на Србија во онлајноколината со образложение кој член од Кодексот или Упатството е прекршен.

При следењето на примената на Кодексот на новинарите на Србија и Упатството за примена на Кодексот во онлајн опкружувањето во рубриката „Корона-вирус“, коешто траеше од април до септември 2020 година, евидентирани се вкупно 181 вест во кои **се прекршени професионалните стандарди** на порталите Србија денес, Телеграф, Б92, Еспресо, Мондо и 021. Бидејќи често има повеќекратни прекршувања на Кодексот во една вест, вкупниот број прекршувања е речиси двојно поголем од 330 евидентирани по поединечно поглавје во споредба со вкупниот број снимени вести.

Земајќи ги предвид комбинираниите резултати, може да се заклучи дека најпроблематичните поглавја се:

1. Поглавје I за **вистинитоста на известувањето** (чие прекршување ја доведе во прашање вистинитоста и објективноста на известувањето, честопати не правејќи разлика помеѓу факти и претпоставки, ненаведување извори или без да се консултираат повеќе извори);
2. Глава V за **новинарското внимание** (честопати со слепо верување во изворот – точка 2 од оваа глава);
3. Глава VI, којашто се однесува на **односот кон изворите на информации** (најчесто точка 8, подгревање неоправдани надежи или воведување страв заради создавање привлечен текст/наслов);
4. Поглавје II за **независноста на новинарите од притисок** (точка 1, којашто се однесува на неусогласеноста меѓу насловот и текстот и заведувањето на читателите).

Табела 3: Број на прекршувања на Кодексот од страна на порталите во првите недели од април до септември

	Мондо	Еспресо	021	Б92	Србија денес	Телеграф
1. – 7. април	8	30	0	6	43	26
1. – 7. мај	0	19	0	2	14	10
1. – 7. јуни	0	0	0	2	2	2
1. – 7. јули	7	7	0	9	21	8
1. – 7. август	12	20	0	0	30	8
1. – 7. септември	2	21	0	2	9	10

Извор: Совет за печат на Република Србија

Во првата недела од *април*, кога бројот на активни случаи заразени со корона-вирус се движеше од 648 (1 април) до 1394 (7 април), најголемиот број на прекршувања на Кодексот е забележан на Србија денес (43), Еспресо (30) и порталот Телеграф (26), а Мондо (8) и Б92 (6) имаа значително помалку повреди. *На порталот 021, во текот на целиот период на следење немаше прекршување на Кодексот на новинарите.*⁸⁶

⁸⁶ Savet za Stampu, *Rezultati monitoringa onlajn medija tokom pandemije 2020.*

<https://savetzastampu.rs/lat/izvestaji/rezultati-monitoringa-onlajn-medija-tokom-pandemije-2020/> (пристапено на 5.2.2022 година).

2.1.8.4 . Безбедност на новинарите за време на пандемијата на ковид-19

Независното здружение на новинарите на Србија (НУНС) е основано на 26 март 1994 година како непартиска, професионална организација. НУНС е основано од новинари кои беа незадоволни од работата на Здружението на новинари на Србија. Иницијатори беа членовите на Управниот одбор на Фондот за солидарност и претставници на триесетина редакции низ Србија, претежно собрани во Синдикатот „Независност“, меѓу кои имаше и многумина кои го напуштија УНС. Денес НУНС има над 3300 членови, бројката расте од ден на ден.

Главните цели на Здружението се:

- слободно новинарство и плуралистички медиуми;
- подобрување на професионалните и етичките стандарди;
- заштита на правата и интересите на новинарите (медиумските професионалци), вклучително и синдикалната и правната заштита;
- меѓусебна соработка на новинарите и новинарските организации во земјата и странство.

Здружението презема различни активности со цел да влијае на законската регулатива во областа на информирањето, како и почитување на правото на слобода на изразување мислење и информирање.

Новинарите во Србија често се загрозувани во текот на нивната работа, и покрај законските гаранции за нивната безбедност. Збирката податоци „Напади врз новинари“ има за цел да ја информира јавноста за инцидентите што се случиле во претходните години и служи како основа за создавање иден механизам НУНС, внимателно следејќи што се случува откако ќе биде загрозувана безбедноста на поединецот или ако тој вербално ги нападне новинарите. НУНС ќе се обиде да го следи секој инцидент до некој вид на крај и да обезбеди целосна поддршка на колегите во такви ситуации. НУНС има своја база на податоци за напади врз новинари, а за оваа дисертација авторот ја разгледал базата од 2017 до 9 мај 2022 година. За подобро разбирање, се анализираат заканите за новинарите за времетраењето на пандемијата од 2020 година, особено во вонредната состојба.

Табела 4: Напади врз новинари во Србија по години

Година	Број на напади	Физички напад	Напад на имот	Закана за имотот	Притисок	Вербална закана
2017	92	6	2	0	62	22
2018	102	7	0	0	72	23
2019	119	11	1	0	80	27
2020	189	32	14	1	92	50
2021	151	6	3	2	96	44
2022 (9 мај)	36	0	2	0	22	12

Извор: НУНС.

Од табелата се гледа дека најголемиот број напади врз новинари се случиле во 2020 година, а една од причините за тоа е вонредната состојба и протестите на опозицијата за време на пандемијата, кога новинарите беа спречени да ги извршуваат работните задачи од полицијата. Од 189 напади, 32 се физички напади, 50 вербални закани, а 14 напади на имот.⁸⁷

2.2 . Соработка со големите сили

Пандемијата ја зафати Србија во надворешно политичка неизвесност, понекогаш наречена „неутралност“ на крстосницата меѓу Истокот и Западот, меѓу Европската Унија и Косово, меѓу НАТО и Русија со Кина. Причината за тоа е што Србија нема надворешно политичка стратегија во форма на усвоен стратешки документ околу кој има национален и политички консензус. Тоа ѝ овозможува постојано да калкулира и да очекува дека ќе може да профитира во геополитичката игра, како за време на Студената војна кога СФРЈ водеше политика на неврзување.

Веднаш по укинувањето на вонредната состојба, **Белградскиот центар за безбедносна политика** објави извештај со наслов „Паднаа маските, Србија во геополитичка пандемија“, каде што се разгледува следниов заклучок: Паднаа маските и интересите на српската надворешна политика биле изложени за време на пандемијата на ковид-19. Тие интереси не се засноваат на вредностите на општото добро, туку на механизмот за

⁸⁷ Nezavisno Udruzenje Novinara Srbije, *Napadi na Novinare*, <https://www.bazenuns.rs/srpski/napadi-na-novinare> (пристапено на 5.2.2022 година).

зачувување на постоечкиот внатрешен поредок. Владата во Србија наутро гледа кон исток, а попладне кон запад со надеж дека ќе добие финансиска и политичка поддршка од целиот свет, а за возврат е подготвена на сè, освен на ограничување на сопствената моќ. Затоа на меѓународната сцена таа ги доживува како непријатели оние влади и поединци кои би сакале да градат сојузи со Србија како организирана и демократска, а не заробена држава.

Надежта дека пандемијата ѝ нанесе фатален удар на идејата за **либерална демократија** во светот и дека повеќе нема да мора да се преправа дека верува во неа, природно ја зближи српската влада со оние влади кои го покажуваат истиот став, па дури и подрастични авторитарни тенденции. Затоа по 30 години, ако го занемариме краткиот период на почетокот на милениумот, таа наоѓа заеднички јазик со Америка на Трамп. Затоа, покрај веќе традиционалниот сојузник како што е Путиновата Русија, наоѓа заеднички интереси и со Кина. Затоа меѓу сите земјичленки на ЕУ најблиска соработка има со Унгарија на Орбан.

Меѓутоа, доколку нешто суштински не се промени, гротескните обиди на Србија да продолжи со својата „неповрзана“ политика има големи шанси да завршат трагично, бидејќи нејзините единствени партнери ќе бидат оние кои ќе ја гледаат како паричка за вџеб, како полигон за обука на демонстрација на влијание или како економско-политички вазал. Никој, дури ни оние земји кои сегашните српски функционери ги нарекуваат пријатели, нема да имаат почит кон земја којашто е неискрена и нечесна во своите надворешнополитички односи. Сите други гледаат на таква земја со сомнеж, како плен или како игралиште каде што можат да остварат некои од своите поважни интереси, со целосна незаинтересираност за можните последици за тоа игралиште. Таква земја повеќе нема да може да води надворешна политика, други ќе го направат тоа наместо неа.

За земја којашто тврди дека му е посветена на патот кон членство во ЕУ, би се очекувало да покаже многу повеќе разбирање и поддршка за ситуацијата во која се наоѓа ЕУ. Свртувањето грб на ЕУ, идеите за измамнички акции против најмоќните земји-членки на ЕУ и острите критики кога за нив немаше ниту место ниту време, беа демонстрација за тоа како ја разбираат српските власти ЕУ и европската интеграција како извор на моќ и средство за манипулација, а не како алатка за градење институции, владеење на правото и модернизација на државата. Тоа уште еднаш го потврдија извештаите на „Фридом хаус“ и

„Репортери без граници“, но може да се види и од фактите, како што е фактот дека на Западен Балкан српската надворешна политика е најнекомпатибилна со надворешната политика на ЕУ.

Оваа криза е пресвртница во глобалните односи и најголема утопија е да се верува дека се може да продолжи како порано. Доколку Србија тоа самата не го сфати, реалноста ќе ја принуди на тоа. Доколку сака да биде сигурен и кредибилен меѓународен актер, Србија не смее да дозволи наместо субјект да стане објект на меѓународните односи. Борбата за влијание во неа е геополитика, на која во моментот не ѝ е дорасната. Геополитика во која оној што мисли дека може да ги измами сите други ќе заврши сам, без сојузници, без суверенитет и без влијание.⁸⁸

2.2.1 Соработка со Народна Република Кина (НРК)

Политичките односи на Србија со Кина се развија брзо по прогласувањето на независноста на Косово, поради напорите да се намали неговото понатамошно меѓународно признавање. За Кина, сецесионистичкиот потег на Косово беше неприфатлив со оглед на нејзината долгогодишна политика поврзана со „принципот на една Кина“. Оттука, Србија најде во Кина, заедно со Русија, важен партнер во ОН и на глобално ниво, што до ден денес останува најважната придобивка од соработката со неа.

Фактот дека Кина беше назначена како еден од „четирите столба“ на надворешната политика на Србија во 2009 година од страна на поранешниот претседател Борис Тадиќ – заедно со ЕУ, САД и Русија – покажува колку стана важен овој однос за Белград. Всушност, оваа приоритизација на Кина е олицетворение на еволуцијата на перцепцијата на глобалните сили од страна на српската политичка елита, особено имајќи предвид дека поранешниот претседател Тадиќ првично предвидувааше балансирани односи само со три сили – Брисел, Вашингтон и Москва.

Посилните врски меѓу двете земји беа зацврстени во 2009 година кога Србија и Кина потпишаа Заедничка декларација за воспоставување стратешко партнерство. Од потпишувањето на Стратешкото партнерство, бројот на билатерални посети е зголемен,

⁸⁸Марко Дражиќ, Маја Бјелош, Исидора Стакиќ, *Маските паднаа, Србија во пандемија на геополитика*, БЦБП, Белград, мај 2020 година, стр. 16 и 17 . [spoljnopolitika_analiza_-_maske_su_pale_srbija_u_p.pdf](https://www.bezbednost.org/spoljnopolitika_analiza_-_maske_su_pale_srbija_u_p.pdf) ([bezbednost.org](https://www.bezbednost.org)) пристапено на 3.5.2022 година).

додека Србија се воздржува од усогласување со какви било декларации за надворешната политика на ЕУ во врска со Кина. Соработката меѓу Кина и Србија се одвиваше и во мултилатерален формат. По воведувањето на Рамката 16+1 (сега позната како Рамка 17+1) – којашто имаше за цел да ѝ овозможи на Кина да изгради поблиски односи со земјите од Централна и Источна Европа во контекст на иницијативата „Појас и пат“ – Србија активно учествуваше на годишните самити во рамките на оваа иницијатива. Значаен пример за мултилатерална соработка е случајот од 2014 година кога Белград беше домаќин на Самитот 16+1, на кој присуствуваше и кинескиот премиер Ли Кечијанг. Историскиот врв во кинеско-српските односи беше постигнат во 2016 година со потпишувањето на **Сеопфатното стратешко партнерство** – највисокото ниво на партнерство што една земја може да го има со Кина – за време на првата и единствена посета на кинескиот претседател Кси Џинпинг на Србија (и Западен Балкан воопшто). Кина главно го зголемува нивото на соработка со одредена земја кога ќе оцени дека е постигната политичка доверба и е постигнат позитивен резултат во досегашната соработка.⁸⁹

2.2.2. Соработка со Руската Федерација (РФ)

Од 2007 година, односно откако стана јасно дека статусот на Косово ќе се решава против територијалниот интегритет на Србија, српското раководство се обидува да најде начин да ја спречи независноста на Косово. Од прогласувањето на независноста, Србија се обидува да го забави процесот на признавањето на Косово и да ја префрли дебатата од политичка на правна основа. Во овој потфат беше неопходно да се обезбеди поддршка од постојаните членки на Советот за безбедност на Обединетите нации, пред сè Русија. Поддршката на Русија го спречи приемот на Косово во повеќето меѓународни институции, особено оние каде што Русија има право на вето, како што се ОН и ОБСЕ. Исто така, оваа поддршка придонесе Резолуцијата а/63/1.2 да биде изгласана во Генералното собрание на ОН, коешто побара советодавно мислење од Меѓународниот суд на правдата за законитоста на едностраното прогласување независност на Косово. Комуникацијата и соработката што беше воспоставена меѓу руските и српските власти во тој период беше интензивна и исполнета со содржина. Во 2009 година Русија беше прогласена за еден од столбовите на

⁸⁹ Центар за европски политики, *кинеско-српски односи – што научивме од кризата СОВИД-19*, Белград, април 2020 година, стр. 1-2 <https://cep.org.rs/wp-content/uploads/2020/04/Kinesko-srpski-odnosi-%E2%80%93-%C5%A1ta-smo-nau%C4%8Dili-iz-krize-COVID19-1.pdf> (пристапено на 5.3.2022 година).

српската надворешна политика, додека меѓу двете земји беше воспоставена „стратегија“ на заеднички настапи на меѓународно ниво. Оваа стратегија подразбира координација на акциите на меѓународно ниво за важни прашања за двете земји. Србија поддржа некои дипломатски позиции на Руската Федерација во Обединетите нации и ОБСЕ. Ваквата содржина на односите ги натера руските и српските функционери во текот на овој период да разговараат за стратешкото партнерство меѓу двете земји.

Во исто време, отворена е вратата за Русија повторно да воспостави некои од позициите што ги загуби во овој дел од Европа по завршувањето на Студената војна. **Враќањето** на Русија на Балканот беше многу олеснето со блиската соработка со Србија. Поради потребата од руска поддршка околу Косово, Србија воспостави блиски односи со Русија во политичките и економско-енергетските прашања, додека Русија, заради промовирање на своите првенствено економско-енергетски интереси во овој дел од Европа, воспостави постојана и солидна политичка поддршка за Србија. Конкретно, руски Гаспром купи 51 отсто од српската монополска компанија Нафтена индустрија Србија (НИС) и беа склучени договори за изградба на дел од гасоводот Јужен проток низ територијата на Србија, како и подземното складиште за гас Банатски двор. Интензивно се разговараше и за други руски стратешки инвестиции во српската економија, коишто, сепак, не се остварија. Економската и енергетската соработка, којашто првенствено се одразува во договорот за слободна трговија меѓу Русија и Србија и соработката во нафтената и гасната индустрија, се основниот елемент на економската соработка меѓу Русија и Србија.⁹⁰

2.2.3. Соработка со Соединетите Американски Држави (САД)

Официјални лица на САД и Србија ги направија првите чекори кон воспоставување дипломатски односи во 1867 година, но дури во 1881 година, три години откако Србија стана независна од Отоманската Империја, САД официјално го признаа **Кнежевството Србија**. По поразот во Првата светска војна, Австро-Унгарија (Хабзбуршката Монархија) пропадна, а јужнословенските народи се обединија во **Кралството на Србите, Хрватите и Словенците** во декември 1918 година. Соединетите Американски Држави го признаа

⁹⁰ Односите меѓу Русија и Србија на почетокот на Фондот XXI - Zbornik radova - ISAC, Белград, 2010, стр. 6. <https://www.isac-fund.org/download/Odnosi-Rusije-i-Srbije-na-pocetku-XXI-veka.pdf> (пристапено на 3.5.2022 година).

Кралството СХС во февруари 1919 година. Со оглед на тоа што Србија беше доминантен фактор во оваа земја, Владата на САД го сметаше Кралството на Србите, Хрватите и Словенците, а подоцна и Југославија, за наследник на првобитната српска влада. Во 1929 година, Кралството на Србите, Хрватите и Словенците го смени името во **Кралство Југославија**. Во 1946 година, Југославија стана социјалистичка федерација од шест републики – Хрватска, Црна Гора, Србија, Словенија, Босна и Херцеговина и Македонија – и го промени своето име во **Социјалистичка Федеративна Република Југославија**(СФРЈ). Дипломатските односи меѓу САД и СФРЈ траеја до 1992 година, кога се отцепија Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина и Македонија. Републиките Србија и Црна Гора се сметаа себеси за наследници на СФРЈ. Меѓутоа, американската влада го усвои ставот дека СФРЈ се распадна без држави наследнички и ги прекина дипломатските односи со СФРЈ.

Поради конфликтот во Косово, САД ги прекинаа дипломатските односи со **Сојузна Република Југославија** (СРЈ) и ја затворија својата амбасада во Белград еден ден пред бомбардирањето на НАТО на Југославија на 23 март 1999 година. Во ноември 2000 година следеше дипломатско признавање и повторно воспоставување целосни дипломатски односи меѓу двете земји, а Вилијам Монтгомери беше назначен за амбасадор на САД на 26 ноември 2001 година. Во 2003 година, СРЈ стана **Државен сојуз на Србија и Црна Гора**, лабава федерација на две републики со федерален парламент. Должноста претседател на СРЈ, која ја извршуваше Воислав Коштуница, престана да постои во моментот кога Светозар Маровиќ беше избран за претседател на Србија и Црна Гора во март 2003 година. Во мај 2006 година, Црна Гора се повика на правото на отцепување и по референдумот прогласи независност на 3 јуни 2006 година. Два дена подоцна Србија се прогласи за **наследник** на Државниот сојуз на Србија и Црна Гора.⁹¹

2.2.4. Соработка со Француската Република (ФР)

Француско-српските односи се протегаат низ долгиот процес на ослободување на Србија од Отоманската Империја во текот на 19 век. Франција го следела тој процес во 1838/39 годинакога се основал конзулат во малото Кнежевство Србија, кое сè уште било вазал на

⁹¹ U.S. Embassy in Serbia, *History*, January 1, 2020, <https://rs.usembassy.gov/sr/our-relationship-sr/policy-history-sr/io-sr/> (пристапено на 5.5.2022 година).

Отоманската Империја. По Берлинскиот конгрес (1878), Франција воспостави дипломатски односи на ниво на ополномоштени министри со Србија, којашто стана независна и меѓународно призната, учествуваше во изградбата на нејзината железничка мрежа и организацијата на нејзините финансии и разви економско и културно влијание на почетокот на 20 век.

По избувнувањето на Првата светска војна во 1914 година, Франција ѝ додели на Србија значителни државни заеми. Од 1918 до 1921 година, Франција одигра одлучувачка воена и дипломатска улога во формирањето на **Кралството на Србите, Хрватите и Словенците**, коешто стана Кралство Југославија во 1929 година. Таа внимателно ги надгледуваше нејзините први чекори и стана нејзин партнер, сојузник и **главен** заштитник на меѓународната сцена. По Втората светска војна, француско-српската историја и меморија паднаа во заборав во комунистичка Југославија.

По политичките промени во Србија во 2000 година, француско-српските сеќавања оживуваат. Првиот чекор беше посетата на Воислав Коштуница, тогашен претседател на Југославија, а потоа во декември 2001 година во Белград дојде францускиот претседател Жак Ширак. Иако симпатиите кон Србите, како и економскиот интерес, беа обновени во Париз по 5 октомври, сепак имаше големи очекувања дека Франција економски и политички ќе се врати на Балканот и ќе го обнови вечното француско-српско пријателство, коешто потоа се појави за момент, но со иста брзина и исчезна. Спонтаните обиди за подобрување на односите продолжија, но немаше доволно интерес, систематски акции или иницијатива од двете страни.

Признавањето на независноста на Косово и одбивањето на Франција да го екстрадира Рамуш Харадинај во Србија, кој беше обвинет за воени злосторства во 2017 година, за што беше врачена протестна нота до Франција, а тогашниот амбасадор Рајко Ристиќ беше отповикан во Србија на консултации, на почетокот изгледаа како враќање во период на лоши односи. Негативен однос на српската јавност кон Франција предизвика и распоредот на седиштата за време на комеморацијата на стогодишнината од Големата војна во 2018 година (на претседателот на Косово, Тачи, му беше доделена ВИП-ложа, заб. на авторот). Сепак, овој настан и го врати на француската јавност наративот за најславниот период на

француско-српските односи, „братството по оружје“ создадено во војната од 1914 до 1918 година.

За време на бомбардирањето на НАТО во 1999 година, споменикот на Благодарноста кон Франција беше **покриен со црна наметка**, а тогаш изгледаше неверојатно дека еден ден пред него ќе се појави францускиот претседател, кој ќе зборува на српски. За време на официјалната посета на Србија во 2019 година, **Емануел Макрон** го употреби и српскиот јазик за да испрати нова порака од Франција не само до Србија, туку и до регионот. Се обиде да ги врати сеќавањата на старото сојузно „братство по оружје“ од ерата на Големата војна (1914 – 1918) со посета на Гробиштата на ослободителите во Белград и оддавање почит на сојузот на гробот на Милунка Савиќ. Со евоцирање спомени од заедничката историја, Макрон се обиде да го објасни враќањето на Франција на Балканот и да стави крај на дисконтинуитетот на нејзиното отсуство во решавањето на проблемите во регионот. Од политичка гледна точка, посетата на Макрон не е важна само за односите Франција – Србија, туку и за односите меѓу ЕУ и Србија, како и за односите во регионот, а Косово и европската интеграција беа две клучни компоненти на разговорите меѓу Французите и Српски државници.⁹²

2.2.5. Соработка со Велика Британија (ВБ)

Иако двата народи – Србите и Британците – беа на иста страна за време на двете светски војни, односите меѓу земјите, Обединетото Кралство, од една страна, и Србија, односно државата чиј составен дел беше Србија, од друга страна, беа сложени и често турбулентни, доживувајќи подеми и падови, речиси секогаш диктирани од интереси, а не од емоции. Исклучок може да се најде за време на Големата војна, кога беа забележани најголемите примери на британска хуманитарна помош и солидарност со нападениот српски народ, од тој период има бројни придонеси на саможртвување на британските медицински и воени мисии, а особено на британските жени (доктори, медицински сестри, па дури и војници).

Геополитичките процеси, меѓутоа, многупати ги ставаа овие две земји на различни страни бидејќи нивните политички интереси беа очигледно различни. Без разлика, влијанието

⁹² Kolakovic. A, Kulturni Centar Novog Sada, 24/01/2020, <https://www.kcns.org.rs/agora/savremeni-fransko-srpski-odnosi-eho-makronovog-govora-na-kalemegdanu/?script=lat#> ! (пристапено на 5.6.2022 година).

што го имаше Британија на Балканот, а особено во Србија (политички, културно и образовно) беше неспорно и значајно низ вековите, оставајќи траги и далекусежни последици. Комплицираните политички односи и влијанието на Британија на Балканот, кои во голема мера беа детерминирани од односот на Британија кон Отоманската империја и нејзините обиди да го ограничи влијанието на империјална Русија, која низ вековите се појавуваше како главен заштитник на српската држава во подем, и чие продирање во Босфорот Британија се обидела да го спречи со одржување на Отоманската империја во живот. Односот на Велика Британија со Србија во текот на втората половина на 19 век беше обележан со притисокот да се спротивстави на руското влијание и да остане независна.⁹³

2.2.6 . Истражување за меѓународните односи на Србија за време на пандемијата на ковид-19

Центарот за слободни избори и демократија (ЦеСИД) и Меѓународниот републикански институт (ИРИ) спроведоа истражување на јавното мислење „Перцепција на граѓаните за позицијата на Србија во меѓународните односи“ помеѓу 16 и 28 април 2021 година, а биле анкетирани 1.004 лица. Мнозинството граѓани влијанието на Кина и Русија врз Србија во претходниот период го доживуваат како позитивно, а влијанието на Соединетите Американски Држави, Европската Унија и НАТО пактот го сметаат за негативно, покажува истражувањето на ЦеСИД и ИРИ. „Поради оваа причина, мнозинството граѓани веруваат дека Кина и Русија се земјите со кои Србија моментално има најдобри односи. Европската унија е на трето место. Кога од граѓаните се бара да ги наведат земјите со кои Србија треба да има најдобри односи, Русија и Кина се повторно на врвот, а по нив следат соседните земји и Европската унија“, се наведува во истражувањето.

Субјективното чувство на граѓаните на Србија дека Кина и Русија се поблиску до нив од Европската Унија и САД се потврди и преку десет изјави од областа на донации и помош за Србија, економијата и инвестициите, европските интеграции, здравството и науката. тоа беше додадено. „Дури и во областите како што се донации и помош за Србија, во кои

⁹³ Прашчевиќ, Александра: *Британско-српските односи од 18 до 21 век*, Факултет за политички науки, Белград, 2018 година. стр. 98-99. <http://www.ekof.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2014/10/Rad-07.pdf> (пристапено на 5.6.2022 година).

доминантна е Европската унија, придружувана од САД, граѓаните се убедени дека помошта од Русија и Кина била поголема. Дополнително, испитаниците ја изразуваат својата верба во кинеските инвестиции и инфраструктурни проекти, ги ставаат кинеските и руските вакцини пред „западните“, а руската економија пред американската.

Висок степен на евроскептицизам е забележлив и кај анкетираниите, се вели во истражувањето. „Покрај очигледните демографски карактеристики кои го условуваат односот кон запад и кон исток, кластери на происточно расположение наоѓаме и кај гледачите на Радио-телевизија на Србија (РТС) и Пинк, читатели на „Телеграф“, порталот „Мондо“, а во некои случаи и „Информер“, се наведува. Кога станува збор за изборите кои вклучуваат егзистенција, односно местото каде што сакаат да живеат и работат, испитаниците од истражувањето на ЦеСИД покажуваат прагматизам и им даваат приоритет на земјите од Европската унија, кои ги сметаат за економски попожелни земји за живеење и работа.⁹⁴

2.3. Економскиот систем на Република Србија за време на пандемијата на ковид-19

Петгодишните позитивни економски трендови беа нагло прекинати во 2020 година со избувнувањето на глобалната здравствена и економска криза предизвикана од пандемијатанаковид-19. Благодарение на мерките за фискална консолидација, економските показатели за состојбата и перформансите на економијата во Србија се подобрија во периодот од 2014 до 2019 година, фискалниот дефицит беше елиминиран и остварен е суфицит во периодот 2017 – 2019 година, остварен е позитивен и сè побрз раст на БДП, намалување на учеството на јавниот долг во БДП, забрзани се јавните и приватните инвестиции и подобрени се показателите на пазарот на труд.

Со појавата на корона-вирусот, трговската и економската активност на глобално ниво нагло забавува, а трошоците за здравствена заштита и другите трошоциповрзани со пандемијата нагло се зголемуваат. Србија се задолжува да може да ги финансира сè повисоките трошоци предизвикани од наглото зголемување на трошоците на здравствениот систем и да му ја обезбеди потребната помош на стопанството за да се санираат негативните ефекти од здравствената криза врз економскиот систем на земјата.

⁹⁴ Danas, Beta, 31.10.2021, <https://www.danas.rs/svet/istrazivanje-vecina-gradjana-uticaje-kine-i-rusije-vidi-pozitivno-a-sad-eu-i-nato-negativno/> (пристапено на 5.9.2022 година).

Се проценува дека до крајот на 2020 година јавниот долг нема да го надмине нивото од 60% од БДП, а падот на економската активност ќе биде помеѓу -1% (Министерство за финансии) и -1,5% (ММФ). Србија годинава ќе ја заврши со помал пад на БДП во однос на соседните земји, за што придонесоа добрата почетна позиција, специфичната структура на економијата и обемените пакети економски мерки за помош на стопанството.

Фискални и монетарни мерки за спречување на негативните економски ефекти од пандемијата се воведени во 36 европски земји и повеќето земји во светот. Тоа се: 1) мерки на даночната политика; 2) мерки на директни стимулации (придобивки) од буџетот и 3) мерки за зачувување на ликвидноста.

Владата на Србија одлучи да воведо **три пакет-мерки** за поддршка на економијата во борбата против кризата предизвикана од вирусот Ковид-19, со вкупна вредност од 675,9 милијарди динари (околу 5,8 милијарди евра, заб. на авторот). **Првите** пакет-мерки, како и во повеќето европски земји, претставуваа комбинација од сите три групи мерки: мерки на даночната политика, директни плаќања и мерки за одржување на ликвидноста на економските субјекти. Овие пакет-мерки имаа најголема вредност од 608,3 милијарди динари (околу 5,2 милијарди евра, заб. на авторот). **Вторите** пакет-мерки беше, повторно, комбинација на мерки, но овојпат две. Вклучуваше мерки на даночната политика и директни придобивки. Овие пакет-мерки беа значително помали по обем од првите 66 милијарди динари (околу 564 милиони евра, заб. на авторот). **Третите** пакет-мерки беа секторски пакет, поточно беа наменет само за компании коишто работат во туристичката индустрија, односно хотели и туристички агенции. Овие пакет мерки изнесуваа најмалку 1,6 милијарди динари (околу 13,7 милиони евра, заб. на авторот).

Во Србија, вкупната вредност на пакет-мерките воведени во текот на 2020 година е околу 12,5 отсто од БДП. Најголемиот дел од мерките беа насочени кон помош на населението и стопанството. Првите пакет-мерки се „најскапи“ со оглед на тоа што го опфатија најголемиот дел од економијата и голем број мерки, додека вторите може да се гледаат како надополнување на првите. Најкорисни мерки од првиот пакет, според деловните субјекти, се директните поволности во вид на исплата на три минимални нето-плати за сите вработени во микро, малите и средни претпријатија и претприемачите и одложување на исплатата на придонеси за социјално осигурување и даноци од плата до јануари 2021

година, по што ќе може да се плаќаат на 24 еднакви месечни рати. Од вторите пакет-мерки, најкорисна мерка е исплатата на 60% од минималната нето-плата двапати. Овие мерки им го олеснија работењето на компаниите, помогнаа во исплата на платите на вработените и ги ослободија од трошоците.

Со цел да се обезбедат финансиски средства за воведување мерки на економската политика, коишто му помогнаа на бизнисот на повеќе од 50% од регистрираните стопански субјекти во Републиката, државата се задолжуваше во странство. Мерките на економската политика беа неминовни за да можат стопанствениците да си го зачуваат бизнисот, да го спречат ненадејниот раст на невработеноста и да го зачуваат животниот стандард на граѓаните. Над 230 илјади фирми со **милион и сто илјади** работници ги искористија економските мерки пропишани од Владата, но имаше и одредени проблеми поврзани со овие мерки. Пред сè, државата се задолжи во странство во износ од **три милијарди евра**, за да може да му помогне на стопанството да закрепи од негативните последици од вирусот на ковид-19. Овој долг заедно со каматата ќе го вратат сите граѓани години по завршувањето на кризата.

Еден од приговорите, пред сè од **стручната јавност**, е дека првите пакет-мерки се воведени доцна, односно во последен момент, поради што голем дел од компаниите поради неможност за исплата на платите ги отпуштија мнозинството работници и со тоа го изгубија правото да добиваат државна помош. Вонредната состојба беше прогласена на 15 март, а Владата донесе уредба за пропишување мерки речиси еден месец подоцна, на 10 април. Ова доцнење директно влијаеше на растот на ризикот од **невработеност и неликвидност**, бидејќи деловните субјекти веднаш ја почувствуваа кризата и еден месец нивниот бизнис беше обвинен во неизвесност, дали и во каква форма ќе добијат државна помош. Особено кога станува збор за гаранциите за кредитите земени од деловните банки, а со цел да се зачува ликвидноста, мерки за кои од почетокот не беше јасно дефинирано под кои услови и до кој степен државата ќе го преземе ризикот од отплата на овие кредити.

Србија традиционално повеќе увезува отколку што извезува, а има и надворешнотрговски дефицит, чие ниво варира од 10% до речиси 14% од БДП. Најзначајни **надворешнотрговски партнери** на Србија се земјите-членки на ЕУ, на кои отпаѓаат околу 65% од

вкупниот извоз на стоки од Србија. Србија најмногу извезува во Германија и Италија, додека надвор од ЕУ најмногу извезува во Босна и Херцеговина (8%), Русија (5%), Црна Гора и Северна Македонија (по 4%). Кога станува збор за увозот на стоки, најголемиот дел од увозот заземаат земјите од ЕУ, коишто учествуваат со малку повеќе од 65% од вкупниот увоз. Важен надворешнотрговски партнер на Србија се земјите членки на ЦЕФТА. Во последните пет години Србија оствари надворешнотрговски суфицит со соседните земји: Босна и Херцеговина, Црна Гора, Северна Македонија и Албанија, но и со Словачка, Шведска и Велика Британија. Најголем надворешнотрговски дефицит во набљудуваниот период е остварен во трговската размена со Кина и Русија.

Надворешната трговија е намалена во првите два квартала од 2020 година. Вкупната вредност на извозот е помала за речиси 9% во однос на истиот период од претходната година. Најголем пад на извозот во периодот јануари – јуни 2020 година има кај преработувачката индустрија, којашто сочинува убедливо најголем дел од извозот (90%). Сепак, пад нема во сите гранки, извозот е зголемен во земјоделството, шумарството и рибарството за 10%. Вкупниот увоз е намален за речиси 7% во првите два квартала во однос на истиот период од 2019 година. Падот е најголем во рударството (18%) и преработувачката индустрија (6%). Најважните надворешнотрговски партнери на Србија не се променија во првата половина од годината, а најмногу стоки и натаму се **извезуваа** во Германија, Италија, Босна и Херцеговина и Романија, а најмногу од Германија, Кина, Русија и Италија.⁹⁵

2.3.1. Работа и безбедност за време на пандемијата на ковид-19

Во Србија, за време на пандемијата на корона-вирус и вонредната состојба, околу 200.000 луѓе ги загубија своите работни места, или осум отсто од оние кои беа вработени, вклучително и неформално вработените и самовработените, се проценува врз основа на истражување спроведено од **Групата за развивање иницијативи Секонс(SeConS)** со поддршка на Фондацијата Фридрих Еберт. За речиси половина од оние што останале без работа, причината е отказ поради прекин на работата на компанијата (46,2 отсто), а на

⁹⁵ Centar za Evropske Politike, ANALIZA, *Efekti Ekonomskih Mera za Ublazavanje Negativnih Posledica Covid-19 na Privredu*, Izdavač NALED, 2020, стр. 1- 28.
https://naled.rs/htdocs/Files/06839/Analiza_efekata_ekonomskih_mera_za_ublazavanje_negativnih_posledica_COVID-19_na_privredu.pdf (пристапено на 10.5.2022 година).

една петтина од вкупниот број (20,5 отсто) не им бил понуден нов договор по истекот на претходниот. Во повеќето други случаи, вработените (жени, заб. на авторот) биле принудени да дадат отказ бидејќи не можеле да се организираат да одат на работа во услови на вонредна состојба, суспензија на јавниот превоз, затворање градинки и училишта и суспензија на услугите за социјална поддршка за стари лица и преземање зголемени одговорности за грижа за членовите на семејството.⁹⁶

Додека 40 отсто од српските граѓани изјавиле дека не им е потребна никаква помош во ситуацијата со кризата предизвикана од пандемијата на корона-вирус, повеќе од половината, дури 55 отсто од испитаниците, изразиле потреба од финансиска помош, покажува истражувањето спроведено од страна на Меѓународната агенција за истражување на пазарот и јавното мислење **МАСМИ**. 29 отсто работеле од дома, 12 отсто биле на платено и шест отсто на неплатено отсуство, додека четири отсто од анкетираните граѓани останале без работа. Само 29 отсто од граѓаните продолжиле да работат под исти или слични услови.⁹⁷

Според податоците на **Агенцијата за деловни регистри**, епидемијата на корона-вирус ставила катанец на вратите на вкупно 325 фирми.⁹⁸ Од воведувањето на вонредната состојба до 10 мај, 15.401 граѓанин во Србија останале без работа, покажуваат податоците на министерот за труд.⁹⁹

2.3.2. Вирусот на ковид-19 го преименува Мини шенген во Отворен Балкан

Идејата за Регионална економска област на Западен Балкан првично произлезе од Берлинскиот процес во 2014 година, за спроведување на четирите слободи на ЕУ: слободно движење на луѓе, стоки, услуги и капитал. Откако ЕУ во 2019 година го одби почетокот на преговорите со Северна Македонија и Албанија, на иницијатива на Србија, Албанија и на Северна Македонија, има оживување на идејата поврзана со обидите за

⁹⁶ Krasic.D, Nova.rs, 13.maj 2020, <https://nova.rs/vesti/drustvo/zbog-pandemije-u-srbiji-bez-posla-ostalo-200-000-ljudi/> (пристапено на 12.5.2022 година).

⁹⁷ I.N. Danas, 11.05.2020, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/svaki-peti-gradjanin-u-teskoj-finansijskoj-situaciji/> (пристапено на 12.5.2022 година).

⁹⁸ Krasic.D, Nova.rs, 15.maj 2020, <https://nova.rs/vesti/biznis/za-vreme-epidemije-325-firmi-u-srbiji-stavilo-kljuc-u-bravu/> (пристапено на 12 мај 2022 година).

⁹⁹ Politika, 22.05.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/454658/Za-dva-meseca-bez-posla-ostalo-vise-od-15-000-ljudi> (пристапено на 12.5.2022 година).

„продлабочување“ на Регионалната економска област, којашто го доби името „Мал шенген“.

Во Нови Сад на 10 октомври 2019 година, се одржа првата тристрана средба на претседателот на Србија, Александар Вучиќ, тогашниот премиер на Северна Македонија, Зоран Заев и премиерот на Албанија, Еди Рама. Во Заедничката декларација за спроведување на четирите слободи на ЕУ во Западен Балкан, јасно беше посочено дека земјите од регионот се повикани на европскиот пат и неопходноста од зајакнување на економската соработка во Југоисточна Европа. На 10 ноември 2019 година во **Охрид** се одржа вториот состанок на иницијативата „Мал шенген“, на кој присуствуваше црногорската министерка за економија Драгица Секулиќ. По разорниот земјотрес во Драч на 27 ноември 2019 година, следниот состанок на тристраната иницијатива се одржа во **Тирана** на 21 декември 2019 година, наместо во овој крајбрежен град како што беше првично планирано. На неа се појави и претседателот на Црна Гора, Мило Ѓукановиќ.

По состанокот во Тирана, не се одржа нов состанок на иницијативата во Белград, којшто беше закажан за втората половина на јануари 2020 година. Една од причините за тоа е заострувањето на односите меѓу Подгорица и Белград по усвојувањето на Законот за верска слобода во Црна Гора на крајот на минатата година. Од почетокот на март, глобалната криза предизвикана од пандемијата на ковид-19 значеше дека оваа тема повеќе не е актуелна во регионот на Западен Балкан. На самитот во **Белата кука** во Вашингтон, одржан на 4 септември 2020 година, Косово и Србија потпишаа договори за економска нормализација, по еден документ, коишто се разликуваат во последната точка во однос на Израел. Со овој договор Косово се согласи да стане дел од „Малиот шенген“ и се согласи да го спроведе договорот со Србија за автопати, железнички врски и авиолинии. Набргу потоа, на 14 октомври 2020 година, Србија започна со спроведување на Договорот за интегрирано гранично управување меѓу Косово и Србија на граничниот премин Мердаре, чија функционализација исто така беше дел од договорот.

По одложувањето на состаноците за „Малиот шенген“ поради пандемијата на ковид-19, иницијативата беше обновена на 30 октомври 2020 година, кога тројцата лидери на Србија, Албанија и Северна Македонија одржаа **видеосредба** и изјавија дека „иницијативата е целосно во согласност со Берлинскиот процес“. Тие, исто така, се

согласија да формираат постојана **работна група** со владини претставници од секоја земја учесничка „со цел да се забрза процесот на потпишување и спроведување на договорените активности“. За време на онлајн самитот организиран на 9 ноември 2020 година како дел од иницијативата „Мал шенген“, лидерите на Србија, Албанија и на Северна Македонија потпишаа Меморандум за разбирање за соработка во борбата против пандемијата на корона-вирус и овозможување граничен премин со лична карта. Исто така, граѓаните на трите земји ќе можат да добијат бесплатно лекување во која било од трите земји доколку се заразени со ковид-19.¹⁰⁰ Српскиот претседател Александар Вучиќ и премиерите на Северна Македонија и на Албанија, Зоран Заев и Еди Рама, на 29 јули 2021 година, на самитот во Скопје, ја преименуваа регионалната иницијатива од „Мал шенген“ во „Отворен Балкан“ и потпишаа три договори за подобрување на економските врски.¹⁰¹

По **Скопје**, лидерите на иницијативата за регионална соработка „Отворен Балкан“ се сретнаа на 21 декември 2021 година во **Тирана**, Албанија, каде што потпишаа низа договори коишто, како што истакнаа, треба да го олеснат прометот на луѓе, стоки и капитал меѓу трите земји и олеснување на бизнисот за бизнисмените. На средбата присуствуваа премиерот на Албанија, Еди Рама, премиерот на Северна Македонија, Зоран Заев и претседателот на Србија, Александар Вучиќ. Потпишани се следниве договори: Договор за работни дозволи, кој им овозможува на работниците од Албанија, Северна Македонија и Србија полесно да ги добијат потребните документи; Договор за интегрирани системи на електронски услуги, којшто треба да им овозможи на граѓаните од три земји да поднесуваат апликации во други земји на кое било место; Четири договори од областа на ветеринарната и фитосанитарната инспекција коишто треба да го олеснат прометот на живи животни и производи од растително и животинско потекло.¹⁰²

Од самиот почеток на оваа иницијатива, не беа сите балкански земји ентузијастички за овој регионален економски проект. Косово има најмногу сомнежи за „Отворениот Балкан“

¹⁰⁰ BPRG, Balkans Research Policy Group, *Regionalna Saradnja na Zapadnom Balkanu*, Komparativna analiza regionalnog ekonomskog područja “mini sengena” i zajedничkog regionalnog trzista, Januar 2021, стр. 24-25. [Regionalna-saradnja-na-Zapadnom-Balkanu KOMPARATIVNA-ANALIZA-REGIONALNOG-EKONOMSKOG-PODRUČJA-„MINI-ŠENGENA“-I-ZAJEDNIČKOG-REGIONALNOG-TRŽIŠTA WEB-1.pdf](https://www.balkansgroup.org/Regionalna-saradnja-na-Zapadnom-Balkanu-KOMPARATIVNA-ANALIZA-REGIONALNOG-EKONOMSKOG-PODRUČJA-„MINI-ŠENGENA“-I-ZAJEDNIČKOG-REGIONALNOG-TRŽIŠTA_WEB-1.pdf) (balkansgroup.org) (пристапено на 14.5.2022 година).

¹⁰¹ Komarcevic.D, Slobodna Evropa, 29.septembar 2021, <https://www.slobodnaevropa.org/a/mali-sengen-open-balkan/31484235.html> (пристапено на 14.5.2022 година).

¹⁰² Komarcevic.D, Slobodna Evropa, 21. decembar 2021, <https://www.slobodnaevropa.org/a/open-balkan-sastanak-tirana/31618931.html> (пристапено на 15.5.2022 година).

поради спорните политички прашања со Србија, потоа Босна и Херцеговина поради внатрешните проблеми со Република Српска и Црна Гора, којашто сè уште се колеба како набљудувач, иако за време на пишувањето на овој дел на дисертацијата, новиот премиер на Црна Гора, Дритан Абазовиќ даде некои индикации дека постои можност Црна Гора да биде вклучена во проектот.

Сепак, едно од прашањата што се поставува кога станува збор за оваа иницијатива се однесува на прашањето за евроинтеграциите, и поконкретно, дали овој тип заедница е приближување кон ЕУ или алтернатива за членство. Друго важно прашање, коешто се однесува и на перспективата на самата иницијатива, се однесува на приклучувањето на другите земји од регионот кон „Отворениот Балкан“. Од тоа ќе зависи натамошниот напредок на целиот процес. Третото прашање се однесува на јасната позиција на ЕУ и САД кон оваа идеја во однос на координирање на напорите со заеднички став.

2.3.3. Фискален совет на Србија

Фискалниот совет е независен државен орган, одговорен пред Народното собрание на Република Србија. Мисијата на Фискалниот совет е да го оцени кредибилитетот на фискалната политика од аспект на усогласеноста со утврдените фискални правила и да обезбеди јавност и отчетност во водењето на фискалната политика. Фискалниот совет треба да ја подобри културата на фискална одговорност во Република Србија, преку независна анализа на фискалната политика и поттикнување експертски дискусии за фискалната политика.

За исполнување на поставените цели, Фискалниот совет ги проверува макроекономските и фискалните претпоставки коишто се користат за подготовка на владините документи, дава независна и веродостојна оценка за економската политика, ги оценува фискалните ризици и веројатноста Владата да ги исполни фискалните цели во иднина, оценува до кој степен Владата во минатото ги почитувала фискалните правила што ги воспоставила.

Во процесот на подготовка и донесување на буџетот, Фискалниот совет врши различни функции: подготвува мислење за нацрт-извештајот за фискална стратегија, подготвува анализа на ревидираниот Извештај за фискалната стратегија на Владата, подготвува

анализа на предлог-законот за буџетот, изготвува анализа на предлог-законот за завршната буџетска сметка, подготвува оцена за фискалните влијанија на предлог-законот.¹⁰³

На 13 април 2022 година, Фискалниот совет објави извештај со наслов „Антикризни буџетски мерки за време на пандемијата на ковид-19: трошоци, резултати и лекции“. Што се однесува до Србија, Фискалниот совет ги донесе следниве заклучоци: јавните финансии на Србија носеа огромен товар за време на здравствената криза од околу 5,4 милијарди евра; Сите европски земји спроведоа дарежливи буџетски мерки, што беше правилен економски одговор на здравствената криза. Релативно кажано, Србија обезбеди 55% повеќе средства од буџетот за антикризните пакет-мерки во споредба со споредливите земји од Централноисточна Европа (ЦИЕ); Повисоките вонредни плаќања на Србија за здравство во споредба со другите земји од ЦИЕ беа неизбежни. Доделените буџетски средства за поддршка на стопанството беа навистина преголеми, но уште поголем проблем е нивната нерационална распределба. Најголемата мана на антикризните пакет-мерки во Србија беше прекумерната и неселективна помош на населението. Проценуваме дека можеше да се заштедат околу 2 милијарди евра (а јавниот долг се зголеми многу помалку) доколку мерките беа подобро фокусирани на ранливата економија и население. Во 2022 година е можна нова криза, а Србија (војна во Украина, заб. на авторот) многу добро би можела да ги искористи средствата што беа нерационално потрошени за време на пандемијата.¹⁰⁴

Табела 5. Фискални трошоци и структура на антикризните пакет-мерки во Србија, милијарди евра

	во 2020	во 2021	во 2022	Во целост 220 – 2022
Вкупни фискални трошоци	3.700	1.308	372	5.380
Итна здравствена поддршка *	786	510	169	1.465
Помош за економијата – даночни мерки**	854	-399	-364	90

¹⁰³ FISKALNI SAVET, REPUBLIKE SRBIJE, *O FISKALNOM SAVETU*, 2022, <http://www.fiskalnisavet.rs/latinica/o-fiskalnom-savetu.php> (пристапено на 15.5.2022 година).

¹⁰⁴ Republika Srbija, FISKALNI SAVET, *Antikrizne Budetske Mere Tokom Pandemije Covid-19: Troškovi, Rezultati, i Pouke*, 13.april 2022, стр. 3- 6 http://www.fiskalnisavet.rs/doc/analize-stavovi-predlozi/2022/FS_Antikrizne_budzetske_mere_tokom_pandemije.pdf (пристапено на 15.5.2022 година).

Помош за стопанството – буџетски придобивки	1.180	505	0	1.685
Паричен надоместок за граѓаните	742	677	491	1.910
Кредити преку Фондот за развој***	138	0	51	189
Буџетски трошок за гарантирани кредити	0	15	25	40
Промеморија Гарантирани заеми од банки (не буџетски трошок)	1.483	923	400	2.806

Извор: Фискален совет на Србија. Авторот составил табела од страница 12.

Во моментот на пишување на овој дел од дисертацијата, поради војната во Украина, Србија е под притисок од западните земји, особено од ЕУ, да ја усогласи својата надворешна политика со ЕУ и да спроведе економски санкции против Русија, што одбива да го направи.

2.4. Здравствениот систем на Република Србија за време на пандемијата на ковид-19

Националната безбедност не е само одбрана од вооружени (воени) напади, таа неодамна се прошири во политички, економски, социјални и еколошки димензии. Секоја од овие димензии има своја политика и стратегија, коишто главно се среќаваат во стратегијата за национална безбедност. Секоја земја ги одредува основните национални вредности, интереси и цели. Развиени се **бројни** национални системи (политички, економски, образовен, здравствен безбедносен систем и сл.) за функционирање на државата. Тие системи се организирани така што нивното функционирање ги брани и ги штити основните национални вредности, преку остварување на националните интереси и остварување на целите. Свкупната политика на државата, како насока на државата и општеството кон оптимални услови на опстанок и развој (цел) се остварува преку политики во рамките на одделните државни системи (активности). Сите овие активности се преплетени преку безбедноста на државата, општеството и граѓаните, преку функцијата на безбедноста.

Една од основните национални вредности, здравјето на луѓето (човечкиот живот), е пред сè во доменот на здравствениот систем, односно политиките и стратегиите за здравствена заштита. Со оглед на тоа што човекот е основен субјект на секој систем, вклучувајќи го и системот за национална безбедност, тоа е неговото здравје (живот) во доменот на националната безбедносна политика и стратегија. Во „ситуацијата со корона“ сите земји,

вклучително и Србија, ја примениле процедурата за стратегиско управување. Суштината на стратегискиот менаџмент е изборот, спроведувањето и контролата на спроведувањето на стратегијата. Накратко, активностите преземени во Србија, под лупата на стратегискиот менаџмент, се детално опишани подолу:

а) Анализа на животната средина

- **Надворешна средина:** редовно следење на развојот на корона-вирусот, од Кина до Србија, во однос на ефектите од вирусот и неговите последици врз луѓето и анализа на процедурите и мерките што ги спроведуваат различни земји во борбата против епидемијата;
- **Внатрешни оружја:** Следење на инфекцијата од „0“ заразени; анализа на ресурсите и капацитетите на здравствениот систем; анализа на потребните мерки и процедури за сите активности на државата, како и субјектите на безбедносниот систем.

б) Системски насоки

- **Визија:** Србија успешно се избори со инфекцијата (епидемијата) со минимални загуби;
- **Мисија:** Здравствениот систем главно спроведува превентивни и репресивни мерки во „состојбата со корона-вирусот“, другите потсистеми ја извршуваат својата основна функција во постојните услови, додека некои потсистеми му даваат поддршка на здравствениот систем (полиција, армија, цивилна заштита, организирани граѓани, волонтирање и др.);
- **Цели:** 1) минимизирање на последиците од ефектите од корона-вирусот 2) продолжување на функционирањето на сите државни функции во новосоздадените услови и 3) подготовка на мерките за функционирање на државата и општеството во врска со справувањето со епидемијата.

в) Избор и формулирање на стратегијата

Првично, во отсуство на ефикасен лек (вакцина), беше избрана стратегијата за „протегање на кривата на ефектот на корона-вирусот и спречување на експоненцијален раст на бројот на заразени и починати“, со цел да се создадат услови за здравствениот систем за борба против инфекцијата (идентификување и лекување на заразените) и спречување колапс. Од гледна точка на теоријата на игри, се избира стратегија на минимална штета/загуба. Таа примарна стратегија, логично, беше дополнета со стратегијата „Економски мерки за време на вонредна состојба и ден потоа“ (претставена во јавноста).

г) Спроведување на Стратегијата

Спроведувањето на стратегијата е најтешкиот најобемниот чекор во стратегискиот менаџмент. Тоа е од следниве причини: 1) тоа е јавна опасност за која сè уште нема соодветен лек и 2) државата, општеството и граѓаните, по виша сила, мора да преминат во многу тешки и сложени услови на живот и работа, крајно различна од редовната ситуација. Во согласност со наведеното, клучните активности мерки се детално наведени:

- беше прогласена вонредна состојба, предвидена со Уставот и Законот, за политиката по ефикасно и поефективно да ги спроведе утврдените стратегии. Вонредната состојба во практика се манифестира со определување различни мерки (коишто последователно се надополнуваат, во согласност со развојот на ситуацијата), првенствено насочени кон спречување контакт меѓу луѓето, бидејќи вирусот се пренесува од човек на човек;
- мобилизација на здравјето и ресурсите на полицијата, армијата и други субјекти;
- зголемување на ресурсите на здравствениот систем (пред сè од странство);
- дообука на здравствените работници за ракување со средства и опрема;
- проширување на здравствените капацитети (т.н. полски болници) во случај на масовна инфекција;
- транзиција на сите државни и приватни системи кон организирање и работење во вонредна состојба;
- определување мерки за ублажување на последиците од епидемијата и вонредната состојба за сите субјекти на државата и општеството, пред сè во економската сфера, но и во други дејности;

- санкционирање на оние кои не ги почитуваат мерките во вонредна состојба; и
- информирање на пошироката јавност за развојот (последичите) на епидемијата, активностите и мерките на здравствениот систем и други мерки и активности за спроведување стратегии, како и санкционирање на оние коишто не ги почитуваат утврдените мерки за вонредна состојба.

д) Контрола на спроведувањето на стратегијата

Контролата на спроведувањето на стратегиите е логичен чекор на стратегискиот менаџмент којшто: 1) добива увид во ефективност на утврдените мерки и преземените активности и 2) има ефект на повратна информација за сите претходни чекори на стратегискиот менаџмент, со цел да се коригираат до степен којшто ќе придонесе за поефективно и поефикасно спроведување на избраните стратегии.¹⁰⁵

2.4.1. Здравствена заштита за време на пандемијата на ковид-19 и Кризниот штаб

Првиот случај на корона-вирус во Србија беше забележан на 6 март, а седум дена подоцна земјата формира **Кризен штаб** за борба против епидемијата. Само околу пет месеци подоцна, на 27 јули, Владата на Србија го објави Заклучокот за формирање на Кризниот штаб и списокот на лица кои го сочинуваат.

Со Кризниот штаб раководат премиерката, Ана Брнабиќ, министерот за здравство, Златибор Лончар, вршителката на должноста директор на Републичкиот фонд за здравствено осигурување, Сања Радојевиќ Шкодрик и покраинскиот секретар за здравство, Зоран Гојковиќ. Додека во јавноста во меѓувреме станаа познати имињата на одредени лекари, како Предраг Кон, Дарија Кисиќ Тепавчевиќ и Бранимир Несторовиќ, заклучокот покажува дека во Кризниот штаб има 31 член. Освен нив, има и 14 „дополнително ангажирани експерти“, меѓу кои двајца градоначалници и заменик-директорот на Владината канцеларија за Косово. Во штабот беа и министерот за армијата,

¹⁰⁵ Forca. B, ODBRANA I BEZBEDNOST, *Politika i Strategija Nacionalne Bezbednosti*, Kolumne, April 8, 2020, <https://odbranaibezbednost.rs/2020/04/08/politika-i-strategija-nacionalne-bezbednosti/> (пристапено на 16.5.2022 година).

Александар Вулин и министерот за полицијата, Небојша Стефановиќ.¹⁰⁶ Од самиот почеток на работата на Кризниот штаб, особено медицинскиот персонал, имаше многу критики од граѓаните, особено за време на вонредната состојба, за слободата на движење дека лажеле во име на политичарите и учествувале во доведување на јавноста во заблуда.

Група од околу 350 лекари собрани во неформалната иницијатива „Обединети против ковид“ во отворено писмо упатено до Владата на Србија и другите надлежни институции се оградија од Кризниот штаб за борба против ковид-19 и побараа негово отстранување, наведувајќи дека „Србија се најде во катастрофа во јавното здравство“. Потписниците на иницијативата се повикаа на Хипократовата заклетва и изјавија дека сметаат дека нивна „морална и професионална обврска“ е да укажат на сериозноста на состојбата и реалноста со која секојдневно се соочуваат медицинските работници во својата работа. Најголемиот дел од иницијативата „Обединети против ковид“ е критика на Кризниот штаб.

Потписниците тврдеа дека „целосното олабавување на антиепидемичните мерки во предизборниот период (митинзи, натпревари, турнири, прослави итн.) довело до губење на контролата врз епидемиолошката состојба и дека „конфузијата во однос на бројот на болни и починати е предизвикано од несогласување со статистичките и епидемиолошките очекувања“. Во иницијативата потписниците нагласија дека сакаат „строго да се оградат“ од Кризниот штаб и изнесоа низа барања. **Првиот** дел од барањето се однесува на евиденцијата на бројот на заразени, болни и починати од ковид-19, односно „да ѝ се објасни на јавноста надлежноста над базата зад порталот ковид“, да се организира постапката за веродостојно утврдување на бројот на заразени, болни и починати, како и независна истрага и можна одговорност „доколку се утврди дека податоците се намерно сокриени“. **Вториот** дел од барањето повторно е посветен на Кризниот штаб, па потписниците бараат „одговорноста за настанатата штета да ја преземе Кризниот штаб во целина“, да се формира нов кризен штаб и „тоа да стои во начин на заплашување и политизација“.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Jankovic.M, BBC News na Srpskom, Azurirano 30 jul 2020, <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-52067487> (пристапено на 16.5.2022 година).

¹⁰⁷ E.B, Blic, 21.07.2020, <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/grupa-lekara-poslala-otvoreno-pismo-vladi-srbije-ograduju-se-od-kriznog-staba-i-traze-zb7vg15> (пристапено на 16.5.2022 година).

Србија донира два милиона евра за развој на вакцина против вирусот на ковид-19 на Светската здравствена организација во борбата против пандемијата. Еден милион евра се наменети за развој на вакцина, а другиот милион за Светската здравствена организација.¹⁰⁸ На 26 мај 2020 година, **Светската банка** ѝ додели на Република Србија заем во износ од 100 милиони долари (што е еквивалентно на 92 милиона евра) за изведување на проектот „Итен одговор на Република Србија на ковид-19“. Проектот официјално започна на 10 декември 2020 година и ќе трае до 31 мај 2022 година. Целите на проектот се: (а) да се одговори на заканата од ковид-19 и (б) да се зајакне националниот здравствен систем со цел да се подигне нивото на подготвеност во Србија. Проектот ги вклучува следниве компоненти: Компонента 1: Итен одговор на ковид-19. Поткомпонента 1.1 Откривање случај, потврда на инфекција, следење контакти, евиденција, известување. Поткомпонента 1.2 Мерки за физичко растојание и подготвеност за комуникација. Поткомпонента 1.3 Зајакнување на здравствениот систем. Компонента 2: Управување со спроведувањето, следењето и евалуацијата.¹⁰⁹

2.4.2. Имунизација со вакцини

Надворешната политика на Србија на четири столба, односно Русија, Кина, ЕУ и САД, даде позитивни конкретни резултати во однос на вакцините, по откривањето на вакцините против болеста предизвикана од вирусот на ковид-19 во средината на 2020 година. Кина и Русија беа меѓу првите земји што ја произведоа вакцината, што значеше дека Србија ќе биде меѓу првите земји што ќе ја набават поради одличната билатерална соработка со двете земји. Вакцинацијата (имунизацијата) во Србија започна на 24 декември, порано отколку во повеќето европски земји. Премиерката **Ана Брнабиќ** тој ден ја прими првата вакцина во Институтот „Торлак“, во Белград. Таа е и првиот премиер во Европа што ја прими вакцината.

Масовната вакцинација на населението во борбата против ковид-19 во Србија започна на 19 јануари 2021 година. Најпрво вакцината ја прими медицинскиот персонал, потоа почна имунизацијата на корисниците на геронтолошките центри, потоа припадниците на МВР,

¹⁰⁸ A.B, Alo.rs, Tanjug, 2020-05-04, <https://www.alo.rs/vesti/politika/ana-brnabic-covid19-koronavirus-vaccine-szo-srbija/309188/vest> (пристапено на 16.5.2022 година).

¹⁰⁹ Ministarstvo zdravlja, Republika Srbija, Projekat: “*Hitan Odgovor Republike Srbije na Covid-19*”, <https://www.zdravlje.gov.rs/tekst/352903/o-projektu.php> (пристапено на 16.5.2022 година).

војската на Србија и другите безбедносни служби, а вакцината ја примија и претставници на медиумите. Граѓаните можеа да изберат која вакцината ќе ја примат, а достапни беа: американско-германската вакцина „Фајзер Бионтек“, кинеската „Синофарм“, руската „Спутник V“ и британско-шведската вакцина „Астра Зенека“. Србија е една од ретките земји што има на располагање четири вакцини. Според податоците заклучно со 7 мај 2021 година, 70 отсто од вакцинираните ја примиле вакцината на Синофарм (повеќе од милион граѓани), 12 отсто ја примиле вакцината на Фајзер и по девет отсто на Спутник В и АстраЗенека. Од вакцинираните, 52 отсто се жени.¹¹⁰

2.4.2.1. Набавка на вакцини

На 22 декември во Србија пристигнаа првите количини на вакцината на Фајзер Бионтек. Србија е втората земја во Европа, по Велика Британија, која ја прими вакцината на Фајзер. **На 16 јануари 2021 година** пристигнаа 1 милион дози вакцини од кинеската на „Синофарм“. На 29 јануари пристигнаа 40.000 дози од руската вакцина на „Спутник V“. На 9 февруари од Русија пристигна нов контингент од 50.000 вакцини на „Спутник V“.

На 11 февруари во Србија пристигнаа руски експерти и разговараа со српските експерти како што поскоро да започне производството на руски вакцини во Србија. Тие го посетија Институтот „Торлак“ со цел да ги проценат технолошките и кадровските капацитети на Институтот за производство на вакцини „Спутник V“.

На 29 март пристигнаа 23.570 дози од вакцината на „Фајзер Бионтек“. Србија авансно платила 4,8 милиони евра на системот „Ковакс“. Со оглед на тоа што во Србија не беа испорачани вакцини од програмата „Ковакс“, Србија ги набави билатерално. На 2 април пристигна првиот контингент од 57.600 вакцини на „Астра Зенека“ преку механизмот „Ковакс“. Институтот „Торлак“ на **5 април** потпиша договор за трансфер на технологии со рускиот фонд за директни инвестиции и руската фармацевтска компанија „Генериум“, со кој руската страна на српската страна и пренесува податоци за процедурите и технологиите потребни за производството на вакцината на „Спутник V“ во Србија.¹¹¹

¹¹⁰ Ambasada Republike Srbije Pariz-Republika Francuska, *Informacija o Vakcinaciji Protiv Korona Virusа u Srbiji*, <http://paris.mfa.gov.rs/lat/newstext.php?subaction=showfull&id=1620390367&ucat=118&template=DefaultLat&> (пристапено на 17.5.2022 година).

¹¹¹ Ibid.

2.4.2.2. Процесот на вакцинација во Србија

Процесот на имунизација во Србија во текот на 2021 година не течеше без проблеми, а една од причините е постоењето на **антиваксерското** движење. Имено, иако на почетокот на процесот на вакцинација Србија беше во водство по процентот на вакцинираното население, стапката на имунизација пролетта почна да стагнира. Нивото од 50 проценти вакцинирани не беше достигнато до 5 август, иако се очекуваше дека тоа ќе се случи порано, со оглед на достапноста на вакцините. Застојот на процесот на вакцинација делумно се должи и на антиваксерите, коишто шират нерационален страв кај граѓаните со теорија на заговор дека може да бидат чипирани, на некој начин подоцна шпионирани итн.

Во текот на септември, иако немаше нови рестриктивни мерки против епидемијата, се одржа антиглобалистички антиваксерски протест наречен „Слобода или ништо“, кога тврдењата како онаа дека пандемијата ја измислила наркомафијата со цел да собираат илјадници милијарди долари, а се зборувааше и дека некои нивни експоненти седат во Кризниот штаб на Владата на Србија.

Откако Кризниот штаб одлучи да воведо пропусници за ковид во Србија, во текот на октомври, што е мерка којашто претходно беше најавувана долго време, антиваксерите се собраа пред зградите за кои тврдат дека се на епидемиолозите Предраг Кон и Бранислав Тиодоровиќ во Белград и Ниш. Тие отидоа дотаму што покрај навредите и извиците кон Кон и Тиодоровиќ, скандираа „Усташи“ и „Менгеле“ и повикаа на откази.¹¹²

Пропусниците за ковид дополнително предизвикаа бунт кај граѓаните коишто ги поддржуваат антивакциналните движења и сметаат дека воведувањето пропусници е дискриминација, бидејќи не сакаат да се вакцинираат. Исто така, во Србија од порано се активни политички движења во јавната сфера коишто отворено се залагаат за антиваксерски позиции. Случајот на движењето „Јас живеам за Србија“, чиј лидер, д-р **Јована Стојковиќ**, отворено промовира ставови против вакцинацијата, го привлече вниманието на јавноста. Стојковиќ е психијатарка на Клиниката за невропсихијатрија на Клиничкиот центар на Србија, а пред епидемијата на корона-вирус била против

¹¹² Stanje Stvari, 27. Oktobra 2021, <https://stanjestvari.com/2021/10/27/vikali-su-da-sam-mengele-kon-ogorcen-zbog-protesta-ispred-njegovog-stana/> (пристапено на 17.5.2022 година).

вакцинирање на децата со вакцината ММР. Против д-р Стојковиќ се води постапка пред Судот на честа на Лекарската комора на Србија.¹¹³

Во текот на март 2021 година, граѓаните од регионот биле вакцинирани и во Србија, а најмногу дошле од Босна и Херцеговина, Северна Македонија и Црна Гора. Тоа беше начин да се подигне заедничката безбедност, бидејќи без безбедни луѓе во регионот, луѓето во Србија не се безбедни.

На денот на завршувањето на овој дел од дисертацијата, според официјалните податоци на Владата на Србија на веб-страницата на е-администрацијата за вакцинација заклучно со 2.6.2022 година, во Србија биле спроведени вкупно 8.530.748 милиони вакцини за државјани на Република Србија и странски државјани.¹¹⁴

Табела 6: Број на вакцинирани лица во Србија до 2 јуни 2022 година

	Прва доза	Втора доза	Трета доза
Број на дози	3.353.072	3.277.059	1.900.617
Граѓаните на РС	3.163.365	3.105.529	1.866.839
Странски државјани со престој во РС	12.181	11.590	6.828
Странски државјани без престој во РС	177.526	159.940	26.950

Извор: Влада на Србија (табела составена од авторот).

2.4.3. Две до три години со пандемијата на ковид-19 во Србија

По две години напорна борба со корона-вирусот, 6 март 2020 – 2022 година, конечно се насира крајот, порачаа лекарите кои беа први на првата линија во црвената зона. Од почетокот на епидемијата, се тествани околу 8,8 милиони луѓе, а речиси два милиона се заразени. За жал, 15.437 пациенти ја загубија битката со вирусот на ковид-19.

¹¹³ Euronews Srbija, 27.10.2021, <https://www.euronews.rs/srbija/drustvo/22696/protesti-uvrede-i-javni-napadi-na-lekare-antivakterski-pokreti-u-srbiji-sve-radikalniji-vest> (пристапено на 17.5.2022 година).

¹¹⁴ Vratimo Zagrljaj, Vakcinacija Protiv Covid-19, <https://vakcinacija.gov.rs/> (пристапено на 6.3.2022 година).

Србија за рекордно време изгради три целосно нови болници за ковид-19 во Батајница, Нови Сад и Крушевац, коишто лекуваа десетици илјади заразени пациенти во изминатите две години. Покрај овие три болници, во системот за ковид-19 беа вклучени и Инфективната клиника КЦС, КБЦ „Земун“, „Свездара“, „Бежанијска коса“, „Драгиша Мишовиќ“, Институтот „Бањица“, како и болници низ Србија. Заразените пациенти се лекуваа со најдобрите лекови, а Србија беше меѓу првите што обезбеди достапност на дури два лека коишто ги имаа само некои европски земји. Станува збор за „паксловид“ и „молнупиравир“.¹¹⁵

Светската здравствена организација (СЗО) одлучи Србија да биде една од ретките земји што ќе добие дозвола за производство на РНК-вакцини.¹¹⁶ Новата реконструирана кула на **Клиничкиот центар на Србија**, со 86.000 квадратни метри, ги отвори вратите за пациентите. Новата кула на Клиничкиот центар на Србија има 12 ката и вкупно 825 болнички кревети и 34 операциони сали: 231 кревет ќе бидат на Одделението за интензивна нега, 547 кревети на полуинтензивно лекување и 47 кревети во болница за дневно лекување. Вкупната вредност на вложените средства е 260 милиони евра.¹¹⁷

Србија беше домаќин на првата светска конференција посветена на борбата против корона-вирусот „Мултидисциплинарен научен одговор на ковид-19 – колективно знаење за заштита на глобалното здравје“. Оваа меѓународна конференција собра еминентни експерти од светот на медицината од сите континенти, од 32 земји, а околу две илјади луѓе беа пријавени да ги слушаат различните искуства на експертите за борба против корона-вирусот. На собирот во Палатата Србија учествуваа повеќе од 300 предавачи кои зборуваа на 50 теми поврзани со ковид-19. На конференцијата присуствуваа и д-р **Ханс Клуге**, директор на Светската здравствена организација за Европа, како и претставници на УНИЦЕФ и многу други меѓународни организации.¹¹⁸

¹¹⁵ Matijasevic, J, Informer, 07.03.2022, <https://informer.rs/vesti/drustvo/683435/godisnjica-korone> (пристапено на 18.5.2022 година).

¹¹⁶ RTV, Radio Televizija Vojvodine, Tanjug, 23. februar 2022, https://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/srbija-dobila-dozvolu-od-szo-da-proizvodi-rnk-vaccine_1317077.html (пристапено на 18.5.2022 година).

¹¹⁷ RTS, Tanjug, 27.02.2022, <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/4719113/klinicki-centar-srbije-nova-kula-aleksandar-vucic.html> (пристапено на 18.5.2022 година).

¹¹⁸ Kesar, D, Politika, 26.03.2022, <https://www.politika.rs/sr/clanak/503116/Prva-svetska-konferencija-o-kovidu-19-u-Srbiji> (пристапено на 18.5.2022 година).

Министерството за здравство склучи договор за набавка на 190 најсовремени КТ-скенери и дигитални рендген-апарати за 167 здравствени установи во Република Србија, во вредност од близу 48 милиони евра. Спроведена е набавка на дијагностичка опрема според процедурите и под надзор на **Светската банка**. Како дел од најголемата набавка на дијагностички медицински помагала и еден од најзначајните настани во долгата и богата традиција на српското здравство, ќе бидат инсталирани дури 135 најсовремени дигитални рендген-апарати во 120 здравствени установи, 65 здравствени центри и 55 болници во Србија во следните три месеци. Исто така, во 47 болници ќе започнат со работа вкупно 55 најсовремени КТ-скенери, со две и три работни станици, од најреномираните светски производители, со претходна обука на здравствените работници за користење на напредните можности на оваа дијагностика.¹¹⁹ Тешко е да се утврди колку лекари ги загубиле животите од ковид-19, бидејќи нема официјални објавени податоци, додека според медиумите и невладините организации, таа бројка е околу 147 лекари.¹²⁰

2.4.4. Здравствените установи и персоналот во Република Србија во 2020 год.

Институтот за јавно здравје на Србија „Д-р Милан Јовановиќ Батут“ е здравствена установа којашто врши задачи од општ интерес во областа на здравствената заштита на населението во Србија, вклучувајќи следење и анализа на здравствената состојба на населението, хигиенската – епидемиолошка состојба и фактори на ризик од животната средина коишто можат да имаат штетно влијание врз здравјето на луѓето. Истовремено, Институтот ги координира и стручно-методолошки управува со активностите за обезбедување податоци и информации од областа на јавното здравство коишто служат како основа за планирање здравствена политика врз основа на докази.

Врз основа на редовниот годишен извештај за 2020 година, Институтот објави податоци во 2021 година за бројот на здравствени установи и бројот на работници коишто служат во здравствениот систем на Република Србија. Здравствената заштита на населението во

¹¹⁹ Ministarstvo zdravlja, Republika Srbija, 30.mart 2022, <https://www.zdravlje.gov.rs/vest/365837/najveca-nabavka-diagnostickih-aparata-zdravstvo-srbije-bogatije-za-135-rendgen-aparata-i-55-ct-skenera.php> (пристапено на 18.5. 2022 година).

¹²⁰ Codanovic. N, ISTINOMER, 21.03.2022, <https://www.istinomer.rs/analize/debata-o-broju-lekara-koji-su-umrli-od-kovida-kakve-to-dokaze-trazi-danica-grujicic/> (пристапено на 18.5.2022 година).

Република Србија директно се спроведува преку мрежата на здравствени установи, а нејзиното користење не зависи само од потребите на корисниците, туку и од безбедноста и развојот на здравствената услуга. Вкупниот број здравствени установи во јавна сопственост според Уредбата за план на мрежата на здравствени установи („Службен весник на РС“, бр. 5/2020, 11/2020, 52/2020, 88/2020, 62 /2021, 69/2021, 74/2021) во 2020 година во Република Србија изнесува 336 (без институции од територијата на Косово и воените здравствени установи) (табела 7). Здравствените домови и општите болници лоцирани во рамките на здравствените домови се вклучени во оваа бројка.

На 31.12.2020 година во здравствениот систем на Република Србија (здравствени установи во Мрежен план) биле вработени вкупно 105.233 работници на неопределено време. Имало 23.075 здравствени работници со високо образование. Имало 20.101 доктор на медицина, 1.545 доктори по стоматологија и 1.429 магистри по фармација. Меѓу докторите на медицина имало 3.617 (18%) доктори на медицина без специјализација, 2.728 (14%) доктори на медицина со специјализација, додека вкупниот број лекари специјалисти беше 13.756 (68%). Уделот на жените меѓу вработените лекари е значително поголем од мажите (67% наспроти 33%).

Од вкупно 1.545 стоматолози во здравствените установи во Република Србија, 814 (53%) се специјалисти и доктори по стоматологија на специјализација, додека 270 (19%) од 1.429 вработените фармацевти се со специјализација или се на специјализација. Во 2020 година во здравствените установи имало вкупно 56.662 здравствени работници со високо и средно образование, од кои 42.791 (76%) се медицински сестри-техничари. Во здравствените установи биле вработени 22.094 (21%) немедицински работници, од кои 5.533 (25%) биле административни работници и 16.013 (72%) се технички работници.¹²¹

Табела 7. Број на здравствени установи по тип на установа, Србија, 2020 година.

ЗДРАВСТВЕНИ ИНСТИТУЦИИ	Број на институции
АПТЕКАРСКА ИНСТИТУЦИЈА	28
ЦЕНТАР ЗА ЗДРАВЈЕ НА ЗАЕДНИЦАТА	141

¹²¹ Институт за јавно здравје на Србија „Д-р Милан Јовановиќ Батут“ *Здравствен и статистички годишник на Република Србија 2020 година*. Белград 2021, стр. 62, <https://www.batut.org.rs/download/publikacije/pub2020.pdf> (пристапено на 18.5.2022 година).

ИНСТИТУТ	22
МЕДИЦИНСКИ ЦЕНТАР	8
ЦЕНТАР ЗА ЗДРАВЈЕ НА ЗАЕДНИЦАТА	17
ОПШТА БОЛНИЦА	10
ОПШТА БОЛНИЦА	30
СПЕЦИЈАЛНА БОЛНИЦА	33
КЛИНИЧКИ БОЛНИЧКИ ЦЕНТАР	4
КЛИНИЧКИ ЦЕНТАР	4
КЛИНИКА	7
ИНСТИТУТ	16
ИНСТИТУТ/ИНСТИТУТ ЗА ЈАВНО ЗДРАВЈЕ	24
ВО ЦЕЛОСТ	336

Извор: Институт за јавно здравје на Србија „Д-р Милан Јовановиќ Батут“. (табела составена од авторот).

2.4.5. Белградски центар за човекови права

Белградскиот центар за човекови права и Сојузот на лекари и фармацевти на Србија ја претставија публикацијата на 28 април 2022 година на медиумска конференција во Белградскиот медиумски центар *„Правата на здравствените работници за време на пандемијата на ковид-19: Херои или занемарени жртви“*. Еден од авторите на публикацијата, адвокатката **Марина Мијатовиќ**, истакна дека во секој сегмент за време на траењето на пандемијата на ковид-19, без разлика дали има или нема прекршување на правата на здравствените работници. Како што наведе таа, најмногу се повредени правата од **работен однос**. Наредбите и упатствата на надлежните кои биле испратени до здравствените работници не биле прецизни, но честопати збунети, додека лекарите во ниту еден сегмент не добивале точни и веродостојни информации или воопшто не ги добивале. „Практиката покажа дека воопшто не се почитувало правото на безбедност и

здрави работни услови“, рече Мијатовиќ и додаде дека не е обезбедена доволно заштитна опрема. Таа наведе дека нема психолошка здравствена заштита, дека не се почитуваат во целост дневните и неделните одмори на здравствените работници и дека често не го знаат точниот распоред на работното време. Мијатовиќ додаде дека здравствениот систем главно бил слабо организиран во однос на заштитата на правата на здравствените работници, на кои им било забрането да даваат информации за состојбата на здравствениот систем. Како што оцени таа, треба да се преземат итни мерки за отстранување или барем намалување на овие прекршувања.

Горица Ѓокиќ, член на Синдикатот на лекари и фармацевти и еден од авторите на публикацијата, рече дека „здравствените работници во Србија се и херои и непотребни жртви“. Таа ги презентира резултатите од истражувањето за ставовите на здравствените работници за почитувањето и кршењето на нивните права за време на пандемијата, што покажаа дека 91,4% од здравствените работници не биле прашани дали имаат малолетни деца и дали се самохрани родители пред да бидат упатени во системот за ковид-19, како и дека 84% од здравствените работници не биле прашани дали сакаат или дали можат да работат во системот за ковид-19. Докторката Ѓокиќ додаде дека речиси 32% од здравствените работници имаат хронични заболувања коишто се сметаат за фактор на ризик за тешка форма на инфекција со ковид-19 и дека пред да бидат упатени во системот за ковид-19, дури 90% од здравствените работници не биле прашани дали боледуваат од хронични заболувања. „Четириесет проценти немаа доволно заштитна опрема, што е шокантна бројка, а 60 проценти од здравствените работници во системот за ковид-19 работеа во смени и беа повеќе од осум часа во целосна заштитна опрема кога беше достапна. Над 50 отсто немале право на пауза или имале ретка можност да одморат“, истакна таа.

Според неа, 62 отсто од здравствените работници биле упатени во системот за ковид-19 врз основа на усна наредба, а 81 отсто не знаеле на кој период се упатени во системот за ковид-19. Таа посочи и дека 55 отсто од здравствените работници немале можност или не им било дозволено да го кажат своето мислење за организацијата на работата во системот за ковид-19, а 10 отсто биле експлицитно казнети за тоа. Како што истакна таа, 14,5 отсто од здравствените работници во Србија не добиле парична награда за работа во системот за

ковид-19. „И покрај сето тоа, речиси 97 проценти од здравствените работници не одбија да работат во системот за ковид-19“, рече таа.¹²²

2.5. Образовниот систем на Република Србија за време на пандемијата на ковид-19

По појавата на пандемијата на ковид-19 и првите случаи во Република Србија, како една од превентивните безбедносни мерки, со цел да се запре натамошното ширење на пандемијата на заразна болест и да се спасат животите на здравствените ризични групи (деца, стари и хронично болни), се вовеле социјална изолацијана дел од населението или социјално дистанцирање како форма на присилно одвојување од социјалната средина на дел од населението. Јасно е дека социјалната изолација и дистанцирањето може да бидат најефективниот начин за луѓето кои не се заразени да избегнат добивање на болеста. Но, изолацијата има и свои несакани ефекти, бидејќи доведува до големи промени во начинот на живот, образованието, здравствената заштита, работењето на компанијата, учеството во јавни настани и социјалните интеракции, кои поединците, особено децата и младите, ги поднесуваат исклучително тешко.

Во Србија на 15 март 2020 година е донесена Одлука за прекин на наставата во високообразовните установи, средните и основните училишта и редовната работа на предучилишните образовни установи. Оваа одлука подразбираше целосен прекин на наставата додека не помине опасноста од инфекција, односно додека не се воспостави безбедносна средина којашто ќе ги штити човечките животи.

Законот за основно образование и воспитание („Службен весник на РС“, бр. 55/2013) ги создаде законските предуслови за непречена **настава од далечина**, која што може да се изведува под редовни услови на барање на родителите или старателите и за време на пандемија на заразни болести поради социјално дистанцирање на барање на Владата и Министерството за образование на Србија.¹²³ Овој тип образование беше овозможен со технологијата и интернетот, коишто имаат потенцијал да ги отстранат ограничувањата за

¹²² Beogradski centar za ljudska prava, 29.April 2022, <http://www.bgcentar.org.rs/predstavlane-publikacija-prava-zdravstvenih-radnika-tokom-pandemije-kovid-19-u-srbiji-heroji-ili-zanemarene-zrtve/> (пристапено на 18.5.2022 година).

¹²³ Zakon o Osnovnom Obrazovanju i Vaspitanju, “Sluzbeni glasnik RS”, br.55/2013,101/2017,10/2019, 27/2018-dr.zakon,129/2021,92/2023, https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovnom_obrazovanju_i_vaspitanju.html (пристапено на 19.5.2022 година).

учениците и наставниците низ Србија, да го променат пристапот до знаење и иновативните начини на настава и учење овозможија преобликување на работата наместо во училиницата, во домот на секој ученик.

Ден по прогласувањето вонредна состојба, Владата на Република Србија на 16 март 2020 година донесе одлука за привремено прекинување на воспитно-образовната работа во основните и средните училишта поради актуелната епидемиолошка состојба во земјата. Привремениот прекин на директната настава во училиштата не значеше прекин на воспитно-образовната работа со учениците, а Министерството за образование, наука и технолошки развој подготви оперативен план за продолжување на училишната работа во тешки услови, преку спроведување на воспитно-образовната работа преку учење на далечина со цел да се оствари правото на ученикот на образование.

Почетокот на спроведувањето на воспитно-образовната работа преку учење на далечина беше 17 март 2020 година. Изведувањето на воспитно-образовната работа се предвидува преку различни начини и пристапи во остварувањето комуникација со учениците и родителите / законските застапници. На овој начин, различните форми, начини и пристапи во остварувањето на комуникацијата придонесоа за обезбедување на потребните информации и поддршка во изведувањето на воспитно-образовната работа преку учење на далечина, притоа земајќи ги предвид вкупните човечки и технички ресурси на училиштата, како и техничките капацитети на семејствата на учениците.

Насоките за планирање и спроведување на воспитно-образовната работа преку учење на далечина во периодот кога нема директна настава, а во зависност од степенот на образование и воспитание и формата што е предвидена, се: 1. Едукативни содржини за учење на далечина коишто се емитуваат на третиот канал на Радио-телевизија на Србија (РТС Канал 3) за учениците од основното образование; 2. Едукативни содржини за учење на далечина коишто се емитуваат на каналот на Радио-телевизија на Србија, РТС Планета за средношколци; 3. Онлајн платформи како поддршка за учење на далечина (Вибер, Зум, Мајкрософт Тимс), како и националната онлајн платформа за учење Мое училиште; 4. Оперативен план на училиштето за организација, спроведување и следење на учењето на далечина; 5. Следење на напредокот на учениците во периодот на учење на далечина; 6.

Евиденција за спроведување активности за учење на далечина; 7. Дополнителни видови поддршка за студентите во учењето на далечина; 8. Информирање и комуникација.

Во соопштението на Владата и Министерството за образование, меѓу другото се наведува: „Им укажуваме на директорите и наставниците на потребата од почитување на сите превентивни мерки за спречување на ширењето на вирусот ковид-19, што значи дека севкупната комуникација и соработка во Планирањето на часовите треба да биде организирано на таков начин што ќе го намали непосредниот контакт и престојот на голем број луѓе во училиштето. Покрај сите претходно воведени здравствено-хигиенски мерки и нивната доследна примена, обврска на директорот на училиштето е да организира дежурства да обезбеди секојдневна комуникација со надлежните служби, како и со родителите на учениците коишто не се во можност да користат електронски формулари на комуникација.¹²⁴

Промената на работата во образовните институции предвидуваше и високо образование, односно факултети, по Одлуката за запирање на работата на институциите од ученички и студентски стандард основани од Република Србија. Покрај тоа, студентите беа иселени од студентските домови со цел да се спречи ширење на инфекцијата. Тоа создаваше тешкотии и за студентите и за колежите и универзитетите, бидејќи тие мораа многу брзо да се приспособат на часовите и испитите во виртуелната училница.

Решението е објавено во „Службен весник на РС “ бр. 32/2020 од 16.3.2020 година, кога стапи во сила. Овие законски мерки беа олеснети по 7 мај, ден по укинувањето на вонредната состојба, кога беше донесена Уредбата за мерки за спречување и справување со заразната болест ковид-19, којашто опфати прием на голем број ученици на целосен дневен престој во училиштата, а ограничен број деца во предучилишните установи, додека високообразовните институции и установите од студентски стандард би можеле да продолжат со работа и да организираат испити почитувајќи ги задолжителните превентивни мерки.¹²⁵ Училиштата практично не работеа од март до август, вкупно шест

¹²⁴ Prvi Prvi na Skali, NASTAVA NA DALJINU U VANREDNOM STANJU, 16.03.2020, <http://prviprvinasali.com/clanci/korona/nastava-na-daljinu-u-vanrednom-stanju.html> (пристапено на 19.5.2022 година).

¹²⁵ ING-PRO, Odluka o obustavi rada ustanova ucenickog i studentskog standarda ciji je osnivač Republika Srbija, 16 marta 2020, <https://www.propisi.net/odluku-o-obustavi-rada-ustanova-ucenickog-i-studentskog-standarda-ciji-je-osnivač-republika-srbija/> (пристапено на 19.5.2022 година).

месеци, но самоод далечина. Од следната учебна 2020 – 2021 година наваму се применуваа различни комбинирани методи: онлајн, ТВ-часови, класично посетување во мали групи, во смени, во скратена настава во траење од 30 минути и во одредени периоди кога училиштето беше отворено за директна настава, многу родители одбиле да ги испратат своите деца, со што ја ризикувале можноста од инфекција.

Фондот за наука на Република Србија, по укинувањето на вонредната состојба, ја отвори „Специјалната програма за истражување на ковид-19“ со цел да се финансираат проекти со два милиона евра коишто ќе придонесат за ефективен научен одговор на пандемијата. Како што соопштија од Фондот, програмата има предодредени теми во рамките на (био)медицинските науки, (био)медицинското инженерство и информатичките технологии, како и економските, социолошките, психолошките истражувања и управувањето со сложените системи и поддржува применети научни истражувања, меѓународна соработка, создавање мултидисциплинарни тимови, како и доставување проекти од конзорциум.¹²⁶

По повод 5 октомври, Светскиот ден на учителите, три репрезентативни образовни синдикати оценија дека вработените во образованието треба да добијат покачување во 2021 година поради зголемениот обем на работа и посветеноста што ја покажаа за време на пандемијата на корона-вирусот. Организирањето онлајн часови бара труд, време и ангажман коишто дополнително треба да се вреднуваат, па затоа е неопходно да се изнајдат начини како да се наградат вработените во образованието за дополнителната работа, се вели во соопштението потпишано од претставниците на Синдикатот за образование на Србија, Синдикатот на просветните работници на Србија и образовниот огранок на синдикатот „Независност“.¹²⁷

Синдикатот на образовните работници на Србија (USPRS), кој протестираше на улиците на Белград во 2022 година, рече дека сегашната образовна политика ја води Србија во пропаст. Образованието, велат, е сведено на најниски нивоа, а просветните работници со години бараат исполнување на истите барања. Тие укажаа дека пандемијата и онлајн

¹²⁶ RTS, FOND ZA NAUKU, 15.03.2022, <https://www.rts.rs/page/magazine/sr/story/2523/nauka/4740455/fond-za-nauku-republike-srbije-obelezava-treci-rodjendan.html> (пристапено на 19.5.2022 година).

¹²⁷ Petrovic.B, Telegraf, 05/10/2020, <https://www.telegraf.rs/vesti/srbija/3245613-danas-je-dan-nastavnika-kazu-da-zasluzuju-povisice-zbog-korone-da-li-ste-saglasni> (пристапено на 19.5.2022 година).

наставата ќе имаат непроценливи последици за образованието во Србија, посочија дека државата ги отфрла своите наставници и порачаа дека професорите нема да бидат наемници.¹²⁸

2.5.1. Квалитет на наставата за време на пандемијата на ковид-19

Организациите на граѓанското општество изразија голема загриженост поради оцената на министерот за образование, наука и технолошки развој, **Бранко Ружиќ**, дека образованието во Србија за време на вонредната состојба и пандемијата на корона-вирусот е „со ист квалитет за секое дете“. Изјавата на министерот Ружиќ на конференцијата на УНЕСКО за образование во корона-ерата подразбира дека Министерството за образование, наука и технолошки развој е целосно задоволно од нивото на образование и покрај очигледните тешкотии со кои се соочуваат учениците, студентите и наставниците.

Според Организациите на граѓанското општество, една од најзначајните пречки е недоволната обука на наставниците за користење онлајн платформи и алатки за учење. Организацијата на наставата е придружена со многу нејаснотии, честопати онлајн и редовната настава се преплетени, создавајќи дисконтинуитет во образованието. Материјалот и обврските се неконзистентни, учениците не добиваа соодветни материјали и поддршка за совладување на материјалот, а наставниците беа преоптоварени со повторување на материјалната и вонучилишната комуникација со учениците и родителите.

Податоците покажуваат дека само 64,4 отсто од домаќинствата во Србија поседуваат компјутер или таблет, а 25 отсто од домаќинствата немаат пристап до интернет. Податоците се уште пообесхрабрувачки кога се во прашање ромските домаќинства, од кои само 26,4 % домаќинства имаат компјутер или таблет. Настава за деца со пречки во развојот не се организираше во сите училишта за време на вонредната состојба, а секој седми ученик не можеше да ја следи наставата според индивидуалниот образовен план за време на вонредната состојба. Исто така, треба да се нагласи дека на децата со пречки во развојот кои живеат во установи практично им е забранет пристапот до образование бидејќи од почетокот на пандемијата овие установи се во посебен режим на работа со цел

¹²⁸ Mirkovic.J, Nikic.M, N1, FoNet, 17. mart 2022, <https://rs.n1info.com/vesti/protest-prosvetara-u-beogradu-stanje-lose-trazimo-iste-zahteve-godinama/> (пристапено на 19.5.2022 година).

да се спречи ширењето на вирусот. „Затоа, повторно го повикуваме Министерството за образование, наука и технолошки развој да преземе критички и проактивен пристап за процена на сеопфатното влијание на пандемијата на корона-вирусот врз остварувањето на правото на образование и вистински да му обезбеди на секое дете соодветно образование во најголема можна мера“, велат од организациите на граѓанско општество.¹²⁹

Програмата за меѓународно оценување на постигнувањата на учениците (PISA) е моментално најголемата меѓународна студија во областа на образованието. Организирана е од ОЕЦД од 1997 година. Ученичките тестови се организираат на секои три години. Во Србија, по правило, овој тест требаше да се одржи во 2000 година, но поради пандемијата на ковид-19 беше одложен за 2022 година. Околу 7.600 15-годишници од Србија ќе ги решаваат задачите на ПИСА, којашто започна на 8 март и траеше до 18 април. Во студијата ПИСА учествуваа 178 средни стручни училишта и гимназии и 15 основни училишта, коишто беа избрани по случаен примерок. Тоа се и државни и приватни училишта од различни делови на Србија. Главната цел на студијата е да им овозможи на земјите и образовните системи да го разгледаат квалитетот на образовните достигнувања, факторите коишто придонесуваат за нив, како и да донесат стратегиски одлуки во образованието врз основа на емпириски податоци за постигнувањата на учениците и условите во кои тие се образовани. Во сите досегашни истражувачки циклуси, постигнувањата на учениците од Србија беа под меѓународниот просек.¹³⁰

Кога ќе ги прашате **младите** што се сменило во нивните животи од почетокот на пандемијата, тие ќе речат: сè! Она што им недостига за време на постојаните епидемиолошки забрани и (не)нормалното школување е интеракција, жив говор, дружење, социјализација. Испуштаат воннаставни активности, секции, акции, дружење за време на одморите. Тие велат дека се уморни од гледање онлајн часови. Свесни се дека тоа не е знаењето што сакале да го стекнат, дека само ќе им го отежне влезот на факултет или вработувањето по завршувањето на средното образование. На професорите им се жалат дека не се снашле добро со онлајн платформите, „ним им е тешко исто колку и нам“.

¹²⁹ MODS, MREZA ORGANIZACIJA za DECU SRBIJE, 02.04.2021, <https://zadecu.org/zabrinjavajuca-ocena-ministra-ruzica-brojni-problemi-u-obrazovanju-dece-tokom-pandemije-su-nasa-realnost/> (пристапено на 19.5.2022 година).

¹³⁰ V.A, Danas, 08.03.2022, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/djaci-iz-srbije-po-rezultatima-ispod-proseka-po-izostancima-iznad/> (пристапено на 19.5.2022 година).

Доста им од планирање на времето, не знаат како да го направат тоа: „Секоја втора недела ги следиме часовите на интернет и мислам дека имам многу време и дека ќе завршам сè, потоа некако се опуштам и ништо не завршувам, па оцените ми се многу лоши“. Најдобро е за оние на кои повеќе им одговараат условите на пандемијата: „Ми се допаѓа што часовите се скратуваат на 30 минути, сега имам повеќе слободно време и можам да учам кога ми одговара“. Некои мислат дека онлајн наставата многу ќе им помогне затоа што на факултет ги чека сличен начин на работа, други велат дека ваквата настава е некако полесна бидејќи се намалува должината и бројот на часови во живо, но сите се согласуваат во едно, таквото знаење трпи.¹³¹

2.5.2. Помош на Европската Унија и УНИЦЕФ за образованието во Србија за време на пандемијата на ковид-19

Потсетувајќи дека од почетокот на пандемијата на корона-вирусот, околу 770.000 ученици од 3.774 основни и средни училишта во Србија ја следат наставата од своите домови што се емитува на третата програма на Радио и телевизија на Србија, **Еуинфо** наведува дека „најмодерна училишната опрема има значајно место во онлајн наставата, која беше донирана во многу училишта од Европската Унија“. Голем број училишта добија нови компјутери, интерактивни табли, проектори, видеомонитори, телевизори, лаптопи, а обновени се и музичките инструменти и спортската опрема.

Оваа поддршка опфаќа опрема за подготовка и изведување настава како и, меѓу другото, стручно оспособување на наставниците, подобрување на инфраструктурата, модернизација на наставните програми и сè што придонесува за зголемување на знаењата, вештините и компетенциите на наставниците и учениците, како и на сеопфатен развој на општеството и економијата. Нагласено е дека како дел од помошта на ЕУ за Србија, над 40.000 наставници поминале обука за подобрување на методите на работа, а училиштата се опремени со интерактивни табли, проектори, лаптопи и ИТ-опрема во вредност од 3,2 милиона евра. Повеќе од 8.000 наставници и ученици учествуваа во програмите за

¹³¹Hrasovec. I, VREME, Korona i Skolovanje, *Sok za Obrazovni Sistem*, Broj 1626, 03.03.2022, <https://www.vreme.com/vreme/4585498/> (пристапено на 19.5.2022 година).

мобилност во земјите на ЕУ, а повеќе од 3.000 учесници од други земји престојуваа во Србија, наведува Еуинфо.¹³²

Над 1.000.000 деца останаа дома за време на пандемијата заради затворањето на училиштата и предучилишните установи. **УНИЦЕФ** обезбеди совети и поддршка на родителите, старателите и воспитувачите во врска со поддршката за учење на далечина и соработуваше со партнерите за развивање иновативни образовни решенија. УНИЦЕФ, заедно со Министерството за образование, продолжија да работат на премостување на дигиталниот јаз за да можат децата да продолжат со учењето. Со цел да се обезбеди непрекинато образование, УНИЦЕФ го поддржа Министерството за образование за време на вонредната состојба и на почетокот на јуни во изработка на национален план за одговор на предучилишниот образовен систем на епидемијата на ковид-19, преку активности за поддршка на благосостојбата на семејствата со деца од предучилишна возраст (психолошка поддршка за деца и родители, поддршка за учење преку заедничка игра помеѓу децата и родителите, градење заедница за учење деца, воспитувачи и родители, обезбедување канали за комуникација со родителите на национално ниво преку РТС, пристап до материјали за родителите преку социјалните мрежи, како што се неделни пораки и предлози за родителите за заеднички активности со деца на веб-страницата на УНИЦЕФ и ФБ. Едукаторите достигнаа 142.022 деца во различни форми на комуникација, што претставува 79% од децата запишани во предучилишните установи во Србија.

Обезбедена е поддршка на Министерството за образование во следењето на начинот на учество и процесот на учење на учениците од чувствителните групи при изведувањето на воспитно-образовната работа преку учење на далечина. Ова е особено важно бидејќи затворањето на училиштата претставува реална закана за продлабочување на нееднаквостите во учењето за најмаргинализираните деца кои се веќе обесправени. Резултатите од следењето покажуваат дека најголемиот број студенти во Република Србија (99%) се вклучени во некаква форма на учење на далечина (гледање часови на телевизија, користење платформи за онлајн учење, преземање печатени материјали). Покриеноста на учениците од ранливите групи со учење на далечина е помала, така што 83 % од учениците Роми на кои им е потребна дополнителна поддршка во основното

¹³² Danas, FoNet, 14.04.2020, <https://www.danas.rs/vesti/ekonomija/eu-ulozila-vise-od-100-miliona-evra-za-reformu-obrazovanja-u-srbiji-od-2003-godine/> (пристапено на 19.5.2022 година).

образование учеле на далечина, вклучувајќи 27% од учениците за кои биле користени алтернативни форми, како што е преземањето печатени материјали за учење.

УНИЦЕФ му даде помош на Министерството за образование за да им помогне на наставниците да создадат материјали што се емитуваат на ТВ-каналите и на националната платформа за онлајн учење и придонесоа за градење на дигиталните компетенции на воспитувачите и наставниците за организирање учење на далечина. Имајќи ги предвид вонредните околности, две национални обуки, за воведување на новата наставна програма и за подигнување на дигиталните компетенции на наставниците, се во соработка со Институтот за унапредување на образованието и обуката и УНИЦЕФ, збогатени со содржини коишто ги зајакнуваат компетенциите на наставниците за учење на далечина. Над 13.500 наставници од основните и средните училишта присуствуваа на овие обуки. На новиот Национален образовен портал, создадена е услуга за дигитална поддршка во планирањето и спроведувањето на наставата и учењето со употреба на ИКТ (<https://www.portal.edu.rs/podrska/>). Поддршка даваат 15 дигитални ментори.

Во соработка со Педагошкото друштво на Србија, Друштвото на психолози на Србија, Министерството за образование, наука и технолошки развој и Институтот за унапредување на образованието и обуката, УНИЦЕФ организира 11 вебинари со вкупно 799 педагози и психолози, преку новооснованиот портал Заедница за учење на педагозите и психолозите(ПИР). Овој веб-портал содржи и ресурси за стручни соработници со цел да им се обезбеди поддршка на наставниците, учениците и родителите / старателите во вонредни услови на најефикасен и најквалитетен начин (<https://www.portal.edu.rs/pedagozi-i-psiholozi/>).

Во соработка со Институтот за вреднување на квалитетот на образованието и обуката, беа организирани онлајн обуки за 126 наставници и стручни соработници за формативно оценување во дигитална средина, како и два вебинара на иста тема, на кои тие учествуваа. 388 наставници работат со 10.000 ученици во училиштата (со поддршка на Здружението на наставници на Србија).

УНИЦЕФ ги поддржа државните власти во областа на образованието во организирањето учење на далечина, коишто поддржаа приближно **943.000 деца**. Набавени се **79 лиценци** за софтверот „Камтазија“ (Camtasia) за снимање лекции за учење на далечина. **13.500**

наставници присуствуваа на национални обуки за зајакнување на нивните компетенции за настава на далечина. **799 психолози** и педагози беа остречени и поддржани за понатамошна поддршка на наставниците, учениците и родителите за време на учењето на далечина (56.000 беа **поддржани деца** и **4200 родители/старатели**).¹³³

2.5.3. Истражување за образованието за време на пандемијата на ковид-19

Во текот на 2020 и 2021 година, образовните системи ширум светот, па и во Србија, се соочија со голем предизвик, изнаоѓање стратегии за запирање на ширењето на вирусот. Како да не ја изгубите учебната и академската 2019/2020 година, образовните институции од сите нивоа развија итен **онлајн** моделна образованието.

Организирањето на онлајн образованието, со кое се соочија образовните системи ширум светот поради пандемијата на вирусот на ковид-19 во 2020 година, е сложен и интердисциплинарен потфат. Иако некои системи и институции за високо образование имаа поголемо искуство (со оглед на тоа што го спроведуваа учењето на далечина уште пред почетокот на глобалната пандемија), за огромното мнозинство оваа задача беше повеќе од сложена, особено за основното и средното образование. Наставниот кадар мораше да биде обучен за употреба на дигитални алатки и паралелно да развива онлајн материјали за учење. На краток рок, училиштата и факултетите беа соочени со поголема потреба од ИТ-експерти, соодветна софтверска и хардверска опрема и интернет.

Учебната 2020/21 година е обележана со делумно враќање на рамнотежата на институционално ниво: некои високообразовни институции воведуваат употреба на платформи за спроведување онлајн часови (Мајкрософт, Тимс, Мудл, Гугл училница итн.) и за некои од нив се обезбедува обука на наставници на факултетите.

Во Србија се од почетокот на учебната 2020/2021 година. Основните училишта работеа редовно, со порано „заминување“ на зимски распуст, кога беа затворени во декември, на крајот на 2020 година. Секој клас во основно училиште, доколку имал повеќе од 16 ученици, бил поделен во две групи со различен распоред. Половина од учениците оделе на

¹³³ UNICEF-ov odgovor na pandemiju COVID-19 u Srbiji, Jun 2020, стр.4-5, <https://www.unicef.org/serbia/media/15106/file/UNICEF-ov%20odgovor%20na%20pandemiju%20COVID-19%20u%20Srbiji%20.pdf> (пристапено на 19.5.2022 година).

училиште наутро, додека другата половина оделе на училиште попладне. Во текот на целата учебна година учениците од пониските одделенија од основното училиште ја следеа наставата во живо. Постарите основци обично комбинираа доаѓање на училиште неколку дена во неделата, а останатите денови следеа настава на далечина, во зависност од моменталниот капацитет на конкретното училиште.

Во текот на учебната 2020/21 година, наставниците и учениците во Србија имаа можност да го применат моделот на настава во живо, но во намалени групи и изменети правила за работа, како и онлајн, преку дигитални комуникациски алатки. Во текот на првиот семестар од 2020/2021 година, најголемиот дел од наставниците предавале користејќи комбиниран модел (во живо и онлајн). Во „новата нормалност“, родителите имаа многу позначајна улога во воспитно-образовниот процес, имајќи предвид дека поголемиот дел од усвојувањето на наставната програма се одвиваше дома, без директен надзор на наставниците.

Новата ситуација со онлајн учење доведе и до промени во однесувањето на учениците и студентите, коишто се одразуваат со намалување на вниманието и концентрацијата на учениците и студентите, прекумерна употреба на интернет надвор од потребите на наставата (играње игри, трошење премногу време на социјалните мрежи), пад на мотивацијата на учениците и мала посветеност на училиштето. Подобар увид во тоа кои се недостатоците или предностите на учењето на далечина или онлајн добиваме неколку студии спроведени во Србија од почетокот на пандемијата до нејзината втора година во 2022 година. Студијата го опфаќа целиот образовен систем од основното училиште до високото образование, односно факултет.

2.5.3.1 Институт за унапредување на образованието и воспитанието на Република Србија

Во рамките на своите редовни активности, Институтот за унапредување на образованието и обуката спроведе анкета за изведување на процесот на образование и обуки преку **учење на далечина**. Целта на истражувањето е да се добијат мислења и да се видат нови насоки на развој и организација на обука за вработените во образовните институции (и други системски активности на Институтот), во согласност со реалните потреби на практиката.

Анкетата започна на почетокот на мај 2020 година и во првата фазаучествуваа 14.715 наставници, стручни соработници и директори на основни и средни училишта. Истражувањето е усогласено со истражувањето спроведено од Училишната образовна порта (School Education Gateway) (европската онлајн платформа за образование поддржана од Европската комисија), така што ќе може да се споредат резултатите добиени во Србија со резултатите од 27 европски земји. Анкетата содржеше 11 прашања.

Прво прашање:Која изјава најдобро ги опишува искуствата на мнозинството наставници во вашето училиште со изведувањето на образовниот процес преку учење на далечина? 54,9% од испитаниците одговориле дека ова им е прво искуство со спроведување на образовниот процес преку учење на далечина.

Второ прашање:Што ве изненади пријатно кога станува збор за образовниот процес којшто се постигнува преку учење на далечина? 51,4% од испитаниците го посочиле големиот избор на алатки или софтвер.

Трето прашање:Според вас, кои беа главните проблеми со кои се соочија наставниците при преминот кон спроведување на образовниот процес преку учење на далечина? 52,3% од испитаниците одговориле дека тоа е достапноста на ресурсите и технологијата до учениците (компјутери, софтвер).

Четврто прашање:Според вас, што им помогна најмногу на наставниците при спроведувањето на образовниот процес преку учење на далечина? 54,1% од испитаниците одговориле тоа се поголемата достапност до бесплатни ресурси и алатки.

Петто прашање:Според вас, кога ќе заврши вонредната состојба и ќе се отворат училиштата, дали учењето на далечина ќе остане составен дел од училишната практика? 46,1% од испитаниците одговориле дека училиштето ќе биде различно и учењето на далечина ќе се користи повеќе од претходно.

Шесто прашање:Какви промени треба да се воведат во училишната практика во текот на следната учебна година? 52,6% од испитаниците одговориле дека учењето на далечина треба систематски да се воведува во училиштата, но како дополнување на редовниот наставен процес (комбинирање онлајн и настава во живо, без промени во училишниот календар).

Седмо прашање: На кој начин би биле подготвени да го спроведете наставниот процес преку учење на далечина во иднина? 55,2% од испитаниците одговориле дека се потребни алатки и софтвер коишто ќе се користат на ниво на цело училиште (обединете го изборот на алатки со колегите за да се овозможи соработка и споделување меѓу колегите и учениците).

Осмо прашање: При спроведувањето на образовниот процес преку учење на далечина, која алатка најчесто ја користевте за комуникација со учениците? 37,5% од испитаниците одговориле дека тоа е Вибер.

Деветто прашање: При спроведувањето на образовниот процес преку учење на далечина, која платформа/систем за управување со учењето најмногу ја користевте? 52,3% од испитаниците одговориле дека тоа е Гугл училница.

Десетто прашање: При спроведувањето на образовниот процес преку учење на далечина, кои алатки за подготовка на образовни содржини најмногу ги користевте? Одговориле 56,6% од испитаниците, десктоп-апликации (Ворд, Ексел, Пауерпоинт).

Единаесетто прашање: При спроведувањето на образовниот процес преку учење на далечина, колку често користевте дигитални учебници и платформи на издавачката куќа? 29,6% од испитаниците одговориле дека не користеле.¹³⁴

2.5.3.2. Центар за меѓународна јавна политика (ЦМЈП)

Центарот за меѓународна јавна политика е невладина и непрофитна асоцијација чија општа цел е поттикнување и унапредување на меѓународната соработка во областа на надворешната политика, дипломатијата, економијата, образованието, културата и одржливиот развој. Организацијата има за цел да ја поттикне соработката со внатрешно-политички и државни субјекти, како и со соодветни институции од странство.

Центарот за меѓународна јавна политика (ЦМЈП) спроведе истражување на јавното мислење на тема **студирање** за време на епидемијата на корона-вирусот. Истражувањето е спроведено на примерок од 1.800 студенти на сите нивоа на студии. Меѓу нив, најголем

¹³⁴ ZUOV, *Zavod za unapredjivanje obrazovanja i vaspitanja*, 29.jula 2020, <https://zuov.gov.rs/rezultati-ankete-sta-15-000-prosvetnih-radnika-misli-o-ostvarivanju-obrazovno-vaspitnog-procesa-putem-ucenja-na-daljinu/> (пристапено на 19.5.2022 година).

број студенти се од Универзитетот во Белград (64%) и Нови Сад (20%). Во истражувањето учествуваа студенти од Крагуевац и Ниш, како и од високите стручни училишта и приватните факултети. Испитаниците имаа можност да ги кажат своите ставови и искуства од студирањето во нови околности, како и да го оценат квалитетот на онлајн наставата, работата на професорите и да дадат свое мислење за други важни студентски прашања.

Најголемиот број студенти, 76 % отсто од нив, оценуваат дека епидемијата го намалила квалитетот на високото образование во Србија. Процентот на оние кои веруваат дека онлајн наставата не е соодветна замена за традиционалната настава е приближно 72%. Овој став е поткрепен со следниве податоци: 63% од студентите изјавиле дека им било многу потешко да го совладаат материјалот поради онлајн часовите. Дури 83% од испитаниците истакнале дека во летниот семестар, за време на вонредната состојба и ограниченото движење, имале проблеми со мотивацијата за студирање.

Охрабрувачки е да се знае дека на најголемиот број факултети за време на вонредната состојба наставата се одржувала на некаков начин, 67%. Професорите беа главно достапни за студентите за консултации, а студентите можеа лесно да пристапат до материјалите за учење. Висок процент од студентите изјавиле дека на факултетите се почитуваат сите пропишани епидемиолошки мерки, 92 отсто, а факултетската управа навремено ги информирала за сите важни информации, 71 отсто.

Студентите се незадоволни од тоа што најголемиот дел од професорите не ја испочитувале препораката на ресорното министерство за намалување на материјалот за 20%. Повеќе од 70 отсто од професорите не ја зеле предвид оваа мерка, а 15 отсто од испитаниците изјавиле дека се зголемени школарините, што на некои значително им ја отежнува финансиската состојба.¹³⁵

2.5.3.3. Центар за правата на децата во Ужице (УКПД)

Центарот за правата на децата во Ужице (УКПД) е основан во 1998 година како невладина, непрофитна и неполитичка организација. УКПД е водечка организација во

¹³⁵ Centar za međunarodnu javnu politiku, *STUDIRANJE U VREME EPIDEMIJE VIRUSA KORONA*, Istraživanje Javnog Mnenja, Novembar 2020, стр. 3, 6, 11, 12, [Studiranje-u-doba-epidemije-virusa-korona-izveštaj.pdf \(cmjp.rs\)](#) (пристапено на 19.5.2022 година).

Коалицијата за следење на правата на децата во Србија, којашто е целосно ангажирана во следењето и известувањето за спроведувањето на Конвенцијата во Србија пред Комитетот за правата на децата. Од почетокот на преговорите за пристапување на Србија во ЕУ во 2014 година, Центарот за детски права во Ужице е силно ангажиран во следењето на целиот процес. Покрај активното следење, Центарот има и директно влијание врз процесот, со што придонесува за подобро разбирање и ангажирање на младите и децата во самиот процес на интеграција во ЕУ.

Центарот за детските права во Ужице (УКПД), со поддршка на Европската Унија, на крајот на 2021 година спроведе истражување во рамките на проектот „Право на образование за време на кризата предизвикана од пандемијата на вирусот ковид-19 во Србија“. Предмет на истражувањето се **образовните искуства на учениците, наставниците и родителите**, како клучни актери во образовниот систем, во учебната 2020/21 година, „втората учебна пандемична година“. Главната цел на истражувањето беше да се соберат емпириски наоди коишто претставуваат основа за формулирање практични препораки за поддршка во остварувањето на правото на образованиена децата и младите во Србија, гарантирани со Конвенцијата на ОН за правата на детето.

Беше спроведено **квалитативно истражување** (полуструктурирани интервјуа) во кои беа вклучени 50 ученици (VI и VIII одделение од основно и I и III година од средно училиште), 50 родители и 50 наставници од основните и средните училишта од 14 града во Србија. Во претходната учебна година учениците, согласно решението на надлежното министерство, подолг период следеа настава по **комбиниран модел** (на училиште и од дома), а за пократок период, поради неповолната епидемиолошка состојба, исклучиво онлајн. Заклучоците од истражувањето се како што следува:

Сите три целни групи веруваат дека наставата во училница, пред пандемијата на корона-вирус, била подобро организирана, поквалитетна и покорисна од учењето на далечина и комбинираната настава; За време на учењето на далечина и комбинираното учење, учесниците во истражувањето беа соочени со бројни предизвициод различна природа: технички, педагошки, психолошки, здравствени, организациски, етички; Како најважни предностионлајн и комбинираните часови вклучуваат: временска и просторна флексибилност, користење дигитални образовни ресурси, поголема можност за

индивидуализирање на наставниот процес, подобрување на дигиталните вештини на учениците и наставниците; Од перспектива на сите три целни групи, **квалитетот** на образовните постигнувања на учениците опадна во време на пандемијата на корона-вирус, учениците не ги постигнаа очекуваните исходи (имаат „дупки во знаењето“), што укажува дека здравствената криза доведе до криза на правата на децата; Учениците од ранливите социјални групи се најмногу погодени од учењето надалечина, ученици кои биле исклучени од воспитно-образовниот процес и без соодветна воспитно-психосоцијална поддршка од членовите на семејството и наставниците.¹³⁶

2.6. Српската православна црква (СПЦ)

Србија помина низ неколку државни аранжмани, а Владата во сите режими имаше тенденција да ја користи Црквата за своите долгорочни цели. Посебен бил односот што Црквата го имала со народот во земјата, кој не бил ограничен само на пастирска (верска) работа, туку и на просветна (образовна) и политичка работа. Српската православна црква и Армијата се единствените институции во Србија коишто ги преживеале сите епохи и единствените две институции коишто и покрај скандалитешто ги следеа, уживаат најголема доверба од народот во сите истражувања. Црквата во Србија ја добила својата автономија во 1831 година, кога нејзините први српски епископи биле овластени да служат во Константинопол. Во текот на историјата, Црквата секогаш стоела покрај својот народ и држава. Таа во одредени периоди го имаше главниот збор за националните прашања на општеството и државата Србија, а понекогаш можеше да биде и наддржавата.

Со демократските промени во Србија во 2000 година, постои поголема конфузија кога станува збор за положбата на Црквата во општеството: додека некои партии ја поддржуваат Црквата и ѝ го даваат местото што го заслужува (ова е особено поврзано со прашањето за Косово) и ја гледаат како моќен соработник за сите прашања, други се обидуваат не само да ја намалат нејзината важност, туку и да ја исфрлат од јавниот живот. Но, ако Црквата сè уште има водечко место кога е во прашање довербата на народот, и

¹³⁶ Кузмановиќ, Д. *Формално образование во Србија за време на пандемијата на корона-вирус: наоди од истражување и препораки*. Центар за правата на децата во Ужице. Ужице, 2022, стр. 15-16, <http://ucpd.rs/wp-content/uploads/2022/03/formalno-obrazovanje-tokom-pandemije-final.pdf> (пристапено на 19.5.2022 година).

покрај бројните скандали поврзани со неа, не е тешко да се заклучи кого ќе избере народот и кој секогаш одлучува на избори.

Исто така, Владата во Србија е свесна дека Црквата во голема мера е посебен вохрорupi, што особено се виде за време на организирањето на Парадата на гордоста во 2010 година, кога мнозинството луѓе во Србија беа против организирање ваква манифестација, против што била и Црквата. Во оваа смисла, власта кога носи одлуки за кои со сигурност може да се каже дека народот нема да ги поддржи, треба да има предвид дека народот и Црквата секогаш ќе бидат во контакт. Тоа што Црквата го поддржува народот, секогаш ќе биде добар изговор за насилството што го врши народот, без разлика што Црквата секогаш ќе ги повикува да не реагираат бурно, туку достоинствено да го изразат своето незадоволство.¹³⁷

2.6.1. СПЦ во времето на пандемијата на ковид-19

Не е неопходно, во наше време, премногу да се нагласува дека пандемиите се причина за нестабилност, социјална несигурност, неизвесност и криза со големо влијание врз различни аспекти на човековото однесување, вклучително и верскиот живот на верниците. Некои од поважните прашања што се поставуваат се: како пандемијата го обликува црковниот живот и однесувањето на верниците и свештенството, дали пандемијата ја ослабува или ја зајакнува позицијата на СПЦ во однос на општеството и државата, како реагира црквата на пандемичните предизвици. Дали пандемијата има значително влијание врз процесот на (де)секуларизација на општеството во Србија и односите црква – држава?

Добро е познато дека православните обреди вклучуваат висок степен на физички контакт меѓу свештениците и верниците, вклучувајќи ракување, бакнување икони, но и ракување, гушкање, бакнување меѓу членовите на заедницата. За време на литургијата верниците се причестуваат со иста лажица, што значително го зголемува ризикот од заразување за време на епидемии. Вонредната состојба беше прекината на Ѓурѓовден, па полицискиот час и другите ограничувања траеја во текот на целата сезона на Велигден. Поради сето ова Српскиот синод побара привремено прекинување на полицискиот час за време на

¹³⁷ Ćiric.V, *Odnos Srpske pravoslavne crkve i vlasti u modernoj Srbiji (1831-2010)*, Kom, 2012, vol. I (1): 129-153, стр. 129,130, 149, <http://www.centarkom.rs/wp-content/uploads/2013/01/Odnos-Srpske-pravoslavne-crkve-i-vlasti-u-modernoј-Srbiji-1831%E2%80%932010.pdf> (пристапено на 20.5.2022 година).

велигденските литургии. Во ова им се придружија голем број граѓани и јавни личности со желба да овозможат црковна служба за време на црковните празници. Имаше многу апели за слободата на вероисповед, за верските и човековите права на граѓаните верници. Црковните водачи му припаѓаат на оној дел од општеството на кој му се верува најмногу, особено во време на кризи и општествени, па дури и историски предизвици и трагедии. Овој вид индивидуален и институционален кредибилитет на свештениците и верските организации може да спаси животи и да ја намали ранливоста на населението за време на пандемија.¹³⁸

Од своето заседание, **Светиот архиерејски синод на Српската православна црква** му се обрати на државниот врв на Република Србија со предлог и барање: „Имено, во однос на забраната за движење поради пандемијата на корона-вирусот, тие бараат да се одобри суспензија на забраната за движење на Велигден, од пет до десет часот, за православните христијани кои не се во изолација и самоизолација, да учествуваат на утрена и литургија на нивниот најголем празник. Од истата седница беа упатени изрази на братска љубов и солидарност до митрополитот црногорско-приморски г. Амфилохиј и огорченост поради постапките на црногорските власти кон него.¹³⁹ На социјалните мрежи се појавија жестоки реакции поради барањата на Црквата. Во оваа прилика се огласи организацијата „Млада Војводина“ која го даде коментарот за барањето со следниве зборови: „Свештениците навалиле да ги наполнат црквите за да си ги полнат џебовите, а не се грижат за здравјето на луѓето“!¹⁴⁰

Предраг Кон, член на Кризниот штаб, понуди оставка по барањето на Црквата, којашто не беше прифатена од претседателот Вучиќ. Својата оставка ја образложи вака: „На профилот на Фејсбук напишав порака откако бев изложен на критики и напади врз мене и стручниот тим. Напишав дека треба да го преземе некој кој подобро ја врши работата бидејќи тој степен на грубост го надмина она што може да се прифати. Тоа е моја лична желба. Бев длабоко погоден од барањето на Синодот на СПЦ бидејќи тој целосно негира

¹³⁸ Radonjic.O, *KOVID-19:pandemija drustvenih rizika i nesigurnosti*, Beograd, 2021, стр. 1-15, http://reff.f.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/3444/ilovepdf_merged.pdf?sequence=1&isAllowed=y (пристапено на 20.5.2022 година).

¹³⁹ Kurir, 13.04.2020, <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3446549/oglasila-se-spc-trazi-da-se-ukine-zabrana-kretanja-za-vaskrs> (пристапено на 20 мај 2022 година).

¹⁴⁰ Kurir, 13.04.2020, <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3446567/brinu-za-dzepove-umesto-zdravlje-naroda-zestoke-reakcije-na-drustvenim-mrezama-zbog-zahteva-crkve> (пристапено на 20.5.2022 година).

сè што е направено за да се спасат животи. Почувствував потреба дека треба да се засолнам. Имав разговор со претседателот и премиерот и јасно е дека имам работна обврска. Морам да кажам дека поддршката од претседателот е силна. Без таква поддршка од претседателот и Владата не би можеле ништо да направиме, свесен сум за политизацијата, но тоа е вистината“, изјави Кон.¹⁴¹ Покрај Извршниот одбор на **Српската академија на науките и уметностите** (САНУ) и Стручниот штаб за борба против епидемијата на корона-вирусот, свое мислење дадоа и за барањето на Синодот на СПЦ за привремено прекинување на полицискиот час за заради Велигден. Имунологот Срѓан Јанковиќ го потврди единството на професијата за ова прашање и додаде: „Не знам што е похристијански од заштита на ближниот од потенцијално смртоносна болест“.¹⁴²

Пред избивањето на пандемијата на ковид-19, во **Црна Гора** се одржуваа редовни литургии поради Законот за слобода на вероисповед, но тие беа прекинати поради корона-вирусот.¹⁴³ *Владата на Србија* донесе одлука од тековната буџетска резерва да издвои близу 2,5 милиони евра како „финансиска помош“ за СПЦ, односно за три православни епархии во Крагуевац, Ниш и Босански Петровац. Судејќи според одлуките објавени во „Службен весник“, дел од тие пари биле наменети за спречување и ублажување на последните последици од ковид-19.¹⁴⁴ Патријархот на Српската православна црква, Иринеј (91), почина од корона-вирусот во болница во Белград. Неколку дена пред да биде објавено дека е заразен со корона-вирусот, патријархот служеше повеќечасовна литургија и погребна служба митрополитот Амфилохиј во Црна Гора, кој исто така почина од последиците на ковид-19.¹⁴⁵

Патријархот Иринеј беше погребан во криптата на храмот **Свети Сава** во Врачар, којашто е наменета како гробница за сите идни поглавари на Српска православна црква (СПЦ) со присуство на државниот врв, Србите од регионот и сите разузнавачи и безбедносните

¹⁴¹ Informer, 14.04.2020, <https://informer.rs/vesti/drustvo/509324/doktor-kon-otkrio-zbog-cega-napisao-podnosi-ostavku-evo-sta-krije-iza-statusa-koji-uzdrmao-srbiju-video> (пристапено на 20.5.2022 година).

¹⁴² Kurir, 14.04.2020, <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3447115/strucni-stab-rekao-svoje-o-vaskrsu-i-policijom-casu-tu-nema-kompromisa-struka-je-jednoglasna> (пристапено на 20.5.2022 година).

¹⁴³ Danas, Beta, 07.05.2020, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/patrijah-irinej-virus-koji-potresa-crnu-goru-nista-manje-opasan-od-korone/> (пристапено на 20.5.2022 година).

¹⁴⁴ Latkovic. N, Nova.rs, 30. maj2021, <https://nova.rs/vesti/politika/vlada-dala-jos-25-miliona-evra-za-pomoc-spc/> (пристапено на 20 maj 2022 година).

¹⁴⁵ Glas Amerike, 20.novembar 2020, <https://www.glasamerike.net/a/umro-irinej/5670018.html> (пристапено на 20.5.2022 година).

структури на Република Србија. Синодот претходно ги повика граѓаните да се придржуваат до епидемиолошките мерки, а пред храмот беа поставени два видеоекрана за да можат да гледаат без влегување. На верниците им беа поделени заштитни маски на влезот во Храмот. Во самиот храм, капацитетот за стоење беше значително намален со оградите коишто предвидуваат верниците во процесија да се простат од покојниот патријарх Иринеј. Сепак, голем број верници останаа на овој простор иако организаторите се обидоа да им укажат дека треба да излезат и да направат простор и другите да се простат од патријархот. Мнозинството граѓани ги следеа препораките, но имаше и такви коишто ги симнаа маските кога беа во Храмот, бакнувајќи го ковчегот и крстот, со што ги прекршија сите епидемиолошки мерки и препораки.¹⁴⁶ **Црквата Свети Сава**, по извршените работи, повторно ги отвори вратите за верниците кон крајот на 2020 година. Во најголемото православно светилиште на Балканот и една од најголемите православни храмови во светот, за првпат беше изложен прекрасен мозаик, тежок повеќе од 320 тони, којшто содржи над 50 милиони коцки. Четири години на новозавршениот мозаик работеле 600 луѓе, од кои половината се руски мозаичари. Лустерот, тежок речиси осум тони, исто така го прави Храмот прекрасен. Неговиот дијаметар е 21 метар, додека должината на синцирите што го држат е вкупно половина километар. Проектот го изведе **Руската академија на уметностите**, а раководител на проектот беше академик **Николај Мухин**. Воизградбата на Храмот само во последните три и пол години Србија инвестира 43 милиони евра, а Русија повеќе од 10 милиони.¹⁴⁷

Резолуцијата на Европскиот парламент (ЕП) за странско мешање во сите демократски процеси во Европската Унија, вклучително и дезинформации (2020/2268(INI)) исто така се однесува и на СПЦ како институција која ги промовира интересите на Русија во регионот. Во резолуцијата се наведува и следново: Европскиот парламент ги осудува напорите на Русија да ги искористи етничките тензии на Западен Балкан со цел да поттикне конфликти и поделби во заедницата, што може да доведе до дестабилизација на целиот регион; ЕП е загрижен за обидите на Православната црква во земји како Србија, Црна Гора и Босна и

¹⁴⁶ Popovic.A, - agencije, Danas, 22.11.2020, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/patrijarh-irinej-sahradn-u-hramu-svetog-save-foto/> (пристапено на 21.5.2022 година).

¹⁴⁷ Radojkovic.V, RTV, Radio Televizija Vojvodine, Tanjug, 27. oktobar, 2020, https://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/hram-svetog-save-otvoren-za-posetioce-prelepo-grandiozno-jedinstveno_1173788.html (пристапено на 20.5.2020).

Херцеговина, особено во нејзиниот ентитет Република Српска, да ја промовира Русија како заштитник на традиционалните семејни вредности и да ги зајакне односите меѓу државата и црквата; ЕП е вознемирен што Унгарија и Србија им помагаат на Кина и Русија во нивните геополитички цели. ЕП забележува дека странското мешање може да се следи како влијание и преку инструментализација на верските институции, како што е руското влијание врз православните цркви, особено во Србија и Црна Гора, Босна и Херцеговина, а посебно во нејзиниот ентитет Република Српска, вклучително и преку создавање поделби меѓу локалното население, развивање пристрасно пишување на историјата и промовирање агенда против ЕУ.¹⁴⁸

ТРЕТ ДЕЛ

3. Република Србија и безбедноста

Концептот на безбедност е многу сложен феномен, којшто е директно поврзан со цивилизацискиот развој на човечкиот род и со него формира нераскинлива врска, поради фактот што без безбедност не постои можност за остварување на општествените вредности, како и прогресивна промена во текот на цивилизацијата. Заедно со развојот на општествените односи и експоненцијалниот развој на науката и технологијата, особено од средината на дваесеттиот век, овој термин ја проширува својата содржина на потребата да се оствари симбиозата на развојот на цивилизацијата со нејзината природна средина заради опстанок и на цивилизацијата и на природните услови и околина во која се развива.

Исто така, концептот на безбедност е нераскинливо поврзан со човечката суштина; од моментот кога човекот почнал да создава одредени вредности, се наметнува потребата тие вредности да се заштитат од секаков облик и носител на загрозеност. Многу подоцна, со развојот на современите општества, безбедноста станува терминологски и концептуално дефинирана на јазиците на економски, политички и воено моќните светски сили.

Марк Хоубен смета дека најважните меѓународни и регионални безбедносни организации, како што се ОН, НАТО и ОБСЕ, развиле свој „сопствен“ концепт за безбедност. Оттука,

¹⁴⁸ European Parliament, P9_TA(2022)0064, *Foreign interference in all democratic processes in the European Union*, став. 123, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0064_EN.pdf (пристапено на 21.5.2022 година).

ОН зборуваат за „општа“, НАТО за „колективна“ и ОБСЕ за „кооперативна“ безбедност. Според концептот на ОН, безбедноста се гледа како општа и е во прилог на заштита на сите земји во светот, како и на планетата Земја воопшто, од закани. Според концептот на НАТО, безбедноста се гледа како колективна одбрана, којашто за заштита на усвоените вредности на оваа алијанса предвидува употреба на вооружени сили и воена сила. Безбедносниот концепт на ОБСЕ е насочен кон меѓусебна безбедносна кохабитација на членовите на оваа организација заради предупредување за можни безбедносни предизвици, ризици и закани, превенција од кризи, како и намалување и елиминирање на последиците од постконфликтниот период.

Според предметот на можна или веројатна закана, безбедноста се класифицира во следниве групи: а) државна (национална, заб. на авторот) безбедност, б) општа (јавна), колективна и лична безбедност и в) имотно обезбедување.

Националната безбедност е насочена кон заштитата на суверенитетот, независноста и уставниот поредок на државата од надворешни (воени и невоени политички, економски, етнички) и внатрешни закани (тероризам, организиран криминал, природни катастрофи и природни катастрофи, етнички и конфесионални конфликти) и создавање поволни услови за развој на усвоените национални интереси и општествени норми и вредности.¹⁴⁹

3. 1. Република Србија и реформата на безбедносните служби

Со распаѓањето на Државниот сојуз на Србија и Црна Гора (СЦГ) на 1 мај 2006 година и (несамоволното) стекнување независност, Србија доби можност да го обликува безбедносниот сектор според сопствените потреби и можности, неоптоварен со сложени политички и други односи типични за (со)федерална држава. Но, спротивно на очекувањата на пошироката и експертска јавност, немаше сеопфатна реформа на безбедносниот сектор, вклучително и на безбедносните служби. Според истражувањето на Белградскиот центар за безбедносна политика (БЦБП) слично како и по промените од 5 октомври, делумната и спонтанa реформа на безбедносните служби и безбедносно-разузнавачкиот сектор беше поттикната од желбите и амбициите на најсилните политички лидери да ја контролираат работата на безбедносните служби, а не од желбата за

¹⁴⁹ Miodrag Gordić, Dževad Termiz, Dragan Tančić: *Metodološki Osnovi Istraživanja Bezbednosti Odbrane i Terorizma*, Evropski Univerzitet Brčko, 2015. str. 325–330.

безбедносните служби да станат една од основите за заштита на демократскиот поредок прокламиран во првиот член од Уставот на Србија. Клиентските врски меѓу безбедносните служби и политичарите на власт, коишто никогаш не беа прекинати, само се зајакнаа за денес тие да станат речиси поважен регулатор на односот меѓу безбедносните служби и политиката отколку законите и Уставот. Оттука, не е чудно што безбедносните служби во Србија денес не се попрво закана за демократскиот поредок, туку се во функција на негово зачувување.

Европската Унија, во т.н. стратегија за проширување од 2018 година, оцени дека има елементи на заробени држави на целиот Западен Балкан. Истражување (БЦБП, заб. на авторот), пак, покажува дека ова е многу блага процена на ситуацијата за Србија бидејќи целокупните државни институции и сектори, односно безбедносните служби и органи за нивен **надзор и контрола** се целосно заробени од владејачката партија, Српската напредна партија. Клучните позиции во безбедносниот и разузнавачкиот сектор денес ги заземаат блиски пријатели на партиски функционери, но и самите партиски функционери основачи на партијата. Така, директорот на Безбедносно информативна агенција (БИА), Братислав Гашиќ и шефот на Бирото за координација на службите, Небојша Стефановиќ се основачи и високи функционери на СНС. Клучните позиции во судството, коишто се важни за работата на безбедносните служби, ги заземаат пријатели на партиски функционери, но и лидерот на Српската напредна партија (СНС) и претседател на Србија, Александар Вучиќ. Сите тие немаа соодветно и/или доволно искуство за извршување на овие работни места и затоа главен критериум за нивното именување беше личната и партиската лојалност.

За да се обезбеди непречена работа на безбедносните служби во личен и партиски интерес, владејачката партија ја оневозможи работата на надзорните и контролните органи. Со тоа парламентарното мнозинство (а не опозицијата) ја опструира работата на парламентот. **Комитетот за контрола на безбедносните служби** се претвори во комисија за јавно изразување поддршка на претседателот на Србија и првиот човек на партијата Александар Вучиќ, односно во тело за доделување плакети на партиски функционери. По назначувањето на новиот **заштитник на граѓаните и државниот ревизор**, лицата со искуство во контрола на безбедносниот сектор ги напуштија овие институции и тие станаа фасадни институции. Ова е особено загрижувачки наод, бидејќи заштитникот на граѓаните

беше пример за добра практика во контролата на безбедносните служби не само во Западен Балкан, туку и во развиените европски земји.

Всушност, клиентелизмот и личнопартиските односи станаа поважен регулатор на односите меѓу политиката и безбедносните служби отколку Уставот и законите на Србија. Ваквата состојба беше донесена со комбинација на законски измени и назначување лојални кадри на клучните позиции во секторот, коишто продолжија со кадровските екипи по сличен принцип. Иако заземањето на секторот започна во 2012 година, откако СНС влезе во двете гранки на извршната власт, а забрзувањето на овој тренд се случи по 2014 година, кога СНС освои апсолутно мнозинство на изборите, елементи на заробување на безбедносно-разузнавачкиот сектор се појави уште во времето на владеењето на ДС. Дел од стручната јавност навремено предупреди за овие рани знаци на заробување на државата, но овие предупредувања беа игнорирани. Последиците од тоа денес се дека безбедносните служби (сè повеќе) ги надминуваат своите надлежности и овластувања и (сè повеќе) се однесуваат како политичка полиција. Заштитата на уставниот поредок и борбата против шпионажата се трансформира во заштита на партијатана власт и борба против внатрешните непријатели. Таквите служби стануваат или неми набљудувачи на организираниот криминал и корупција поврзани со партиски функционери или дури и нивни заштитници. Нивната способност на времено и прецизно да ја проценат безбедносната ситуација, ризиците и заканите, како и да го набљудуваат и да го предвидуваат текот и исходот на важни општествени, политички, економски и безбедносни настани е исто така многу сомнителна.¹⁵⁰

Според мислењето на професорот Филип Ејдус од Факултетот за политички науки на Универзитетот во Белград, реформата на безбедносниот сектор (БСР) во Србија поминала низ пет фази, односно првата генерација реформи од 2000 до 2010 година. Според Ејдус, процесот заглавил со враќањето на власт на политичарите и партиите од времето на Милошевиќ на изборите во 2012 година. Потоа започна ерозијата на постигнувањата на првата генерација реформи, така што по 2014 година, нивниот колапс на демократските

¹⁵⁰ Петровиќ Предраг: *Анатомија на заробувањето на безбедносно-разузнавачкиот сектор во Србија*, Центар за безбедносна политика во Белград, Белград, јануари 2020, стр. 3-4, https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/zarobljavanja_bezb-obavestajnog_sektora_u (пристапено на 22.5.2022.)

институции и заробувањето на државата од страна на СНС и нејзиниот лидер Александар Вучиќ.

Прво, контекстот на реформата на безбедносните служби (РБС) во Србија беше постконфликтен. Во текот на деведесеттите, Србија беше вклучена во четири вооружени конфликти и се соочи со вооружен бунт на југ, во општините Прешево, Медвеѓа и Бујановац кон крајот на 2000 година и почетокот на 2001 година. **Второ**, Србија беше поставторитарна земја. Конкурентната авторитарна природа на претходниот режим ја отежна РСБ во Србија. **Трето**, излезот од претходниот режим го усложни патот на РСБ во Србија. Неформалните преговори и договори несомнено ја олеснија мирната промена на режимот. Сепак, тие доведоа и до создавање на т.н. резервирани домени, области на јавната политика во кои избраните функционери немаат ефективна контрола врз неизбраните тела, во рамките на разузнавачкиот сектор. **Четврто**, Србија беше соочена со нерешени државни прашања коишто дополнително ја попречуваа РСБ. Судбината на федерацијата со Црна Гора беше нејасна до 2006 година. **Петто**, (конечна, заб. на авторот.) Србија беше длабоко идеолошки поларизирана. Дел од граѓаните очекуваа радикално раскинување со претходниот режим, соочување со минатото и брзи реформи и интеграција во ЕУ и НАТО. Друг дел од општеството беше поконзервативен и им се спротивстави на брзите и радикални промени. Оваа поделба се одрази и на ДОС, чии лидери на расправи се Зоран Ѓинѓиќ и Воислав Коштуница и ги симболизираа овие две спротивни идеи за насоката во која треба да се движи транзицијата.¹⁵¹

3.2. Работа на полицијата на Република Србија за време на пандемијата на ковид-19

Прашањето за безбедноста претставува едно од егзистенцијалните прашања на секој субјект, сфатен или како индивидуа или како колектив. Република Србија прогласи вонредна состојба на 15 март 2020 година, а само два дена подоцна, на 17 март, прогласи полициски час, со полициски час од 20 до 5 часот. Полицискиот час значеше зголемено присуство на безбедносни сили, полиција (жандармерија), војска и мешани формации, на

¹⁵¹ Orlovic.S, Kovacevic. D, *Dvadeset godina 5.oktobra*, Zbornik radova sa naucne konferencije odrzane 06.10.2020. na Fakultetu politickih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2020, стр. 221-223, <https://filipejdus.com/wp-content/uploads/2021/07/Dvadeset-godina-petog-oktobra.pdf> (пристапено на 22.5.2022 година).

улиците и на ризичните точки. Воведувањето на овие мерки значеше дека безбедносниот сектор мораше да се приспособина постојните услови за да се намалат ефектите од пандемијата, особено врз безбедноста на луѓето. **Човечката безбедност** како идеја цели кон потребата да се заштити поединецот, човекот, со неговите права и обврски и дека за него треба да се грижат државите. Прашањето што произлезе од овие мерки беше како да се спроведат мерките во практика кога имаме неодговорни граѓани кои што ги игнорираа советите на струката во однос на епидемиолошките мерки како што се: ограничување на движењето, носење маски и одржување на дистанца. Една од државните институции во Република Србија одговорна за спроведување на овие мерки беше полицијата во безбедносниот сектор.

3.3. Работата на српската полиција во вонредна состојба според анализата на Белградскиот центар за безбедност и политика (БЦБП)

Полицијата во Србија е организациски дел на Министерството за внатрешни работи (МИА), чија основна задача е да ги штити животите на луѓето, нивните права, слободи и имот, но и да го поддржува владеењето на правото. Полициската работа е должна да ја врши во редовни, но и во вонредни околности, во согласност со принципите и стандардите на полициското работење, законски, професионално, сразмерно, политички неутрално, додека потребите и правата на граѓаните секогаш се на прво место.

Од 15 март до 6 мај 2020 година Србија беше во вонредна состојба поради инфекција со корона-вирусот. Главната задача на полицијата во текот на тие 52 дена вонредна средина беше да обезбеди почитување на мерките: 1) ограничувања и забрани за движење, 2) забрани за собирање, 3) здравствен надзор и карантин, како и 4) издавање дозволи за движење и процена на оправданоста на барањата за добивање дозволи за движење кога тоа е поинаку забрането. Полицијата во Србија не ги применила во целост демократските стандарди на работа за време на вонредната состојба во однос на наведените мерки, бидејќи не постапувала професионално, сразмерно, политички неутрално, имајќи ги пред сè потребите и правата на граѓаните. За ова придонесоа и честите промени во регулативата.

Спротивно на Уставот, донесена е наредба на министерот за внатрешни работи за ограничување и забрана за движење на лица. Уставот не дозволува наредба да биде основа за ограничување на слободата на движење, туку **пропис**. Освен тоа, Уставот дозволува да се ограничи, но не и целосно да се укине правото на слободно движење, што беше направено за време на вонредната состојба. Полицијата евидентирала над 7.800 прекршители на полицискиот час. Полициска злоупотреба е забележана во најмалку три случаи, но се проценува дека бројката е повеќекратно поголема. Внатрешната контрола на полицијата само во еден случај јавно реагира.

Критериумите врз основа на кои МВР издаваше дозволи за движење за време на полициски час, поради што тие беа злоупотребени за политички цели. Иако е предвидено МВР да издава дозволи за движење, тие во практика ги издаваа други министерства, јавни претпријатија или општински кризни штабови, што внесе дополнителна конфузија, како кај граѓаните, така и кај полицајците. Полицијата им дозволи на луѓето коишто палеле факели на покривите на станбените згради да се движат за време на полициски час, загрозувајќи ја безбедноста на жителите. Во исто време, полицијата не секогаш одговарала соодветно на повиците на граѓаните коишто пријавиле прекршување на полицискиот час и употреба на пиротехнички средства. Политички неутралното однесување на полицијата беше доведено во прашање со апсењето на симпатизерите на опозицијата и дозволувањето пукање со факели од поддржувачи на власта.

Не се добро информирани граѓаните кои пред прогласувањето на вонредната состојба од странство се вратија во Србија, коишто мораа да останат дома. Се случувало полицијата да ги информира граѓаните за задолжителна домашна изолација десет дена по влегувањето во државата или воопшто да не ги извести. Некои од нив беа уапсени од полицијата за време на вонредната состојба поради прекршување на оваа мерка. Контролата за почитување на домашниот карантин беше добра на почетокот на вонредната состојба, но со текот на времето таа стана полоша и беше сведена на телефонски проверки. Комисијата за одбрана и внатрешни работи никогаш не го покрена прашањето за полициска контрола за време на вонредната состојба. Особено во вонредни околности, важно е да се преиспита работата на институциите и да се отстранат сите сомнежи за непрофесионално и незаконско работење, односно да се санкционираат оние кои не работеле според прописите. Така се гради довербата во институциите, но се отстранува и можноста

граѓаните да се самоорганизираат за да се обезбеди лична безбедност во средина којашто не можат да ја контролираат.¹⁵²

3.4. Развој на настаните за време на вонредната состојба во полициското работење на Србија

Според кодексот на министерот за внатрешни работи 157 припадници на МУП се потврдени случаи на заразени со **корона-вирусот**, а четворица припадници на полицијата починале како последица на болеста.¹⁵³ Во врска со видеоснимката што се појави на социјалните мрежи, а на којасе гледа како полицаец удира неколкупати приведено лице при забрана за движење, Секторот за внатрешна контрола на МВР ги презеде сите мерки и дејствија од негова надлежност и ги провери дејствијата на полициски службеници, а потоа го извести надлежното обвинителство.¹⁵⁴

Според полицискиот директор Владимир Ребиќ, 4.650 лица се казнети поради прекршување на забраната за движење од почетокот на мерките во просек 59 на 100.000 луѓе. Полицискиот директор додаде дека неочекувано има многу повратници, т.е. оние кои повеќепати ја прекршиле забраната за движење. Две лица четирипати ја прекршиле мерката, шест лица се казнети трипати, а 19 лица се казнети двапати. Еден граѓанин во рок од 15 дена четирипати ги прекршил прописите, а освен со парична казна е осуден и на 60 дена затвор и сега е во Падинска Скела.¹⁵⁵

Информациониот систем за ковид-19, наменет за обработка на лични податоци на граѓаните во врска со пандемијата, осум дена (од 9 до 17 април) бил изложен на неовластен пристап на веб-страница до која можело да се дојде со пребарување на Гугл, според на Фондацијата „Шер“ (SHARE). Системот воспоставен врз основа на одлуката на Владата на Србија е наменет за внесување, анализа и складирање податоци за сите граѓани коишто се тестирани, болни и починати, како и граѓани на коишто им е изречена мерка за

¹⁵² Саша Ѓордевиќ: *Полицијата во вонредна состојба*, Белградски Центар за безбедносна политика, Белград, мај 2020, стр. 2 – 3, https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/05/policija_u_vanrednom_stanju.pdf (пристапено на 22.5.2022 година).

¹⁵³ Telegraf, 13/04/20, <https://www.telegraf.rs/vesti/srbija/3177837-u-srbiji-od-posledica-korone-preminulo-i-cetvoro-pripadnika-policije-jos-157-bolelih-u-mup-u> (пристапено на 22.5.2022 година).

¹⁵⁴ N1 Beograd, 15. apr 2020, <https://n1info.rs/vesti/a589606-snimak-policaјca-koјi-udara-muskarca-koјi-je-prekrsio-meru-zabrane-kretanja/> (пристапено на 22.4.2022 година).

¹⁵⁵ Politika, 19.04.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/452535/Zbog-krsenja-zabrane-kretanja-kaznejo-4-650-gradana> (пристапено на 22.5.2022 година).

задолжителна самоизолација или се испратени во некоја од привремените болници, со податоци за локацијата. Заинцидентот веднаш ги известиле надлежните органи, комесарот за информации од јавно значење и заштита на личните податоци, Националниот ЦЕРТ и Министерството за трговија, туризам и телекомуникации, коишто веднаш го блокирале пристапот. „Свесни за ризикот од злоупотреба на пристапот до чувствителните податоци на граѓаните, решивме да ја информираме јавноста за инцидентот, дури откако ќе се увериме дека властите спречиле неовластен пристап до системот.“¹⁵⁶

За време на пандемијата на корона-вирус, ширум светот е забележан пораст до 30 проценти на насилството врз жените и децата. Зголемување на насилството до 30 отсто е забележано и во Србија, секоја трета жена трпела некакво насилство, дури две третини од тие жени трпеле психичко насилство. МУП не бележи зголемување на пријавите за насилство, но тоа не значи дека го немало. Причините за насилството за време на вонредната состојба се однесуваат на постојаната изолација, недостатокот на социјални контакти, ограничениот личен простор, стравот за егзистенција, финансиската несигурност, насобраниот гнев, фрустрацијата.¹⁵⁷

Српско-рускиот хуманитарен центар направи донација наменета за припадниците на МУП. Донацијата се состоеше од 3.000 капачиња, 600 визири, 200 заштитни очила, 3.000 маски, 100 парчиња заштитни маски со филтри, 3.000 палта и исто толку капачиња.¹⁵⁸ Припадниците на МВР кои биле привремено отсутни од работа поради заразеност со корона-вирусот или поради издадена наредба за изолација или самоизолација во врска со таа болест, за тој период земале целосна плата и ги добивале сите придобивки што им следуваат. Овае предвидено во **Анексот на Посебниот колективен договор** за полициски службеници, којшто беше усвоен на седницата на Владата на Србија. Министерството истакна и дека на овој начин покажало дека се грижи за своите членови коишто поради корона-вирусот мораат да отсутуваат од работа.¹⁵⁹

¹⁵⁶ N1 Beograd, 20. apr 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a590958-share-informacioni-sistem-covid-19-osam-dana-bio-izlozen-neovlascenom-pristupu/> (пристапено на 22.5.2022 година).

¹⁵⁷ B92, 24.04.2020, https://superzena.b92.net/zdravlje-zene.php?yyyy=2020&mm=04&nav_id=1677958 (пристапено на 22/05/2022 година).

¹⁵⁸ P.O, Politika, 24.04.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/452863/Srpsko-ruski-humanitarni-centar-poklonio-zastitnu-opremu-u-MUP> (пристапено на 22 мај 2022 година)

¹⁵⁹ N1, FoNet, 25.apr 2020, [Puna plata za pripadnike MUP-a koji odsustvuju zbog zarazenosti koronom \(n1info.rs\)](https://www.n1info.rs/puna-plata-za-pripadnike-mup-a-koji-odsustvuju-zbog-zarazenosti-koronom) (пристапено на 22/05/2022 година).

Припадниците на полицијата добија пофални зборови од министерот за внатрешни работи за заплenuвањето на повеќе од 190 килограми наркотици и борбата против криминалот во вонредна состојба.¹⁶⁰ Дванаесет здруженија на граѓани поднесле иницијатива до Заштитникот на граѓаните за почнување постапка за контрола на законитоста и регуларноста на работата на МВР, во врска со постапувањето на полицијата запријави од граѓани за собири на групи граѓани коишто исфрлале светлосни ракети и пиротехнички средства во вечерните часови од станбени згради, како и во однос на издавањето дозволи за движење за време на забраната за движење.¹⁶¹

Од воведувањето до крајот на укинувањето на вонредната состојба, полицијата кривично гони 7.800 полнолетни граѓани поради полицискиот час, како и 1063 лица постари од 65 години. Казнети се 57 граѓани за „удирање тенџериња“ и 56 за палење факли.¹⁶²

Полицијата во Пожаревац почна да работи на утврдување на фактите за појавата на корона-вирусот во еден од најголемите затвори во Србија, **Забел**, каде што 84 осуденици од полуотвореното одделение биле позитивни на вирусот од вкупно 351 тестиран. Основното јавно обвинителство во Пожаревац испратило барање до полицијата да ги собере потребните информации за овој случај, а со истрагите треба да се утврди дали е направено кривичното дело непочитување на здравствените прописи за време на епидемијата од член 248 од Кривичниот законик.¹⁶³ **Министерството за внатрешни работи** објави конкурс за упис на 1.060 учесници во Центарот за основна полициска обука за потребите на сите 27 полициски управи во Србија. Од 1.060 учесници во Центарот за обука на полицијата, 510 ќе бидат професионално обучени за вршење работи и задачи на униформиран полициски службеник на работното место полициски службеник, 250 сообраќајни полицајци и 300 гранични полицајци.¹⁶⁴

¹⁶⁰ N1 Beograd, 01. maj 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a595013-stefanovic-samo-ove-nedelje-mup-zaplenio-vise-od-190-kilograma-narkotika/> (пристапено на 22.5.2022 година).

¹⁶¹ N1 Beograd, 04. maj 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a595847-inicijativa-zastitniku-za-pokrenia-kontrole-mup-a-povodom-baklji-na-krovovima/> (пристапено на 22.5.2022 година).

¹⁶² Bogosav. B, Blic, 06.05.2020, [PRIVODENJA ZBOG PROTESTA Kažnjeno 57 građana zbog "lupanja u šerpe" i 56 zbog paljenja baklji \(blic.rs\)](https://www.blic.rs/vesti/srbija/PRIVODENJA-ZBOG-PROTESTA-Kaznjeno-57-gradana-zbog-lupanja-u-serpe-i-56-zbog-paljenja-baklji-blic.rs) (пристапено на 22.5.2022 година).

¹⁶³ Petrovic. A, Politika, 06.05.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/453608/Policija-ispituje-kako-je-kovid-19-usao-u-Zabelu> (пристапено на 22 maj 2022 година).

¹⁶⁴ S. K, Politika, 21.05.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/454579/Priyave-za-policijsku-obuku-do-5-juna> (пристапено на 22.5.2022 година).

Организирана криминална група е уапсена поради сомнение дека нејзини членови правеле фалсификувани лични документи од јануари годинава, како и лажни ПЦР-тестови за ковид-19, коишто ги продавала по цена од 30 до 100 евра, а нивните клиенти биле главно луѓе кои сакале да патуваат. Според информации, криминалната група почнала да изработува и да продава фалсификувани документи, лични карти и пасоши во јануари. Нивните клиенти биле претежно луѓе од криминалното милје, кои плаќале за лажен идентитет, а цената наводно зависела од видот на документот, но и од тоа колку му е важно на клиентот да го скрие својот вистински идентитет. По избувнувањето на корона-вирусот, а особено со почетокот на летната сезона, кога одредени земји воведоа задолжителен негативен ПЦР-тест за туристите од Србија, почнале да тргуваат со овој документ. Се сомнева дека продале неколку десетици лажни ПЦР-тестови, со кои се потврдува дека луѓето немаат корона-вирус.¹⁶⁵

Во овој контекст значајно е да се спомене дека **Сојузна Република Германија** му донира 10 возила „дачијадастер“ и ИТ-опрема во вредност од околу 745.000 евра на Министерството за внатрешни работи на Србија. Германската влада е најголемиот донатор на Министерството за внатрешни работи на Србија. Досега вредноста на донациите од германската влада изнесува 3,5 милиони евра. Српските и германските власти со години интензивно соработуваат во борбата против меѓународниот криминал. Пакетот со опрема во форма на 10 теренски возила, уреди за откривање лажни документи и камери е обемен и со тоа продолжува соработката на германската полиција со Граничната полиција на Србија. Оваа голема помош што Сојузното министерство за внатрешни работи на СР Германија ѝ ја дава на српската гранична полиција е придонес и за воспоставувањето граничен надзор на европско ниво.¹⁶⁶

3.5. Податоци на МУП на Србија за криминалот за вонредната состојба

За време на вонредната состојба е забележан значителен пад на стапката на криминал во однос на истиот период лани. Поточно, за периодот од еден и пол ден, од 15 март до 1 мај, се евидентирани околу 60 отсто помалку кривични дела од истиот период лани, односно

¹⁶⁵ J.A, Blic, 20.08.2020, <https://www.blic.rs/vesti/hronika/lazni-pcr-testovi-od-30-do-100-evra-grupa-falsificatora-izradivala-dokumenta-za/m05ezsw> (пристапено на 22.5.2022 година).

¹⁶⁶ Danas Online, 04.12.2020, [Nemačka donirala MUP-u Srbije 10 terenskih vozila i opremu vrednu 745.000 evra \(FOTO\) - Društvo - Dnevni list Danas](#) (пристапено на 22.5.2022 година).

на 12-тиот ден од укинувањето на вонредната состојба, од 15 март до 1 мај се извршени 3.833 кривични дела, што е помалку за 5.966 кривични дела во однос на истиот период лани кога биле евидентирани 9.799.

Најголемиот број кривични дела се евидентирани во областа на општиот криминал, вкупно 3.725. Речиси сите кривични дела се во опаѓање, освен најтешките— убиство и силување. „Од 15 март до 1 мај се случија шест убиства, исто како и лани во овој период. Исто така, се извршени пет силувања, а шест се евидентирани во истиот период лани“, соопшти МВР. Од МВР велат дека во статистиката не е вклучен почетокот на овој месец (вонредната состојба е укината на 6 мај). Но, како што посочуваат, тоа не го менува процентот на сторени кривични дела за време на вонредната состојба. „Од 15 март до 1 мај, во однос на истиот период лани, повеќекратно е намален бројот на кривични дела против имотот. Бројот на кражби е намален за 1.886 (од 2.269 на 383), тешките кражби за 1.020 (од 1.483 на 463), разбојништвата за 107 (од 140 на 33), кражбите на возила за 73 (од 118 на 45)“.

Значително е намален и бројот на кривични дела тешки и лесни телесни повреди и семејно насилство. „Во овој период се евидентирани 432 кривични дела семејно насилство, односно помалку за 177 од истиот период лани кога биле сторени 609 вакви кривични дела“, наведуваат од МВР. Иако официјалната статистика покажува дека семејното насилство е помалку од вообичаено, невладините организации коишто се занимаваат со оваа проблематика сметаат дека тоа не е реалната бројка. Овие организации предупредија дека жртвите кои живеат со насилник за време на изолација честопати не можат да побараат помош.

Евидентирани се и драстични случаи. Во април полицијата во Панчево уапси 43-годишен маж осомничен дека ја силувал 17-годишната ќерка и видеоснимката ја објавил на Фејсбук. Кога станува збор за тешките физички повреди, евидентирани се 22 кривични дела, што е помалку за 93 во однос на истиот период од 2019 година кога биле евидентирани 115. Исто така, сторени се 43 полесни физички повреди, што е помалку за 101 во однос на претходната година кога се евидентирани 144 кривични дела.

Неколку пати за време на вонредната состојба, челниците на МВР порачаа дека како и секогаш, борбата против шверцот со дрога е секако еден од приоритетите на полицијата и

ја истакнаа количината на заплениети наркотици. Тоа може да се објасни и со тоа што наркодилерите не мируваа, додека сè друго некако мируваше. „Борбата против трговијата со дрога е еден од приоритетите на Министерството за внатрешни работи, којашто силно и решително се водеше и за време на вонредната состојба. Во овој период се заплениети повеќе од 273 килограми разни наркотици“. Акцијата во која се заплениети 112 килограми марихуана, како и заплениувањето на околу 66 килограми марихуана на местото Рударе кај Прокупље, е истакната од МВР. Исто така, од 15 март до 30 април 2020 година на територијата на Србија, се откриени 29 кривични дела поврзани со кривичното дело недозволено изработување, држење, носење и тргување со оружје и распркувачки материи.¹⁶⁷

Табела 8: Број на кривични дела од 15 март до 1 мај 2020 година

Кривично дело	во 2019 година	во 2020 година
Во целост	9799	3833
Општ криминал		3725
Убиства	6	6
Силување	6	5
Имот		
Кражба	2269	383
Тешки крајби	1483	463
Кражба	140	33
Кражба на возила	118	45
Насилство		
Семејно насилство	609	432
Тешки телесни повреди	115	22
Полесни телесни повреди	144	43
Разни наркотици		273 кг
Неовластено производство, држење, носење и тргување со оружје и експлозивни материи		29

Извор: Авторот ја составил табелата врз основа на јавните податоци на МВР на Србија, преземени од порталот на дневниот весник „Политика“.

¹⁶⁷ Vukosavljevic, D, Politika, 18.05.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/454357/Tokom-vanrednog-stanja-zabelezen-pad-kriminala-od-60-odsto> (пристапено на 22.5.2022 година).

3.6. Работата на српската полиција во втората и третата година од пандемијата на ковид-19

Бирото за меѓународни наркотици и спроведување на законот (INL) на Американската амбасада во Белград, ѝ донира опрема во вредност од 280.000 долари на Управата за борба против дрогата. Донираната опрема е од најнова генерација и ќе придонесе за поквалитетна, побрза и подобра работа на припадниците на Управата за криминалистичка полиција и поефикасна обработка на осомничените за трговија со дрога.¹⁶⁸ Министерството за внатрешни работи (МВР) на Србија покренува дисциплинска постапка против 12 припадници на Управата за гранична полиција Прибој, кои со своето однесување надвор од должност и во цивилна облека навредуваа граѓани од друга вероисповед на националност, а со песни го воспеваат геноцидот во работата на управата на граничната полиција Прибој. Како што се наведува во соопштението на МВР, детален извештај за сите околности е проследен до надлежното обвинителство за понатамошно постапување.¹⁶⁹

Во Планот за јавни набавки на Министерството за внатрешни работи за третиот квартал, е предвидено да се набават лиценци за форензички софтвер за анализа на дигитален материјал од компанијата „Грифеј“, во кој е вклучена и опцијата препознавање лица, но се откажаа од него. Во некои ситуации, софтверот може да препознае лице само врз основа на очите, а под одредени услови, софтверот го препознава лицето дури и кога очите не се видливи, на пример кога лицето носи затемнети очила. Покрај лицата, програмата препознава предмети, возила, знаци, организации, па дури и тетоважи. Исто така, има можност да презема големи количини лични податоци од интернет, а потоа да ги пребарува, да ги сортира, да ги вкрстува и да ги обработува врз основа на метаподатоци како што се ГПС-координатите, времето кога е направено снимањето, серискиот број на телефонот и сл.¹⁷⁰

Од почетокот на војната во Украина на 24 февруари 2022 година, Србија и нејзиниот училиштен систем на целата територија постојано се вознемирени од извештаите за бомби

¹⁶⁸ N1, FoNet, 20.dec 2021, <https://rs.n1info.com/vesti/ambasada-sad-donirala-mup-opremu-vrednu-280-000-dolara/> (пристапено на 22.5.2022 година).

¹⁶⁹ Slobodna Evropa, 10.januar 2022, <https://www.slobodnaevropa.org/a/mup-disciplinski-postupak-priboj/31647162.html> (пристапено на 22.5.2022 година).

¹⁷⁰ Tesic.A, Birn.rs, 12.04.2022, [MUP planira nabavku tehnologije za prepoznavanje lica | BIRN](#) (пристапено на 22 мај 2022 година).

кои пристигнуваат на адресите на училиштата во Србија. По известувањето од училиштата, контрасубверзивните екипи на МВР вршат увид во училиштето за да ја проверат веродостојноста на тие пријави и по увидот, кога ќе утврдат дека пријавите се лажни, на учениците им се дозволува повторно да влезат во училиштата и да продолжат со своето образование. Припадниците на **Министерството за внатрешни работи** продолжуваат да вршат контрадиверзантски инспекции во објектите и ги преземаат сите мерки и дејствија насочени кон расветлување на случаите на лажни пријави за бомби заедно со другите надлежни служби, Агенцијата за безбедност и информирање, Агенцијата за воено разузнавање, Агенцијата за обезбедување, Специјалното обвинителство за борба против високотехнолошкиот криминал и Обвинителството за организиран криминал. Според МВР, „Србија е цел на специјална војна“. Остварена е соработка со Европол, Интерпол, полициска и обвинителска соработка со земји во кои се идентификувани закани со бомби, како што се Полска, Словенија, Иран, Украина, а постигната е и заедничка работа на решавање на идентични закани со унгарските полициски власти. Од 1 јануари до 7 јуни 2022 година се извршени дури 1.243 контрасубверзивни инспекции поради пријави за подметнати бомби, а за што побрзо и поефикасно спроведување на антисубверзивните увиди, се ангажирани идополнителни полициски сили.¹⁷¹

3.7. Министерот за внатрешни работи и „српскиот свет“

Терминот „српски свет“ првпат официјално го промовира Александар Вулин на српските државни обраќања, кога беше на чело на Министерството за одбрана. Тој во 2020 година изјави дека се надева оти наводите на бошњачките и црногорските медиуми дека српскиот претседател Александар Вучиќ создава „српски свет“ се точни, бидејќи Србите имаат право да бидат политички обединета нација и заедно да одлучуваат за клучните национални прашања. „Белград мора да ги собере сите Срби во себе и околу себе, а претседателот на Србија е претседател на сите Срби“, изјавил Вулин. Вулин рече дека Вучиќ „е претседател на сите Срби“ и дека „затоа тие можат само да го мразат“, соопшти Министерството за одбрана на Србија. „Србија има доволно изговори дека Србите со

¹⁷¹ Telegraf, 08.06.22, <https://www.telegraf.rs/vesti/hronika/3510454-srbija-je-meta-special-nog-rata-oglasio-se-mup-sa-vaznim-podacima-o-dojavama-bombi> (пристапено на 06/08/ 2022 година).

векови сакале да бидат такви. Србите сакаат да бидат обединети и поради таа природна желба и потреба немаат кому да се оправдуваат“, рече Вулин.¹⁷²

По изјавата на Вулин следуваа остри изјави на државници од регионот. Во 2020 година, според претседателот на Црна Гора, Мило Ѓукановиќ, терминот „српски свет“ е еуфемизам за идејата за голема Србија, која што ги загрозува другите земји и идентитетот на другите народи, почнувајќи од Црногорците. Јасно е дека оваа политика е „легитимизирана со измислена формулација којаштотреба да укажува на грижата за правата на ранливите Срби во регионот. Тој оцени дека Српската православна црква (СПЦ) е врвот на копјето на големосрпскиот национализам и руските империјални интереси на Балканот и дека свештениците на СПЦ „и натаму дејствуваат во согласност со интересите на идентитетската потрага на Црна Гора“. Сосема е јасно дека СПЦ беше ударната тупаница на таквата политика во име на големосрпскиот национализам и руските империјални интереси на Балканот.¹⁷³

Министерката за надворешни работи на БиХ, Бисера Турковиќ, очекуваше дека Александар Вучиќ, претседателот на Србија, веднаш ќе се огради од изјавите на министерот за внатрешни работи на Србија, Александар Вулин, за „обединување на српскиот свет“. „Ако не го стори тоа, само ќе потврди дека неговата и официјалната политика на Србија е уривање на Дејтонскиот мировен договор, кој има за цел да припои делови од Босна и Херцеговина кон Србија“, напиша Турковиќ на Фејсбук, еден ден по изјавата на Вулин. „Босна и Херцеговина со изјавите на Вулин официјално ќе ги информира сите држави гарантни на Дејтонскиот мировен договор и Управниот комитет на Советот за имплементација на мирот“.¹⁷⁴

Србија и Република Српска, еден од двата ентитета во Босна и Херцеговина, го прославија Денот на српското единство, слобода и државно знамена 15 септември 2021 година, што ја одбележува и 103-годишнината во Првата светска војна. Денот на српското единство, слобода и национално знаме е востановен во 2020 година и избрано е да се празнува на 15

¹⁷² Danas, Beta, 26.09.2020, <https://www.danas.rs/vesti/politika/vulin-vucic-treba-da-stvara-srpski-svet-on-je-predsednik-svih-srba/> (пристапено на 22.5.2022 година).

¹⁷³ Danas, Beta, 30.09.2020, <https://www.danas.rs/svet/djukanovic-srpski-svet-je-eufemizam-za-ideju-velike-srbije/> (пристапено на 22.5.2022 година).

¹⁷⁴ Federalna.ba, Uredeno, 19.07.2021, <https://www.federalna.ba/turkovic-ocekuje-da-se-vucic-ogradi-od-vulinovih-izjava-o-ujedinjenje-srpskog-sveta-nijqe> (пристапено на 22.5.2022 година).

септември, т.е. на денот на пробивот на Солунскиот фронт. На плоштадот от Сава во Белград беше организирана централна прослава. Иако беа на сила епидемиолошките мерки поради епидемијата на корона-вирусот, на церемонијата во текот на вечерта присуствуваа илјадници луѓе. На критиките од регионот дека овој празник е дел од прогласениот „српски свет“ и создавањето на „Голема Србија“, Белград и Бања Лука одговараат дека тоа воопшто не е идејата, туку „зачувувањето на српскиот идентитет“.¹⁷⁵

Хрватскиот претседател, Зоран Милановиќ, ги критикуваше ставовите на претставниците на властите во Белград во однос на така наречениот „српски свет“, наведувајќи дека Загреб не ја смета Суботица за дел од „хрватскиот свет“. „Хрватската заедница (во Суботица) е поголема од речиси сите заедници во кои живеат Срби во Хрватска во покраината, но Суботица не е хрватскиот свет, не можам да тврдам и да давам двосмислени изјави“, рече Милановиќ на церемонијата по повод Денот на хрватската морнарица. Тој рече дека има „нерешена ситуација“ во регионот, бидејќи властите во Белград „зборуваат за српскиот свет“.¹⁷⁶

Во 2022 година, лидерот на СДА, Бакир Изетбеговиќ, во опширно обраќање на седницата на главниот одбор на СДА, по повод 32 години од нејзиното основање, зборуваше и за проектот „српски свет“ на Балканот и оцени дека, „тоа е очигледен одговор, односно локална верзија на „рускиот свет“.“¹⁷⁷

За да ја информира јавноста што е „српски свет“, Александар Вулин има свој веб-портал наречен „Српски светски портал“ од 7 декември 2021 година со интернет-адреса <https://vulin.rs/srpskisvet>.

3.2. Армијата и безбедноста

3.2.1. Армијата на Република Србија во вонредна состојба според Белградскиот центар за безбедносна политика (БЦБП)

¹⁷⁵BBC News на Srpskom, 15 septembar 2021, <https://www.bbc.com/serbian/lat/58574578> (пристапено на 22.5.2022 година).

¹⁷⁶ Nedeljnik, Agencija Beta, 27. septembra 2021, <https://www.nedeljnik.rs/milanovic-vlast-u-beogradu-lupeta-o-srpskom-svetu-suubotica-nije-hrvatski-svet/> (пристапено на 22 мај 2022 година).

¹⁷⁷ Politika, 26.05.2022, <https://www.politika.rs/sr/clanak/508220/Izetbegovic-Srpski-svet-je-balkanska-verzija-ruskog-sveta> (пристапено на 28.5.2022 година).

Во Србија е прогласена вонредна состојба без одлука на Собранието. Уставот на Република Србија предвидува дека главната улога во воведувањето и укинувањето на вонредната состојба ја има Собранието, освен во случаите кога пратениците не можат да се состанат. Во такви случаи, вонредната состојба може заеднички да ја прогласат претседателот на Републиката, премиерот и претседателот на Народното собрание, но одобрувањето на Собранието е задолжително веднаш штом ќе може да се состане. Одлуката на Собранието како претставничко тело на сите граѓани во овој случај е многу важна со оглед на тоа што вонредната состојба дозволува отстапување од човековите и малцинските права.

Војската на Србија (ВС) беше ангажирана веднаш по прогласувањето на вонредната состојба, а ако се погледнат обемот и разновидноста на задачите што ги извршуваше, таа беше најангажираната меѓу вооружените сили во регионот. Припадниците на вооружените сили ѝ помагале на полицијата во обезбедувањето на јавниот ред и контролата на граничните премини. Военото здравство се користи за лекување на заболените од болеста ковид-19. Армијата постави привремени болници и објекти од типот на карантин за граѓаните коишто се враќаат од странство по прогласувањето на вонредната состојба, а баталјонот за атомско-биолошко-хемиска одбрана гидезинфицира јавните објекти и површини.

Ваквиот масовен ангажман на припадниците на Армијата произлегува од повеќе причини. Присуството на армијата на јавни места може да има симболична функција, односно од една страна им порачува на граѓаните дека сè е под контрола, а од друга страна дека нешто сериозно се случува. Истовремено, како и во случајот со поплавите во 2014 година, забележливо е дека граѓанските власти немаат доволно капацитет да реагираат на кризата без поддршка од Армијата. Меѓутоа, големата улога на Министерството за одбрана и на ВС во овој случај е условена од начинот на кој државните функционери решија да управуваат со кризата, односно од тоа што наместо прогласување на вонредна ситуација, се определиле за државна вонредна состојба.

Табела 9: Вонредна ситуација наспроти вонредна состојба

	Вонредна ситуација	Вонредна состојба

Главен безбедносен актер	Министерството за внатрешни работи	Министерството за одбрана
Правна рамка	Законот за намалување на ризиците од катастрофи и управување со вонредни состојби	Уставот, Законот за одбрана
Степен на опасност	Редовното работење на надлежните органи и служби е недоволно и потребен е зајакнат режим на работа	Јавната опасност го загрозува опстанокот на државата или граѓаните
Инстанција којашто прогласува	Владата (за целата територија на Србија)	Народното собрание, а по исклучок премиерот, претседателот на Републиката и претседателот на Собранието заедно
Предлагач	Републичкиот штаб за вонредни ситуации	Претседателот на Републиката и Владата заедно
Последици за уживањето на човековите и малцинските права	Дозволен се неопходни и пропорционални ограничувања на одредени права и слободи	Дозволен се неопходни и сразмерни отстапувања од правата коишто не се апсолутни

Извор:Табелата е составена од авторот, додека податоците се земени од истражувањето на БЦБП со мали промени во редоследот на текстот.

Имено, Институтот за вонредна состојба беше развиен првенствено за да им одговори на конвенционалните безбедносни закани, закани од воена природа. Тоа веќе се гледа од фактот дека воведувањето и постапувањето со вонредна состојба е подетално регулирано со Законот за одбрана. Според овој закон, предлогот за прогласување вонредна состојба до Народното собрание заеднички го поднесуваат претседателот и Владата врз основа на процената на ризикот што им ја доставува министерот за одбрана. И во овој случај министерот Вулин достави проценка на ризикот ден пред прогласувањето на вонредната состојба. Интересно е што, додека во официјалното соопштение на Министерството за одбрана стои дека министерот ја доставил оцената до претседателот и до „врховниот

командант“, никаде не се споменува дали е доставена и до Владата. Исто така, нејасно е колку сериозно припадниците на Воената здравствена управа биле вклучени во подготовката на процената на ризикот во врска со пандемијата и дали биле во комуникација со веќе формираниот републички кризен штаб за справување со ковид-19.

Понатаму, Законот за одбрана предвидува дека по прогласувањето вонредна состојба Армијата постапува согласно сопствениот план за мобилизација и план за распоредување, како и одлуките на претседателот на Републиката. Наспроти тоа, во случај на вонредна состојба, Армијата е ангажирана на барање на Републичкиот штаб за вонредни состојби, што им дава поголема улога на цивилните институции, но и овозможува подобра координација на цивилните структури и Армијата како одговор на природните катастрофи. Бидејќи претседателот на Републиката не е член на Владата, нејасно е преку кои формални канали Владата, односно Министерството за здравство или Министерството за внатрешни работи може да издаде инструкции до Министерството за одбрана и Армијата во состојба на вонредна состојба, кога Армијата е законски обврзана да се води само од своите внатрешни планови и одлуките на претседателот.

За време на вонредната состојба, припадниците на Армијата, особено Воената полиција и Специјалната бригада, беа ангажирани да ѝ помагаат на полицијата за потребите на внатрешната безбедност и јавниот ред. Ова вклучуваше обезбедување на аеродромите и автобуските станици, болниците, геронтолошките центри, изолациските капацитети за патници од странство и прифатните центри за мигранти. Одредбата беше ограничена на контрола на протокот на луѓе, што самото по себе не е гаранција за спречување на ширењето на вирусот. Додека припадниците на Воената полиција со законможат давршат овластувања над цивилите, припадниците на другите единици се обучени за сосема различни видови задачи коишто воопшто не се полициски по природа.¹⁷⁸

¹⁷⁸ Đokić K. Đorđević S. Ignjatijević M. Nikić J. Stakić I.: *Sektor Bezbednosti u Vanrednom Stanju-Testiranje Demokratije*, BCBP, maj 2020, стр. 2 – 8, <https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/05/sektor-bezbednosti-u-vanrednom-stanju-testiranje.pdf> (пристапено на 23.5.2022 година).

3.2.2. Ангажирање на српската армија во вонредна состојба во 2020 година

По прогласување на вонредна состојба во Србија поради опасност од ширење на корона-вирусот, воените полицајци се појавија на улиците и пред здравствените установи, облечени како да одат во војна, но не и против вирусот. Заслужува внимание податокот дека на Воената полиција ги носат пушката ФН СКАР-Л и автоматската пушка М21 со знаме, наполнети со цела муниција, коишто вообичаено не се соодветни за населени места. Стапката на пукање на оваа пушка е 600 куршуми во минута. Во суштина, овој тип оружје е посоодветен за одбрана од терористичките закани. Не е погоден за одржување на јавниот ред и мир поради големата брзина на зрното и нестабилноста при удар. Со ваквото однесување, Воената полиција наместо професионално да применува широки полициски овластувања, покажува строгост и го заплашува населението.¹⁷⁹

Белградскиот центар за безбедносна политика (БЦБП) го повика Министерството за одбрана да објави информации за состојбата на 60 припадници на Првата армиска бригада, коишто се заразени со корона-вирусот, како и за начинот на кој толку голем број војници биле заразени, за што Министерството за одбрана и по пет дена од објавувањето на таа информација не се огласи на својата официјална веб-страница.¹⁸⁰

Воениот синдикат на Србија има добиено повеќе поплаки од припадници на српските вооружени сили, во коишто се наведуваат примери за непочитување на мерките за заштита од пандемијата на корона-вирусот, пропишани и нарачани од Владата на Србија. Поради оваа причина, Воениот синдикат излезе со соопштение во кое меѓу другото се вели: „Со оглед на тоа што мерките за заштита од пандемијата се почитуваат и се спроведуваат во сите други министерства (МВР, образование, здравство и др.) и дека српските вооружени сили се единствената институција каде што не се почитуваат целосно и не се спроведуваат мерките за заштита од пандемијата, бараме од претседателот на Републиката, како врховен командант, да му нареди на началникот на Генералштабот веднаш да ги прекине сите активности (обука, заб. на авторот) коишто не се апсолутно неопходни и се насочени исклучиво кон борбата против пандемијата и операциите за

¹⁷⁹ Dordevic.S, Otvorena Vrata Pravosuda, *Vojska u vreme vanrednog stanja*, 17.03.2020, <https://otvorenavratapravosudja.rs teme/ustavno-pravo/vojska-u-vreme-vanrednog-stanja> (пристапено на 23.5.2022 година).

¹⁸⁰ Danas, FoNet, 09.04.2020, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/bcbp-kako-se-zarazilo-60-vojnika/> (пристапено на 23.5.2022 година).

одржување на Армијата, особено оние што можат да се спроведат во други термини по укинувањето на вонредната состојба. Бараме и на родителите кои имаат деца до 12 години, особено мајките и самохраните родители, како и на лицата кои боледуваат од хронични заболувања, веднаш да им се овозможи работа од дома.“¹⁸¹

Српските вооружени сили двојно го зголемија обемот на набавки во „ФАП корпорација“ а.д. Прибој, во споредба со претходната година. Годинава „нарачавме и веќе плативме 744 милиони (околу 6,5 милиони евра, заб. на авторот) за различни возила произведени од ФАП, од камиони до целосно нови платформи од контејнерски тип 6x6 што ги преземаме денес и до модернизација на борбени оклопни возила“. Почитувајќи ги упатствата што ги доби од Министерството за одбрана и Министерството за здравство, компанијата ФАП не го прекина своето производство за време на вонредната состојба и затоа денеска ќе добиеме девет сосема нови камиони, на сосема нова платформа, соопшти **Министерството за одбрана**.¹⁸²

Во текот на 2019 година Србија потрошила најмногу на војската меѓу земјите од Западен Балкан, покажуваат најновите податоци на **Стокхолмскиот меѓународен институт за мировни истражувања (СИПРИ)**. Во Србија, воените трошоци минатата година, според процените на СИПРИ, изнесувале 1,14 милијарди долари, што во однос на 2018 година е зголемување за 326 милиони долари, односно за 43 отсто на прво место по воени трошоци. Исто така, на листата на организацијата СИПРИ на 15-те земји со најголем скок во финансирањето во однос на 2018 година, Србија се најде на петтото место. Во споредба со 2018 година, сите земји во околината забележаа зголемување на воените трошоци, при што Србија и Хрватска предничат по износот на доделените средства, секоја со околу една милијарда долари во 2019 година. Другите земји од соседството имаат многу помали воени инвестиции, Албанија 198 милиони долари, Босна и Херцеговина 183, Северна Македонија, којашто е членка на НАТО од оваа година, 151 милион, Црна Гора 89,3, додека Косово во 2019 година има најмалку воени трошоци 65,7 милиони долари. Но, освен Србија, ниту една од земјите немала толку голем процентуален скок во однос на 2018 година. Според информациите, Србија во последните години интензивно се

¹⁸¹ Danas Online, 12.04.2020, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/vss-u-vojski-se-ponovo-ne-postuju-mere-zastite-od-korona-virusa/> (пристапено на 23.5.2022 година).

¹⁸² M.G, Politika, 24.04.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/452867/FAP-prvi-put-za-vojsku-proizveo-kamione-6H6> (пристапено на 23.5.2022 година).

вооружувала, а за набавките најмногу се потпираа на Русија. Нетранспарентноста на финансирањето е карактеристична за воените инвестиции на Србија во последните години.¹⁸³

Првиот контакт со заразените, кога вирусот беше најсилен, беше со војската на Србија и МВР на границата и во прифатните кампови. Без разлика дали се работи за воени лекари, болничари, ветеринари, полицајци или кој било друг воен припадник, сите тие имаа задача да ги примат нашите сонародници кои се враќаа од земјите каде што епидемијата беше на врвот. И покрај епидемијата, српската армија продолжи со обука, се гаѓаше од хеликоптери и артилерија. Небото над Србија секојдневно го чуваа авијацијата и противвоздушната одбрана, сите единици на копнената армија беа подготвени да ги исполнат своите задачи.¹⁸⁴

Автономен тим (српски антипиратски тим) за заштита на бродови со 12 припадници на српските вооружени сили се врати во Србија по четиримесечен ангажман во воената операција на поморските сили на Европската Унија во Сомалија „Аталанта“, соопштуваат од **Министерството одбраната**. Тимот бил ангажиран на заштита на бродот „MV JUIST“ кој пловел во Индискиот Океан за потребите на агенцијата на Обединетите нации „Светска програма за храна“. Поддршка во спроведувањето на враќањето од зоната на мисијата дадоа и вооружените сили на СР Германија, што е уште една потврда за унапредувањето на соработката меѓу двете армии, се вели во соопштението.¹⁸⁵

На заедничката седница на Колегиумот на министерот за одбрана и на проширениот колегиум на началникот на Генералштабот на вооружените сили на Србија, се анализира спроведувањето на клучните задачи на вооружените сили на Србија во претходниот период, со посебен акцент на извршувањето на задачите на Министерството за одбрана и вооружените сили на Србија за време на вонредната состојба. Утврдено е дека постигнатото високо ниво на оперативни способности директно влијаело врз подготвеноста на вооружените сили на Србија целосно да ги извршуваат сите зададени

¹⁸³ Politika, 27. 04.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/453009/Srbija-prva-na-Zapadnom-Balkanu-po-ulaganju-u-vojsku> (пристапено на 23.5.2022 година).

¹⁸⁴ Galovic. M, 01.05.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/453299/Zalazem-se-za-promene-u-vojski-po-meri-neutralnosti> (пристапено на 23.5.2022 година).

¹⁸⁵ M.G, 05.05.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/453510/Drustvo/Tim-srpskih-specials-za-borbu-protiv-pirata-vratio-se-kuci> (пристапено на 23.5.2022 година).

задачи за време на вонредната состојба, со спроведување и почитување на сите заштитни мерки. Со спроведувањето на клучните задачи и нивното опремување со современо оружје и воена опрема, Армијата на Србија значително ги подобри своите оперативни способности во сите сегменти.¹⁸⁶

3.2.3. Ангажман на српската војска во текот на 2021 и 2022 година

Министерството за одбрана ги отфрли како неистинити наводите на Српскиот воен синдикат за големиот одлив на персонал во вооружените сили на Србија (ВС). Од тој ресор оценија дека целта на ваквите најави е „да се обидат да направат немир во јавноста со неистинити за одбранбената способност на државата“. Соопштувајќи дека во текот на изминатата година бројот на припадниците на вооружените сили и на Министерството за одбрана се зголемил „бидејќи приливот на персонал е поголем од одливот“, Министерството го обвини Воениот синдикат дека произволно толкува дел од јавно достапните податоци на крајно неоснован и очигледно злонамерен начин, обидувајќи се да ја поткопа репутацијата на ВС и да ги намали очигледните подобрувања во севкупните одбранбени капацитети на земјата.¹⁸⁷

Во однос на враќањето на задолжителниот воен рок во Србија, дискусијата може да се води на најмалку шест теми: „Дали Србија е во стратешко опкружување како Израел, каде што сите нејзини соседи се непријатели или постои значителен степен на регионална соработка и отсуство на гледајќи ги соседите како закани? Дали враќањето на задолжителната воена служба ја поттикнува перцепцијата на Србија во регионот како закана, особено во контекст на украинскиот конфликт и наведувајќи ја ситуацијата во Босна и Херцеговина во тој контекст? Дали враќањето на задолжителната воена служба служи како пречка или предизвикува изолација на Србија? Дали Србија е Швајцарија или Австрија и дали треба да го следи нивниот модел на воена неутралност или да има свој? Дали само патриотите се за задолжителен воен рок или тие што зборуваат против оваа идеја се и патриоти? Дали со воведувањето на задолжителниот воен рок би се променила

¹⁸⁶ Politika, 23.05.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/454700/Vojske-Srbije-izvrsila-sve-doleljene-zadatke-tokom-emerednog-stanja> (пристапено на 23.5.2022 година).

¹⁸⁷ Danas, Beta, 22.03.2022, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/ministarstvo-odbrane-neistine-vojnog-sindikata-o-odlivu-kadrova-u-vojsci-srbije/> (пристапено на 23.5.2022 година).

перцепцијата на поборниците за враќање на задолжителната воена служба дека сегашната српска армија е создадена за потребите на НАТО, а не за одбрана на државата“.¹⁸⁸

По наредба на Обвинителството за организиран криминал, по повеќемесечна прелиминарна истрага, во соработка со ВБА, Воената полиција, припадници на БИА и МВР, Управата на полицијата, Службата за борба против организиран криминал, девет лица се уапсени во постапката против 10 осомничени. Како што наведуваат во Обвинителството, дел од нив се високи припадници на војската на Србија, односно на Министерството за одбрана. Тие се товарат дека сториле кривични дела здружување за извршување кривични дела од член 346, злоупотреба на службената положба од член 359 и злоупотреба на положбата одговорно лице. Тие се осомничени дека се членови на организирана криминална група, на чело со организаторот А.Н., вработена во Министерството за одбрана преку искористување на службените позиции и овластувања, со цел да прибави материјална корист за себе и за други лица, а на штета на буџетот на Република Србија, склучувајќи голем број договори коишто се однесуваа на различни инвестиции за потребите на Министерството за одбрана, односно Армијата на Србија. Во оваа група членуваат и четворица вработени во Министерството за одбрана, како и пет одговорни лица на трговски друштва. Осомничените за да се стекнат со противправна имотна корист од неколку милиони, спротивно на сите процесни правила од Законот за јавни набавки, внесувале лажни податоци во договорите поврзани со инвестициско одржување и вложувања во објекти за потребите на командите, единиците и институцијата Министерството за одбрана, односно цените на извршените работи коишто беа значително повисоки од реалните (пазарните).¹⁸⁹

3.2.4. Обука и воено-полициски вежби на безбедносниот систем на Република Србија за време на пандемијата на ковид-19

Припадниците на 63-тата падобранска бригада на воениот аеродром „Наредник-пилот Михајло Петровиќ“ во Ниш во 2020 година извршија обука со **падобрани**. За време на

¹⁸⁸ Kostic, M, Strukovno Udruzenje Sektora Bezbednosti, *Ko zeli da Srbiju podigne na nivo regionalne pretnje vracanjem obaveznog vojnog roka?*, 14/05/2022,

<https://www.sektorbezbednosti.com/category/aktuelno/analize/srbija/> (пристапено на 23.5.2022 година).

¹⁸⁹ Direktno, Mediji, 25.06.2022, <https://direktno.rs/vesti/hronika/420544/uhapseno-devet-clanova-krimi-grupe.html> (пристапено на 27.6.2022 година).

вонредната состојба, бригадата не само што го правеше она што ѝ беше зададено, туку и постојаносе подготвуваше и се обучуваше.¹⁹⁰ **Владата на Република Србија** во 2020 годинадонесе одлука за замрзнување на сите воени вежби и активности со сите партнери.¹⁹¹ Во 2020 година Армијата на Србија ја спроведе воената вежба „**Содејство 2020**“ во Пештер. Целта на вежбата беше да се демонстрира состојбата на обуката на командите и единиците на вооружените сили на Србија во решавање тактички и огнени задачи за време на извршувањето на операцијата на здружените сили, со акцент на воздушната огнена поддршка на силите на Армијата. Во согласност со бројот на ангажирани единици, ова е една од најголемите вежби, имајќи го предвид ангажирањето нови средства коишто беа опремени со српските вооружени сили во претходниот период. Околу 2.800 припадници на воздухопловните сили и воздушната одбрана, копнената армија, 72-рата бригада за специјални операции и 63-тата падобранска бригада, повеќе од 150 борбени и неборбени возила и борбени системи и околу 40 авиони, хеликоптери ми-17 и ми-35, беспилотни летала, МИГ-29, орли, галеби. Меѓу нив имаше голем број модернизирани средства и средства од развојот на одбранбената индустрија, коишто за првпат беа употребени заедно на ваква вежба.¹⁹²

Последната заедничка тактичка вежба „**Одговор 2021**“ беше изведена во 2021 година од страна на припадниците на српските вооружени сили и полицијатана полигоните „Орешац“ и „Пасуљански Ливади“. Повеќе од 1.000 припадници на Армијата на Србија, околу 200 припадници на полицијата и повеќе од 140 борбени средства и системи од единиците на Армијата, воздухопловните сили и воздушната одбрана, 72-рата бригада за специјални операции, 63-тата падобранска бригада, хеликоптерската единица учествувале во делот на вежбата на МВР на Србија, припадници на жандармеријата и Специјалната антитерористичка единица.¹⁹³

¹⁹⁰ M.G, Politika, 08.05.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/453743/Uskoro-ce-ponovo-postojati-63-padobranska-brigada-FOTO>(пристапено на 23.5.2022 година).

¹⁹¹ Kurir, 09.09.2020, <https://www.kurir.rs/vesti/politika/3528365/ministar-vulin-saopstio-vlada-srbije-odlucila-da-prekine-sve-vojne-vezbe-i-aktivnosti-sa-svim-partnerima>(пристапено на 22.5.2022 година).

¹⁹² Vlada Republike Srbije, Pester, 10. oktobar 2020, <https://www.srbija.gov.rs/vest/490927/na-pesteru-uspesno-izvedena-zdruzena-vezba-sadejstvo-2020.php> (пристапено на 22.5.2022 година).

¹⁹³ Danas Online/Beta, 17.04.2021, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/zdruzeno-takticka-vezba-odgovor-2021-na-poligonima-oresac-i-pasuljanske-livade/> (пристапено на 23.5.2022 година).

Војската на Србија со опрема, вклучително и тенкови, артилерија, хеликоптери и авиони, учествуваше во вежбата „Молскавичен удар 2021“ што се одржа на привремениот полигон „Пештер“. Вежбата беше изведена со гаѓање во живо од речиси сите видови оружје со кои располага српската војска. Во воена смисла, тоа е вежба на засилена тактичка група при извршување офанзивна операција. Ангажирани се единици на Армијата и воздухопловните сили, противвоздушна одбрана, како и припадници на елитната 63-та падобранска и 72-ра бригада за специјални операции. На вежбата на тема „Засилена тактичка група при изведување офанзивна операција“ учествуваа 2.337 припадници на вооружените сили на Србија и на Министерството за одбрана, од кои 1.224 припадници на копнените сили.

Заедничката тактичка вежба со борбено гаѓање беше изведена под претпоставка дека вооружените сили на непријателот извршиле вооружена агресија преку координирани активности и привремено го окупирале југозападниот дел на српската територија. Екипажите на тенковите Т-72 МС за првпат на јавноста ѝ претставија борбени способности со употреба на современи оптоелектронски и системи за видување со кои е опремено ова борбено возило. Модернизираното оклопно борбено БРДМ-2М коешто неодамна пристигна со тенкови од Руската Федерација, исто така, настапија заедно. Задачата на оклопните единици беше да ја разбијат одбраната на непријателските сили со силен оган и одлучувачки маневри.

Улога на борбено обезбедување имаше механизираниот пешадија на „лазар 3“, „милош“, „МРАП 6х6“ и „НТВ“, возила коишто се производ на домашната одбранбена индустрија. Имаше и оклопни транспортери BVP-M80A и BOV. Огнена поддршка во офанзивната операција беше обезбедена од самоодни хаубици 155-мм нора Б-52, самоодни повеќецевни ракетни фрлачи 128-мм дигитализиран „оган“, батерија од самоодни повеќецевни ракетни фрлачи 128-мм „оган“ М-18 модуларен, фрлач „морава“ и самоодни хаубици 122-мм „гвоздика“ модернизирани, како и минофрлачи 120-мм. Моќта на дејствување врзцели во воздушниот простор и нисколетачките авиони ја покажаа артилериската ракетна батерија „панцир“ S-1, две батерии на хибридниот артилериско-ракетен систем „ПАСАРС“, како и лесните системи за ПВО „игла“ на возилата на НТВ, а системот „стрелка“ 2М. Самоодната ракетна батерија на модернизираниот систем КУБ,

авионите МИГ-29 и хеликоптерите „орел“ го демонстрираа маневарот и поседувањето позиција за акција.¹⁹⁴

3.2.5. Воена соработка меѓу Србија и Руската Федерација

Договорот за воено-техничка соработка со Руската Федерација е потпишан во октомври 2014 година, а првата точка во член 1 подразбира токму „испорака на оружје и воена опрема, друга воена стока за потребите на одбраната и безбедноста на земјите од страните“ (Договор меѓу Владата на Република Србија и Владата на Руската Федерација за воено-техничка соработка 2014 година, член 1). Одлична билатерална соработка меѓу Белград и Москва, како и солвентноста на српската државна каса, овозможувајќи набавка на навистина добри, сложени системи соразлични намени, коишто се користат на стратегиско, оперативно и тактичко ниво, капацитетите на единиците на српските вооружени сили се зголемуваат повеќекратно. Најимпресивните аквизиции се однесуваат на системите што се пуштени во употреба во единиците на воздухопловните сили и воздушната одбрана (RV и PVO). Значаен момент во оваа смисла е испораката на контингент „ми-17В-5“ во 2016 година, повеќенаменски воени транспортни хеликоптери, со добра репутација, а потоа бројот на овие авиони е зголемен со испораката во 2019 година.

Најмалку еден од хеликоптерите е приспособен на потребите на единиците за специјални намени, што овозможува брзослетување на специјалните сили. Руските хеликоптери можат да се вооружуваат и да се ангажираат за транспорт на персонал (24 во седечка положба, т.е. 36 падобранци), како и за брз транспорт на повредени (12 повредени на носилки и со медицинска придружба). За капацитетите на единиците за РВ и ПВО е особено важно што опремата за летање во ноќни услови беше испорачана со хеликоптерите, а светлата во кабините беа приспособени на очила за ноќно летање. Пред оваа набавка не беше можно барем не до степен да биде тактички оправдан.

Контингент од четири јуришни амфибиски хеликоптери „ми-35М“ беше испорачан на крајот на 2019 година, а „извршена е обука за воени експерти во Руската Федерација заради соодветна експлоатација, техничко одржување и примена на овие моќни

¹⁹⁴ M.G. Politika, 27.06.2021, <https://www.politika.rs/sr/clanak/482139/Na-Pesteru-uspesno-odrzana-velika-vojna-vezba-Munjeviti-udar-2021-najveca-poslednih-decenija> (пристапено на 23.5.2022 година).

хеликоптери“. Станува збор за најсовремени системи чија основна цел е изведување борбени дејствија против копнени цели, а за помошна намена и дејствување против цели во воздушниот простор, односно ангажман за транспорт на персонал и опрема, извидување и патролни активности и слетување на специјалните сили. Како и ми-17V-5, и овие системи се приспособени на потребите за летање во ноќни услови, односно при намалена видливост. На крајот на 2021 година, највисоките српски политички одлуки најавија нови набавки на системите ми-17B-5 и ми-35M. Со анализа на главните и помошните намени на споменатите хеликоптери, може да се заклучи дека оперативните капацитети на Военото воздухопловство и ПВО биле подигнати на повисоко ниво, пред сè поради зголемениот број оперативни авиони и подобрената обука и опрема на пилоти, или зголемени за операции коишто претходно не биле рационално поддржани од претходно достапни ресурси. Тоа особено се однесува на изведување наменски операции, особено борбени операции, во ноќни услови или услови на намалена видливост, што има директни последици, меѓу другото, и врз оперативните капацитети на единиците за специјални операции на вооружените сили на Србија.

Ресурсите на борбената авијација беа значително подобрени, почнувајќи од декември 2016 година, кога Руската Федерација официјално донира 6 авиони МИГ-29, а српската страна се обврза да плати (околу 185 милиони евра) за транспорт и ремонт на авионот. Во (разбирливо) збунувачките информации во врска со етапната модернизација на „мигос“, се споменува нов тип радар, усовршување на постоечките радары, ново оружје воздух-воздух или водено оружје воздух-земја.

Медиумите во Република Србија на почетокот на 2020 година известуваа за набавка на една батерија (шест системи) артилериско-ракетни системи „панцир С1 Е“ од руско производство. Станува збор за системи со двострана конструкција на радар за набљудување-придобивање ПФАР (пасивна фазна низа антена). Двостраната конструкција овозможува многу брзо пребарување, откривање, идентификација, обележување и доставување цели до радарот за следење на целта, односно наведување проектили на растојанија до 20 кми на надморска височина до 15 км. Експертите, по правило, не толку јавно, дебатираат за ефективност на верзијата „S1 Е“ при ангажирање цели со помали димензии во воздухот, како што се беспилотните летала, додека едно од најдобро решените подобрувања на платформата „S1 М“ е токму ефективност во ангажирањето на

овие помали, далечински управувани авиони. Споменатиот податок е особено интересен бидејќи кон крајот на 2021 година беше најавена набавка на подобрени системи „панцир“, но без да се прецизира моделот. Единиците на копнената армија се значително зајакнати во периодот 2019 – 2021 година, благодарение на донацијата од 30 тенкови Т-72МС (првите 11 испорачани во ноември 2020 година), односно 30 оклопни извидувачки возила (АИА) од типот БРДМ-2МС (првите 10 испорачани во јули 2019 година)“. Останатиот дел од тенковите и ОИА ѝ беа доставени на Србија во касарната „Мија Станимировиќ“ на војската на Србија во Ниш во мај 2021 година. Основната цел на овие ОИА е извидување во сите борбени операции на копно и на вода, а за зголемување на капацитетот на извидувачките единици на Армијата на Србија, покрај поголема огнена моќ и балистичка заштита, особено е важна можноста за набљудување во ноќни услови.

Во ноември 2021 година, по средбата меѓу претседателите на Србија и Русија, беше најавена испорака на современи преносливи противтенковски наведувани ракети „9М133 корнет“ од руско производство. Она што најмногу го пропуштија неистражувачките медиуми во Србија е можноста за многу поширока употреба на овој сериозен систем, па покрај употребата на човечки оператори на теренот, може да се спои со борбено-оклопни системи со различни намени и на тркала и на трага, со што се овозможува значителна тактичка предност во борба против оклоп. Овој противоклопен систем беше доставен во Србија на крајот на декември 2021 година и беше прикажан веќе на 3 јануари 2022 година во Панчево. Донациитена споменатите тенкови, односно ОИА, иако значајни на тактичко ниво, немаат исто стратешко значење како остварените набавки за потребите на РВ и ПВО, без разлика што во вториот случај контингентите се помали. Секое подобрување на капацитетите на воздухопловните сили и противвоздушната одбрана има изразито стратешки карактер и го привлекува вниманието на сите партнери на соодветната земја. Факт е дека обновувањето на ресурсите на српската борбена авијација, како и на противвоздушната одбрана, беше изведено во најголема мера во соработка со Руската Федерација и Белорусија, како што беше забележано и кај западните партнери на Република Србија. Ова е особено важно имајќи предвид дека, објективно гледано, не е во согласност со актуелната надворешна и безбедносна политика на Европската Унија и лесно е да се заклучи дека не се совпаѓа со интересите на САД, како еден од најважните надворешнополитички партнери на Република Србија.

Набавките од овој тип се протегаат многу пошироко од вкупната набавна цена, бидејќи подразбираат и интензивна воено-техничка соработка во обуката на персоналот, одржувањето, подобрувањето на овие системи и слично. Стратешкото значење на овие системи вклучува и доверливи информации за нивните конструкции, нешто што не се споделува со секој заинтересиран купувач, со што се зајакнува довербата во односот продавач-купувач (или донаторот и примателот на донацијата), што може да доведе и до усогласување на надворешнополитичките интереси, во смисла на заеднички настап во одредени прашања, или намалување на разликите во другите.¹⁹⁵

3.2.6. Воена соработка меѓу Србија и НР Кина

Долгогодишното партнерство и пријателските односи меѓу двете земји само дополнително се зајакнаа за време на актуелната пандемија, а соработката во областа на безбедноста и набавката на оружје и воена опрема е на нагорна патека. Во 2019 година, медиумите во Србија објавија за планираното купување на вооружено беспилотно летало со далечински управувачод кинеско производство CH-92A, коешто тогаш беше првото што беше пуштено во употреба при РВ и ПВО и беше промовирано (контингент од шест авиони) на аеродромот во Батајница во јули 2020 година. Оваа аквизиција е стратешки значајна на многу начини. Пред сè, овие летала со далечински управувач може да се користат за гаѓање копнени цели, со што на единиците РВи ПВО ќе им се даде оперативност што ја немаа до овој момент. Понатаму, тие можат да се користат и за извидувачки задачи, што е особено важно во извршувањето на специјалните операции и, на пример, во соработка со специјалните оперативни тимови на теренот, потоа може да се користат за прецизно одредување на координатите на целите на земја, автоматско следење на целта, цели за ласерско обележување и слично. Во исто време, авионите од овој тип по правило се значително поевтини од борбените авиони, односно хеликоптерите, така што штетата во случај на загуба е значително помала, додека, од друга страна, тие се способни да уништат значително повредни цели.

¹⁹⁵Jevtić. Miloš: *Međunarodna saradnja Srbije u nabavci naoružanja i vojne opreme 2012-2021*, Професионално здружение на безбедносниот сектор, Белград, 2022, стр. 38-40, http://www.sektorbezbednosti.com/wp-content/uploads/2022/01/KOMPLETIRAN-Zbornik-radova-2_merged.pdf (пристапено на 23.5.2022 година).

Долгорочното значење на оваа набавка е и во договорениот трансферна технологија, што секако ќе помогне во развојот на проектот на националната одбранбена индустрија „Пегаз“, а првите вакви сигнали можеа да се забележат веќе на саемот „Партнер 2019 година“, кога српскиот „пегаз“ беше изложен токму со ракети од кинеско производство „ФТ-8Д“, чиј дострел е 5 километри. Имајќи ја предвид еволуцијата на вооружените конфликти во светот, особено пролиферацијата на вооружени „дронови“, може да се заклучи дека оваа набавка е навремено извршена, особено ако се земе предвид дека Србија е првиот корисник од овој тип авиони во регионот.

Изјавите и информациите во врска со стекнувањето комплексен систем земја-воздух од кинеско производство се многу интересни. Имено, според хронолошкиот преглед на вестите од април 2019 година, набавката на кинескиот систем за противвоздушна одбрана „ФК-3“ е „погласно“ споменувана и во домашните медиуми, така што веќе во 2020 година, поугледни руски медиуми известувале за веќе договореното купување на овој кинески систем. Според пишувањето на Александар Радиќ, а повикувајќи се на годишниот извештај за работењето на ЈП „Југоимпорт СДПР“, набавката на кинескиот систем е веќе „договорена и платена“. Од друга страна, во годишниот извештај за воените и безбедносните ситуации во кои е вклучена Кина, што Министерството за одбрана на САД го доставува до Конгресот на САД, главно се забележува дека во последните две години, Пекинг ја врши првата продажба на системот земја-воздух во една европска земја, т.е. Србија, без да прецизира за кој систем станува збор.

Со синтетизирање на информациите од овие извори барем може да се заклучи дека Србија дефинитивно купила понапреден систем земја-воздух од кинеско производство. Во секој случај, набавката на овој систем дефинитивно ќе има пошироки политички последици, од една страна, тоа секако значи и подобрување на воено-техничката соработка на релација Белград-Пекинг, но ќе биде многу интересно да се види како ќе влијае оваа набавка на расположението во Москва, а особено кај западните партнери на Република Србија.¹⁹⁶

¹⁹⁶ Jevtić. Miloš: *Međunarodna saradnja Srbije u nabavci naoružanja i vojne opreme 2012-2021.*, Професионално здружение на безбедносниот сектор, Белград, 2022, стр. 40-41, http://www.sektorbezbednosti.com/wp-content/uploads/2022/01/KOMPLETIRAN-Zbornik-radova-2_merged.pdf (пристапено на 23.5.2022 година).

3.3. Мигранти од Блискиот Исток во Република Србија

Војните и граѓанските немири по **Арапската пролет** во 2010 година во Сирија, Ирак и Авганистан ги принудиле луѓето да бараат подобри услови за безбеден живот. Во потрага по тие услови од правен аспект добија статус на бегалец. Во текот на 2015 година и на почетокот на 2016 година, регионот на Западен Балкан (ЗБ) претстави една од рутите што ги користат бегалците за да стигнат до Европската Унија (ЕУ). Приливот од Блискиот Исток ја претставуваше најголемата бегалска криза од Втората светска војна. Најголемиот дел од бегалците биле Сиријци, околу 80 отсто, потоа Авганистанци, околу 14 отсто и Ирачани, три отсто. Со денови илјадници бегалци преку Грција пристигнуваат во Македонија и Србија. Тоа продолжи до март 2016 година, кога Турција и ЕУ постигнаа договор Турција да ги задржи сите тие бегалци на своја територија, бидејќи за Европа тие претставуваат културен и безбедносен проблем. Како резултат на тој договор, „балканската рута“ беше затворена и бројот на пристигнувања нагло се намали. По затворањето на балканската рута, во Србија останаа меѓу 1.500 и 2.000 бегалци.

3.3.1. Мигрантите се во вонредна состојба поради пандемијата на ковид-19

Со одлука за привремено ограничување на движењето на барателите на азил и нерегуларните мигранти сместени во центрите за азил и прифатните центри во Република Србија од 16.3.2020 година, чии одредби сесоставен дел од Уредбата за мерките за време на вонредната состојба, на 9.4.2020 година беше ограничено движењето на барателите на азил и нерегуларните мигранти и беше воспоставен зголемен надзор и безбедност на овие објекти, чувани од Армијата. Напуштањето на објектите било дозволено само по исклучок и во оправдани случаи (одење на лекар или од други оправдани причини), со посебна дозвола од Комесаријатот за бегалци и миграција, којашто е временски ограничена.

Во врска со овие мерки, поднесена е претставка до Комесарот за заштита на еднаквоста поради дискриминација на бегалците, мигрантите и барателите на азил врз основа на правниот статус, потеклото и местото на живеење, со образложение дека секое лице може да биде носител на вирусот, дека нема ниту еден потврден случај на корона-вирус меѓу бегалците, мигрантите и барателите на азили дека лицата од истата група

коишто живеат во приватно сместување не подлежат на посебни ограничувања за движење во однос на другите граѓани.

Еден од проблемите со кои се соочуваат мигрантите и барателите на азил е неинформираноста за мерките на Владата за време на вонредната состојба. Граѓанските организации (ГО) укажаа на овој проблем, повикувајќи сите одлуки на Владата донесени за време на вонредната состојба да бидат официјално преведени на англиски и достапни во сите колективни сместувачки капацитети, а лицата кои не зборуваат српски или англиски да бидат преведени на јазик што го разбираат.

Во однос на образованието на децата на мигрантите и барателите на азил, Министерството за образование ја информира јавноста дека со поддршка на Комесаријатот за бегалци, се обезбедени телевизори и компјутери за децата мигранти во прифатните центри преку кои студентите ќе можат да следат предавања на РТС 3 и едукативни платформи. Сепак, нема јавно достапни податоци за тоа како се организира следењето на наставата, ниту за можните мерки за поддршка во образованието, имајќи го предвид нивото на познавање на јазикот на којшто се изведува наставата на далечина. Исто така, нема информации дали се преземени посебни мерки за децата мигранти и барателите на азил без придружба на нивните родители и дали работата на нивните старатели е приспособена на условите во вонредната состојба. Поради постојаниот престој во мигрантските кампови, жените се соочуваа со тешкотии во обезбедувањето средства за заштита на сексуалното и репродуктивното здравје и одржување на хигиената, особено за време на менструалниот циклус. Не се знае дали и на кој начин биле задоволени потребите на овие жени.¹⁹⁷

Во рамките на мигрантските кампови постојат државни институции коишто раководат и ја координираат работата околу благосостојба и безбедноста на бегалците или мигрантите. **МВР** е одговорно за регистрација на мигрантите, **Комесаријатот** за обезбедување сместување и храна, **Министерството за труд** за вработувањето, за ветераните и социјалните работи за антидискриминациска политика, системот за социјална заштита и прашањето за интеграција на мигрантите, **центрите за социјална работа** се должни да се

¹⁹⁷Пајванчиќ, М. Петрушиќ, Н. Николин, С. Владисављевиќ, А. Бакановиќ, В: *Родова анализа на одговорот на ковид-19 во Република Србија*, март-мај 2020, стр. 54-55, <https://www.osce.org/files/f/documents/3/9/459391.pdf> (пристапено на 24.5.2022 година).

грижат за малолетниците без придружба, додека **Министерството за образование, наука и технолошки развој** е задолжено за нивното образование додека се во Србија.

За време на вонредната состојба, **Армијата** обезбеди дваесет прифатни центри и кампови, во кои со одлука на Владата близу девет илјади мигранти беа сместени во дваесет и четири часовна изолација, односно де факто во притвор, иако до крај на вонредна состојба немаше ниту еден потврден случај на инфекција со ковид-19 меѓу нив. Медиумите постојано известуваа за инциденти во прифатните центри, а во два наврати припадниците на вооружените сили одговоријасо пукање во воздух. Тоа за првпат се случи на почетокот на април во Крњача, кога, наводно, група мигранти прво се степале меѓу себе, а потоа нападнале работници од обезбедувањето и припадници на вооружените сили. Вторпат, припадници на Армијата пукаа во воздух при инцидент во прифатниот центар во Адашевци. Инцидентите и испукувањето куршуми во воздух ги потврди и министерот за одбрана. Што се случило точно и во двата случаи останува нејасно, бидејќи извештаите на медиумите и министерот донекаде се разликуваат. На пример, додека според изјавата на министерот може да се заклучи дека во Адашевци припадници на Армијата пукале во воздух за да спречат бегство на група мигранти, некои медиуми објавија дека истрелите биле испукани откако еден мигрант се обидел да си замине.

Во двата инциденти, јасно е дека припадниците на Армијата се соочија со предизвик за кој не се обучени, особено затоа што цивилите со коишто мораа да се справат веројатно не зборуваат српски, потекнуваат од различни култури и може да имаат психолошки проблеми предизвикани од целокупната ситуација во местото каде што беа. Освен обука, тие секако немаат соодветни оперативни процедури за вакви случаи. Министерот Вулин предложи припадниците на Армијата да постапат во согласност со Правилникот за служба и правилата на гардиската служба. Ниту еден од овие документи не е јавно достапен, но малку е веројатно дека таква ситуација можела да се предвиди во моментот на нивното пишување. Пропорционалноста на употребата на огнено оружје секако бара дополнителна истрага, бидејќи под знак прашалник е колку излегувањето на неколку лица од прифатниот центар би ја загрозило јавната безбедност.

Тогаш не беше преземено ништо за да се спроведе каква било истрага, особено пред министерот да објави дека ќе бидат наградени припадниците на вооружените сили кои

пукале во воздух. Од друга страна, дури и да се спроведе истрага, не треба да се очекува дека јавноста ќе биде информирана за нејзините резултати. Имено, според решението на министерот од 2016 година, сите извештаи за тоа кога и како Воената полиција употребила средства за присилба се априори означени како тајна, а таа одлука најверојатно би се применувала на извештаите за употреба на средства за присилба при постапување со цивили од припадници на други единици за време на вонредна состојба.¹⁹⁸

Од друга страна, од почетокот на војната во Украина на 24 февруари 2022 година, во Србија почнаа да пристигнуваат нови бегалците, главно руски за да се избегне мобилизација од Руската Федерација.

ЧЕТВРТИ ДЕЛ

4. Иновациите и технологијата во Република Србија за време на пандемијата на ковид-19

Корона-вирусот (ковид-19) е пандемија којашто не само што предизвика значителен хаос низ целиот свет, туку им ја наметна и можноста на претприемачите да бидат иновативни на пазарот. Вирусот на ковид-19 сè уште предизвикува големи главоболки за целиот свет. Сепак, претприемачите најдоа начини да ги видат деловните можности од кризата и да ги искористат. Индустриската за игри, услугите за пренос во живо како што се „Зум“, „Амазон“, „Алибаба“, е-трговијата, услугите за брза пошта, производството на храна, производството на медицинска заштитна опрема, фармацевтската индустрија, покажаа голема цврстина и еластичност. Другите индустрии и дејности, како туризмот, угостителството, спортот, културата, образованието, преработувачката индустрија и други, го плаќаат данокот на „новата реалност“. Иако влегуваме во ерата на дигитализација, веќе се појавуваат термини како постдигитализација. Претприемаштвото

¹⁹⁸ Đokić K. Đorđević S. Ignjatijević M. Nikić J. Stakić I.: *Sektor Bezbednosti u Vanrednom Stanju-Testiranje Demokratije*, BCBP, maj 2020, стр. 7-8, <https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/05/sektor-bezbednosti-u-vanrednom-stanju-testiranje.pdf> (пристапено на 24.5.2022 година).

и претприемачките принципи ќе бидат моторот на човечкиот напредок и во наредните децении.¹⁹⁹

4.1. Иновациите и технологијата на Србија за време на вонредната состојба и пандемијата

По избувнувањето на епидемијата, различни иноватори и компании во Србија ги најавија своите вештини, што ја олесни борбата против епидемијата и значително го намали бројот на новозаразени лица. Мобилната апликација „драјв.го“ (Drive.Go), којашто обезбедува можност за плаќање гориво на бензинската пумпа, без влез во продажниот објект, за првпат во Србија во итен случај беше достапна за потрошувачите за користење на бензинските пумпи НИС петрол и Газпром. Воедно, ова е дополнителна мерка, којашто имаше за цел да придонесе за заштита и зачувување на здравјето и на вработените и на потрошувачите во сегашните околности (пандемија на ковид-19, заб. на авторот).²⁰⁰

Кризниот штаб и Владата на Србија го поддржаа предлогот на **Институтот за примена на нуклеарна енергија (ИНЕП)** Србија да развие свој тест ЕЛИСА којшто ќе се користи за да се утврди присуството на антитела на САРС-КоВ-2, односно предизвикувачки агенс на болеста ковид-19.²⁰¹ Бидејќи повеќе од 4,4% од учениците од осмо одделение немале услови за онлајн самооценување на знаењето (пристап до интернет и/или соодветен уред), на покана на Канцеларијата за ИТ и е-Влада на Владата на Србија, компаниите Телеком Србија, Теленор Србија, Вип, Комтрејд и Хуавеи, обезбедија донација од паметни телефони, таблети и мобилни картички за околу 2.800 студенти. Онлајн тестот за самооценување на знаењата за осмоодделенците за првпат беше организиран целосно електронски со цел да им се овозможи на учениците подобро да се подготват за завршниот испит.²⁰² Тимот на Комптрејд, во соработка со **Министерството за образование, наука и технолошки развој** и Канцеларијата за информатичка технологија и електронска

¹⁹⁹ Petković, Saša: *Preduzetništvo i inovacije u digitalnoj eri*, Универзитет во Бања Лука, Економски факултет, Бања Лука 2021, стр. 3, 4, 59, 61, 62, 65, https://ef.unibl.org/literatura/1264162021_Preduzetnistvo-i-inovacije-u-digita.pdf (пристапено на 25.5.2022 година).

²⁰⁰ Danas, Promo, 08.04.2020, <https://www.danas.rs/vesti/ekonomija/beskontaktno-placanje-uz-drive-go-mobilnu-aplikaciju-na-nis-petrol-i-gazprom-benzinskim-stanicama/> (пристапено на 25.5.2022 година).

²⁰¹ Zivic, M, N1, 13. apr 2020, <https://rs.n1info.com/scitech/a588537-srpski-institut-zeli-da-proizvodi-testove-za-sars-cov-2-fali-im-protein-virusa/> (пристапено на 25.5.2022 година).

²⁰² Kancelarija za Informacione Tehnologije i Elektronsku Upravu, Digitalizujemo Srbiju, 24. april 2020, [Kompanije Telekom Srbija, Telenor Srbija, Vip, Comtrade i Huawei obezbedile donaciju pametnih telefona, tableta i mobilnih kartica za oko 2.800 učenika osmog razreda za onlajn samoprocenu znanja \(ite.gov.rs\)](https://www.ite.gov.rs/kompanije-telekom-srbija-telenor-srbija-vip-comtrade-i-huawei-obezbedile-donaciju-pametnih-telefona-tableta-i-mobilnih-kartica-za-oko-2.800-ucenika-osmog-razreda-za-onlajn-samoprocenu-znanja) (пристапено на 25.5.2022 година).

администрација, ја креираа платформата „ТеслаЕДУ“ (TeslaEDU) за одржување онлајн тест за самооценување на знаењето на учениците. Целата платформа „ТеслаЕДУ“ беше адаптирана и подготвена за овој уникатен и исклучително тежок потфат за само две недели, иако тоа е работа за која вообичаено би биле потребни три години.²⁰³

Експерти од Машинскиот и Медицинскиот факултет во Белград, со поддршка на **Центарот за иновации на Машинскиот факултет**, развија прототип на алтернативен респиратор којшто се користи во итни ситуации. Станува збор за алтернативен респиратор којшто функционира на принципот на автоматизиран амбулантски балон, што е исто така една од неговите предности во споредба со постоечките решенија засновани врз турбински компресори. Имено, амбулантски балон може да се користи и со рачен погон, што е многу корисно во итни ситуации (на пример, кога има прекин на струја), како и при редовен транспорт на пациенти. Студентите на Машинскиот факултет од почетокот на вонредната состојба изработуваат визири коишто им ги донираа на медицинските установи низ Србија. Со помош на поединци и општествено одговорни компании и поддршка на администрацијата на Машинскиот факултет беа поделени повеќе од 6.000 визири коишто се направени за 10 минути.²⁰⁴

Нишката компанија „**Хола системи**“ (Hola Systems) произведе дигитален бројач за бесконтактно мерење на температурата и дезинфекција на рацете. Производот е создаден како дел од јавниот повик на Фондот за иновациона дејност и Министерството за образование, наука и технолошки развој за борба против влијанието на пандемијата на ковид-19. Термичкиот пулт е уред којшто препознава лица, мери температура и ги дезинфицира рацете, без да дојде во контакт со него. Може да се постави и да ги предупредува корисниците кои не носат заштитна маска. Тој е направен за еден месец во една млада компанија во зародиш во Ниш. Уредот е точен, безбеден и лесен за користење, може да провери до 600 корисници за еден час.²⁰⁵ Првиот **српски респиратор** е направен во рекордно време, за еден месец, а проектот е поддржан од Фондот за иновации преку јавен повик. Произведените респиратори првенствено се наменети за српскиот здравствен

²⁰³ Telegraf, 25/04/20, <https://www.telegraf.rs/vesti/srbija/3182337-online-proba-male-mature-ogroman-iskorak-u-buducnosti-obrazovanja-u-srbiji> (пристапено на 25.04.2022 година).

²⁰⁴ V.A, Danas, 29.04.2020, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/na-masinskom-fakultetu-u-beogradu-razvijaju-prototip-respiratora/> (пристапено на 25.5.2022 година).

²⁰⁵ Rilak, M, Nova.rs, 09. maj 2020, <https://nova.rs/vesti/biznis/termalni-pult-iz-nisa-u-borbi-protiv-koronavirusa/> (пристапено на 25.5.2022 година).

систем, но производството може да има и извозен потенцијал во регионот, бидејќи никој во овој дел од Европа не ја развил таа технологија.²⁰⁶

Изминатите месеци покажаа дека во денешното општество се потребни дигитални решенија. Тоа беше највидливо во сферата на онлајн трговијата и работата на далечина, коишто беа препознаени како алатки за полесно секојдневно функционирање во период на криза. Тоа го потврди и „Дицитал економи скенер“ (Digital Economy Scanner), којшто јасно покажува дека домашните компании коишто не се првенствено дигитални сфаќаат дека дигиталните решенија влегуваат сè повеќе во порите на современото општество. Иако забрзувањето главно дојде како одговор на кризата, исто така е важно да се истакне дека 80 отсто од испитаниците веруваат дека дигиталните технологии умерено или многу интензивно ја менуваат нивната индустрија, како и дека 70 отсто од традиционалните компании во моментов планираат воведување нови проекти во доменот на дигиталната трансформација, пред сè во областа на развојот на нови дигитални производи, а потоа соработка со компании во зародиши други иновативни компании, подобрување на корисничкото искуство или постоечки дигитални производи.²⁰⁷

Компанијата „Неомедика“ од Ниш е првата во регионот и една од ретките во светот којашто започна со масовно производство на тестови за новиот корона-вирус. Развојот на апарат којшто го покрива целиот спектар на заразни и други болести започна пред четири години, додека идејата за спроведување на тестот за ковид-19 дојде со појавата на првите случаи на корона-вирус во кинескиот град Вухан, од каде што епидемијата се прошири во целиот свет. Контролата на сите тестови коишто се применуваат на системот „наиса“, а ги има многу, не е само ковид-19, којшто е во фокусот на интересот, туку целиот спектар на заразни болести, вирусни, бактериски и габични.²⁰⁸

Министерот за иновации и технолошки развој на **Србија** и претседателот на **кинеската** национална вселенска администрација, за време на видео-конференција потпишаа Меморандум за соработка во областа на иновациите во истражувањето и користењето на

²⁰⁶ B92, Tanjug, 12.05.2020, <https://www.b92.net/biz/vesti/srbija/prvi-srpski-respirator-naprajen-u-rekordnom-roku-sledi-sertifikacija-pa-proizvodnja-1683192> (пристапено на 22.5.2022 година).

²⁰⁷ Inicijativa Digitalna Srbija, 20.maja 2020, <https://www.dsi.rs/novi-presek-naseg-istrzivanja-o-posledicama-pandemije-na-digitalnu-privredu-tokom-epidemije-35-kompanija-ubrzalo-digitalizaciju/> (пристапено на 25.5.2022 година).

²⁰⁸ RTV, Radio Televizija Vojvodine, Tanjug, 21. maj 2020, https://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/u-nisu-proizveden-prvi-srpski-test-na-koronu_1126774.html (пристапено на 25.5.2022 година).

просторот за мирољубиви цели. Меморандумот предвидува дека Србија и Кина развиваат билатерална соработка во областа на развојот и употребата на вселенски технологии, сателитски системи и системи за набљудување на земјата од вселената со апликации во областа на паметното земјоделство, телекомуникациите, екосистемите, системите за далечинско сензорирање и позиционирање на геолокација.²⁰⁹

Водени од идејата дека истражувањето треба да има општествено одговорен карактер, група српски научници од **Земјоделскиот факултет** одлучија да придонесат во борбата против пандемијата на ковид-19, а резултатот е прашеста материја којашто го спречува ширењето на вирусот преку системи за вентилација. Тој изум на тимот од Србија му го донесе третото место на меѓународниот натпревар на Здружението на пронаоѓачи „Корона-иновации“ (Corona Innovations), во конкуренција на повеќе од 200 пронајдоци од 35 земји, а српските истражувачи беа наградени за развој на антивирусни и антимикробни материјали во спречувањето на ширењето на корона-вирусот во уредите за вентилација.²¹⁰

Србија склучи меморандум за разбирање и соработка со своите кинески партнери, со што се поставени основите за потенцијална набавка на патнички возови за **брзи железници**. Со меморандумот беше договорена соработка и се постави основа за потенцијална набавка на електрични возови за брзини од 200 километри на час.²¹¹

Министерството за **транспорт, туризам и телекомуникации** го започна спроведувањето на проектот „Национална програма за развој на широкопојасен пристап на интернет“, чија цел е развој на брзи широкопојасни мрежи во руралните средини без брз пристап на интернетпри што главната цел е поврзувањето на училиштата и јавните институции. Целта е да се поврзат неколку стотици јавни институции во населените места и во руралните средини, како и училиштата. Во првата фаза од проектот, избраните оператори ќе изградат оптичка мрежа, поврзувајќи ги училиштата со 90.000 околни домаќинства, додека дел од проектот финансиран од Европската банка за обнова и развој опфаќање 900 јавни институции и училишта во втората фаза, како и поврзување на повеќе

²⁰⁹ RTS, Tanjug, 05.06. 2020, <https://www.rts.rs/lat/vesti/ekonomija/3976946/srnija-kina-memorandum-svemirske-tehnologije.html> (пристапено на 25.5.2022 година).

²¹⁰ Grabez, N, RTV, Radio Televizija Vojvodine, Tanjug, 08. avgust 2020, https://rtv.rs/sr/lat/drustvo/srpski-naucnici-i-nasa-kreiraju-korona-inovacije_1151577.html (пристапено на 25.5.2022 година).

²¹¹ Politika, 06.01.2021, <https://www.politika.rs/sr/clanak/470266/Srbija-sa-Kinom-potpisala-memorandum-za-nabavku-brzih-vozova> (пристапено на 25.5.2022 година).

од 135.000 домаќинства.²¹² Во **приватните лаборатории** во Србија можете да го најдете првиот тест за антиген од плунка, со кој граѓаните можат да го проверат присуството на корона-вирусот, чијашто чувствителност и веродостојност, според процените на експертите, е на ниво на ПЦР-тест и може да се користи и за преминување на границата. Антигенскиот тест од плунката го изработи, по шестмесечно научно истражување, компанијата за производство на медицински помагала и апарати „Неомедика“, со седиште во Ниш, како дел од програмата „наиса“ поврзана со борбата против ковид-19. Резултатот е готов по десет, а може да се прочита по 15 минути.²¹³ Министерот за иновации и технолошки развој во Владата на Република Србија, **Ненад Поповиќ**, во Минхен се сретна со **Милтон Герии Марина Бил**, претседател и потпретседател на Меѓународната федерација за роботика(IFR). Овој многу важен состанок се одржа под покровителство на водечкиот светски саем за областа на паметната автоматизација и роботика –Аутоматика 2022. Србија сака да стане дел од оваа заедница и преку партнерство и соработка со најдобрите да ја воведат српската роботика во нов развоен циклус. Воспоставувањето блиски врски меѓу глобалните лидери во индустриската автоматизација и малите и средните претпријатија во Србија е една од приоритетните цели за понатамошен развој на српската економија. Овој тип на соработка ќе им овозможи на српските инженери да ги совладаат најсовремените технолошки достигнувања и, преку процесот на знаење и трансфер на технологија, суштински да ги подобрат производствените технологии во српските фабрики.²¹⁴

4.2. Иновации и технологија во Србија според НАЛЕД

Иновациите во производството, услугите и процесите и дигиталната трансформација се основата на модерното претприемаштво. Трансформирањето на идеите во нови производи и воведувањето дигитални решенија поттикнува трансформација на традиционалната економија во високотехнолошка, истражувачко-развојна и дигитална, што овозможува

²¹² Euronews SERBIA, Tanjug, 27/05/2021, <https://www.euronews.rs/biznis/biznis-vesti/2120/za-vreme-pandemije-videli-smo-prednosti-informaciono-komunikacionih-tehnologija-i-brzog-interneta/vest> (пристапено на 25 мај 2022 година)

²¹³ Miladinovic Z. Danas, 10.06.2021, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/gradjanima-dostupan-prvi-test-na-koronu-iz-pljuvacke/> (пристапено на 25.5.2022 година).

²¹⁴ Informer, 22.06. 2022, <https://informer.rs/vesti/politika/713899/popovic-minhenu-vodecem-medjunarodnom-sajmu-pametne-automatizacije-robotike-automatika-2022> (пристапено на 25.5.2022 година).

успешен извоз на стоки, услуги и дигитални решенија и конкурентност на домашниот и на странскиот пазар.

Националната алијанса за локален економски развој (НАЛЕД) објави студија со наслов: „Анализа на состојбата на иновациите и процесот на дигитална трансформација во Република Србија“. Публикацијата нуди длабинска анализа на состојбата со иновациите и дигиталната трансформација во Република Србија, перцепцијата на општеството и економијата кон овие појави, како и позицијата на Србија во меѓународната арена на дигитализација и иновации. Крајниот исход од истражувањето се препораки за подобрување на иновацискиот екосистем, којшто треба да им овозможи на иноваторите полесно да водат бизнис, да вработат повеќе луѓе и да ги извезуваат своите иновативни производи и услуги во други земји.

Студијата се состои од четири дела: преглед на состојбата со иновациите и дигиталната трансформација во Србија, анализа на регулаторната и институционалната рамка, анализа на меѓународната позиција на Србија во доменот на иновациите и дигиталната трансформација, како и студии на случај на земји коишто станаа светски лидери во иновациите. Врз основа на наодите беа дадени препораки за подобрување на иновацискиот екосистем, како и меѓународната позиција на Србија во овој домен. Според истражувањето, во споредба со ЕУ, Република Србија има релативно добра институционална и нормативна основа за иновации и дигитална трансформација. Донесени се и се спроведуваат значителен број стратешки документи, додека во периодот на изработка на оваа студија, новиот Предлог-закон за иновациски активности, како и Стратегијата за развој на екосистемот на дејности во зародиш, со кои се рedefинираат клучните учесници начинот на кој функционира иновацискиот екосистем, исто така, се следеа во јавноста со промени на пазарот.²¹⁵

Од истражувањето релевантно за оваа дисертација и тема, го зеде делот каде што Србија се споредува со остатокот од светот според глобалните индекси на дигитална економија и иновации. Индексите и извештаите коишто се занимаваат со анализа на светските

²¹⁵ Стефановиќ, М. Ѓорѓевиќ, И. Милосављевиќ, Н. Ѓоновиќ. А: *Анализа на состојбата на иновациите и процесот на дигитална трансформација во Република Србија*, НАЛЕД, Белград, ноември 2021, стр: 6,10,59, <https://startech.org.rs/htdocs/Files/01009/Analiza-Stanje-inovacija-i-procesa-digitalne-transformacije-u-Republici-Srbiji.pdf> (пристапено на 25.5.2022 година).

економии и нивните капацитети за иновации се вообичаен метод за оценување на подготвеноста на земјата да расте и да ја развива својата економија. Анализата што следи ги зема предвид оние индекси за кои се проценува дека имаат најголемо влијание, односно најчесто се користат како референтен преглед на нивото на иновативност во една земја.

Табела 10. Србија споредглобалните индекси на дигиталната економија и иновациите

Име на индексот	Резултат на Србија
1. Глобален индекс на иновациите	54/132
2. Европски индекс на иновациите	29/39
3. Извештај за глобалната конкурентност	72/141
4. Индекс на економијата на знаењето	13/38
5. Индекс на економијата на платформата	62/116
6. Технолошки градови на иднината	Белград 46-76
7. Индекс на иновациите на Блумберг	48/60

Извор:Табелата е составена од авторот според податоците на НАЛЕДА.

Податоците од табелата покажуваат дека Србија е најчесто на средината на ранг-листата, како и дека постојано напредува во одредени аспекти.

5. Културата и традицијата во Република Србија за време на пандемијата на ковид-19

Културата е потсистем на општественото живеење. Таа ги одвојува луѓето од другите живи суштества, бидејќи преку културата се одвојуваат од биолошки определените нагони и учат вештини, знаења и прифатени начини на однесување во одредено општество. Затоа само во културата и преку културата луѓето дејствуваат намерно, ги регулираат своите меѓусебни односи, го поврзуваат и го организираат својот живот. Културата го одредува и начинот на живот на членовите на едно општество или групи во општеството. Културата (лат. cultus ‘преработка, одгледување, негување’) е сето она што луѓето го создаваат како посебни суштества. За културата, како и за многу други општествени појави и творби, не постои општоприфатена дефиниција или теорија. Причините за тоа се многубројни од комплексноста и двосмисленоста на феноменот и различноста на

пристапите во неговото проучување и неможнoста целoснo да се опфати и да се проучува културата само од гледна точка на една наука.

Културата на едно општество вклучува **нематеријални** аспекти (верувања, идеи и вредности), коишто ја сочинуваат содржината на една култура и **материјалните** аспекти (предмети, симболи или технологија), преку кои се изразува содржината на културата. Затоа, социологијата често зборува за поимање на културата во поширока смисла, каде што овој поим го означува целокупното создавање на човекот во одредено општество (материјални и духовни достигнувања) и разбирањето на културата во потесна смисла, што главно се однесува на духовната креативност, а областа на материјалните достигнувања се означува со терминот цивилизација.

Културата е присутна нанекој свој начин, во секој облик на репродукција на општествениот живот од материјалното производство, преку воспитанието, образованието, науката, политиката, практикувањето верски обреди, создавањето уметнички дела до начинот на живеење и облекување. Не постојат уникатни културни обрасци коишто важат за сите општества и сите епохи. Постои само културна-разновидност што сеодразува во културните верувања на различни култури и прифатливи обрасци на однесување коишто се разликуваат од култура до култура и често се во спротивставеност на она што се смета за нормално во некои општества. Меѓутоа, во модерната, особено масовната култура, низ процесите на универзализација, акултурација и глобализација, има сè поголемо обединување на културните вредности и содржини, но автентичните култури сè уште не се загрозувани, ниту, пак, културната различност е доведена во прашање.²¹⁶

Како општествена категорија, културата подразбира историска димензија којашто се следи преку концептот на традиција (културна традиција). Културата подразбира историски континуитет, различност, иновација, напредок. Без познавање на традицијата и потпирање на традицијата, не може да се постигне напредок во културата, ниту, пак, може да преовладуваат одредени културни традиции и насоки, бидејќи најважните делови на културата, вклучително и културните инструменти (јазик, писменост, уметност, фолклор, психологија, ликови, менталитети) се зачувани во традицијата и оттаму во сегашноста и се

²¹⁶ Бажиќ, Ј; Пешиќ, М: *СОЦИОЛОГИЈА, второ изменето и дополнето издание*, Наставнички факултет во Призрен, Лепосавиќ 2012. стр.:333 –337.

пренесуваат во иднината на човековото творештво. Затоа, без традиција речиси е невозможно да се зборува за култура, но треба да се нагласи дека останувањето самона традицијата и потпирањето исклучиво на неа може значително да го попречикултурниот напредок на едно општество. Традицијата е пренесување на духовните вредности на човештвото од генерација на генерација. Тоа е збир на погледи на светот, луѓето, општеството, нормите и обрасците на однесување што една нова генерација ги презема од постарите генерации. Механизмите за пренос може да бидат свесни, несвесни или комбинирани. Традицијата треба да се гледа како основа од која се земаат оние делови коишто можат дополнително да се развиваат, да се прошируваат, да се трансформираат и да се подобруваат, а оние делови коишто се затврднати, скаменети, истрошени и надминати се изоставени и се отфрлени. Самиот збор традиција потекнува од латинскиот збор „trader“ што значи „да се пренесе понатаму“. Еволуцијата и напредокот се процесии коишто ја усовршуваат традицијата и ја надополнуваат културата, спречувајќи општеството да остане заробено во традицијата.²¹⁷

5.1. Културата и традицијата во Србија за време на вонредната состојба и времетраењето на пандемијата на ковид-19

Епидемијата на корона-вирусот целосно ги промени животот и навиките на граѓаните во Србија, а со тоа и начинот на испраќање на починатите. На погребот присуствуваше само најтесниот семеен круг. Мерките за заштита од корона-вирусот го сменија начинот на изразување сочувство, како и некои обичаи на кои многумина се навикнати. Сè беше на далечина.

Мерките на Владата на Србија за **погребите** за време на вонредната состојба беа следниве: На погребот може да присуствуваат најмногу 10 лица (најблискиот семеен круг, заб. на авторот); Во погребните капели е дозволено присуство на пет лица, вклучувајќи го и свештеникот; Сочувството се изразува без влегување во капелата и без близок физички контакт (растојание од 2 метра без ракување, заб. на авторот); Поштата се доставува пред капелата, каде што може да се запали свеќа; По погребот, нема понатамошен престој на гробиштата. Тие упатија апел до граѓаните да ги завршат сите формалности околу

²¹⁷ Шијаковиќ, Иван: *СОЦИОЛОГИЈА, вовед во разбирањето на глобалното општество*, Универзитет во Бања Лука, Економски факултет, Бања Лука, 2008. стр: 203.

гробништата, цвеќињата за погреб, како и плаќањата за кирија и одржување да се извршат телефонски или онлајн.²¹⁸ Покрај погребите, промени во организацијата претрпеа и свадбите. **Свадбите** закажани за пролетта 2020 година се откажани. Поради воведената вонредна состојба и забраната за собирање на повеќе лица на исто место, сите свадби се одложени до подобри времиња, односно кога ќе се смири епидемиолошката состојба. По укинувањето на вонредната состојба, свадбите можеа да се организираат само во кругот на семејството.

Една од навиките што повеќето луѓе ја користат во нормални околности е **дружењето со другите**. За време на вонредната состојба поради полицискиот час, повеќето луѓе во самоизолација користеа дигитална комуникација за да се дружат за да не се чувствуваат осамени. Навиката во трошењето на **домашниот буџет** претрпе промени во вонредната состојба. Не е тајна дека некои граѓани останаа без работа, а на други им беа намалени платите или завршија на принуден одмор. Сепак, дури и оние кои избегнаа толку грубо намалување на приходите беа принудени да ги прераспределат финансиските средства со кои располагаа. Еден од секторите што претрпе најголема штета од ковид-19, како во целиот свет, така и во Србија, е **туризмот**. Пред пандемијата, српските туристи имаа традиција во летните периоди најмногу да ги посетуваат Грција и Турција. Со цел да се спаси домашниот туризам, Владата на Србија воведо туристички ваучери. Ова значеше и промена на навиката да се оди во локалните планини и бањи наместо да се одмора на море. Многу граѓани користеа ваучери и не се придржуваа до традицијата на патување во странство, а една од главните причини беше нејасната епидемиолошка состојба во Европа, којашто предизвикуваше гранични задржувања на патниците и цените на ПЦР тестовите.²¹⁹

Српските граѓани ги променија и **деловните** навики, па се премина од физички контакти на **работа на далечина**, особено за време на вонредната состојба, а на повеќето од нив работното место им беше од дома. Во текот на 2020 година, некои сектори буквално процветаа. Најмногу профитираа куририте, вработените во секторот за информатичка технологија (ИТ) и разни занаетчи. Во Србија од април 2020 година е зголемена набавката на храна преку интернет за 200 отсто, облека за 100 отсто, а технички уреди и

²¹⁸ Maricic, S, BBC News na Srpskom, 28. april 2020, [Korona virus, Srbija i sahrane: „Tužno, kao da nije imala nikoga na svetu” - BBC News na srpskom](#) (пристапено на 26.5.2022 година).

²¹⁹ Andrejic, M, Blic, 26.04.2020, <https://www.blic.rs/biznis/privreda-i-finansije/da-li-domaci-turizam-ima-sanse-da-ove-godine-nadoknadi-izgubljeno/t7k9475> (пристапено на 26.5.2022 година).

компјутерска опрема за 50 отсто, соопшти Министерството за трговија, туризам и телекомуникации.²²⁰ По укинувањето на вонредната состојба на 6 мај 2020 година, погребните обреди продолжија по стариот обичај. Свадбите почнаа да се организираат кон средината на летото 2021 година со помал број гости и со почитување на епидемиолошките мерки како растојание од два метра, а за тоа придонесе и вакцинацијата на граѓаните. Владата на Србија пропиша мерки **како да се организираат свадби**. Од организаторот на настанот се очекуваше да го земе предвид растојанието помеѓу луѓето и масите, но и нивното однесување: растојание помеѓу масите од најмалку два метри; не повеќе од 5 луѓе можат да седат на масата; доколку нема маси и столови, дозволено е едно лице на 9 квадратни метри; видливо да се означат максималниот дозволен број на луѓе; растојание од најмалку два метра при влегувањето во објектот; укинување на подиумот; бариера од плексиглас помеѓу оркестарот и публиката; избегнување честитки, гушкање и бакнување; укинување на бифеата и овозможување услуга на маса.²²¹ Дури во третата година, односно од почетокот на летото 2022 година, свадбите се вратија во ерата пред короната, односно по стариот обичај со бакнување и гушкање на гостите. Единствен проблем во организирањето е цената на свадбата којашто е повисока за 20 до 30 отсто поради поскапувањето на сите производи, за што придонесе војната во Украина. Што се однесува до традицијата и другите навики и обичаи, веќе опишав колку се променети колку се почитуваат претходните поглавја од дисертацијата.

5.2. Солидарноста во Србија за време на пандемијата на ковид-19

Во време на криза, луѓето често знаат да се солидаризираат едни со други. На социјалните мрежи се рашири поканата до граѓаните да аплаудираат од своите тераси, балкони и прозорци во знак на поддршка на лекарите и медицинскиот персонал по примерот на европските земји. Идејата беше да им се заблагодариме на овој начин што во деновите кога некои имаат привилегија да работат од дома, тие мораа да останат на своите работни места. Граѓаните во Белград аплаудираа од своите прозорци и тераси точно во 20:00 часот

²²⁰ Jankovic. M, BBC News na Srpskom, 15 oktobar 2020, <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-54461554> (пристапено на 26.5.2022 година).

²²¹ ESPRESSO, 07.04.2021, <https://www.espresso.co.rs/vesti/drustvo/765803/nema-grljenja-ljubljenja-ni-igranja-evo-kako-bi-mogle-da-izgledaju-svadbe-koncerti-nocni-provod> (пристапено на 26.5.2022 година).

во знак на поддршка на здравствениот персонал во Србија.²²² За време на вонредната состојба, **Владата** на Република Србија воспостави национална платформа за волонтери за аплицирање преку интернет за да им помогнат на постарите граѓани над 65 години на кои, врз основа на наредбата, им е забрането да се движат и други ризични групи (болни, бездомници) на населението.²²³ За да си ја завршат работата безбедно, волонтерите носеле маски и ракавици и цело време се држеле на растојание. Граѓанскиот сектор не пропушти да им пружи помош на најзагрозените. Според податоците на регионалната фондација *Каталист Балканс*, во месецот од прогласувањето на вонредната состојба во борбата против корона-вирусот во Србија се донирани повеќе од 6,7 милиони евра. Меѓу првите борци од цивилниот сектор беа Фондот Б92 и Српскиот филантропски форум со неговите членови.²²⁴ Повеќе од 90% од донациите беа наменети за државата и здравствените установи, а половина од сите добротворни акции беа насочени кон набавка на медицинска опрема. За време на вонредната состојба имаше и благородни идеи за најранливите. **Здружението на професионални издавачи на Србија (УПИС)** на читателите им го честита Светскиот ден на книгата и авторското правоса порака дека книгата мора да биде поистакнат и позначаен елемент на културната дејност и дека треба да се формираат специјализирани библиотеки за најзагрозените.²²⁵

За време на вонредната состојба, **Црвениот крст на Србија (РКС)** обезбеди хуманитарна помош и услуги за над 200.000 луѓе со поддршка на системот Кока-кола, којшто е традиционален партнер на ЦКС. Од почетокот на кризата предизвикана од пандемијата на вирусот ковид-19, Црвениот крст на Србија има спроведено 325.904 акции за хуманитарна помош за поединци на коишто им беше потребна оваа хуманитарна помош. Тие акции беа спроведени со вклученост на 2.823 волонтери и 685 стручни соработници на сите нивоа на организацијата на Црвениот крст. За време на вонредната состојба, оваа организација функционира на локално и национално ниво со 165 локални тимови во општините и градовите. Помошта беше сеопфатна и разновидна: од обезбедување работа за народните

²²² N1 Beograd, 18. mar 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a579429-apluz-sa-beogradskih-balkona-za-medicinske-radnike/> (пристапено на 26.5.2022 година).

²²³ I.G.Z. Blic, 25.03.2020, <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/budi-volonter-ministarstvo-poziva-sve-zainteresovane-da-im-se-pridruze-u-pruzanju/w7bb5vd> (пристапено на 26.5.2022 година).

²²⁴ N1 Beograd, 16. apr 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a589798-kompanije-i-civilni-sektor-udruzenim-snagama-u-borbi-protiv-pandemije/> (пристапено на 26.5.2022 година).

²²⁵ Danas, Beta, 23.04.2020, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/upis-pandemija-pokazala-da-je-knjiga-najsigurnije-uporiste/> (пристапено на 26.5.2022 година).

кујни коишто неодамна беа опремени со помош на системот Кока-кола, коишто се неопходни за животот на 33.000 корисници, потоа помагање на постарите коишто беа најзагрозени во текот на вонредната состојба, давање психосоцијална поддршка за граѓаните чие движење беше ограничено, како и доброволно дарување крв, исто така под овие услови.²²⁶

5.3. Одговорност на граѓаните на Србија за мерките против ковид-19

Многу граѓани на Србија ги игнорираа барањата на Владата за почитување на мерките за борба против ковид-19. Во Кошутњак, омиленото излетничко место на белграѓани, за време на вонредната состојба, атмосферата беше како викенд, како да не е понеделник, туку убава априлска недела и како да нема опасност од ширење на корона-вирусот. Очигледно е дека не се почитуваат мерките како забрана за користење паркови и јавни површини или собири во групи поголеми од две лица. Игралиштата се полни, а исто така и трим-патека. Згора на тоа, ситуацијата на паркингот беше како за време на „редовните“ пролетни викенди. Беше тешко да се најде слободно место за паркирање.²²⁷ Неколку стотици луѓе **присуствуваа на погребот** на познат земјоделец во Бачки Брестовац во екот на пандемијата на корона-вирусот, кога на сила беше целосната забрана за јавни, организирани собири на повеќе од 10 лица на отворени и затворени простори. За да биде ситуацијата уште понепријатна, на имотот на повредениот земјоделец, кој бил многу почитуван и сакан во родното село, бил поставен шатор, каде што се правеле гозби, се послужувале 23 свињи, а над гробот прелетал дрон од кој во моментот на спуштање на сандакот во земјата биле испуштени стотици ливчиња од роза. На социјалните мрежи се крена врева поради овој погреб којшто се одржа среде пандемијата на корона-вирусот и покрај забраната за собири. „Колективно лудило“ се само дел од коментарите за овој настан што ги шокира сите.²²⁸

Припадници на **Министерство за внатрешни работи** во Белград во соработка со Комуналната милиција приведоа три лица поради постоење основано сомнение дека

²²⁶ Nedeljnik, 19. maja 2020, <https://www.nedeljnik.rs/u-kriznim-vremenima-najvaznija-je-solidarnost/> (пристапено на 26.5.2022 година).

²²⁷ P.O, Politika, 13.04.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/452166/Beograd/Kosutnjak-pun-nema-mesta-za-parking-kao-da-nije-vanredno-stanje> (пристапено на 26.5.2022 година).

²²⁸ M.K. Blic, 22.07.2020, <https://www.blic.rs/vesti/hronika/bura-zbog-sahrane-u-backom-brestovcu-poginuo-agrikolnik-na-dacama-bilo-500-ljudi/b3wdh59> (пристапено на 26.5.2022 година).

сторице кривично дело непочитување на здравствените прописи за време на епидемијата. Се сомнева дека тие како одговорни лица учествувале во организацијата на собир на околу 1.000 лица во ресторан во општина Палилула и со тоа ги прекршиле пропишаните епидемиолошки мерки.²²⁹

Короната повторно се разгоре во Крагуевац и во околните села во 2021 година, откако беа одржани неколку **големи свадби** со по 600 гости. На една од тие прослави имало и еден човек кој бил позитивен на корона-вирус, носел буклија, а како што налагаат традицијата и обичаите, многу интимно ги поздравувал гостите, се бакнувал и наздравувал со сите сватови, заразувајќи стотици од нив. Лекарите апелираа граѓаните да избегнуваат вакви поголеми собири и да не практикуваат обичаи во кои сите луѓе пијат од ист сад и се поздравуваат.²³⁰

5.4. Теории на заговор во Србија во времето на ковид-19

Теориите на заговор се една од причините зошто граѓаните не ги почитуваат мерките. Како и секогаш, кога во светот се појавува нешто ново, непознато и опасно по живот, се појавуваат теории на заговор во кои се објаснува како и зошто се случуваат нешта што се случува. Кога професијата, односно науката, нема одговори на многу прашања, на сцена стапуваат теоретичарите на заговор, коишто по правило разбираат сè, а своето знаење го поткрепуваат со „докази“ достапни на интернет. Пандемијата на корона роди бројни теории, од начинот на кој настанал вирусот, без разлика дали е природно или во лабораторија во Вухан, преку неговото ширење преку мрежата 5G, до крајната цел, измислување вакцина со која американскиот милијардер Бил Гејтс на луѓе ќе им стави микрочипови за да може власта да ги следи луѓето во секое време.²³¹

Со новиот, посилен бран на корона-вирусот во Србија и светот, се проширија вознемирувачки тврдења на социјалните мрежи дека покојниците се закопани во лимени ковчези, без обдукција, за да се прикрие наводната нелегална **трговија со органи**. „Луѓе,

²²⁹ ESPRESO, 13.02.2021, <https://www.espreso.co.rs/vesti/beograd/727565/komunalna-milicija-zatekla-1000-ljudi-na-jednom-mestu-korona-hara-a-beogradjani-vilene> (пристапено на 26 мај 2022 година).

²³⁰ Kurir, 20.08.2021, <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3750961/korona-bomba-zarazen-nosio-bukliju-na-svadbi-i-zarazio-stotine-svatova> (пристапено на 26.5.2022 година).

²³¹ Zivanovic. K, Danas, 03.05.2020, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/kakve-su-sve-teorije-zavere-zazivele-u-vreme-pandemije-kovida-19/> (пристапено на 26.5.2022 година).

ова не е нормално за мене. Како ќе знаеме дали покојникот е внатре со сите органи во него?“, праша една корисничка на Твитери не е единствената.

Самата помисла на неможност за збогување со саканите или на погребување во лимен ковчег, без капење, облекување и други погребни обичаи, е доволна за ужалените да се чувствуваат непријатно, исплашено или сомничаво. Ваквите изјави и тврдења на социјалните мрежи можат да предизвикаат силни емоции, поради што поверојатно е дека ќе се споделуваат понатаму без проверка и ќе станат лесно достапни за секого. Отсуството на точни информации за овие процедури отвора простор за сомнежи, стравови и бројни теории коишто цветаат на социјалните мрежи, како оние дека прашањето е „дали покојникот е дури и во ковчег“ или дека „му се извадени органите“. Дали пациентите кои починале од корона-вирусот можат да бидат донатори на органи?²³² Една од причините што придонесе за малиот број вакцинирани луѓе во Србија е всушност влијанието на теориите на заговор за пандемијата на ковид-19.

5.5. Истражувањата во Србија за време на вонредната состојба за пандемијата на ковид-19

Центарот за меѓународна јавна политика (ЦМЈП), од 8 до 15 април 2020 година, спроведе истражување на јавното мислење (прашалник во електронска форма) во кое беа испитани „ставовите на граѓаните на Република Србија за епидемијата на корона-вирусот“. За седум дена беше собран примерок од 5.989 испитаници, со што тоа е најголемото истражување на јавното мислење во вонредна состојба што се спроведува во Србија од избувнувањето на епидемијата на вирусот ковид-19. Испитаниците имаа можност да го кажат своето мислење за мерките што ги донесе Владата на Република Србија во борбата против епидемијата, да ја изразат својата доверба во медиумите, но и во здравствениот систем. Исто така, се испитуваше колку различни теории на заговор добија застапниците во Србија, дали пандемијата изгради нова слика за Кина, а посебно внимание ѝ беше посветено на солидарноста на ниво на српското општество, како и на европската и на меѓународната заедница.

²³² BBC News na Srpskom, 02.12.2020, <https://www.danas.rs/bbc-news-serbian/korona-virus-obdukcije-sahrane-i-teorije-zavere-da-li-se-trguje-organima-preminulih-od-kovida-19/> (пристапено на 26.5.2022 година).

Резултатите од истражувањето се следниве: Неверојатно е што дури 86% од испитаниците изјавиле дека не се плашат дека тие или членовите на нивното семејство би можеле да бидат заразени со корона-вирусот; 60% од испитаниците не верувале во можноста дека Србија ќе доживее „италијанско сценарио“, а дури 90% од испитаниците предвиделе дека Србија ќе ја контролира пандемијата до 1 јуни и дека тогаш целиот живот ќе се врати во нормала; Најголемиот број на испитаници, или 65%, одлучиле да не ги пријавуваат постарите сограѓани кои ја прекршуваат мерката за домашна изолација поради високите казни, туку лично да се посветуваат да не излегуваат надвор; Кога станува збор за сосед кој се вратил од странство и ја прекршил мерката самоизолација, ситуацијата е сосема поинаква, 50% од испитаниците би пријавиле таков сосед во полиција.

Испитаниците имаат доверба во здравствениот систем. Доколку имаат симптоми на корона-вирусот, 70% од испитаниците би се обратиле кај лекарите, но значајни се и податоците за 25% од нив кои би се јавиле на лекар само доколку ситуацијата драматично се влоши. 70% од испитаниците имаат доверба во Кризниот штаб, а д-р Предраг Кон добива најголема доверба од сите членови на Штабот со 27%, по кого следи д-р Дарија Кисиќ Тепавчевиќ со 20%; 60% од испитаниците не веруваат во информациите што ги добиваат од медиумите за корона-вирусот. Меѓу нив се 25% од испитаниците кои сметаат дека вирусот е поопасен, а бројот на заразени и починати е поголем во споредба со информациите објавени преку официјалните информативни канали, а 35%, пак, се убедени дека вирусот не е толку опасен и дека целата криза е преувеличена бидејќи вниманието на јавноста би се оддалечило од други проблеми; Повеќе од половината, или 55% од испитаниците изјавиле дека високите владини функционери предизвикуваат немир и паника со своите јавни настапи; 50% од испитаниците веруваат во теориите на заговор, а најголемиот процент веруваат дека вирусот е создаден од научници, и тоа дури 44% од испитаниците; Повеќето од половината од испитаниците (60%) веруваат дека кинеските научници ќе бидат првите што ќе развијат и ќе пласираат вакцина против вирусот; Што се однесува до довербата во способноста на домашната индустрија да произведува респиратори, речиси половината од испитаниците (49%) веруваат дека Србија има капацитет да ги произведува самостојно; Во однос на можноста за воведување 24-часовен полициски час, ставовите на граѓаните на Република Србија беа многу поделени во

периодот од 8 до 15 март: 43% од испитаниците истакнаа дека поддржуваат дадена мерка, како нешто што „единствено што може да гистави луѓето во ред“. Идентичен дел, 43%, сметаат дека 24-часовниот полициски час е премногу строг и не го поддржуваат неговото воведување. Остатокот од 14% од испитаниците немале мислење за ова прашање.

На прашањето дали Србија има доволно пари за пакетот економска помош, одговорите се поделени, односно: 48% веруваат дека парите ќе пристигнат, но дека таквата политика ќе има долгорочни негативни ефекти, 35% од испитаниците сметаат дека државата нема париза овој потфат, а 17% истакнаа дека поради одговорната фискална и монетарна политика Србија има доволно средства да ја надмине оваа криза; Што се однесува до солидарноста за време на пандемијата на ковид-19, 60% од испитаниците веруваат дека солидарноста е на малку повисоко ниво отколку во редовни околности; само 10% од испитаниците веруваат дека ЕУ испраќа голема помош за погодените земји, а најголемиот број од нив, 45%, веруваат дека реакцијата на ЕУ е несоодветна и дека ги оставиле Италија и Шпанија на цедило; Конечно, од испитаниците беше побарано да ги истакнат двете најголеми последици од повеќенеделните паузи во редовните активности, домашната изолација и социјалното дистанцирање.

Повеќето од половина од испитаниците (60%) сметаат дека тоа е стагнацијата на економската активност и влегувањето во економската криза, како клучна негативна последица, но и закрепнувањето на природата, забавувањето на климатските промени и загадувањето на воздухот, како позитивна последица од оваа криза.²³³

ПЕТТИ ДЕЛ

6. Република Хрватска за време на пандемијата на ковид-19

6.1. Стратегијата за националната безбедност на Република Хрватска

Хрватска е меѓу првите земји од поранешна Југославија по Словенија што ја доби стратегијата за национална безбедност. Врз основа на член 80 од Уставот на Република

²³³ Centar za međunarodnu javnu politiku, *Stavovi građana o epidemiji virusa korona (COVID-19)*, April, 2020, стр. 3-9, (<http://cmjp.rs/wp-content/uploads/2020/04/CMJP-COVID-19-izve%C5%A1taj-f.pdf>) (пристапено на 22 мај 2022 година).

Хрватска, хрватското собрание на седницата на 19 март 2002 година ја усвои Стратегијата за националната безбедност на Република Хрватска(во натамошниот текст: Стратегијата).²³⁴ Стратегијата е напишана во формат на параграфи и има вкупно 97 параграфи. Во времето на донесување на Стратегијата во средината на Хрватска и на глобално ниво, безбедносната состојба беше стабилна. Во тоа време, главни надворешно политички цели на Стратегијата беа интеграцијата на Хрватска во НАТО и во Европската Унија. Таа стана членка на НАТО на 1 април 2009 година²³⁵, девет години по пристапувањето во Партнерството за мир, додека дел од Европската Унија стана на 1 јули 2013 година, како 28. членка по 8 години преговори.²³⁶

Поради променетите околности во светот по 15 години, Хрватска на 14 јули 2017 година ја усвои втората стратегија.²³⁷ Веднаш се забележуваат разликите во структурата меѓу двете стратегии, а тоа е одраз на променетите околности во соседството на Хрватска и на глобално ниво. Во втората стратегија, за разлика од првата, јасно се гледа дека Хрватска ќе ги посвети своите најголеми напори на благосостојбата и економското зајакнување на своите граѓани, а во неколку наврати се вели дека ја зачувува вредноста на татковинската војна. Во надворешната политика таанајмногу ќе се занимава со заштитата на хрватскиот народ во Босна и Херцеговина (БиХ), имено последниот став од Стратегијата е посветен на Хрватите во БиХ. Треба да се напомене дека различни теми (предизвици) се разгледуваат неколку пати или се повторуваат премногу. Јазикот што се користи е 90% индиректен и за оние кои не се запознаени со ситуацијата во Хрватска, не е јасно на што се мисли. На пример, кога се зборува за безбедносното опкружување и нејзините соседи, се вели вака: „Во некои земји со години е видлива кампања за клевета насочена против Република Хрватска, со сите белези на хибридни и посебни дејствија, односно планирани, постојани и систематски активности поддржани од државата“.

²³⁴ NARODNE NOVINE, Sluzbeni List Republike Hrvatske, *Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske*, 19. ožujka 2002, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_03_32_692.html (пристапено на 27.5.2022 година).

²³⁵ REPUBLIKA HRVATSKA, Ministarstvo vanjskih i europskih poslova, *HRVATSKA i NATO*, <https://mvep.gov.hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi/multilateralne-organizacije-i-inicijative/nato/hrvatska-i-nato-245031/245031> (пристапено на 27.5.2022 година).

²³⁶ ARZ, *Kada je Hrvatska usla u eu*, <https://www.arz.hr/kada-je-hrvatska-usla-u-eu/> (пристапено на 27.5.2022 година).

²³⁷ NARODNE NOVINE, Sluzbeni List Republike Hrvatske, *Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske*, 14. srpnja 2017, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_07_73_1772.html (пристапено на 27.5.2022 година).

Кога се споредува Стратегијата на Хрватска со Стратегијата на Србија, нивните сличности се на внатрешно ниво. Секоја од нив ги цени слободата и суверенитетот како највисоки вредности и се стреми кон економско зајакнување. Сличности се забележуваат и со нивниот сосед Босна и Херцеговина. Двете земји повикуваат на заштита на хрватскиот и српскиот народ и зачувување на културниот идентитет. Разликите се забележуваат во надворешната политика, додека Хрватска е дел од НАТО и ЕУ, Србија сака да биде членка на ЕУ, но е воено неутрална. Хрватска ја усогласи својата надворешна безбедносна политика со Западот, пред сè со Соединетите Американски Држави (САД) и ЕУ. Србија, поради историски причини, својата надворешна безбедносна политика ја заснова на четири столба: Русија, Кина, ЕУ и САД. Може да се забележат разлики и во однос на соседите. Додека Хрватска има претежно добри односи со сите новоформирани држави од поранешна Југославија, тоа не е случај со Србија, којашто овие предизвици ги преточи во својата најнова стратегија.

6.2. Политичкиот систем на Република Хрватска за време на пандемијата на ковид-19

Република Хрватска е унитарна парламентарна република во Централна и Југоисточна Европа, со излез на Јадранското Море. Се одвои од поранешна СФРЈ во 1991 година и стана полноправна членка на најмоќните меѓународни организации, меѓу кои: ОН, НАТО и ЕУ. Република Хрватска претседаваше со Советот на Европската Унија од 1 јануари 2020 година до 30 јуни 2020 година. Земјите-членки на Европската Унија ротираат како претседатели на Советот на Европската Унија на секои шест месеци. Во наведениот шестмесечен период, претседателството води состаноци на сите нивоа во Советот и на тој начин помага да се обезбеди непрекинатостна работата на Европската Унија во Советот. Додека претседаваат со Советот, земјите членки тесно соработуваат во три члени групи наречени „трио“. Триото поставува долгорочни цели и подготвува заедничка програма, утврдувајќи ги темите и главните прашања што ќе ги решава Советот во период од 18 месеци. Врз основа на таа програма, сите три земји ги подготвуваат своите детални шестмесечни програми.²³⁸

²³⁸ REPUBLIKA HRVATSKA, Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture, <https://mmpi.gov.hr/infrastruktura/eu-programi-i-projekti-138/hrvatsko-predsjedanje-vijecem-eu/21997> (пристапено на 27.5.2022 година).

Без јавна набавка од Кина е купена медицинска опрема вредна 380 милиони куни (околу 51 милион евра, заб. на авторот), а цената и деталите се државна тајна. Набавката на стоки од Кина се одвиваше „во тесна меѓу институционална соработка меѓу Канцеларијата на премиерот, Министерството за економија, претприемаштво и занаетчиство, Министерството за здравство, Амбасадата на Република Хрватска во Пекинг и други надлежни институции“. Оваа „директна соработка“, како што се објаснува, „се одвива по препорака на кинеската Влада и Амбасадата на Народна Република Кина во Загреб“, бидејќи поради околностите на глобалниот пазар, на Хрватска ѝ обезбедува „реално најголемаможна гаранција за испорака на стоки со соодветен квалитет во соодветни рокови без посредници“.²³⁹

Олабавувањето на мерките за пандемијата се случи на 5 мај 2020 година. „Животот во Хрватска полека но сигурно се враќа во нормална состојба, граѓаните се насобраа во фризерските и козметичките салони, парковите и игралиштата повторно се полни со деца, а болниците почнуваат да работат горе-долу како и обично. Во дуќаните се вратија фризерите и козметичарите коишто имаат полни раце работа, но сега работат на сосема поинаков начин, маските, ракавиците и визирите станаа нивни помошници број еден. Укинати се и забраните за собири на отворено на голем број луѓе, а отворени се и детски игралишта и паркови.“²⁴⁰

Хрватска брзо ги укинаречиси сите мерки на Кризниот штаб. Ако излезете во центарот на кој било град, ќе видите луѓе како се стискаат во продавниците и кафулињата, во јавниот превоз. А оние мерки коишто сè уште се во сила главно не се почитуваат. Хрватска презеде низа на мерки проти вирусот во март, премиерот Андреј Пленковиќ неколку пати ја пофали Кина на телевизија и изјави дека Хрватска го имитира нивниот модел. Така го имавме моделот на кинеската комунистичка партија. На граѓаните многу им се допадна бидејќи поддршката за таквиот начин на борба со короната беше 94 отсто, а малцинството штопредупредуваа на последиците беа прогласени за себични и бесчувствителни луѓе кои

²³⁹ Galic.G, FAKTOGRAF, 30 travnja 2020, <https://faktograf.hr/2020/04/30/iz-kine-je-bez-javne-nabave-kupljeno-380-milijuna-kuna-medicinske-opreme-a-cijena-i-detalji-su-drzavna-tajna/> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁴⁰ RADIO1, 05.05.2020, <https://radio1.hr/popustaju-mjere-uvodne-zbog-koronavirusa-zivot-se-polako-vraca-u-normalu/> (пристапено на 27.5.2022 година).

„сакаат луѓето да умрат“.²⁴¹ За време на пандемијата во 2020 година се одржаа десеттите парламентарни избори коишто беа организирани на 5 јули 2020 година. Конечните резултати се следниве: Хрватската демократска заедница (ХДЗ) 62 мандати, или 41,1%; Социјалдемократската партија на Хрватска (СДП) 28 мандати, или 18,5%; **Независните** 18 мадати или 11,9%; Татковинското движење (ДП) 7 мандати, или 4,6%; **Мост** 6 мандати, или 4%; **Можеме да направиме** 4 мандати, или 2,6%; **Суверени** 4 мандати, или 2,6% и така натаму од вкупниот број од 151 пратеник. **Српското** малцинство освои 3 мандати.²⁴²

Изборите се одржаа под посебни околности поради епидемијата на ковид-19, а кампањата што им претходеше помина без масовни собири. На денот на изборите на гласачките места беше препорачано носење маски, задолжителна дезинфекција и одржување физичко растојание од 1,5 метар, како и користење сопствено хемиско пенкало. Гласањето пред установата е овозможено по предупредувањето на Уставниот суд на Хрватска во домовите за стари лица. Во текот на денот на сите заразени со ковид-19 и на оние кои се во самоизолација им беше дозволено да гласаат, но само доколку се во нивното место на живеење. За гласање се пријавиле 550 лица кои се во самоизолација и 55 заразени. Според РСЕ, ова се најдобрите резултати за ХДЗ во последните две децении и тие можат сами да формираат влада со поддршка на малцинствата, додека за Социјалдемократската партија на Хрватска (СДП) ова се најлошите резултати. Коалицијата на партии на левиот центар „Рестарт“ предводена од нив доживеа дебакл и со 41 мандат е зад ХДЗ со недостижни 25 пратенички места.²⁴³

Влегувањето на вистинската и сериозна левица во Собранието и рекордно нискиот одсив се високо на листата, нештошто ќе останезапаметено по парламентарните избори во 2020 година. Своео право на глас на овие парламентарни избориго искористиле помалку од половината од гласачите, само 46,85 отсто, што е помала излезност дури и од изборите во 2016 година кога на гласање излегле 52,59 отсто од вкупниот број избирачи. Мобилизацијата на гласачкото тело, којашто беше отежната од пандемијата на корона-

²⁴¹ Nakic.M, Liberal, 15.05.2020, <https://www.liberal.hr/koronavirus-svedski-model-svedska-mjere-korona-123> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁴² HRVATSKI SABOR, Statisticki pokazatelji, <https://www.sabor.hr/hr/zastupnici/statisticki-pokazatelji> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁴³ Zebic.E, Slobodna Evropa, 5. srpanj, 2020, <https://www.slobodnaevropa.org/a/hrvatska-izbori/30706786.html> (пристапено на 27.5.2022 година).

вирусот и летната сезона се едни од клучните причини за слабиот одсив, што меѓу другото ја поткопува демократијата во Хрватска.²⁴⁴

Владата на Република Хрватска одлучи да распише локални избори за 15 мај 2021 година.²⁴⁵ Изборите се одржаа со строго почитување на епидемиолошките мерки, при што гласањето беше спречено дури и загласачите заразени со ковид-19.²⁴⁶ На локалните избори кандидатите на Хрватската демократска заедница (ХДЗ) и на Социјалдемократската партија (СДП) не успеаја да постигнат значајни резултати во двата најголеми града, Загреб и Сплит, како и низа други градови и општини во земја, па изборите се повторија за две недели, односно на 30 мај. По повторените избори, најголемата вест на овие избори се четирите големи града, победата на нови луѓе, нови сили, некои од нив доаѓаат од СДП и ХДЗ, некои се посебни и нови и го загрозуваат дуополот ХДЗ и СДП. Што се однесува до другите градови, ниту другите етаблирани партии не поминаа многу подобро на изборите.

Бидејќи Хрватска е членка на ЕУ, таа одржува и избори за Европскиот парламент на секои 5 години, коишто последен пат се одржаа во 2019 година. Хрватска го избра својот 12-ти претставник.²⁴⁷ Еден месец пред пандемијата, на 19 февруари 2020 година, Хрватска доби нов претседател, односно поранешниот премиер Зоран Милановиќ, кој доаѓа од Социјалдемократската партија на Хрватска, кој победи на 5 јануари во вториот круг од претседателските избори, поранешната претседателка на Хрватска, Колинда Грабар Китаровиќ, која доаѓа од партијата Хрватска демократска заедница.²⁴⁸ Во 2021 година, Хрватска влезе во Програмата за укинување на визите (VWP), сеопфатно безбедносно партнерство меѓу Соединетите Држави и програмските земји што дозволува патување во

²⁴⁴ Zapcic.A, DANAS, 6.7.2020, [Rekordno niska izlaznost na izbore: 'Ovo je poruka političkim elitama - uključivanje građana samo u izbore nije dovoljno'](https://www.danas.hr/clanci/sluzbeni/2020-07-06-1301654) (danas.hr) (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁴⁵ NARODNE NOVINE, Odluka o raspisivanju izbora za članove predstavničkih tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, 14.travnja 2021, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_04_39_780.html (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁴⁶ Jutarnji list, Hina, 08. svibanj 2021, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/na-lokalne-izbore-nitko-nece-smjeti-bez-maske-evo-tko-ce-morati-nositi-i-rukavice-i-kako-ce-Vote-sick-15071486> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁴⁷ Vecernji list, Hina, 18.02.2019, <https://www.vecernji.hr/vijesti/see-koje-hrvatske-stranke-ulaze-u-europski-parlament-1301654> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁴⁸ Bajrusi. R, Jutarnji, Hina, 05. sijecanj 2020, <https://www.jutarnji.hr/naslovnica/zoran-milanovic-je-novi-predsjednik-hrvatske-9821728> (пристапено на 27.5.2022 година).

САД за деловни или туристички цели до 90 дена, додека ја штити националната безбедност.²⁴⁹

Односите меѓу претседателот и премиерот на Хрватска се многу ладни и сето тоа влијае на угледот на Хрватска во меѓународните односи. Три недели пред руската агресија врз Украина, премиерот и претседателот изразија спротивставени мислења во случај на инвазија, што е во спротивност со ставот на мнозинството земји од ЕУ и НАТО.²⁵⁰ На одбележувањето 180 години од основањето на Матица Хрватска, најстарата културна институција, се случи пропуст или скандал. Имено, Зоран Милановиќ, претседателот на државата, не бил поканет на свеченото одбележување на основањето на таа институција во загребска ХНК, иако бил поканет хрватскиот премиер Андреј Пленковиќ, како и бројни претставници на културни и научни институции.²⁵¹ Во присуство на шефот на државата на Хрватска и со спектакуларен огномет свечено беше отворен Пељешкиот мост долг 2,4 километри, којшто ги поврзуваше полуостровот Пељешац и јужниот дел на Хрватска со остатокот од земјата. Мостот е најголемиот хрватски инфраструктурен проект финансиран од ЕУ со грант од 357 милиони евра (85 отсто од трошоците), а на него работеле неколку влади, додека изведувачи биле кинески компании.²⁵²

Владата на Хрватска, како членка на ЕУ во 2022 година, го усвои Националниот план за закрепнување и отпорност 2021 – 2026 година (НПОО). Главната цел на Механизмот за закрепнување и отпорност е да ги ублажи економските и социјалните последици од пандемијата на корона-вируси да придонесе за поодржливи европски економии и општества, коишто се поотпорни и подготвени за предизвиците и можностите што ги носи зелената и дигиталната транзиција.²⁵³ Во согласност со оваа дадена рамка, како и со специфичните потреби на хрватскиот развој, НПОО се состои од пет компоненти и една иницијатива: економија; јавна администрација, судство и државенимот; образование,

²⁴⁹ Vlada Republike Hrvatske, 23.10.2021, <https://vlada.gov.hr/vijesti/hrvatski-drzavljanima-mogu-putovati-u-sad-bez-viza-otvaramo-novu-stranica-u-odnosima-sa-sad-om/33219> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁵⁰ Provjereno, DNEVNIK, 05. veljace, 2022, <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/provjereno-sto-je-ispravan-korak-u-krizi-na-istoku---694757.html> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁵¹ Ozegovic.N, 24SATA, 14.06.2022, <https://www.24sata.hr/news/milanovic-nije-dobio-poziv-na-proslava-matice-hrvatske-kako-se-ne-bi-sukobio-s-plenkovicem-842186> (пристапено на 16.6.2022 година).

²⁵² INDEX, Hina, 26.srpnja 2022, <https://www.index.hr/vijesti/clanak/otvoren-peljeski-most/2382781.aspx> (пристапено на 28.7.2022 година).

²⁵³ REPUBLIKA HRVATSKA, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 21.04.2022, <https://mzo.gov.hr/vijesti/nacionalni-plan-opravka-i-otpornosti-4885/4885> (пристапено на 1.8.2022 година).

наука и истражување; пазар на труд и социјална заштита; здравје, иницијатива: реновирање згради. Според механизмот, на Хрватска ќе ѝ бидат достапни грантови во износ од 6,3 милијарди евра, или 47,5 милијарди куни и заеми во износ од 3,6 милијарди евра, или 27,1 милијарди куни, што ја става Хрватска на самиот врв на земјите-членки на ЕУ во споредбасоодносот на расположливите средства со БДП.²⁵⁴

6.3. Човековите права во Република Хрватска за време на пандемијата на ковид-19

Со пристапувањето во Европската Унија, Хрватска дополнително го зајакна системот на човекови права според европското законодавство. Остварувањето на човековите права во Република Хрватска во текот на 2020 година се карактеризира со мерките донесени како одговор на појавата и ширењето на епидемијата на корона-вирусот, чие влијание има бројни последици врз политичките, социјалните и економските достигнувања и културните права во Хрватска и светот. Поради епидемијата, стагнација имаше во областа на човековите права, каде што во 2019 година имаше поместување, како и назадување во остварувањето на човековите права во областа на заштитата на најранливите и најмаргинализираните општествени групи и поединци. На 20 февруари 2020 година беше активиран штабот (штабот, заб. на авторот) за цивилна заштита во Хрватска, како и седиштето на локалните и регионалните единици на (регионалната) самоуправа заради стандардизирање на постапувањето на сите субјекти одговорни за спроведување мерки за заштита на животот и здравјето на граѓаните во случај на појава на корона-вирусот во Хрватска.

Владата на Република Хрватска не прогласи вонредна состојба, туку прогласи епидемија на корона-вирус на 11 март 2020 година, кога дојдоа широките овластувања на министерот за здравство наведени во Законот за заштита на населението од заразни болести во сила. **Правните** експерти го доведуваат во прашање овој факт бидејќи Владата не прогласи вонредна состојба или состојба на природна катастрофа, иако тоа навистина се случи бидејќи болеста предизвикана од корона-вирусот секако спаѓа во опсегот на голема природна катастрофа што го зафати целиот свет. Членот 17 од Уставот на

²⁵⁴ REPUBLIKA HRVATSKA, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/eu-fondovi/nacionalni-plan-opravka-i-otpornosti/mehanizam-za-oporavak-i-otpornost/4887> (пристапено на 1.8.2022 година).

Република Хрватска содржи одредби за потенцијални вонредни состојби како што се војни и природни катастрофи при кои може да се ограничат одредени слободи и права загарантирани со Уставот. Само поради правната природа на вонредната состојба, член 17 од Уставот предвидува дека во такви околности правата загарантирани со Уставот можат да се ограничат само доколку хрватското собрание донесе одлука за тоа со двотретинско мнозинство од сите пратеници. И покрај ваквата можност, хрватската влада не прогласи таква држава, туку воведе нова хибридна држава(со измена на член 22а од Законот за системот за цивилна заштита) којашто не беше наменета како законска основа за ограничување на човековите права и слободи.

По почетокот на епидемијата на корона-вирусот, до **Уставниот суд** пристигнаа неколку предлози за оцена на уставноста на законот со кој Штабот за цивилна заштита доби овластување за ограничување на основните права, како и за оцена на законитоста и уставноста на одредени одлуки на Штабот. За споменатите прашања Уставниот суд донесе одлука во септември и ги верификува сите мерки освен мерката на Штабот којашто се однесуваше на забраната за отворање дуќани во недела. Исто така, важно е да се напомене дека Владата на Република Хрватска не водеше дијалог со претставници на граѓанското општество во врска со усвојувањето на мерките поврзани со справување со епидемијата на корона-вирусот. Немаше консултации меѓу Владата и Советот за развој на граѓанското општество во однос на заштитата на човековите права на најранливите групи за време на епидемијата, со што целосно беше занемарено учеството на граѓаните во процесот на донесување мерки коишто во голема мера влијаат врз основните права и слободи. Следниве права се најограничени: слобода на движење, собирање; право на глас, информации, приватност, домување, работа, здравство, образование и правда.²⁵⁵

Во Хрватска, на почетокот на пандемијата, имаше примери на **ксенофобија** и **расизам** кон странците. Навивачите на Либертас Маринколор од Дубровник за време на натпреварот за пинг-понг на Фејсбук го прогласија хрватскиот државјанин со кинеско потекло **Тан Руив**

²⁵⁵Влијанието на епидемијата на ковид-19 врз човековите права во Хрватска, март -октомври 2020 година, Куќа за човекови права, Загреб, декември 2020, стр. 1-4, https://www.kucaljudskihprava.hr/wp-content/uploads/2020/12/TI-Utjecaj-epidemije-Covid19-on-human-rights-in-Croatia_web.pdf (пристапено на 27.5.2022 година).

у за „корона-вирус“, невкусно алудирајќи на ковид-19 со зборовите: „Сега тато ќе игра на петти натпревар против корона-вирусот“.²⁵⁶

Вториот случај беше на 12 март 2020 година, кога хрватската полиција врати автобус во Виена на граница бидејќи во него имало четворица Сингапурци. Патниците беа сведоци на ваквата ситуација: „Патувавме со „Фликсбус“ а во него имало и четворица државјани на Сингапур, со исправни документи бидејќи вообичаено влегле во Словенија и нормално биле препратени во Хрватска. Но, кога стигнавме до Мацел, настана паника од страна на полицајците. Останатите автобуси на хрватските превозници нормално ја поминаа границата, а другите странци со бела кожа во нашиот автобус не беа посебно проверени. Но четворицата Азијци предизвикаа параноја, полицајците реагираа на нив како да се терористи, викаа и агресивно нè избркаа сите. Изгледаше како чист расизам. Бевме вчудовидени кога одбија да ги спроведат до нивните словенечки колеги, наместо тоа му наредија на возачот да се заврти и да се врати во Виенасо Сингапурците внатре „бидејќи не требало да ги пушти во автобусот“, а сите моравме да излеземе надвор“.²⁵⁷

6.4. Хрватската економија за време на пандемијата на ковид-19

Светот се менува брзо и овие промени се забрзаа неодамна. За долгорочна економска политика, одржливиот економски раст и социјалниот развој бараат економска анализа и економско објаснување на овие промени. Исто така, во моментот се соочуваме со пандемијата на ковид-19, којашто го турка светот во криза штоспоред сегашниот развој може да биде подлабока, поголема и поширока од депресијата од раните триесетти години на минатиот век. На краток рок, пандемијата има еден вид последици, а подолга пандемија, да речеме една година или повеќе, ќе има многу поголемо влијание врз структурата на економијата и општеството. Тогаш нејзините последици би биле многу поголеми и далекусежни. Краткорочната пандемија може да биде „покриена“ со финансиски трансакции, коишто по завршувањето долгорочно се компензираат со

²⁵⁶ Jutarnji list, 17. veljaca, 2020, [Jutarnji list - SRAMOTNI ISPAD NAVIJAČA DUBROVAČKOG KLUBA Vrijedali hrvatskog stolnotenisača kineskog podrijetla: 'Sad će tata odraditi peti meč protiv koronavirusa'](#) (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁵⁷ Dezelic Vanja, DANAS, 12.03.2020, <https://danas.hr/koronavirus/panika-na-granici-zbog-singapuraca-hrvatska-policija-vratila-autobus-prema-becu-to-je-rasizam-24ecd938-b9f3-11ec-8d35-0242ac12000e> (пристапено на 27.5.2022 година).

зголемено производство. Бидејќи времетраењето на оваа пандемија на ковид-19 не може да се процени, нема доволно елементи за да се процени нејзиното крајно влијание.

За добра политика на приспособување кон новите променети околности, неопходна е детална анализа на нејзиното влијание. Ова се однесува на сите политики, вклучувајќи ги и економските. Секоја малку поголема криза, а особено големите кризи, без разлика од кој дел од животот на човекот доаѓаат, поттикнуваат промени во економската и социјалната структура, создавајќи нови околности, но и различни односи и меѓузависности. Успехот на приспособување на овие промени, пред сè систематски и институционално, одредува дали општеството ќе се развива или ќе стагнира и ќе опаѓа.²⁵⁸

Првото затворање на стопанството и социјалните дејности следеше веќе на **16 март**. Затворени се сите образовни институции, големи трговски центри, како и ресторани, барови, кафулиња, спортски објекти, културни институции, јавни установи, цркви итн. Продавниците и аптеките останаа отворени. Јавниот превоз во и меѓу градовите е суспендиран, а дозволено е да сообраќаат само такси-возила. Слободата на движење меѓу различни градови и општини беше ограничена. Пролетната блокада во Хрватска беше воведена рано и беше меѓу најстрогите во Европа, како што подоцна покажаа податоците собрани на Универзитетот во Оксфорд. Ова придонесе за успешно справување со првиот бран инфекции. Кога се намали бројот на нови инфекции, мерките за карантин постепено беа ублажени во текот на неколку недели, почнувајќи од **27 април**, а веќе од средината на мај, повеќето активности беа повторно отворени до крајот на октомври, со мерки на социјално растојание и препорачано носење маски во затворени простори.

Во такви околности, како и повеќето влади на другите земјичленки на ЕУ, на **17 март 2020 година**, хрватската влада усвои пакет со повеќе од 60 мерки за да им помогне на компаниите затворени поради блокадата и на оние кои претрпеа пад на приходите за повеќе од 50 проценти поради пандемијата на корона-вирусот. Овие мерки вклучуваа исплатана субвенции за платите на вработените, одложување на данокот на доход/добивка и придонесите за здравствено и пензиско осигурување на засегнатите компании,

²⁵⁸ Економската политика на Хрватска во 2021 година. *Хрватска по пандемијата*, Хрватско друштво на економисти, Загреб 2020, стр.2-4, http://www.hde.hr/ekonomskapolitikahrvatske/publikacija/Ekonomska_politika_hrvatske_u_2021.pdf (пристапено на 27.5. 2022 година).

одложување на отплатата на заемите и реструктуирање на постојните кредити, одобрување кредити без камата и слични мерки. Најголемиот дел од мерките беа насочени кон пазарот на труд и зачувувањет она работните места. Мерките може да се поделат во неколку категории и неколкупати се приспособени на „потребите на моментот и предизвиците на пандемијата“ во текот на изминатата година (2020 год., заб. на авторот).

По затворањето на економијата во март, очекувано дојде до силен пад на економската активност и БДП падна за 15,5 отсто во вториот квартал, а во третиот падот беше 10 отсто во однос на истиот квартал од 2019 година. Вкупниот пад на БДП во 2020 година се очекуваше на ниво од 9 проценти. Само неколку земји од ЕУ, главно оние со силен туризам (Италија, Шпанија, Малта, Франција, Грција), забележаа поголем пад на економската активност од Хрватска, којашто исто така им припаѓа на земјите со високо учество на туризмот во БДП. Последиците од овие негативни случувања во економијата предизвикани од пандемијата имаа негативно влијание врз пазарот на трудот, а доколку немаше државни мерки за заштита на работните места, негативните последици на пазарот на трудот ќе беа значително поголеми со значително повисоки социјални трошоци.

Така, на крајот на ноември 2020 година, во евиденцијата на Хрватската служба за вработување (ЦЕС) имало 156.550 невработени лица, што е повеќе за 28.100 лица или 21,9 отсто во однос на ноември 2019 година. Од 16.633 нови невработени кои биле регистрирани во ноември, 14.471 или 87 отсто од нив имале претходно работно искуство, што значи дека останале без работа поради губење работа, главно во следниве индустрии: сместување и услуга за храна (3404 или 23,5 %), трговија на големо и мало (2051 или 14,2 %), преработувачка индустрија (2045 или 14,1 %) итн. Кога станува збор за слободните работни места и одливите од регистарот на ЦЕС поради нови вработувања, очигледно е дека динамиката на вработување поради корона-кризата беше значително побавна, а стапката на слободни работни места беше значително помала од 2019 година. Според податоците за ноември 2020 година работодавачите пријавиле 10.347 слободни работни места во ЦЕС, што е помалку слободни работни места за 23,4 отсто отколку во ноември 2019 година, одливот од регистарот на невработени во Службата за вработување во ноември 2020 година бил помал за околу 7 отсто од ноември 2019 година.

Истите трендови може да се прочитаат и од податоците на Националното биро за статистика (ДЗС). Вкупниот број вработени во правните лица во октомври 2020 година во однос на октомври 2019 година е намален за 3,1 отсто, а вкупниот број невработени од јануари до октомври 2020 година е зголемен за 16,4 отсто во однос на истиот период од 2019 година. Што се однесува до промените во секторските вработувања, очекуваниот најголем пад на вработеноста е забележан во секторите сместување и услужни дејности (околу 20%) и административни и помошни услужни дејности (околу 8%). Двата сектори се во голема мера зависни од туризмот и слободните активности коишто бараат социјални контакти и се потпираат на патување; а најголем пад на вработеноста од 30 проценти забележаа туристичките агенции и туроператорите.

Од друга страна, има сектори коишто бележат пораст на вработеноста: тој е предводен од градежниот сектор, којшто остана отворен за време на пандемијата и поради тоа што се вршат активности и држењето социјално растојание не е проблем. Друга причина за силниот раст во градежниот сектор беа доказите за многуте инфраструктурни проекти финансирани од европските фондови. Порастот на вработеноста има и во образованието и здравството и може да се објасни со потребата од поголем број вработени во тие сектори предизвикани од работните услови во пандемијски околности.

Првите стимулативни пакет мерки усвоени во март 2020 година се фокусирани главно на мерки за зачувување на работните места. Владата во март исплати 100 отсто од минималната нето-плата (3.250 куни, или околу 433 евра, заб. На авторот) и придонеси за здравствено и пензиско осигурување, што изнесуваше дополнителни 1.460 куни по вработен, на фирмите погодени од мерките за блокада и губење приход од повеќе од 50 проценти. Во април и мај, владата ја зголеми помошта од 3.250 куни на 4.000 куни нето, плус придонесите, така што вкупната помош беше 5.460 куни по работник. Мерките за поддршка за зачувување на платите и работните места беа продолжени во јуни и во следните месеци, а работодавците мораа да докажат дека претрпеле пад на приходите од најмалку 50 проценти (40 проценти од октомври 2020 година).

Нови мерки беа воведени во јуни, како што е поддршката за намалено работно време (со користење средства од ЕУ од програмата СУРЕ). Квалификувани за помош биле работодавците кои регистрирале пропишана загуба на приход и би можеле да добијат

поддршка за да се надоместипотенцијалната загуба на приход, доколку работното време на работникот привремено се намали во еден или повеќе месеци од јуни до декември 2020 година. Квалификуваните работодавачи со 10 до 50 вработени мораа да аплицираат за најмалку 20 проценти од сите вработени; работодавачите со 51 или повеќе вработен би можеле да аплицираат за поддршка за најмалку 10 проценти од сите вработени. Работодавците кои ги исполнувале условите би можеле да добијат поддршка до 2.000 куни месечно по вработен. Работник кој ги исполнува условите е работник чие работно време е привремено намалено за најмногу 50 отсто од договореното месечно работно време од 1 јуни до 31 декември 2020 година, а во јануари 2021 година овој критериум е зголемен на дури 90 отсто од работното време. Во тој случај, субвенцијата за таков работник била 3.600 куни.

По повторното избивање на епидемијата на крајот на октомври и почетокот на ноември, Владата вовеле уште едно таканаречено „помеко затворање“ на 27 ноември. Како резултат на ова затворање, беа продолжени сите споменати мерки за поддршка и субвенции на работодавачите за заштита на работните места, а на 4 декември беше воведена дополнителна мерка, субвенционирање (надоместување) на сите или дел од фиксните трошоци за декември за работодавачите чија работа е прекината со одлука на Штабот за цивилна заштита Република Хрватска на 27 ноември.

Според податоците на Хрватската служба за вработување, може да се заклучи дека од март до октомври вкупните збирни трошоци за мерките за заштита на работните места изнесуваат 7,2 милијарди куни или една милијарда евра. Министерот за труд, пензиски систем, семејство и социјална политика на 27 јануари 2021 година објави дека за мерката за заштита на работните места во ноември биле исплатени 433 милиони куни, а во декември 350 милиони куни. Тоа значи дека од март до декември 2020 година директно за мерки се потрошени вкупно 7.958 милиони куни (1.061 милион евра) или повеќе од 2 отсто од проектираниот БДП во 2020 година.

Исто така, беше проценето дека околу 60 отсто од трошоците ќе бидат покриени од државниот буџет, а околу 40 отсто од различни извори на ЕУ. Според процените на Министерството за финансии, вкупните директни и индиректни трошоци од пандемијата на корона-вирусот во Хрватска во текот на 2020 година во форма на зголемени расходи за

економски и социјални мерки и изгубени буџетски приходи ќе изнесуваат околу 30 милијарди куни (околу 4 евра милијарди, изворен податок), односно повеќе од 7 проценти од проценетиот БДП во 2020 година. Колку е таа сума може да се илустрира ако се спореди дека е поголема од вкупните годишни трошоци за финансирање на целиот здравствен систем во Хрватска.²⁵⁹

Туризмот, како гранка на економијата којашто најмногу придонесува за растот на БДП на Хрватска, до одреден степен беше засегнат од пандемијата. Иако Хрватска се отвори за туристи во 2020 година, бројот на ноќевања беше помал за 50% во споредба со 2019 година.²⁶⁰ Во текот на 2022 година туризмот повторно заживеа како и пред пандемијата. Хрватска е повеќе зависна од приходите од туризмот во споредба со нејзините медитерански конкуренти. Така, приходите од туризмот во 2018 и 2019 година изнесувале 18,3 и 21 отсто од БДП, но во 2020 и 2021 година би се намалиле на 8,9 и 15,8 отсто од БДП поради негативните ефекти на пандемијата врз побарувачката на туризмот. Дури и со овој намален приход од туризмот во две пандемични години, тие сепак, изразени како дел од БДП, се убедливо најголеми во Европската Унија.²⁶¹ Според официјалниот портал на Хрватската туристичка заедница, во првите шест месеци од 2022 година во Хрватска се остварени 5,7 милиони пристигнувања и 24,7 милиони ноќевања, односно повеќе за 120 отсто пристигнувања и повеќе за 107 отсто ноќевања во однос на истиот период лани. Во споредба со 2019 година, во првите шест месеци од 2022 година се фискализирани сметки чија вредност е поголема за 24 отсто од истиот период од 2019 година. Во јуни 2022 година, сметки во вредност од 4 милијарди и 713 милиони куни (околу 628 милиони евра, првично) беа фискализирани во истите дејности, односно повеќе за 39 отсто од јуни 2019 година.²⁶²

²⁵⁹ Babic Zdenko, Glas Koncila, 28.ozujka, 2021, <https://www.glas-koncila.hr/kako-je-hrvatska-zastitila-gospodarstvo-od-koronavirusa-koronakriza-unatoc-mjerama-snazno-je-pridonijela-rastu-nezaposlenosti/> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁶⁰ Miscancuk.T, INDEX, Hina, 21.prosinca, 2020, <https://www.index.hr/vijesti/clanak/sef-htza-turizam-se-ipak-dobro-snasao-u-2020-dogodine-moguci-bolji-rezultati/2240611.aspx> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁶¹ LIDER, 17.svibanj 2022, <https://lidermedia.hr/biznis-i-politika/udio-prihoda-od-turizma-u-bdp-uu-hrvatskoj-uvjerljivo-najveci-u-europskoj-uniji-142865> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁶² Hrvatska Turisticka Zajednica, 01.07.2022, <https://www.htz.hr/hr-HR/press/objave-za-medije/turisticki-rezultat-gotovo-na-razini-rekordne-2019-godine> (пристапено на 07/03/2022 година).

6.5. Хрватскиот здравствен систем за време на пандемијата на ковид-19

Првата хрватска безбедносна стратегија во третото поглавје од стратегијата, „Предизвици, ризици и закани за Република Хрватска“, ја препозна епидемијата како опасност за нејзините граѓани и во 37 став буквално се вели: „Опасности поврзани со ширењето заразни болести и ширењето на болестите коишто предизвикуваат зависност претставуваат безбедносен ризик, којшто би можел да расте во иднина“. Во втората стратегија, општо се зборува за епидемијата кога се зборува за климатските промени во третото поглавје од Стратегијата, каде што се вели: „Влошувањето на животната средина предизвикува намалување на биолошката разновидност, појава на болести, загрозување на опстанокот и богатството на живеалиштата и шумите, загадување на водата, морето и воздухот и губење на плодната почва“. На ист општ начин, болестите се разгледани во четвртата глава од втората стратегија, каде што се вели: „Ќе се подобрат способностите на здравствениот систем и системот за цивилна заштита за навремен одговор на заканите за животот и здравјето на граѓаните, што е последица на хемиски, биолошки, радиолошки и нуклеарни закани и на ризик“.

Хрватска има систем на задолжително социјално здравствено осигурување со речиси универзална покриеност на населението и дарежлив пакет бенефиции. Иако трошењето по глава на жител е ниско во споредба со другите земји на ЕУ, уделот на јавната потрошувачка како дел од тековната здравствена потрошувачка е висок, а плаќањата од џеб се ниски. Општо земено, има доволно физички и човечки ресурси, но некои пооддалечени области, како што се островите по должината на јадранскиот брег и руралните области во Централна и Источна Хрватска, се соочуваат со недостиг.

Додека хрватскиот здравствен систем обезбедува висок степен на финансиска заштита, може да се постигне повеќе во однос на подобрување на здравствените резултати. Неколку стапки на смртност се меѓу највисоките во ЕУ, вклучително и смртни случаи од рак, причини што може да се спречат (вклучувајќи рак на белите дробови, причини поврзани со алкохол и смртни случаи во сообраќајот) и загадување на воздухот. Системите за следење на квалитетот се недоволно развиени, но достапните показатели за квалитетот на грижата покажуваат многу простор за подобрување. Хрватска беше помалку погодена од првиот бран на пандемијата на ковид-19 од некои други европски

земји, како што се Италија или Обединетото Кралство. Сепак, таа беше повеќе погодена од вториот бран од просекот на ЕУ, и во однос на случаите, и во однос на смртните случаи по население.²⁶³

На 20 февруари 2020 година, Владата на Република Хрватска го формира Штабот за цивилна заштита на Република Хрватска за да ги координира сите служби во случај на појава на корона-вирус во Република Хрватска. Согласно одредбите од член 21 од Законот за системот за цивилна заштита, Штабот за цивилна заштита е стручно, оперативно и координативно тело за спроведување на мерките и активностите на цивилната заштита во случаи на големи несреќи и непогоди, а се формира при републичко, регионално и локално ниво на самоуправа. Врши задачи поврзани со собирање и обработка на информации за рано предупредување за можност од голема несреќа и катастрофа, го подготвува планот за работа на системот за цивилна заштита на своето подрачје, раководи со одговорот на системот за цивилна заштита, врши задачи за информирање на јавноста и предлага донесување одлука за престанок со спроведувањето на мерките и активностите во системот за цивилна заштита. Владата на Република Хрватска, на предлог на министерот за внатрешни работи, формира и именува Штаб за цивилна заштита на Република Хрватска, којшто го сочинуваат раководители од централните органи на државната управа, оперативните сили на цивилната заштита и други правни лица од особено значење за системот за цивилна заштита на Република Хрватска (член 22).²⁶⁴

Националниот кризен штаб и Кризниот штаб на Министерството за здравство на 25.2.2020 година ја објавија веста дека првиот случај на ковид-19 е потврден во Загреб. На 25-годишен маж кој патувал од Италија му се слошило.²⁶⁵ На 19 март 2020 година, Министерството за здравство ја прогласи пандемијата на ковид-19 за епидемија во цела Хрватска откако беа потврдени 19 позитивни случаи.²⁶⁶ На самиот почеток на пандемијата, главниот град на Хрватска, Загреб, беше погоден од силен земјотрес на 22

²⁶³ Хрватска, Преглед на здравствениот систем, СЗО 2021, апстракт, <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/348070/HiT-23-2-2021-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁶⁴ Kudric.Z, IUS-INFO, 01.04. 2020, <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/41376#sije%C4%8Danj2020> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁶⁵ Hrvatski Zavod Za Javno Zdravstvo, 24. ožujak, 2020, <https://www.hzjz.hr/priopcenja-mediji/covid-19-priopcenje-prvog-slucaja/> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁶⁶ Kudric.Z, IUS-INFO, 01.04.2020, <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/41376#sije%C4%8Danj2020> (пристапено на 27.5.2022 година).

март 2020 година, каде што беа оштетени и некои болници.²⁶⁷ Хрватска е меѓу земјите со најстроги ограничувања и мерки за намалување на инфекцијата со новиот корона-вирус во однос на бројот на заразени лица, покажуваат податоците собрани на Универзитетот во Оксфорд во 2020 година.²⁶⁸

Со цел да им се олесни работата на лекарите и да се заштитат граѓаните од ковид-19, Хрватскиот завод за јавно здравје на 3 април 2020 година воведоа апликација (chatbot) или официјална алатка којашто интерактивно ја информира пошироката јавност за ковид-19.²⁶⁹ На 14 април 2020 година, Министерството за здравство воведоа вештачка интелигенција наречена Андрија како дигитален асистент против корона-вирусот и може да се користи на апликацијата за паметни телефони „Ватсап“. Ова ја олесни комуникацијата меѓу загрижените граѓани и лекарите.²⁷⁰ Националниот штаб за цивилна заштита објави податоци на 26 април 2020 година, дека вкупниот број на заболени во Хрватска е 2016, додека тој ден починале 46 пациенти.²⁷¹ Фазното олеснување на мерките од првиот бран на ковид-19 во Хрватска започна на **3 мај**, кога вкупниот број на заразени на 2 мај беше 2022, а бројот на починати 77.²⁷²

Првата **вакцина** против ковид во Хрватска е дадена на 27 декември 2020 година. Политичката одлука беше дека вакцините од оваа прва, симболична дистрибуција од само 9.750 дози од „Фајзер“ и „Бионтек“ треба да им бидат дадени на оние чии животи вакцината може да ги спаси. Станува збор за сограѓани кои живеат во домови за стари лица, здравствени работници и оние кои се грижат за најстарите сограѓани.“²⁷³ **По една година** од работењето на Штабот за цивилна заштита, не беа сите задоволни од неговата работа. Неконзистентноста на усвојувањето и спроведувањето на мерките во Хрватска

²⁶⁷ D.I, DNEVNIK, 22.ozujka, 2020, <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/snazan-potres-pogodio-zagreb---598537.html> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁶⁸ Veljkovic.S, Vecernji list, 26.03.2020, <https://www.vecernji.hr/vijesti/oxford-hrvatska-ima-najstroze-mjere-u-europi-iza-su-samo-srbija-i-sirija-1389281> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁶⁹ HRVATSKI ZAVOD ZA JAVNO ZDRAVSTVO, 3.travnja 2020, <https://www.hzjz.hr/priopcenja-mediji/omogucena-chatbot-komunikacija-korisnika-i-hrvatskog-zavoda-za-javno-zdravstvo/> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁷⁰ KORONAVIRUS.HR, 14.04.2020, <https://www.koronavirus.hr/andrija-prvi-digitalni-asistent-u-borbi-protiv-koronavirusa-u-hrvatskoj-zivi-na-whatsappu/460> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁷¹ Vecernji list, 25.04.2020, <https://www.vecernji.hr/vijesti/nacionalni-stozer-uskoro-objavljuje-nove-informacije-1397223> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁷² Vecernji list, 03.05.2020, <https://www.vecernji.hr/vijesti/nacionalni-stozer-uskoro-objavljuje-nove-brojke-1399152> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁷³ Vlada Republike Hrvatske, 27.12.2020, <https://vlada.gov.hr/vijesti/u-hrvatskoj-pocelo-cijepljenje-protiv-covid-19-prioritet-su-najugrozenije-i-najizlozenije-osobe/31141> (пристапено на 27.5.2022 година).

предизвика зголемено незадоволство кај граѓаните, додека некои беа толерирани, додека други беа потиснати. Политичкото одлучување беше исклучително присутно и видливо во управувањето со целата пандемија. „Тоа се виде, на пример, кон крајот на пролетта и почетокот на летото минатата година, кога се правеше сè за да се овозможи туристичката сезона, тоа беше политички приоритет, а потоа беа ставени вовтор план некои експертски аргументи и препораки.“²⁷⁴

Според Управата за цивилна заштита при Министерството за внатрешни работи на Република Хрватска, во двете години од епидемијата во Република Хрватска (февруари 2020 – февруари 2022 година), се забележани пет бранана ширење на инфекцијата во развојот на епидемијата:²⁷⁵

Прв бран – март – јуни 2020 година;

Втор бран– август 2020 година – февруари 2021 година;

Трет бран – март – јуни 2021 година.

Четврти бран – август – декември 2021 година.

Петти бран– јануари 2022 година.

Според истиот извор, се бележат најголемиот број заболени и починати во еден ден по бранови, и тоа:

Прв бран – 96 болни и 8 мртви лица;

Втор бран – 4.620 болни и 92 починати лица;

Трет бран – 3.217 пациенти и 52 смртни случаи;

Четврти бран – 7.315 болни и 76 починати лица;

Петти бран – 11.812 пациенти и 66 смртни случаи.

²⁷⁴ Sostarić, T. ALJAZEERA BALKANS, 21 Feb 2021, <https://balkans.aljazeera.net/teme/2021/2/21/epilog-politickog-upliva-u-mjere-mi-kad-hocemo-a-vi-kad-vam-kazemo> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁷⁵ Министерство за внатрешни работи на Република Хрватска, Управа за цивилна заштита, *епидемија на корона вирус во Република Хрватска*, февруари 2022, стр. 8, https://civilna-zastita.gov.hr/UserDocsImages/CIVILNA%20ZA%C5%A0TITA/PDF_ZA%20WEB/Bro%C5%A1ura-COVID2.pdf (пристапено на 27.5.2022 година).

На денот на пишувањето на овој дел од дисертацијата, според официјалните податоци на Хрватскиот завод за јавно здравје заклучно со 24 јули 2022 година, за трите години од постоењето на ковид-19, вкупниот број позитивни лица на вирусот во Хрватска е 1.177.711. Вкупниот број тестирани лица е 5.088.653. Вкупно 595 пациенти се хоспитализирани. Вкупно 13 пациенти се на вентилатори. Вкупниот број починати е 16251.²⁷⁶

The screenshot shows the official website of the Hrvatski Zavod za Javno Zdravstvo (HZJZ-a). The main heading is "COVID-19 – izvješće HZJZ-a". Below it, a table provides the latest data for July 24, 2022. To the right of the table, there is a section for "Povezane objave" (Related publications) listing several COVID-19 related reports and recommendations. The website also includes a search bar and a navigation menu at the top.

Datum	Positivne osobe*	Učinjeni testovi*	Ukupno hospitaliziranih	Ukupno na respiratoru	Svi preminuli*
24.07.2022	1177711	5088653	595	13	16251

*kumulativan broj

Во однос на вакцинацијата во Хрватска на датумот на пишувањето на овој дел од дисертацијата на 3 август 2022 година, бројките се следниве: вкупниот број употребени дози е 5.265.092. Со една доза се вакцинирани вкупно 2.316.510. Со две дози се вакцинирани вкупно 2.042.730. Во последните 24 часа биле вакцинирани 241.²⁷⁷

The screenshot shows the Koronavirus.hr website, which provides real-time statistics on COVID-19 in Croatia. The main section is titled "Cijepljenje" (Vaccination). It displays four key statistics: the total number of doses used (5,265,092), the number of people vaccinated with one dose (2,316,510), the number of people vaccinated with two doses (2,042,730), and the number of people vaccinated in the last 24 hours (241). The website also includes a search bar and a navigation menu at the top.

Broj utrošenih doza:	Cijepljeni s jednom dozom:	Cijepljeni s dvije doze:	Cijepljeni u posljednjih 24 sata:
5.265.092	2.316.510	2.042.730	241

²⁷⁶ HRVATSKI ZAVOD ZA JAVNO ZDRAVSTVO, 24.juli 2022, <https://www.hzjz.hr/aktualnosti/covid-19-izvjesce-hzjz-a/> (пристапено на 3.8.2022 година).

²⁷⁷ KORONAVIRUS.HR, 3. avgust 2022, <https://www.koronavirus.hr/> (пристапено на 3.8.2022 година).

6.6. Образованието во Хрватска за време на пандемијата на ковид-19

По средбата на Националниот штаб со премиерот Андреј Пленковиќ во Бански Двори на 13 март 2020 година, тој ја информира јавноста дека образованието ќе биде прекинато на две недели. „Наставниците доаѓаат на училиште од понеделник. Наставата ќе биде прекината на две недели. Децата чии родители не можат да се грижат за нив ќе можат да доаѓаат на училиште. Што се однесува до градинката, режимот е ист. Одлуката ја носат единиците на локалната самоуправа. Што се однесува до факултетите, состојбата е иста како со основните и средните училишта. Дел од семејството може да обезбеди грижа за децата. Училиштата ќе работат за оние кои немаат каде да ги чуваат децата. Родителите можат да го носат своето дете на училиште“.²⁷⁸

Со оглед на тоа што поради ширењето на епидемијата на корона-вирус, училиштата беа затворени две недели, Министерството за наука и образование организира настава преку виртуелни училници и телевизиски канали, односно третата програма на ХРТ. Веќе првиот ден, системот KARNET беше под кибернапад.²⁷⁹ Хрватската академска и истражувачка мрежа KARNET е јавна институција којашто работи во рамките на Министерството за наука и образование во областа на информатичката и комуникациската технологија и нејзината примена во образованието.

На крајот на мај, поради подобрата епидемиолошка состојба, учениците се вратија на училиште со строго почитување на епидемиолошките мерки, а каде што беше потребно се користеше комбиниран наставен модел (физичко и присуство на далечина).²⁸⁰ По препорака на Хрватскиот институт за јавно здравје (ХЗЈЗ) и Министерството за наука и образование (МЗО), наставата на факултетите се нормализира на крајот на мај 2021 година.²⁸¹

Како влијаеше пандемијата на корона-вирус врз животите на учениците во Хрватска, кои аспекти од животот на децата и младите ги погоди особено, како учениците и

²⁷⁸ Suvalic.M, Vecernji list, 13.03.2020, <https://www.vecernji.hr/vijesti/plenkovic-hrvatska-i-svijet-u-ratu-su-protiv-virusa-i-panike-1385524> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁷⁹ Snidaric.M, Arslani.M, 24Sata, 16.03.2020, <https://www.24sata.hr/news/novi-problemi-hakeri-napali-online-nastavu-u-hrvatskoj-681284> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁸⁰ Narod, 22.svibnja 2020, <https://narod.hr/hrvatska/u-otvorenom-rasprava-o-nejasnim-preporukama-ministarstva-obrazovanje-ucenici-moraju-u-skolu-ali> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁸¹ INDEX, Hina, 28.svibnja 2021, <https://www.index.hr/vijesti/clanak/hzjz-nastava-na-fakultetima-vraca-se-u-normalu/2279470.aspx> (пристапено на 27.5.2022 година).

наставниците го оценуваат влијанието на епидемиолошките мерки во училиштата врз наставата, како влијаеја промените во наставата и организацијата на училиштето врзучењето, како ја споредуваат учениците наставата во училница и учењето од далечина, како ги проценуваат наставниците образовните придобивки и образовните загуби на учениците од почетокот на пандемијата, како гледа образовниот персонал на психолошката и емоционалната состојба на учениците, дали образовниот кадар е задоволен од владината поддршка, дали училишната работа станала понапорна за време на пандемијата, дали училиштата се подготвени за новиот бран, се дел од тематските целини вклучени во проектот „Национално следење на ефектите од пандемијата на ковид-19 и земјотресот врз образовниот систем во Хрватска“. Истражувањето е спроведено во периодот од мај до јуни 2021 година во 161 средно и основно училиште на над 27.000 ученици, 417 стручни соработници и 4.796 наставници. Проектот беше финансиран од Министерството за наука и образование со 280.000 куни (околу 37.000 евра, заб. на авторот). Главниот резултат на истражувањето е дека училиштата нужно мора да останат отворени бидејќи пандемијата негативно се одрази на огромното мнозинство ученици, на нивната мотивација и ментално здравје.²⁸²

Хрватска повторно беше избрана, по трет пат за Светската здравствена организација, да го претстави својот модел и истражување за влијанието на пандемијата врз образовниот систем. Благодарение на изборот меѓу три модели во зависност од епидемиолошката состојба (А – настава во училиште, Б – мешан модел, В– онлајннастава), хрватските ученици и покрај пандемијата во голема мера ги следеа часовите во училиштата. Дури 98% од наставата се одвиваше во живо, а училиштата имаа најголем број завршни студенти, 90% од нив. Учениците поминувале 85% од предметната настава на училиште, додека средношколците поминувале помалку време на училишните часови, 71%. Што се однесува до овогодишната (2021, заб. на авторот) државна матура, таа се спроведуваше редовно, согласно важечките епидемиолошки мерки.²⁸³ Хрватска учествуваше на состанокот на Советот на Европската Унија за конкурентност (истражување и простор), којшто се одржа во Луксембург во 2022 година. На средбата министрите ги усвоија

²⁸² B.A, HRT/Hina, 25.08.2021, <https://vijesti.hrt.hr/hrvatska/jokic-predstavlja-rezultate-istrazivanja-ucinaka-pandemije-i-potresa-na-skolstvo-2749494> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁸³ Republika Hrvatska, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 02.07.2021, <https://mzo.gov.hr/vijesti/hrvatski-model-po-treci-put-prezentiran-na-sastanku-who-ao-obrazovanju-u-uvjetima-pandemije/4431> (пристапено на 27.5.2022 година).

заклучоците за европските мисии, заклучоците за принципите и вредностите на меѓународната соработка во истражувањето и иновациите, заклучоците за евалуација на истражувањето и спроведувањето на отворената наука и одржаа политичка дебата на тема поддршка на младите истражувачи во кризни времиња.²⁸⁴

Министерот за наука и образование ја усвои Програмата за доделување државни грантови за проекти коишто докажуваат иновативни концепти. Повикот за „Докажување иновативен концепт“ предвидува доделување грантови на микро, мали и средни претпријатија и научни организации, за кофинансирање преткомерцијални активности во почетната фаза на развој на нови производи, услуги и технолошки процеси, а со цел да се утврди потенцијалот за комерцијализација, насочување на понатамошен развој и инвестиции за намалување на ризикот.²⁸⁵

6.7. Безбедносниот систем на Република Хрватска за време на пандемијата на ковид-19

Хрватската полиција и покрај пандемијатана ковид-19 во 2020 година, со значителни напори, продолжи систематски да ги развива и да ги подобрува сопствените капацитети со цел да ги спречи и да се справи со сите форми на криминал што е можно поефективно и да им обезбеди на граѓаните чувство на сигурност. Во 2020 година по сите прописи се утврдени 65.554 прекршоци, од кои 17.006 се прекршоци против јавниот ред и мир или повеќе за 7,7 отсто од 2019 година. Истовремено, прекршоците од Законот за прекршоци против јавниот ред и мир сочинуваат 25,9%, според другите закони 73,6% од вкупниот број прекршоци, а според решенијата на органите на локалната самоуправа 0,5%.

Во вкупниот број преземени дејствија на полицијата за прекршоци против јавниот ред и мир во 2020 година преовладува поднесувањето обвиненија со 10.564 или 62,1%. Од 17.006 прекршоци согласно Законот за прекршоци против јавниот ред и мир, најголемиот дел од нив се сторени на улица, плоштади и слични отворени простори (11.698 или 68,8% од сите прекршоци од овој закон). Најчесто делата се сторени со тепачка, расправија, викање и грубо однесување (8.896 или 51,4%), уживање во пијанство и опојни дроги на

²⁸⁴ REPUBLIC OF CROATIA, Ministry of Science and Education, 13.06.2022, <https://mzo.gov.hr/news/minister-fuchs-attended-the-meeting-of-the-council-of-ministers-for-competitiveness-compet-in-luxembourg/4969> (пристапено на 15.6.2022 година).

²⁸⁵ REPUBLIKA HRVATSKA, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 29.07.2022, <https://mzo.gov.hr/vijesti/drzavne-potpore-za-istrazivanje-razvoj-i-inovacije-5016/5016> (пристапено на 1.8.2022 година).

јавно место (3.210 или 18,5%) и омаловажување или навредување полицајци (1.708% или 9,9%)). Во текот на 2020 година се одржани 9.505 јавни состаноци. На 35 јавни собири е нарушен јавниот ред и мир. Приведени се 382 лица, а поради неред се поднесени 34 кривични пријави и 299 обвиненија.

Во Република Хрватска, полицијата годишно бележи околу 100.000 кривични дела, коишто вклучуваат кривични дела што се гонат по службена должност, дела за кои немало предлог и кривични дела што се гонат од приватно обвинителство. Во полиција се пријавени околу 75.000 кривични дела, а во околу 25.000 случаи полицијата со своите мерки, дејствија и активности утврдува постоење на кривично дело. Во текот на 2020 година во Република Хрватска се пријавени вкупно 53.082 кривични дела, односно за 5,2% помалку кривични дела во однос на 2019 година кога биле пријавени 55.994 кривични дела. Следува структурата на евидентирани кривични дела коишто се гонат по службена должност во Република Хрватска во 2020 година:

ЕКОНОМСКИ КРИМИНАЛ И КОРУПЦИЈА – Пријавени се 4.532 кривични дела, што претставува зголемување од 9,5% во однос на претходната година и сочинува 8,73% од вкупниот криминал. **ОРГАНИЗИРАН КРИМИНАЛ** – Пријавени се 2.173 кривични дела, што претставува зголемување од 6,3% во однос на претходната година и сочинува 4,19% од вкупниот криминал. **КРИВИЧНИ ДЕЛА ДРОГА** – Пријавени се 2.645 кривични дела, што претставува намалување од 7,9% во однос на претходната година и учество од 5,10% во вкупниот криминал. **ОПШТ КРИМИНАЛИТЕТ** – Пријавени се 41.254 кривични дела, што претставува намалување од 3,3% во однос на претходната година и сочинува 79,48% од вкупната стапка на криминал. Пријавените кривични дела против деца и семејства се зголемени за 15,1%. Кривичните дела извршени од малолетници се намалени за 17,5% во однос на претходната година.

Во 2020 година се евидентирани 2.173 кривични дела од организиран криминал (2.044 во 2019 година), а ги извршиле 1.503 лица (1.639 во 2019 година). Материјалната штета предизвикана од овие кривични дела е проценета на 47.684.782 куни (79.647.742 куни во 2019 година). Ова е и најголемиот број пријавени кривични дела од овој тип во изминатиот петгодишен период. Во 2020 година се пријавени за 31,5% помалку кривични дела на корупција, како и за 38,2% помалку сторители на наведените кривични дела во

однос на 2019 година кога се пријавени 785 кривични дела корупција, додека во 2020 година биле пријавени 538 кривични дела корупција. За намалувањето на бројот на кривичните дела секако придонесоа околностите поврзани со воведувањето рестрикции поради пандемијата на ковид-19, пред сè значително намалување на деловната активност. Во контекст на имотните деликти, особено се интересни трендовите кај кривичните дела разбојништво, од коишто во 2020 година има 521 кривично дело, или за 149 помалку кривични дела во однос на 2019 година, што претставува намалување за 22,2% во извршувањето на наведените кривични дела. Напади врз полициски службеници се случуваат во одредени околности при извршувањето на нивните професионални должности. Иако полициските службеници постапувале законски и во согласност со тактичките правила, во 2020 година се забележани 83 напади врз полицајци, што е помалку за 8,4% од 2019 година кога имало 90 напади.²⁸⁶

Телевизијата РТЛ во својата емисија „Потрага“ објави ексклузивна снимка од хрватската полиција како тепа мигранти со палки и се изживува со нив. На снимката се гледа како маскирани лица со така наречени фантомки ги удираат бегалците, кои испуштаат извици на болка и насилно ги насочуваат преку Корана од територијата на Хрватска кон територијата на Босна и Херцеговина.²⁸⁷ Порталот „Индекс“ дошол до официјален документ на полицијата во 2022 година во кој е издадена наредба, односно како што пишува во насловот „обврски и насоки за полициски службеници“ коишто заменик-командирот на граничната полициска станица Бајаково им ги испратил на своите подредени на 15 октомври минатата година. Документот главно се занимава со третманот на мигрантите и може да се чита како наредба до полицијата да ги турка илегалните мигранти преку граница во правец на Србија.²⁸⁸

Хрватското правосудство— Министерството за правда на 17 март 2020 година донесе општи препораки коишто се применуваат за време на епидемијата на корона-вирусот со цел да се заштити здравјето на сите вработени во правосудните органи и странките. Тие

²⁸⁶ Влада на Република Хрватска, *Извештај за полициската работа во 2020 година*, Загреб, 23 јуни 2021 година, стр.:10,15,25,26,33,37,52,53,114 https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2021-06-24/134504/IZVJ_RAD_POLICIJE_2020.pdf (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁸⁷ Derifaj.D, Vidovic.K, Danas, 06.10.2021, [VIDEO Potraga u posjedu ekskluzivnih snimki: Izjavljavaju se na migrantima, mlate ih palicama i tjeraju iz Hrvatske \(danah.hr\)](https://www.danas.hr/videopotraga-u-posjedu-ekskluzivnih-snimki-izjavljavaju-se-na-migrantima-mlate-ih-palicama-i-tjeraju-iz-hrvatske) (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁸⁸ Matijanic.V, INDEX, 07.veljace, 2022, [Objavljujemo naredbu policajcima o tjeranju migranata: "Pazite da vas ne snime" - Index.hr](https://www.index.hr/vijesti/clanak/objavljujemo-naredbu-policijcima-o-tjeranju-migranata-pazite-da-vas-ne-snime-1144444) (пристапено на 27.5.2022 година).

опфаќаат продолжување на работата на правосудните органи и спроведување итни постапки и дејствија со соодветна безбедносна контрола, одложување на рочиштата и други неитни дејствија за 14 дена. Исто така, на вработените им е дозволено да работат од дома на работни места каде што е можно, а се препорачува електронска комуникација во работата со странките и сите учесници во постапката секаде каде што е можно.

Со измените на Законот за парничната постапка (ЗПП) од 2019 година се вовеле можност за далечинско рочиште, со употреба на соодветни аудиовизуелни уреди, како и изведување поединечни докази (чл. 115, став 3, ЗПП), коишто всушност овозможува користење видео-конференции во граѓанска постапка пред хрватските судови. Сомнително е колку ова правило досега се применуваше во практиката. Затоа, од објективен и правен аспект, не би имало правни пречки за одржување на рочиштата во граѓанска постапка со употреба на аудиовизуелни уреди, туку само прашање на организација, желба и волја да се организира таков процес. Секако, се чини дека е пресудно речиси целосното отсуство на искуство (образование) во користењето на аудиовизуелните уреди во судските спорови.

Сложената ситуација во која се најде хрватското правосудство на почетокот на епидемијата на ковид-19 дополнително се искомплицира со големиот земјотрес што се случи во Загреб на 22 март, при што беа оштетени бројни објекти на судските и кривичните власти. Најтешко погодени од земјотресот беа Жупанискиот суд во Загреб, Стопанскиот суд во Загреб и Државното правобранителство на Република Хрватска.²⁸⁹ Кога епидемиолошката состојба се влоши во ноември 2020 година, Врховниот суд на Република Хрватска им даде упатства на првостепените и второстепените судови како да ја организираат својата работа за да се спречи ширењето на вирусот. Во зависност од ситуацијата, судовите располагаа со два модела, А или Б.²⁹⁰ Во Хрватска, од воведувањето на обврската за носење маски во затворени простории, којашто беше воведена пред малку повеќе од една година, парична казна од 500 куни (околу 66евра, заб. на авторот) мораа да платат нешто помалку од 1500 луѓе. Двојно повеќе луѓе беа предупредени дека не носат

²⁸⁹ Maganic.A, Informator 6622, 10.04.2020, <https://informator.hr/strucni-clanci/utjecaj-epidemije-bolesti-covid-19-na-sudske-postupke> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁹⁰ REPUBLIKA HRVATSKA Vrhovni Sud Republike Hrvatske, Broj:SU-IV-315/2020-1,Zagreb, 2 studenoga 2020, UPUTU [STajništvo-20110309420 \(vsrh.hr\)](https://vsrh.hr) (пристапено на 27.5.2022 година).

маска.²⁹¹ На 1 јануари 2020 година, Република Хрватска го презеде претседавањето со Советот на Европската Унија од Финска и со тоа го започна своето прво претседавање со Советот на ЕУ. Претседавањето се заснова на ротација на земјитечленки според однапред утврден распоред и секоја држава има шестмесечно претседавање. Во овој временски период, државата претседавачка се обидува да ги постигне претпоставените и/или самонаметнати цели. На самиот почеток на хрватското претседателство со Советот на ЕУ, развојот на ситуацијата поврзана со пандемијата на ковид-19, како и тешкотиите што ќе ги донесе таа во секојдневниот живот и работа, не можеа да се предвидат. Тоа неминовно се одрази на динамиката на настаните и на остварувањето на целите поставени на почетокот на претседателството. Независно од многу предизвикувачки услови, хрватското претседателство успеа да се приспособи на новите услови, како во однос на начинот на работа (формат на видео-конференција), така и во однос на содржината, којашто донекаде се приспособи на предизвиците што ги носи пандемијата на ковид-19.

Најважната средба за време на хрватското претседателство се одржа во Ровињ на 5 и 6 март 2020 година, со присуство на високи претставници за правда и внатрешни работи на ЕУ и САД. Со дводневната средба претседаваа државната секретарка на Министерството за внатрешни работи, Терезија Грас, и помошник-министерот за правда, Иван Црнчец. Во делот на правдата, акцентот е ставен на спроведувањето на постоечките договори за судска соработка меѓу ЕУ и САД, вештачката интелигенција, правдата во кибер просторот и отпорноста на изборните системи. Одржаните видеоконференции се: Ден на заштитата на податоците 2020: Соочување со новите предизвици; Ден на ЕУ за борба против неказнивоста за геноцид, злосторства против човештвото и воени злосторства; Само Европа – Зајакнување на владеењето на правото и човековите права во Европа; Генерално собрание на Европската мрежа за едукација на судии; Европска конференција за корпоративно управување; Еднаквост 2020 година.²⁹²

Армијата на Хрватска– Со цел да се придонесе за спречување на натамошното ширење на корона-вирусот, во текот на 2020 година беа откажани одредени активности за обука и

²⁹¹ Poslovni, 13. prosinac, 2021, <https://www.poslovni.hr/hrvatska/zbog-nenosnja-maske-kaznu-od-500-kuna-platilo-gotovo-1500-ljudi-4316702> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁹² REPUBLIKA HRVATSKA, Ministarstvo pravosuđa i uprave, 01.07.2020, <https://mpu.gov.hr/vijesti/aktivnosti-ministarstva-pravosudja-za-vrijeme-hrvatskog-predsjedanja-vijecem-europske-unije/22029> (пристапено на 27.5.2022 година).

вежбање. И покрај наведеното, во ниту еден момент не беше доведено во прашање извршувањето на основната мисија на хрватската армија, заштитата на суверенитетот и независноста на Република Хрватска и одбраната на нејзиниот територијален интегритет. Хрватските војници беа подготвени да ги извршуваат задачите дефинирани со Уставот. Хрватската армија во 2020 година уште еднаш покажа дека е секогаш во служба на граѓаните. Како компонента на системот за домашна безбедност придонесува за успешно спроведување на сезоната на пожари. За време на пандемијата на корона-вирусот, ги стави на располагање сите расположливи капацитети за помош на здравството и населението. Разорните земјотреси што го погодија Загреб и неговата околина го покажаа единственото дејствување на државните органи, здруженијата и поединците коишто му даваа помош на населението во подрачјето погодено од земјотресот. Хрватската војска беше меѓу првите институции коишто почнаа да ги расчистуваат улиците по земјотресот и продолжија да им помагаат на другите во одговорот на кризата.

Република Хрватска го докажа својот кредибилитет и посветеност во рамките на НАТО во текот на 2020 година со учество во операции, мисии и активности за поддршка на мирот низ светот. По седумнаесет години придонес за градење мир и помагање на авганистанските безбедносни и одбранбени сили, хрватската армија се повлече од Авганистан во 2020 година и го зголеми своето учество во операцијата за поддршка на мирот во Косово во текот на 2021 година. Покрај пандемијата на корона-вирус и земјотресот, првите шест месеци од 2020 година ги одбележа и претседавањето на Република Хрватска со Советот на Европската Унија. Акцентот на претседателството беше ставен на спроведувањето, консолидацијата и обезбедувањето кохерентност на започнатите одбранбени иницијативи, зајакнувањето на соработката меѓу Европската Унија и НАТО, развојот на истражувачката и индустриската димензија и зајакнувањето на напорите на Европската Унија во областа на Југоисточна Европа во областа на безбедноста и одбраната.²⁹³

Припадниците на хрватската армија од почетокот на пандемијата на корона-вирусот активно им помагаат на цивилните институции и на граѓаните на Хрватска, а од март до октомври поставија 51 шатор во здравствените установи за сместување пациенти или за

²⁹³Влада на Република Хрватска, Годишен извештај за одбраната за 2020 година . Загреб, август 2021 година, стр: 2, https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2021-08-20/095902/IZVJ_OBRANA_2020.pdf (пристапено на 27.5.2022 година).

тријажа. Во изградбата на експедициски кампови и подигањето шатори учествуваа 221 член на баталјонот за општа логистичка поддршка на командата за теренска поддршка на воена опрема.²⁹⁴ Министерството за одбрана потврди дека за 2020 година се планирани вкупно 53 воени вежби, од кои 16 државни и 37 меѓународни, но поради состојбата со ковид-19, до крајот на годината се одржани вкупно 5 државни и 5 меѓународни вежби.²⁹⁵

6.8. Односите меѓу Хрватска и Србија за време на пандемијата на ковид-19

Односите меѓу двете земји беа релативно добри до доаѓањето на власт во Србија на Српската напредна партија. По објавувањето на Националната безбедносна стратегија за 2019 година во Србија и кованицата „српски свет“, односите се влошуваат. По руската агресија во Украина, работите стануваат уште покомплицирани, имајќи предвид дека двете земји имаат различни надворешно политички приоритети. Во текот на 2022 година, тие односи го достигнаа својот врв. Хрватската академија на науките и уметностите (ХАЗУ) неодамна објави документ за „заштита на хрватските национални интереси при преговорите со Босна и Херцеговина, Црна Гора и Србија за нивниот влез во ЕУ“, а загребските медиуми наведуваат дека овој документ му е испратен на претседателот во февруари и на премиерот на Хрватска и на претседателот на парламентот. Во делот од документот ХАЗУ којшто се однесува на Србија, се наведува дека Србија треба да престане да поттикнува непријателство кон Хрватска и прогонот на хрватските граѓани, притоа да се откаже од големо српската пропаганда. Да се направи разграничување со Србија на Дунав и итно враќање на хрватската катастарска територија и Шаренградска Ада под суверенитет на Хрватска.

Потребно е, смета ХАЗУ, да се актуализира почитувањето на обврските преземени од потпишаните договори и договори, како што е заштитата на реципрочните права на хрватското малцинство и да им се обезбеди на Хрватите во Србија слободно политичко и културно организирање и акција на исто ниво на кое Хрватска му дозволува на српското малцинство. Исто така, се очекува Србија, меѓу другото, да ја врати документацијата земена од болницата во Вуковар, како и „да ги открие сите места на егзекуција на

²⁹⁴ I.Z, HRT, Hina, 21.10.2020, <https://vijesti.hrt.hr/hrvatska/hrvatska-vojska-postavila-51-sator-kod-zdravstvenih-ustanova-715931> (пристапено на 27.5.2022 година).

²⁹⁵ OBRIS.ORG, Obrana i Sigurnost, 19.02.2021, <https://obris.org/hrvatska/covid-19-desetkovao-vojne-vjezbe-os-rh-u-2020/> (пристапено на 27.5.2022 година).

Хрватите за време на агресијата врз Хрватска и имињата на убиените“, притоа дозволувајќи им достоинствено да погреб. Србија треба да ја признае агресијата врз Хрватска, пред сè со плаќање на штетата направена во кампањата против Хрватска, се наведува во документот за Србија.

Српската академија на науките и уметностите (САНУ) реагира на документот на Хрватската академија на науките и уметностите (ХАЗУ), нарекувајќи го тој документ „поттикнувачки политички памфлет“ и рече дека нема да влезе во „девалвираниот простор на репликите“. Во соопштението потпишано од Извршниот одбор на САНУ, се нагласува дека „и покрај нивното искуство“, членовите на САНУ биле „затечени од примитивниот глас на омраза“ во документот на ХАЗУ. „Без илузии дека некој од оние во меѓународната заедница кои неуморно нè учеа за нови цивилизациски вредности ќе проговори за овој поттикнувачки политички памфлет, ние самите, токму од почит кон сите жртви на „логорите на смртта“, нема да влеземе во обезвреднуваниот простор на реплики со оние кои бесрамно го користат терминот „мит на Јасеновац“. Но, добро е и корисно да се знае што мислат!“, изјавија од Извршниот одбор на САНУ.²⁹⁶

Српскиот претседател Александар Вучиќ сакал приватно да ги посети Јасеновац и Пакрац во 2022 година, но хрватските власти не му дозволиле да влезе. „Без официјално известување до хрватските власти, без координација со Амбасадата, Вучиќ сакал да ја премине границата од Босна и Херцеговина, односно нејзиниот ентитет Република Српска, и да дојде во Јасеновац околу 11 часот, а потоа во Пакрац околу 14 часот. Овде, според Владата, очигледно била намерата да се испровоцира хрватската страна во пресрет на годишнината од невремето, а потоа српскиот претседател да се претстави како жртва во својата земја бидејќи Хрватите не му дозволиле да влезе во земјата, а притоа не почитувал никаков протокол, сакал сè да прави без процедури и правила за дипломатски односи. „Сакаше со своите ТВ екипи да ја помине хрватската граница и овде да прави што сака. Ние сме независна земја, членка на ЕУ и НАТО и тој не може овде да прави што сака. Политиката на „српскиот свет“ нема да му успее во Хрватска“, јасен беше соговорникот

²⁹⁶ Danas, FoNet, 23.05.2022, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/sanu-primitivni-ton-mrznje-u-objavi-hrvatske-akademije-2/> (пристапено на 27.5.2022 година).

од Бански Двор.²⁹⁷ Атмосферата на нетрпеливост во хрватско-српските односи секогаш го достигнува својот максимум секоја година на 5 август, кога Хрватска ја слави воената операција „Бура“. Хрватска и оваа година ја прослави 27-годишнината од „Бура“ во Книн како Ден на победата и татковинската благодарност и Ден на борците. На двете страни беа дадени остри изјави на државниот врв.²⁹⁸

Еден ден пред хрватската прослава на 4 август, на денот кога започна воената операција „Бура“ во Србија, во Нови Сад се одржа централна манифестација посветена на споменот на сите маченици и прогонети Срби по повод 27-годишнината од „Бура“ со присуство на највисокиот државен и верски врв на Србија и српски државници од Босна и Херцеговина. Акцијата „Бура“ започна на 4 август 1995 година со офанзивата на хрватската војска и полиција и единиците на Хрватскиот совет за одбрана на територијата на тогашната Република Српска Краина, односно Банија, Кордун, Лика и Северна Далмација. И покрај тоа што областа е под заштита на Обединетите нации, повеќе од 250.000 Срби од Хрватска пристигнаа во Србија од својата татковина во колони автомобили, камиони и трактори. Акцијата официјално траеше четири дена и заврши со падот на српска Краина и воспоставување на хрватската контрола врз таа територија.²⁹⁹

Во Хрватска, со децении трае систематска кампања на дискриминација и дехуманизација на Србите и српската култура, со цел целосно да се избрише и српската заедница и српското наследство. Овој процес се одвива на сите нивоа на хрватската држава и општество. Настаните во изминатата година се слични на настаните од претходните години. Индикативно е отсуството на каква било меѓународна реакција и интерес за правата и положбата на српската заедница. Анте Пркачин, член на една од најсилните хрватски партии, Татковинското движење, во Парламентот ја обвини Српската православна црква (СПЦ) дека е „најподмолниот и најупорниот непријател на хрватскиот народ во последните 100 години“. Ако овој тренд продолжи, а има големи шанси да продолжи, сигурно е дека во следните неколку децении Србите ќе исчезнат од територијата на Хрватска. За разлика од политиката на Хрватска кон Србите, којашто е

²⁹⁷ Penic.G, Jutarnji list, 17.srpanj 2022, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/vucic-danas-planirao-privatno-doci-u-jasenovac-i-izazvati-kaos-izvor-iz-vlade-to-mu-nece-proci-15223468> (пристапено на 20.7.2022 година).

²⁹⁸ I.BaTportal, Hina, 05.08.2022, <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/medved-srbija-se-treba-suociti-sa-svojom-ulogom-u-proslosti-foto-20220805> (пристапено на 8.8.2022 година).

²⁹⁹ Petkovic.G, Nova.rs, 04 avg 2022, <https://nova.rs/vesti/politika/pocelo-obelevavanje-oluje-u-novom-sadu-srbija-se-seca-stradalih-i-prognanih/> (пристапено на 8.8.2022 година).

многу очигледна, агресивна и конзистентна, се чини дека нема реципрочен одговор од српската страна. Факт е дека и по речиси три децении од избувнувањето на сепаратистичката војна во Хрватска, којашто заврши со егзодусот на Србите, Србија нема јасно дефинирана цел кога станува збор за заштитата на правата на српскиот народ во Хрватска. И Србија треба посериозно да анализира и да реагира на хрватската политика во регионот, којашто речиси секогаш е насочена против Србите.³⁰⁰

И покрај жестоките политички несогласувања во хрватско-српските односи во времето на пандемијата на ковид-19, економијата е таа што ја претставува врската на соработката. Размената на стоки меѓу Србија и Хрватска во 2021 година изнесува 1.337 милијарди евра, што претставува зголемување за 268,3 милиони евра, или за околу 25 отсто повеќе во однос на 2020 година, соопшти Стопанската комора на Србија.³⁰¹

7. Република Босна и Херцеговина за време на пандемијата на ковид-19

7.1. Стратегија за национална безбедност на Република Босна и Херцеговина

Десет години по потпишувањето на Дејтонскиот договор, Босна и Херцеговина (БиХ) ја усвои првата и досега единствена Национална стратегија под името „Безбедносна политикана Босна и Херцеговина“ (во натамошниот текст: Стратегијата) во 2006 година. Врз основа на член 12, став 1, точка о) од Законот за одбрана на Босна и Херцеговина („Службен весник на Босна и Херцеговина“, број: 88/05), Претседателството на Босна и Херцеговина на 85-тата седница одржана на 8 февруари 2006 година ја донесе Стратегијата.

Стратегијата во внатрешниот план ги утврди следниве предизвици за мирот и стабилноста на БиХ, коишто се поврзани со моменталната ситуација во БиХ во времето на пишувањето на овој дел од дисертацијата: преостанати политички непријателства, коишто настанаа како резултат на војната од 1992 до 1995 година, мотивирани од елементи коишто се залагаат за различни форми на националистички екстремизам; нецелосно спроведување на

³⁰⁰ Клуб Напредни, *Извештај за политичките права на српскиот народ во регионот*, 2020/2021 година. Белград, 2021 година, стр. 68-97, <http://www.napredniklub.org/najnovije-13-izvestaj-o-politickim-pravima-srpskog-naroda-u-regionu-pdf/> (пристапено на 27.5.2022 година).

³⁰¹ Nova Ekonomija, 09.05.2022, <https://novaekonomija.rs/vesti-iz-zemlje/rast-razmene-srbije-i-hrvatske-traze-se-jednostavnije-carinske-procedure> (пристапено на 27.5.2022 година).

Дејтонскиот мировен договор; голем број нагазни мини и неексплодирани мини-експлозивни направи на територијата на целата држава, коишто претставуваат физичка опасност за граѓаните и пречка за развојот на земјоделството, туризмот и странските инвестиции.

Крајната цел на Стратегијата е Босна и Херцеговина во блиска иднина да достигне ниво на самоодржлив мир и социјална стабилност, што ќе овозможи повлекување на мисијата на меѓународните сили од Босна и Херцеговина и натамошен сеопфатен просперитет на земјата. Надворешно политичките цели на БиХ во Стратегијата се: членство на БиХ во НАТО и во Европската Унија.³⁰² Процесот на приклучување кон воената алијанса на НАТО е процес што Босна и Херцеговина го води од 2006 година, кога ја потпиша програмата Партнерство за мир. Во моментот Босна и Херцеговина има силна соработка со НАТО³⁰³ во сите области, но сè уште не е полноправна членка на оваа организација поради несогласувањето на Република Српска.³⁰⁴

ЕУ ја утврди својата стратегија кон Босна и Херцеговина во заклучоците на Европскиот совет од март 2011 година и последователните заклучоци коишто го потврдуваат тоа. Од септември 2011 година, тие го зајакнаа и го зголемија присуството на ЕУ во земјата со здружување на силите на Европската комисија, Службата за надворешни работи на ЕУ во Канцеларијата на специјалниот претставник на ЕУ. Воените сили на ЕУ, ЕУФОР/ АЛТЕА, сè уште се присутни во Босна и Херцеговина.³⁰⁵ На 15 февруари 2016 година, Босна и Херцеговина поднесе барање за членство во Европската Унија.³⁰⁶ Шест години по барањето сè уште не е полноправна членка, односно сè уште не ги отворила преговорите за кандидатски статус.

³⁰² Bosna i Hercegovina, Predsjedništvo, *SIGURNOSNA POLITIKA BOSNE I HERCEGOVINE*, Sarajevo, februar, 2006, http://www.mod.gov.ba/slike2014/02.28.20_1_Sigurnosna%20politika%20BiH.pdf стр.5, 6, 11, 18. (пристапено на 28.5.2022 година).

³⁰³ NORTH ATLANTIC TREATY ORGANIZATION (NATO), *Relations with Bosnia and Herzegovina*, Last updated 27 jun, 2023, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49127.htm (пристапено на 28.5.2022 година).

³⁰⁴ AlJazeera Balkans, BiH, 05 Aug, 2022, <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2022/8/5/dodik-rasporedjivanje-misije-nato-a-u-bih-bila-bi-okupacija> (пристапено на 28.5.2022 година).

³⁰⁵ Delegation of the European Union to Bosnia and Herzegovina & European Union Special Representative in Bosnia and Herzegovina, http://europa.ba/?page_id=459 (пристапено на 28.5.2022 година).

³⁰⁶ Delegation of the European Union to Bosnia and Herzegovina & European Union Special Representative in Bosnia and Herzegovina, http://europa.ba/?page_id=499 (пристапено на 28.5.2022 година).

Поради сложеноста на политичкиот систем на Босна и Херцеговина, потоа внатрешните превирања на етничка основа, агресивниот пристап на Србија и Хрватска кон внатрешната ситуација на БиХ и промената на глобалното опкружување со агресијата на Русија во Украина, тешко дека БиХ ќе донесе друга стратегија, бидејќи националните интереси, особено меѓу двата ентитета и трите дијаметрално спротивни конститутивни народи. Најдобар показател за тоа е дека од носењето на првата стратегија поминаа 16 години, а втората не е на повидок. Во времето кога беше донесена првата стратегија, глобалното и регионалното опкружување беше поповолно од сегашното.

Споредбената анализа на националните стратегии на Србија и Босна и Херцеговина покажува дека постојат значителни разлики меѓу двете земји во нивното спроведување. Од 2000 година Србија усвои две стратегии, последната во 2019 година и практично ги остварува своите цели во внатрешното и надворешното опкружување. Босна и Херцеговина досега има усвоено само една стратегија и има тешкотии во остварувањето на своите национални интереси и во внатрешната и во надворешната политика поради фрагментацијата и политичката организација на земјата како резултат на војната 1992 – 1995 година. Сличностите меѓу двете стратегии може да се видат и во утврдувањето на националните интереси и ризици, односно заканите за двете земји како резултат на влијанието на историските и сегашните фактори.

7.2. Политичкиот систем на Босна и Херцеговина за време на пандемијата на ковид-19

Босна и Херцеговина се одвои од поранешна СФРЈ во 1992 година кога се одржа референдум и со тоа доби меѓународно признание, по што избувнаа воени конфликти, а во 1995 година во Дејтон (САД) војната заврши со потпис на нејзините два соседи Србија и Хрватска. Врз основа на резултатите од Дејтон, Босна и Херцеговина денес е тип на сложена држава. Се состои од два ентитета, Федерацијата на Босна и Херцеговина, која што е децентрализирана и има 10 кантони, Република Српска, која е централизирана, и областа Брчко, која не му припаѓа на ниту еден ентитет и е под јурисдикција на Босна и Херцеговина. Согласно член IV од Уставот на БиХ, највисокото законодавно тело на Босна и Херцеговина е Парламентарното собрание (ПС) на БиХ. Се состои од Претставничкиот дом и Домот на народите. Сите законодавни одлуки се усвоени од двата дома на ПС БиХ. Претседателството на Босна и Херцеговина е колективен шеф на

државата. Претседателството се состои од три члена, по еден од секоја конститутивна нација, коишто се менуваат на позицијата претседател на Претседателството на секои осум месеци. Советот на министри на Босна и Херцеговина е највисоката извршна власт во Босна и Херцеговина и всушност ја претставува државната власт. Се состои од 10 члена: девет министри и еден претседавач.

Повеќе партискиот систем е предуслов за функционирање на секоја претставничка парламентарна демократија, каква што постои во БиХ, така што различните политички партии претставуваат неопходни елементи на политичкиот систем на државата. Уставот на БиХ не содржи одредби со кои се регулираат правата и обврските на политичките партии, но бидејќи уставот ја гарантира слободата на здружување, таа слобода го штити основањето и работењето на тие партии. Факт е дека етничкиот принцип од самиот почеток на политичкиот плурализам на БиХ беше основа за формирање на многу политички партии. Во моментот во Босна и Херцеговина се регистрирани околу 150 партии, со што таа е прва во Европа по нивниот број во однос на бројот на жители. Политичките партии во БиХ се финансираат од буџетите на различни нивоа на власт во БиХ, а распределбата на овие средства и методите на финансирање се утврдени со Законот за финансирање на политичките партии на БиХ и слични закони на ентитетите и областа Брчко.³⁰⁷

Високиот претставник за Босна и Херцеговина, заедно со Канцеларијата на високиот претставник (ОХР, англиска кратенка, заб. на авторот) во Босна и Херцеговина, ја претставува највисоката политичка власт со право на вето што доаѓа надвор од БиХ и од правен аспект се чини дека БиХ е под меѓународен протекторат. Целта на високиот претставник и на ОХР е да го надгледуваат цивилното спроведување на Дејтонскиот договор.³⁰⁸

Во првата година од пандемијата во 2020 година, дојде време за редовни локални избори во БиХ. Организацијата и работата на Секретаријатот на Централната изборна комисија на Босна и Херцеговина беа усогласени со Одлуката на Советот на министри на Босна и

³⁰⁷ USTAV BOSNE I HERCEGOVINE, (Aneks IV Opsteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, i “Sl. glasnik BiH”, br. 25/2009-Amandman I), <https://www.paragraf.ba/propisi/bih/ustav-bosne-i-hercegovine.html> (пристапено на 28.5.2022 година).

³⁰⁸ OHR, Office of the High Representative, <http://www.ohr.int/about-ohr/general-information/> (пристапено на 28.5.2022 година).

Херцеговина од 17 март 2020 година за начинот на организирање на работата и акциите во институциите на Босна и Херцеговина и Херцеговина во спречувањето на ширењето на пандемијата на ковид-19 и интерните акти на Централната изборна комисија на Босна и Херцеговина, заради заштита на животот и здравјето на вработените, беше организирана работа во седиштето на институцијата и работа од дома. Централната изборна комисија на БиХ во соработка со надлежните институции, кризните штабови и донаторските организации ги донесе сите процедури со кои се регулира изборниот процес во пандемични услови со цел да се заштити здравјето на вработените во Секретаријатот на Централната изборна комисија на БиХ, како и на сите учесници во изборниот процес, а воедно овозможуваат демократско право на избирачите да гласаат и да бидат избрани. Изборите требаше да се одржат на 4 октомври 2020 година, но поради недостиг на финансиски средства, тие беа одложени за 15 ноември 2020 година.³⁰⁹

Во однос на епидемиолошките мерки, ова се резултатите од редовните локални избори: Партијата за демократска акција (СДА) дефинитивно е најголемиот губитник на изборите. И покрај тоа што ја освоија или ја задржаа власта во триесетина (30) општини, тие не успеаја да победат во ниту еден поголем град и дефинитивно го загубија Сараево. Во бошњачката политика се појавија некои нови политички фигури. Хрватската демократска заедница на Босна и Херцеговина (ХДЗ БиХ) се потврди како најсилната политичка опција на хрватскиот народ во Босна и Херцеговина, освојувајќи 21 општина. Овој резултат на партијата предводена од Драган Човиќ фундаментално го делегитимира изборот на Жељко Комшиќ за член на Претседателството на БиХ од редот на хрватскиот народ. Сојузот на независните социјалдемократи (СНСД) на Милорад Додик е најголемиот победник на изборите во Република Српска. И покрај загубата на БањаЛука и уште еден пораз во трката за градоначалник на Бјелина, СНСД прерасна во најсилната политичка партија во Босна и Херцеговина.³¹⁰

³⁰⁹ Извештај за спроведување на локалните избори во 2020 година, Централна изборна комисија на Босна и Херцеговина, Сараево, јуни 2021 година, стр. 11 – 12, https://www.izbori.ba/Documents/2020/Izvjestaji/Izvjesce_o_provedbi_Lokalnih_izbora_2020-bos.pdf (пристапено на 28.5.2022 година).

³¹⁰ Nekic.I, N1,HRV, 16. stu 2020, [Analiza lokalnih izbora u BiH: "Sarajevo je tamo gdje je nekad bilo!" - N1 \(n1info.hr\)](https://n1info.hr) (пристапено на 28.5.2022 година).

Централната изборна комисија (ЦИК) на БиХ донесе одлука за организирање на Општите избори во БиХ на 2 октомври 2022 година.³¹¹ На општите избори во БиХ во октомври граѓаните ќе избираат членови на Претседателството и претставници во Парламентарното собрание на БиХ, претставници во парламентите на ентитетот Република Српска и Федерацијата БиХ и претставници во собранијата на десет кантони во Федерација на БиХ.³¹²

Голем број граѓани се собраа на демонстрации во центарот на Сараево, пред зградата каде што е седиштето на високиот претставник Кристијан Шмит, поради можното наметнување измени во Изборниот закон на Босна и Херцеговина. Политичките партии со седиште во главниот град на БиХ ги поканија своите членови, симпатизери и граѓани на протестите. Ним им се придружија некои здруженија на ветерани на Армијата на Република Босна и Херцеговина. Сите тие побараа од Канцеларијата на високиот претставник (ОХР) да се откаже од наметнување на одлука којашто, како што тврдеа, дополнително ќе ги продлабочи поделбите во БиХ врз основа на принципот на етнотериторијална доминација, етнички поделби и дискриминација. Според босанско-херцеговските медиуми, измените предвидуваат етнички попис во Федерацијата на Босна и Херцеговина, што досега не беше практика, а со тоа ќе оневозможи Хрватите или Бошњациите да имаат свои претставници во Домот на народите.³¹³

7.3. Човековите права во Босна и Херцеговина за време на пандемијата на ковид-19

Во согласност со меѓународните стандарди за човекови права, ограничувањето на одредени човекови права може да биде целосно легитимно, но и легално доколку се врши според утврдени процедури и со почитување на прописите коишто го регулираат начинот на кој се воведуваат итни мерки за здравствена заштита, многу е важно ограничувањето на човековите права секогаш да доаѓа како последносредство за одбрана на општеството од одредена опасност. Тоа значи дека доколку сите други мерки не вродат со плод, можно е

³¹¹ Bosna i Hercegovina, Centralna Izborna Komisija, Sredisnje Izborno Povjerenstvo, ODLUKU O RASPISIVANJU I ODRZAVANJU OPCIH IZBORA U BOSNI I HERCEGOVINI 2022 GODINE, Broj:05-1-07-1-613-1/22, https://www.izbori.ba/Documents/Izbori_2022/Odluka_o_%20raspisivanju_izbora-bos.pdf (пристапено на 28.5.2022 година).

³¹² Slobodna Evropa, 22.juni/lipanj, 2022, <https://www.slobodnaevropa.org/a/izbori-bih-cik-partije/31909976.html> (пристапено на 25.6.2022 година).

³¹³ AlJazeera Balkans, BiH, Azurirano: 25 Jul 2022, <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2022/7/25/opozicija-poziva-na-mirne-proteste-ispred-ohr-a-u-sarajevu> (пристапено на 28.07.2022 година).

да се отстапи од почитувањето на одредени права, поради поголем интерес, а тоа во случајов е здравјето.

Заштитата на јавното здравје и спасувањето на животите на луѓето се врвни приоритети за време на пандемија. Меѓутоа, при наметнување рестриктивни мерки, од државите се бара да воспостават рамнотежа помеѓу здравствената заштита и почитувањето на индивидуалните човекови права. И додека инструментите за човекови права дозволуваат ограничување или прекршувањена правата за законски цели, вклучително и заштита на јавното здравје, постојат строги критериуми за тоа кога, како и до кој степен одредени права може да се ограничат. За жал, мерките воведени од властите во Босна и Херцеговина честопати не ги исполнуваат наведените критериуми, а главното прашање е пропорционалноста. Затоа, ограничувањата на човековите права во Босна и Херцеговина може да се гледаат на два начина. Првиот се ограничувањата коишто се чини дека биле неопходни поради пандемијата, а вториот се ограничувањата коишто не биле неопходни, биле незаконски и непропорционални и не ги почитувале ни стандардите за човекови права.

Првите активности на властите во Босна и Херцеговина за ограничување на ширењето на вирусот започнаа во средината на март 2020 година. Забрана за јавни собири, затворање училишта, суспендирање на јавниот превоз и зголемени гранични контроли беа некои од првите мерки што беа донесени. Мерките што следеа станаа сè построги со текот на времето. Ограничувањата наметнати од властите на БиХ како одговор на пандемијата, коишто на друго место беа оценети како репресија, може да бидат последица на свесноста за слабоста на здравствениот систем во земјата и фактот дека болниците би биле совладани од неконтролираното ширење на вирусот. Сепак, дури и во случаи кога е неопходно да се зачува здравјето и здравствениот систем, тоа не треба да служи како изговор за непочитување и несразмерно ограничување на човековите права на поединците. Дури и ако се земе предвид дека епидемијата на новиот корона-вирус ги доведе во прашање здравствените системи за кои се смета дека добро функционираат и се поотпорни од здравствениот систем во Босна и Херцеговина, сепак можеме да тврдиме дека Босна и Херцеговина е затечена доста неподготвена.

Вреди да се напомене дека, иако мерките донесени во БиХ се слични, освен неизвесниот обид за усогласување на одговорот на Координативното тело на државно ниво, субјектите

Република Српска (во натамошниот текст: РС), Федерација Босна и Херцеговина (во натамошниот текст: ФБиХ), кантоните и областа Брчко (во натамошниот текст: БД), усвоија мерки главно независно, со мала, или воопшто никаква координација од државата. Ова доведе до политички несогласувања низ целата земја и што е уште поважно, до различен третман на населението во БиХ, често неоправдан, а таквата практика, исто така, доведе до непропорционално влијание врз остварувањето на правата на одредени групи (малолетници, стари лица, повратници).

На ниво на БиХ беше прогласена природна или друга катастрофа на 17 март, додека РС прогласи вонредна состојба на 16 март и вонредна состојба на 28 март, а ФБиХ и БД прогласија катастрофална состојба на 16 март 2020 година. Воведувањето различни видови ограничувања и мерки значеше дека, во различен степен и преку различни остварувања во практиката, правата и слободите на граѓаните на БиХ беа сериозно засегнати и ограничени релативно долго време. Следниве човекови права беа најзагрозени во Босна Херцеговина: правото на обезбедување и примање информации; правото на приватност; стигматизација, говор на омраза и дискриминација; слобода на движење; слобода на говор; слобода на собирање; слобода на вероисповед; однос кон затворениците; работни права; пристап до здравствена заштита; и злоупотреба на службената положба.³¹⁴

7.4. Економијата на Босна и Херцеговина за време на пандемијата на ковид-19

Ако ја занемариме пандемијата на болеста ковид-19, 2020 година, според трендовите, не е предодредена за раст на економијата на Босна и Херцеговина. Во четвртиот квартал од 2019 година, растот на БДП беше само 1,6%, што е најниска стапка на раст во последните пет години. БиХ е мала, отворена економија, што значи дека нејзиниот економски раст е првенствено обликуван од надворешни влијанија. Исто така, постојат низа структурни проблеми на домашната економија, како што се зголемувањето на обврските кон пензиското и инвалидското осигурување (што предизвика транзиција кон трезорскиот начин на деловно работење во ФБиХ), заминувањето на населението (над 71.000 на

³¹⁴ Човекови права во периодот на ковид-19, *Идентификувани неуспеси во остварувањето на човековите права во Босна и Херцеговина*, Центар за човекови права Бања Лука, Бања Лука – Сараево, 2020 година. стр.5-8. <https://www.osce.org/files/f/документи/3/2/470670.pdf> (пристапено на 28.5.2022 година).

граѓаните им е издадена првата дозвола врз една од основите за заминување во земјите на ЕУ), лошо финансиско работење на јавните претпријатија, како и стагнација или пад на показателите поврзани со економската слобода, леснотијата на водење бизнис, конкурентноста на економијата итн. Заедничките социоекономски реформи за периодот 2019 – 2022 година требаше да се занимаваат со овие прашања, со акцент на сеопфатна реформа и подобрување на квалитетот на здравствениот систем.

Последните податоци за Федерацијата БиХ покажуваат дека во периодот јануари – август 2020 година даночните обврзници на Федерацијата БиХ платиле 3.306.697.140 КМ (околу 1,7 милијарди евра, заб. на авторот) директни даноци, придонеси, такси и надоместоци, што е 169.860.390 км, односно помалку за 4,89 отсто во однос на истиот период од 2019 година. Според податоците на Даночната управа, во август 2020 година се собрани вкупно 400.526.500 км, што е помалку од јули 2020 година за 59.155.297 км или што е помалку во однос на јули 2020 година за 59.155.291 км или за 12,87 отсто.

Поради специфичноста на организацијата на земјата, државното ниво немаше овластување да дејствува на тековната економија предизвикана од пандемијата на ковид-19. Оттука, државата не ја обезбеди потребната поддршка за економијата на Босна и Херцеговина. Во ФБиХ, мерките се сумирани во еден закон, којшто се нарекува „корона-закон“ (вистинско име: Закон за ублажување на негативните економски последици). Во однос на РС, сеопфатниот модел има најголем недостаток во однос на доцнењето на реакцијата на федералните власти. Основната функција на овој закон во контекст на помалите компании беше поврзана со поддршка при субвенционирање на придонесите за вкупно три месеци во износ од 244,85 КМ (околу 125 евра, заб. на авторот). Укината е обврската за плаќање аванс на добивката и приходите за стопанските субјекти коишто ги користат овие субвенции. Основен критериум за избор на корисници на субвенции е „во месецот за кој се врши пресметката на платата да имаат намалување на прометот од 20% или повеќе во однос на прометот остварен во истиот месец од 2019 година“. Мерките за корекција на последиците од кризата не ги дадоа очекуваните резултати, на што уште од самото објавување на законот предупредија голем број економски експерти, академската заедница и претставници на политичките партии. Од 488 милиони КМ (околу 250 милиони евра, заб. на авторот), само 18 отсто се искористени за субвенционирање на придонесите, т.е. 90 милиони КМ. Ова значеше дека остатокот од средствата ќе се пренасочат назад во

тековните буџетски трошоци. Ниската потрошувачка е резултат на лошо дефинирани критериуми за распределба на буџетските средства.

За разлика од ФБиХ, којашто имаше единствен, „чадор-закон“, во РС се носеа спорадични декрети, коишто кога ќе се комбинираат се еквивалентни на федералниот „корона-закон“. Со уредбата со правна сила за даночни меркиза ублажување на економските последици предизвикани од ковид-19 се воведени даночни мерки коишто овозможуваат продолжување на рокот за намирување на даночните обврски (данок на добивка, шумски такси, данок на доход и сл.). Со оваа регулатива, на микропретпријатијата и лицата кои остваруваат приходи од самостојни дејности, а на кои им е забрането да вршат дејност, се овозможува да ги користат средствата на Солидарниот фонд за обнова на РС (средства за плаќање даноци и придонеси). Конкретно се обезбедува помош за вработените кои работеле во фирми на кои им било забрането да работат и тоа во висина од најниската плата. Владата на РС обезбеди поддршка за март, април и мај.

Најдобар показател за негативните ефекти од пандемијата на ковид-19 врз економијата на Босна и Херцеговина е падот на бројот на вработени. Врвот на бројот на вработени мажи и жени во Босна и Херцеговина се случи во ноември 2019 година, кога достигна рекордни 855.248 вработени. Во Федерацијата БиХ ситуацијата во однос на бројот на вработени била уште потешка, за разлика од Република Српска. Од почетокот на пандемијата, бројот на невработени во Федерацијата Босна и Херцеговина е зголемен за 26.876 за 45 дена. Оттогаш, 2,5 месеци по достигнувањето на врвот на бројот на невработени, 8.630 работници се повторно вработени, или 32% од вкупниот број отпуштени за време на пандемијата. Ако ја погледнеме структурата на растот на невработеноста, може да се види дека 89,58% од зголемувањето на невработеноста за време на пандемијата доаѓа од четирите сектори коишто го сочинуваат примарното вработување во економијата, и тоа: угостителството и хотелиерството, трговијата на големо и мало, преработувачката индустрија и уметничкиот сектор, забава и рекреација. Со цел подобро да се споредат негативните ефекти, овие четири сектори во 2019 година учествуваа во растот на вработеноста со 54,14%. Со други зборови, растот на вработеноста во текот на 2019 година не е забележан само во секторите коишто ги сочинуваат пред сè економските сектори, туку и во јавниот сектор, додека растот на невработеноста е исклучиво во економските сектори. Туристичкиот сектор ги почувствува најголемите негативни ефекти

од пандемијата. Затворањето на стопанството и забраната за пристигнување на странски туристи доведоа до пад на бројот на пристигнувања и ноќевања за над 95 отсто во однос на истиот период лани. Во јуни е забележано мало подобрување и падот е намален на 85,2 отсто, делумно поради отворањето на границите за влез на граѓаните на БиХ кои живеат и работат во странство, но и поради пристигнувањето од соседните земји. Сепак, летните месеци, коишто бележат најголем број пристигнувања во текот на годината, имаа голем пад, што економски се одрази на целата економија.

Податоците за ФБиХ покажуваат дека евидентираниот промет преку фискални уреди во ФБиХ во периодот јануари – јуни 2020 година е помал за 4,3 милијарди КМ во однос на истиот период од претходната година. Најголем пад е забележан во секторот трговија на големо и мало; преработувачки индустрии; уметност, забава и рекреација; превоз и складирање и хотел и угостителство. Од оваа сума, над 50% се однесуваат на падот во секторите трговија и преработувачка индустрија, коишто исто така вработуваат најголем број работници, што покажува колкава е ранливоста на овие сектори.³¹⁵

Според податоците на Централната банкана Босна и Херцеговина (ЦББХ), којашто ги објави резултатите од статистичкото истражување за странските директни инвестиции, за 2021 година, приливот на странски инвестиции во Босна и Херцеговина изнесува 971 милион КМ (околу 500 милиони евра, изворен код). Според географската распределба, најголем прилив на инвестиции во 2021 година има Швајцарија (210,8 милиони КМ), потоа Турција (147,0 милиони КМ) и Велика Британија (126,1 милиони КМ). Инвестиции се остварени во областа на трговијата на мало во износ од 172,9 милиони КМ, потоа 114,1 милиони КМ во областа на производството на готови метални производи и 102,7 милиони КМ во областа на производство на основни метали. Како охрабрувачки можат да се окарактеризираат инвестициските приливи коишто се повисоки за 250 милиони во однос на 2020 година.³¹⁶

³¹⁵ COVID-19, *Ekonomika Perspektiva Bosne i Hercegovine*, Friedrich-Naumann-Stiftung für die Freiheit Bosnien-Herzegowina, Sarajevo, 2020, стр. 9-19, <https://www.freiheit.org/sites/default/files/import/2020-12/24870-covid19part2finalcompressed.pdf> (28.05.2022.)

³¹⁶ ФАКТОР.ba, 18.08.2022, <https://faktor.ba/vijest/u-bosni-i-hercegovini-priliv-stranih-investicija-bio-je-971-milion-maraka-u-2021-godini/172633> (пристапено на 20.8.2022 година).

7.5. Здравствениот систем на Босна и Херцеговина за време на пандемијата на ковид-19

Стратегијата на Босна и Херцеговина од 2006 година, во четвртото поглавје кога се однесува на елементите на безбедносната политика во ставд) социјална политика, го препозна ризикот од пандемија, па дури и побара посебна Стратегија за борба против други заразни болести и пандемии на кои може да биде изложена и територијата на БиХ. Здравствениот систем во Босна и Херцеговина се карактеризира со екстремна фрагментација со оглед на фактот дека системот е организиран на различни начини во Федерацијата БиХ, Република Српска и областа Брчко. Во однос на организацијата, структурата на управување, овој систем функционира преку 13 сосема различни потсистемна ниво на ентитети, кантони и областа Брчко, што значително го отежнува начинот на кој се обезбедуваат услугите за неа во здравството, ги зголемува трошоците за управување и координација и негативно влијае врз рационалноста на раководење со здравствени установи.

Во Федерацијата БиХ во моментот има Сојузноминистерство за здравство и 10 кантонски министерства за здравство, како и Институт за здравствено осигурување и реосигурување на Федерацијата БиХ и 10 кантонски заводи за здравствено осигурување. Република Српска има Министерство за здравство и социјална заштита и Фонд за здравствено осигурување, а во областа Брчко на БиХ има Оддел за здравство и други служби под Владата на областа Брчко на БиХ и Фондот за здравствено осигурување на областа Брчко на Босна и Херцеговина.

За разлика од организациската структура во Федерацијата Босна и Херцеговина, здравствениот систем во Република Српска е централизиран со клучна надлежност во Министерството за здравство и социјална заштита на Република Српска, Институтот за јавно здравје и Фондот за здравствено осигурување. Во согласност со Статутот на областа Брчко на БиХ и Законот за здравствено осигурување на областа Брчко, спроведувањето на законите и прописите на надлежните органи на институциите на БиХ и на округот од областа на здравството и другите услуги се под надзорот и упатствата на градоначалникот. Согласно тоа функционира Секторот за здравство којшто врши стручни, административни и други работи од надлежност на Владата, а се однесуваат на

здравствениот сектор од таа област.³¹⁷ Владата на Федерацијата Босна и Херцеговина (ФБиХ) одговори на соопштението на Светската здравствена организација и на 31 јануари 2020 година истакна дека контролата на ковид-19 е од витално значење за ФБиХ. Лабораториски надзор на вирусот на ковид-19 е воспоставен на 25 февруари 2020 година, а првиот случај во Федерацијата на Босна и Херцеговина, поврзан со патник кој се враќал од Италија, е потврден на 9 март 2020 година во Зеница. Справувањето со епидемијата во ФБиХ беше обележано со два брана. Првиот бран во текот на пролетта и почетокот на летото 2020 година беше одбележан со строги епидемиолошки мерки со затворање бројни јавни места и собирни места на граѓаните, воведување задолжително носење маски и ограничување на движењето и многу ефикасно справување со епидемијата. По ублажувањето на мерките, во летниот период има зголемување на бројот на потврдени случаи и пренесување на вирусот во заедниците, но стабилна епидемиолошка состојба со седумдневен врв меѓу 40 и 50 случаи на 100.000 жители. Во есен и зима има втор бран и ненадејно зголемување на бројот на потврдени случаи. Највисокиот врв е забележан во 45-тата недела, кога просечниот седумдневен број на нови заразени изнесуваше 989 случаи. Во 2020 година во ФБиХ лабораториски се потврдени 72.511 случаи и 2.276 смртни случаи поврзани со ковид-19.

Пандемијата на ковид-19 ја откри вистинската состојба на здравствениот систем во Босна и Херцеговина. Во Федерацијата на Босна и Херцеговина очигледен е недостатокот на човечки ресурси во одредени клинички дисциплини, како и во областа на јавното здравје, особено во епидемиолошките активности. Според најновите расположливи објавени податоци на Институтот за јавно здравје на Федерацијата Босна и Херцеговина, вкупниот број доктори по медицина, специјалисти по епидемиологија во Федерацијата Босна и Херцеговина заклучно со 31 декември 2019 година. Во 2018 година имало 44 епидемиолози, што е помалку за 13,72% епидемиолози во однос на претходната година во 2018 година. Според истиот извор на податоци, бројот на специјалисти по хигиена и здравствена екологија изнесува 13 специјалисти, што е помалку за 7,14% од претходните години, а бројот на специјалисти по социјална медицина, организација и здравствена

³¹⁷Предизвици на здравствениот систем во БиХ за време на пандемијата на ковид-19, Универзитетска хроника – списание на Универзитетот во Травник 2020 година. стр. 72-74.
<https://casopis.fmpe.edu.ba/images/casopis/26/26-7.pdf> (пристапено на 28.5.2022 година).

економија изнесува 15, што е помалку за 21,05 % од бројот на специјалисти по социјална медицина, организација и економија на здравството во однос на 2018 година.

Кризната состојба предизвикана од пандемијата на ковид-19 очигледно покажа драстичен недостаток на здравствени работници во јавното здравство и укажа на неопходноста од преземање активности од сите релевантни институции на сите нивоа на власта коишто ќе придонесат за подобрување на работата на здравствените работници и подобрување на нивниот статус, воопшто, и неопходноста од разбирање и зајакнување на јавните здравствени установи и нивните капацитети дури и во периоди без кризни ситуации, особено човечките ресурси во јавното здравство заради навремено и соодветно реагирање на идните кризни состојби. За жал, во Федерацијата Босна и Херцеговина има недостиг од 50% специјалисти по хигиена и здравствена екологија и 46,42% специјалисти по социјална медицина, организација и здравствена економија во однос на дефинираните кадровски норми.³¹⁸

Здравствениот систем во РС, како и во остатокот од Босна и Херцеговина, се соочи со епидемијата на ковид-19 со насобрани проблеми и презадолженост, што значително ја намали подготвеноста на системот соодветно да им одговори на предизвиците предизвикани од ширењето на епидемијата во РС. Граѓаните се оставени на милост и немилост на нефункционалната здравствена заштита во време на зголемени здравствени потреби од лекување акутна инфекција со ковид-19, лекување на последиците од ковид-19, како и несоодветен третман на други болести за време на епидемијата поради намалени капацитети и страв од нова болест. Во доцната фаза на епидемијата, во РС и ФБиХ, станува невозможно да се добијат вакцини за спречување инфекција, што имаше непроценливи последици за понатамошното спречување на ширењето на епидемијата.

Со текстот „Босанскиот пекол на короната“, хрватскиот портал „Новости“ пренесува кратка анализа во која се вели дека стапката на смртност од корона-вирусот во Босна и Херцеговина е една од највисоките во светот и изнесува 3,89. Авторите на написот критички ја опишуваат хаотичната ситуација во здравството во БиХ, наведувајќи: „Не се знае кој пие, но се знае кој плаќа што со пари, што со животи, а тоа особено се однесува на

³¹⁸Човечки ресурси во здравството на Федерацијата Босна и Херцеговина за време на пандемијата на ковид-19, Глас за јавно здравје, Сараево 2021 година. стр.4,5,9,27. <https://www.zzjzfbih.ba/wp-content/uploads/2021/04/Glas-javnog-zdravstva-br.-3.pdf> (пристапено на 28.5.2022 година).

Сараево. Одговорноста се префрла од едно на друго ниво на власт бидејќи најчесто се работи за втората политичка опција, потоа втората опција ја прозива првата, а сите заедно ја прозиваат третата опција, којашто, пак, ги прозива затоа што во ентитетите на БиХ, а кантоните имаат способност да влијаат на здравствениот систем. Само државата Босна и Херцеговина има најмалку ингеренции бидејќи Министерството за здравство не постои на државно ниво. Во меѓувреме, од Приедор стигна вест дека 1.300 дози вакцини наменети како втора доза за оние над 65 години се уништени во локалниот здравствен дом поради губење на струјата, што го предизвика т.н. ладен синџир. Тие, наводно, биле складирани во погрешен замрзнувач, а Окружното јавно обвинителство Приедор покренало истрага за овој случај. Како и во другите случаи, никој не презема одговорност.³¹⁹

Во Република Српска вакцинацијата започна на 12 февруари 2021 година, а првите дози ги примија здравствените работници. Вакцинирањето на нивните колеги во ФБиХ започна дури на 10 март.³²⁰ Според податоците на Министерството за цивилни работи на Босна и Херцеговина, од февруари, кога започна процесот на имунизација, до 4 ноември, малку повеќе од 21 отсто од граѓаните во Босна и Херцеговина биле целосно вакцинирани. Според истиот извор, до 11 ноември пристигнале вкупно 3,27 милиони дози вакцини, но поради истекот на рокот, во двата ентитета на ФБиХ и РС биле уништени околу половина милион вакцини, како резултат на слабата реакција на граѓаните до имунизација.³²¹

Според јавниот портал на Министерството за цивилни работи на Босна и Херцеговина³²², епидемиолошката слика на БиХ по денна 19 август 2022 година беше ваква:

³¹⁹ Solidarnost, RADNICKA Solidarnost u BiH, July 6, 2021, <http://radnickasolidarnost.org/2021/07/06/uticaj-pandemije-covid-19-na-zdravstveni-sistem-rs-mapiranje-i-analiza-stanja-maj-jun-2021-godine//> (пристапено на 28.5.2022 година).

³²⁰ Gataric.T, Voice of America.ba, 27. maj 2021, <https://ba.voanews.com/a/bih-covid19-smrtnost-uzroci/5906279.html> (пристапено на 28.5.2022 година).

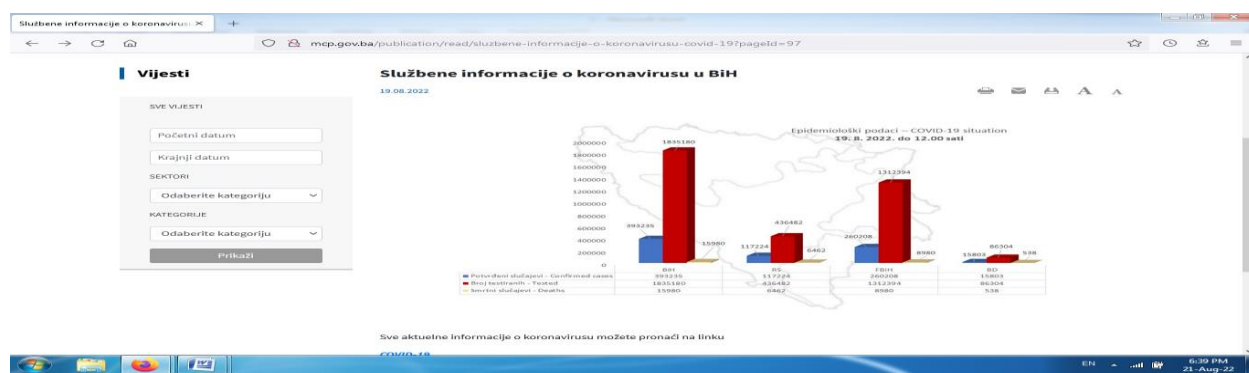
³²¹ Augustinovic.M, Milojevic.M, Slobodna Evropa, Bosna i Hercegovina, 10. novembar/studen 2021, <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-vaccine-unistavanje-vakcinacija/31555241.html> (пристапено на 27.5.2022 година).

³²² Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, Epidemioloska slika BiH 2022.godina, <http://mcp.gov.ba/publication/read/epidemioloska-slika-bih-2022godina?pageId=3> (пристапено на 21.8.2022 година).

Табела 11: Епидемиолошка слика на БиХ

	Потврдени случаи	Број на тестирани	Број на смртни случаи
Треба да	393.235.00	1.835.180,00	15.980,00
РС	117.224.00	436.482.00	6.462,00
ФБиХ	260.208.00	1.312.394.00	8.980,00
БД	15.803.00	86.304.00	538,00

Извор: Министерство за цивилни работи на БиХ³²³

Нема јавно достапни информации за бројот на вакцинирани лица во ФБиХ, додека во Република Српска бројки се дадени само за доставените вакцини. Институтот за јавно здравје на Република Српска, до 15 август 2022 година, доставува до здравствените установи во Република Српска 385.328 **прва**, 316.230 **втора** и 2.621 **трета** доза вакцини против ковид-19.³²⁴

Владата на областа Брчко на Босна и Херцеговина јавно ги објави резултатите од вакцинираните и заразените. Според податоците од 19.8.2022 година, вкупно 19.125 лица биле вакцинирани со првата (I) доза, 18.524 со втората (II) доза и 5.092 со третата (III) доза. Бројот на новозаразени е 15.803, починале 538, а оздравени се 14.941.³²⁵

³²³ Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, Sluzbene informacije o koronavirusu u BiH, <http://mcp.gov.ba/publication/read/sluzbene-informacije-o-koronavirusu-covid-19?pageId=97> (пристапено на 21.8.2022 година).

³²⁴ JZU INSTITUT ZA JAVNO ZDRAVSTVO, Republike Srpske, <https://www.phi.rs.ba/index.php?view=clanak&id=26> (пристапено на 21.8.2022 година).

³²⁵ Vlada Brcko distrikta BiH, <http://www.vlada.bdcentral.net/> file:///C:/Users/fre/Downloads/2022-08-19-%20Dnevni%20izvjestaj.pdf (пристапено на 21.8.2022 година).

7.6. Образовниот систем на Босна и Херцеговина за време на пандемијата на ковид-19

Во јуни 2020 година, УНИЦЕФ и УНЕСКО заеднички спроведоа брза процена на состојбата и потребите, образованието во Босна и Херцеговина (II фаза) со цел да се добие увид во моменталната состојба и потребите во образовниот сектор во контекст на ковид-19. Податоците беа собрани од 15 надлежни образовни органи во Босна и Херцеговина (БиХ) преку прашалник, со стапка на одговор од 100%. Прикажаните податоци се однесуваат на периодот од средината на март до средината на јуни 2020 година. Целта на извештајот е да обезбеди информации врз основа на кои ОН и образовните власти во БиХ ќе ги формулираат своите одговори на пандемијата ковид-19. Околу 500.000 деца и млади луѓе во Босна и Херцеговина (БиХ) беа погодени од затворањето на предучилишните, училишните и универзитетските образовни институции низ целата земја во средината на март 2020 година. Босна и Херцеговина, како и многу други земји, одговори на овој прекин на учењето со воведување различни модалитети на учење на далечина и преку интернет. Во Босна и Херцеговина, одговорот на пандемијата на ковид-19 во областа на образованието е децентрализиран, во согласност со административната структура на земјата.

Во Босна и Херцеговина, 15 власти се одговорни за образованието, имено: Министерството за образование и култура на Република Српска и Министерството за научен и технолошки развој, високо образование и информатичко општество на Република Српска, десет кантонски министерства за образование во Федерацијата Босна и Херцеговина (ФБиХ) и Одделот за образование на Владата на областа Брчко БиХ. Понатаму, постојат две министерства коишто имаат координативна улога, Сојузното министерство за образование и наука, коешто координира десет кантонски министерства во ФБиХ и Министерството за цивилни работи на Босна и Херцеговина, коешто е задолжено за координација на државно ниво. Во земјата има 326 предучилишни установи во кои настава посетуваат 30.587 деца, 1.785 основни училишта во кои настава посетуваат 273.795 деца, 315 средни училишта во кои настава посетуваат 112.933 деца и 31 високообразовна установа со вкупно 79.886 ученици.

По затворањето на училиштата во средината на март 2020 година поради пандемијата на ковид-19, образовните власти многу брзо почнаа да спроведуваат онлајн учење и други

механизми за учење на далечина приспособени на соодветното ниво на образование. Бидејќи онлајн учењето беше новина за речиси сите административни единици, многу образовни власти во БиХ се соочија со правни предизвици. Имено, седум од дванаесет надлежни образовни органи изјавија дека нивните закони и подзаконски акти не ги препознаваат модалитетите на онлајн учење или не се приспособени на контекстот на онлајн учењето. Соодветно на тоа, овие административни единици издадоа ад хок одлуки и упатства со цел да ги ублажат предизвиците што произлегуваат од тоа.

Брзото воведување онлајн образование му наметна на наставниот кадар да се префрли од физичка во онлајн училници за краток временски период. Работата во онлајн средина бара специфични вештини за кои наставниците најверојатно не биле целосно обучени. За време на прекинот на наставата во училиштата, професионалното усовршување на наставниците беше организирано во шест одделенија (областа Брчко, Сараевскиот кантон, Тузланскиот кантон, Унско-санскиот кантон, Западно-херцеговскиот кантон и Херцеговско-неретванскиот кантон, главно од министерствата за образование од административните единици не може да се процени колку наставници биле обучени бидејќи обуката била организирана преку онлајн платформи. Сепак, Министерството за образование, наука и млади на кантонот Сараево проценило дека преку 22 двочасовни вебинари биле обучени 4.400 наставници, што е 80% од вкупниот број наставници во кантонот.

Иако доказите за мерење на влијанието на затворањето на училиштата врз ризикот од пренесување на вирусот сè уште се ретки, негативните ефекти од затворањето на училиштата врз учењето, благосостојбата и безбедноста на децата и младите се јасно документирани. Децата и младите на сите нивоа на образование се изложени на ризик од недостаток на материјал и загуби во учењето. На пример, процентот на деца коишто не го достигнуваат основното ниво на знаење во читањето како што се мери со Програмата за меѓународно оценување на учениците (PISA) може да се зголеми од сегашните 53 на 61% во регионот на Западен Балкан.

Во средината на март 2020 година, образовните власти ги затворија сите високо образовни институции (8 јавни и 23 приватни) поради пандемијата на ковид-19. Набргу по прекинот на наставата низ земјава, во сите високообразовни институции започнаа онлајн предавања и консултации меѓу студентите и наставниците преку интернет. Во однос на крајот на

учебната 2019/2020 година, во три административни единици (кантонот Сараево, Зеничко-добојскиот кантон и Кантонот Централна Босна) академската година беше завршена онлајн. Од друга страна, во четири административни единици завршија часовите како и пред пандемијата (во Република Српска, областа Брчко, кантонот Тузла и Унско-санскиот кантон).³²⁶

Од активноста за увид во ресурсите на информатичката и комуникациската технологија (ИКТ), во која учествуваа надлежните образовни институции од сите десет кантони на ФБИХ, Република Српска и Владата на областа Брчко, произлегоа наоди и ресурси клучни за стратеско планирање и носење политики насочени кон овозможување пристап до еднакви образовни можности за секое дете. Овој проект беше поддржан од УСАИД и УНИЦЕФ Босна и Херцеговина. Клучните наоди укажуваат на потребата од итни промени и напори за финансирање за опремување на училиштата во Босна и Херцеговина со ИКТ-ресурси неопходни за стекнување вештини од 21 век. Од вкупно 2.061 основно и средно, подрачно и централно училиште во БиХ, 583 училишта, од кои 579 се подрачни, немаат интернет конекција. Ова дополнително подразбира неможност за пристап до образование во 21 век за повеќе од 14.000 ученици и ученички во Босна и Херцеговина. Додека во земјите на ОЕЦД во просек по 1,2 ученици користат еден компјутер, во Босна и Херцеговина 19,9 ученици имаат по еден компјутер. Според просекот на земјите од ОЕЦД, врз основа на резултатите од анализата, се проценува дека на училиштата во Босна и Херцеговина им се потребни повеќе од 340.000 компјутери, за чие купување се потребни повеќе од 247 милиони американски долари.³²⁷

Состанокот за трансформација на образовниот сектор во Босна и Херцеговина се одржа во седиштето на БиХ во канцеларијата на Обединетите нации (ОН) во Сараево, со што започна консултативниот процес на оваа тема, којшто ќе трае цел јуни 2022 година. Учествуваа министрите одговорни за образование на сите нивоа на власт во Босна и Херцеговина, а консултациите ги собраа сите релевантни учесници од образовниот сектор,

³²⁶ Намалување на влијанието на пандемијата на ковид-19 врз учењето на децата и младите во Босна и Херцеговина, *Брза проценка на состојбата и потребите - образование во Босна и Херцеговина II фаза*, УНИЦЕФ Босна и Херцеговина и УНЕСКО Босна и Херцеговина, август 2020 година. стр.3,7,11,13. https://bosniaherzegovina.un.org/sites/default/files/2020-10/RNA%202%20Faza%20II_BHS_final.pdf (пристапено на 28.5.2022 година).

³²⁷ Kalinic.J, Voice of America, BiH, 08 april, 2022, <https://ba.voanews.com/a/bih-akutni-nedostatak-informati%C4%8Dke-opreme-u-skolama/6520658.html> (пристапено на 28.5.2022 година).

академската заедница, граѓанските организации, младинските организации и здруженијата на родители, вклучително и родителите на деца со пречки во развојот. Процесот на консултации беше координиран од Министерството за цивилни работи на БиХ со техничка помош на УНЕСКО и УНИЦЕФ во БиХ. Целта на консултацијата беше да се формулираат главните приоритети и идни перспективи во образовните системи во БиХ, коишто ќе бидат претставени во септември на глобалниот самит за трансформација на образованието, организиран од генералниот секретар на ОН во Њујорк.³²⁸

7.7. Безбедносниот систем на Босна и Херцеговина за време на пандемијата на ковид-19

Полиција на БиХ—По завршувањето на војната во БиХ, бројот на полицискиот персонал во двата ентитета беше близу 44.000 службеници, но околу 26.000 од нив беа демобилизирани многу брзо. Полициските сили во Босна и Херцеговина се состоеја од 13 различни службина постојните нивоа на административни овластувања и секоја од нив известуваше одделни влади и работеше според сложен сет закони и прописи. Така, покрај двата ентитета МУП (Федерација на Босна и Херцеговина и Република Српска), имаше и полиција на Областа Брчко и 10 кантонски МВР. Државното (централно) ниво немаше јурисдикција во областа на полициските работи. Оваа фрагментација на полициската структура во Босна и Херцеговина првично не беше во центарот на вниманието на меѓународната заедница, бидејќи беше повеќе фокусирана на суштината на полициската работа.

Во обид да се надминат споменатите проблеми коишто ги оптоваруваа полициските организации во Босна и Херцеговина и почитувајќи ги препораките на Европската комисија, властите на Босна и Херцеговина одлучија да започнат со реформи во полицијата во 2003 година. Веќе на самиот почеток на процесот можеше да се добие впечаток дека во реформата ќе преовладуваат исклучиво политичките интереси, а мислењата и препораките на професионалците од оваа професија ќе останат во втор план. Малку подоцна овој реформски процес беше споменат и како неопходен предуслов за потпишување на Договорот за стабилизација и асоцијација на Босна и Херцеговина со ЕУ. Реформата требаше да биде завршена до 25 февруари 2005 година, но беше потребно

³²⁸ Poslovne novine, 01.juna 2022, <https://poslovnenovine.ba/2022/06/01/unesco-bih-konsultacije-o-transformaciji-obrazovanja/> (пристапено на 06.5.2022 година).

многу подолго, три години, девет месеци и пет дена за да биде точно. Покрај почетокот на спроведувањето на полициските реформи во Босна и Херцеговина, 2004 година беше одбележана и со донесувањето на Законот за Државната агенција за истраги и заштита (СИПА). Со овој закон се утврдува надлежноста и организацијата на СИПА како полициски орган. СИПА законскија наследи Државната агенција за информации и заштита, основана во 2002 година, како независна институција на Босна и Херцеговина. Така, СИПА стана првата полициска агенција која има јурисдикција на целата територија на Босна и Херцеговина.

Друга институција од областа на безбедноста на државно ниво е основана во 2002 година, а тоа е Министерството за безбедност на БиХ, коешто доби широк спектар на надлежности во областа на безбедноста на државно ниво. Важно е да се напомене дека на Министерството за безбедност на Босна и Херцеговина не му се доделени никакви директни овластувања поврзани со полициските работи.

Реформата започна во 2004 година и траеше до крајот на 2007 година со потпишувањето на Мостарската декларација. Во Декларацијата се наведува дека реформата на полицијата во Босна и Херцеговина е направена за да се обезбеди функционирање на мултиетнички и професионални полициски сили и дека структурата на обединетите полициски сили на Босна и Херцеговина ќе одговара на уставната структура на земјата. По месец и половина, Босна и Херцеговина и Европската Унија го потпишаа Договорот за стабилизација и асоцијација на 4 декември 2007 година во Сараево. Токму овој чин, по толку години моќни политички состаноци, договори, протоколи, декларации, ѝ стави крај на сагата за полициските реформи во Босна и Херцеговина. Освен исполнувањето на условите за приближување на Босна и Херцеговина кон Европската Унија, оваа реформа не ги постигна резултатите коишто првично беа планирани. Во однос на безбедносното опкружување во Босна и Херцеговина, важно е да се спомене дека по речиси десет години ангажман во Босна и Херцеговина, полициската мисија на ЕУ (ЕУПМ) официјално го заврши својот мандат на 30 јуни 2012 година. Полициската мисија на Европската Унија во Босна и Херцеговина (ЕУПМ БиХ) исто така беше првата мисија формирана под покровителство на Европската безбедносна и одбранбена политика.

Во текот на 2012 година продолжи градењето на капацитетите на структурите воспоставени за време на последната реформа на полицијата. Комплексната уставна структура на Босна и Херцеговина го определила и сложениот организациски полициски систем на државата. Во моментот, полициските структури во БиХ постојат на **три нивоа**, коишто исто така се одраз на постоечкиот уставен и правен систем на Босна и Херцеговина. **Првото** организациско ниво на полицискиот систем во Босна и Херцеговина го сочинуваат кантонските министерства за внатрешни работи во Федерацијата Босна и Херцеговина. Кантонските министерства немаат хиерархиска подреденост на МВР на Федерацијата бидејќи не се составен дел од нејзината организациска структура и дејствуваат целосно независно во спроведувањето на своите работи и задачи. Затоа, Федерацијата БиХ има децентрализиран полициски систем со елементи на координација.

Второто организациско ниво на полицискиот систем во БиХ се состои од полициски организации на нивоа на ентитети (ентитетски министерства за внатрешни работи – Федерален МВР на БиХ и МВР на Република Српска) и полициска организација на ниво на Областа Брчко на БиХ – Полицијата на Областа Брчко на БиХ.

Третото ниво на полицискиот систем во БиХ го сочинуваат организации на државно ниво, во кое спаѓа Министерството за безбедност на БиХ со седум административни организации коишто се дел од него. Министерството за безбедност на Босна и Херцеговина работи во рамките на своите овластувања во согласност со Законот за Советот на министри на Босна и Херцеговина и Законот за министерства и други административни органи на Босна и Херцеговина. Како административни организации со оперативна независност во рамките на министерството се: Граничната полиција, Државната агенција за истраги и заштита (СИПА), Службата за работи со странци, Дирекцијата за координација на полициските органи на БиХ, Агенцијата за форензички истраги и вештачења, Агенцијата за образование и обука на стручен персонал и Агенцијата за полициска поддршка. Комплексната структура на државата се одразува и во јурисдикцијата на полициската структура во Босна и Херцеговина. Од организациска гледна точка, одговорностите на полициската структура делумно се преклопуваат или тешко е да се воспостави јасна граница меѓу нив. Полицискиот систем во БиХ се заснова на принципот на координација, а не на подреденост, што значи дека Министерството за безбедност на БиХ и агенциите на државно ниво немаат командна функција над

ентитетските МВР и агенции, а Федералниот МВР т.е. ФУП (Федерална полициска управа којашто се занимава со оперативни задачи) нема командна функција во однос на кантонските МВР.³²⁹

За време на пандемијата на ковид-19, Сојузната управа за инспекциски работиво јули извршила 447 контроли и издала 26 прекршочни наредби во износ од 48.000 КМ за непочитување на пропишаните заштитни мерки од ширење на корона-вирусот. „Зголемување на бројот на заразени лица е забележано во канцелариските простории на правни и физички лица со поголем број вработени, соопштија од Управата за инспекциски работи на Федерацијата БиХ (ФБиХ). Од март до крајот на јули, се извршени вкупно 11.813 контроли, се донесени 1.482 решенија за отстранување недостатоци, се издадени 291 прекршочна наредба во вредност од 498.815 КМ, како и девет мерки за забрана за работа и 24 опомени.³³⁰ Инспекторите на Републичката управа за инспекциски работи на Република Српска наплатиле повеќе од половина милион марки казни за непочитување на епидемиолошките мерки од март минатата година до февруари 2021 година. „Извршени се 37.574 инспекциски контроли кај деловни субјекти во РС. Во 491 случај, при контролата било утврдено дека деловните субјекти доследно не ги почитувале епидемиолошките мерки, за што им се изречени парични казни во износ од 551.000 КМ, додека на 53 објекти им е изречена привремена забрана за работа“, истакнаа во Инспекторатот на РС.³³¹

Мигрантите во Босна и Херцеговина и натаму се општествен феномен којшто влијае на и онака сложената политичка и економска ситуација во земјата. Ситуацијата е особено тешка на подрачјето на Унско-санскиот кантон (УСК), каде што локалната власт се справува со овој комплексен предизвик, којшто ги ограничува просторот и ресурсите за справување со надлежностите пропишани со Уставот на Федерацијата на Босна и Херцеговина и Уставот на Унско-санскиот кантон. Според податоците на Службата за работи со странци, повеќе од 6.000 мигранти во моментот престојуваат во привремените

³²⁹ Центар за безбедносни студии–БиХ, Преглед на ситуацијата во областа на полицијата во Босна и Херцеговина, Сараево, 2013 година. стр.9, 13, 14, 23, 28, 31-34.
http://css.ba/wp-content/uploads/2011/06/images_docs2_pregled%20stanja%20policije%20u%20bih.pdf
(пристапено на 28.5.2022 година).

³³⁰ MONDO.ba, 22.08.2020, <https://mondo.ba/Info/Drustvo/a982035/Federalna-inspekcija-Zbog-nepostovanja-mjera-kazne-48.000-KM.html> (пристапено на 28.5.2022 година).

³³¹ MONDO.ba, 11.02.2021, <https://mondo.ba/Info/Drustvo/a1023160/RS-kazne-zbog-nepostovanja-mjera.html> (пристапено на 28.5.2022 година).

прифатни центри во Босна и Херцеговина, а бројот на пристигнувањата не се зголемува. Од тој број мигранти, само 130 од нив сакаат да се вратат во земјата од која доаѓаат. Според изјавите на мигрантите до Граничната полиција на БиХ, полициските сили во Босна и Херцеговина постапуваат многу попрофесионално и похумано од полицајците во Република Хрватска и Република Црна Гора. Примери за прекумерна употреба на сила се ретки. Полицијата на Република Хрватска веќе подолго време спроведува строги мерки за контрола на државната граница со Босна и Херцеговина, а резултатите од нивната работа се одразуваат во мерките за одвраќање на мигрантите од влез во Хрватска, но и со враќање или префрлање мигранти на територијата на Босна и Херцеговина, т.е. областа на Унско-санскиот кантон.³³² Постапувајќи под надзор на Обвинителството на БиХ, полициските службеници на Управата за организиран и сериозен криминал на Министерството за внатрешни работина РС во 2022 година на реонот извршиле заплена на 73 килограми наркотична дрога „кокаин“ од Добој, којашто била прокриумчарена скриена во пратка со друга нарачана стока којашто била увезена во Босна и Херцеговина. Станува збор за една од најголемите заплени на наркотична дрога „кокаин“ во Босна и Херцеговина, а вредноста на заплениетите наркотици на наркопазарот изнесува неколку милиони евра. Истрагата се спроведува во соработка со партнерските агенции на земјите од Европската унија и Европол.³³³

Правосудство на БиХ—Епидемиолошките мерки донесени за да се спречи ширењето на вирусот на ковид-19 влијаеја врз работата на правосудните институции во Босна и Херцеговина. Судските институции донесоа низа мерки со коишто се одложија најголемиот дел од рочиштата, организираа дежурства и работа од домашниот персонал и го намалија работното време. Високиот совет на судство и обвинителство (ВССК) на 15.3.2020 година издаде препораки до претседателите на судовите и главните обвинители во Босна и Херцеговина во врска со справувањето со епидемиолошката состојба во земјата (ковид-19) да се разгледа можноста за откажување на закажаните рочишта (суд и обвинителство) во периодот од 16 март до 3 април 2020 година, освен оние за кои со закон

³³² Music.S, AlJazeera Balkans, Azurirano: 14 Jun 2020, <https://balkans.aljazeera.net/teme/2020/6/14/humanitarna-i-sigurnosna-situacija-na-zapadu-bih-sve-slozenija> (пристапено на 28.5.2022 година).

³³³ Hercegovina.info, 17.08.2022, <https://www.hercegovina.info/vijesti/bih/policija-zapljenila-jednu-od-najvecih-kolicina-kokaina-u-povijesti-bih-droga-se-krijumcarila-s-drugom-narucenom-robom/205631/> (пристапено на 20.8.2022 година).

е пропишано да бидат итни или неодложни со можност за организирање работа што обезбедува непречена работа и заштита на вработените.

Потоа, на 22.3.2020 година, Советот донесе Одлука за организација на работата во судовите и обвинителствата во Босна и Херцеговина, со која им се наложи на судовите и обвинителствата во Босна и Херцеговина да ги одложат главните претреси во кривичната материја, освен во случаите во кои е одреден притвор или се бара одредување притвор, во кои постои ризик од застареност, а во други итни случаи пропишани со кривичните закони, судовите да ја проценат итноста во граѓанските предмети. Наредено е и организирање работа од дома и дежурства за судии и обвинители, како и дежурства за извршување административни работи.

ВССТ потоа на седницата одржана на 30.4.2020 година донесе одлука за обврска да изготви план за либерализација на мерките, да обезбеди соодветна заштитна опрема и да воведо работа со полно работно време до 15 мај 2020 година. Беше наведено дека е можно да се организираат рочишта само доколку е можно да се обезбеди соодветно растојание во просториите, а главните обвинители и претседателите на судовите треба да го информираат Врховниот суд на правдата, Министерството за правда и Адвокатската комора за преземени мерки и посочуваат јасни упатства на влезовите во судовите и обвинителствата за начинот на однесување на сите кои влегуваат во зградите на правосудните институции. Одлуката не содржи ставки за јавна комуникација, ниту обврска за информирање на јавноста за новите мерки.

Одредени институции не објавија информации за донесените мерки на нивните веб-страници (Уставниот суд, Обвинителството на кантонот Тузла и Окружното јавно обвинителство), додека други институции објавија информации за донесените рестриктивни мерки (најчесто во делот за тековни работи или печатот објави на Pravosudje.ba), но и информации за фактот дека во април беше воспоставен редовен режим на работа (Суд на Босна и Херцеговина, Врховен суд на правдата, Обвинителство на Федерацијата, Окружно јавно обвинителство во Источно Сараево). Информациите во објавените решенија се разликуваа и една од друга. Најголемиот дел од донесените одлуки содржеле кратки точки за начинот на организирање на работата, намаленото работно време, организирање дежурства и откажување рочишта, освен оние коишто се итни, но

нема упатство како да се информираат партиите, граѓаните и новинарите за новите мерки, одложените состаноци и сослушувањата. Одредени одлуки, како што е одлуката на Федералното обвинителство, содржеа одредени информации за внатрешната комуникација, на пример, дека обвинителите и вработените се достапни на мобилни телефони, но нема инструкции поврзани со јавната комуникација со партиите и медиумите.³³⁴

Премиерот на Федерацијата на Босна и Херцеговина, Фадил Новалиќ, директорот на Федералната управа за цивилна заштита, Фахрудин Солак, и сопственикот на компанијата „ФХ Сребрена малина“, Фикрет Хаќиќ, им беа предадени на Обвинителството на Босна и Херцеговина во 2020 година, ден откако беа уапсени во скандалот „Респиратори“. Обвинителството на Босна и Херцеговина сè уште нема поднесено обвинение против осомничените. Од Обвинителството сè уште не соопштуваат за што се осомничени, но извор од Агенцијата за истраги и заштита (СИПА) изјави дека „постојат основи на сомневање дека сториле кривични дела здружение за извршување кривично дело перење пари, фалсификување службени исправи, злоупотреба на положбата и примање подароци и други облици на бенефиции“. Респираторите од Кина ги купише Владата на Федерацијата БиХ, односно Федералната управа за цивилна заштита преку компанијата „ФХ Сребрена малина“ во вредност од 10,5 милиони марки (5,25 милиони евра). Сè потоа стана предмет на истрага на Обвинителството на Босна и Херцеговина, прво затоа што споменатата компанија се занимава со производство и преработка на малини, а во истрагата што следеше беше утврдено и дека респираторите се неупотребливи.³³⁵

За време на пандемијата на корона-вирус, Кантонското обвинителство на кантонот Тузла (ТК) поднесе најмногу случаи за коруптивни злосторства во Босна и Херцеговина, додека Обвинителството на Зеничко-добојскиот кантон (ЗДК) покренува најмногу истраги, според податоците собрани од Балканската истражувачка мрежана Босна и Херцеговина (БИРН БиХ). Државното обвинителство го презеде случајот „Респиратори“ од Кантонското обвинителство на кантонот Сараево. Тие се осомничени дека извршиле повеќе кривични

³³⁴ Транспарентност на работата на судските институции за време на пандемијата: Јавна комуникација и односи со медиумите, The AIRE Centar, Sarajevo, 2021. стр. 7, 11, 12.

<https://media.ba/sites/default/files/transparency-report-vol-01-bcms.pdf> (пристапено на 28.5.2022 година).

³³⁵ RSE, Slobodna Evropa, Bosna i Hercegovina, 29. maj/svibanj, 2020, <https://www.slobodnaevropa.org/a/afera-respiratori-premijer-novalic-solak-i-hodzic-sipa-tuzilastvo/30641481.html> (пристапено на 28.5.2022 година).

дела при увоз на респиратори за време на пандемијата на корона-вирус. На територијата на Република Српска (РС), Окружното обвинителство во Добој добило најмногу пријави, 17 од нив, а Окружното обвинителство Брчко добило 12 случаи на корупција, но не се сите директно поврзани со пандемијата на корона-вирус.³³⁶

Армија на БиХ– Во оружените сили на Босна и Херцеговина (ОСБиХ) се воени сили на Босна и Херцеговина создадени со трансформација на армиите на ентитетите, коишто го наследуваат идентитетот и воената сопственост на единиците и конститутивните нации (Бошњаци, Хрвати и Срби) од каде што потекнуваат: Армијата на Република Босна и Херцеговина (**АРБиХ**), Хрватскиот совет за одбрана (**ХВО**) и Армијата на Република Српска (**ВРС**). По прекилот на непријателствата во 1995 година и потпишувањето на Дејтонскиот договор, на 1 јануари 2006 година беа формирани единствените вооружени сили на Босна и Херцеговина, по реформата на одбранбениот систем и трансферот на надлежностите во областа на одбраната од ниво на ентитет до државно ниво.

Со усвојувањето и спроведувањето на *Законот за одбрана* на Босна и Херцеговина, државата Босна и Херцеговина стана одговорна за обезбедување транспарентна, демократска и цивилна контрола над вооружените сили на БиХ. Врховната команда и контрола над вооружените сили на Босна и Херцеговина ја води Претседателството на Босна и Херцеговина, кое одлуките ги носи со консензус. Синцирот на команда и контрола продолжува до министерот за одбрана на БиХ, потоа преку началникот на Здружениот штаб на вооружените сили на БиХ, командантот на Оперативната команда и командантот на Командата за поддршка на командите на подредените команданти на командите и единиците на вооружените сили на БиХ. Големината и структурата на вооружените сили на БиХ се определуваат со одлуките на Претседателството на БиХ. Така, беше утврдено дека вооружените сили на БиХ треба да имаат 16.000 припадници, и тоа: 10.000 професионални воени лица (генерали, офицери, подофицери и војници); 1.000 цивили кои служат во вооружените сили на Босна и Херцеговина; 6.000 резервни членови. Бројот на припадниците на вооружените сили и Министерството за одбрана е ограничен со Законот за буџетот на институциите на БиХ, како и со меѓународните обврски на БиХ, на тој начин што бројот на членови може да се зголеми на максимум 10.011 членови.

³³⁶ DETEKTOR.BA, Voice of America.ba, juni 08, 2020, <https://ba.voanews.com/a/korupcija-bih-pandamije/5453668.html> (пристапено на 28.5.2022 година).

Одлуките на Претседателството на БиХ, покрај големината, структурата и локацијата на командите и единиците, го определија и националното претставување во вооружените сили на БиХ.³³⁷

За време на пандемијата на ковид-19, во оружените сили на БиХ одржаа три воени вежби на **територијата** на Босна и Херцеговина. Првата се одржа од 18 до 19 ноември 2020 година со Армијата на САД под името „Билатерална вежба“. Целта на вежбата беше да се подобри соработката со партнерите од САД и НАТО и да се развие интероперабилноста и способностите на ОС БиХ. Пандемијата на ковид-19 ги принуди вооружените сили на БиХ да го намалат бројот на учесници и да се приспособат на новонастанатата ситуација со цел вежбата да се одржи во согласност со сите епидемиолошки препораки и мерки.³³⁸

Втората вежба наречена „Брз одговор 21“ се одржа на 18 мај 2021 година заедно со Армијата на САД. Целта на вежбата беше употреба на борбено гаѓање и проверка на способноста за употреба на оружје во борбени услови.³³⁹ Третата вежба наречена „Комбиниран напор 21“ се одржа на 6 септември 2021 година и беше четиридневна вежба насочена кон спроведување на евалуацијата СЕЛ-2 според концептот на НАТО за оперативни способности (ОСС E&F), во која учествуваа повеќе од 1.000 припадници на ОС БиХ³⁴⁰.

Надвор од територијата на БиХ, припадниците на вооружените сили на Босна и Херцеговина учествуваа на меѓународната вежба „Заедничко решение КСВ“ (Combined Resolve KSV) од 4 февруари до 5 март 2021 година во Хохенфелс, Сојузна Република Германија. Целта на вежбата беше да се процени способноста на вооружените сили на САД и нивните партнерски земји да спроведуваат заеднички операции во мултинационална средина. Припадниците на вооружените сили на Босна и Херцеговина беа дел од баталјонот ОПФОР на Здружениот мултинационален центар за обука во базата

³³⁷ Oruzane snage Bosne i Hercegovine, O ORUZANIM SNAGAMA BIH, http://os.mod.gov.ba/o-oruzanim-snagama-bih/misija/Default.aspx?id=41&langTag=bs-BA&template_id=181&pageIndex=1 (пристапено на 28.5.2022 година).

³³⁸ Oruzane snage Bosne i Hercegovine, VOJNE VJEZBE OS BIH U BIH, 2020, <http://os.mod.gov.ba/vojne-vjezbe/vojne-vjezbe-os-bih-u-bih/default.aspx?id=33335&langTag=bs-BA> (пристапено на 28.5.2022 година).

³³⁹ Oruzane snage Bosne i Hercegovine, VOJNE VJEZBE OS BIH U BIH, 2021, <http://os.mod.gov.ba/vojne-vjezbe/vojne-vjezbe-os-bih-u-bih/default.aspx?id=35869&langTag=bs-BA> (пристапено на 28.5.2022 година).

³⁴⁰ Oruzane snage Bosne i Hercegovine, VOJNE VJEZBE OS BIH U BIH, 2021, <http://os.mod.gov.ba/vojne-vjezbe/vojne-vjezbe-os-bih-u-bih/default.aspx?id=37553&langTag=bs-BA> (пристапено на 28.5.2022 година).

во Хохенфелс.³⁴¹ Хрватите покажуваат сè помалку интерес да служат во вооружените сили на Босна и Херцеговина, а значително помал број од нив се пријавиле на последниот конкурс за професионални војници од етничката квота предвидена во структурата, потврди заменик-министерот за одбрана на Босна и Херцеговина, Мирко Околиќ. Министерството за одбрана на БиХ објави конкурс за регрутирање 600 професионални војници. „Кога станува збор за српските места, во просек за едно место се пријавиле повеќе од десет, кај Бошњациите нешто повеќе од пет се во борба за едно место, а Хрватите се под еден процент, што значи дека нема доволно кандидати.“ Со одлука на Претседателството на Босна и Херцеговина, силите организирани од 2006 година имаат до 10.000 активни војници, офицери и подофицери, со нешто помалку од 20 отсто од местата резервирани за Хрватите, околу 33 отсто за Србите и 46 отсто за Бошњациите.³⁴²

БиХ со своите вооружени сили (ОС) е во „стратешка нерамнотежа“ во однос на соседите и нема современи борбени средства за ефективно одвраќање на каква било безбедносна закана. „Поради недоволниот годишен воен буџет од околу 280 милиони марки, вооружените сили на БиХ не само што не можат да учествуваат во трката за вооружување наметната од соседите, туку и едвај преживуваат. Во развојот на одбранбените капацитети, Босна и Херцеговина наидува на пречки во системот на одлучување, каде што заштитата на „виталните национални интереси“ често (лошо) се користи за разни блокади. Додека српско-хрватските функционери во институциите на БиХ, првенствено кадрите на СНСД и ХДЗ БиХ, ги блокираат законските измени коишто материјално и кадровски би ги зајакнале вооружените сили на БиХ и другите важни служби во доменот на државната безбедност, соседите на БиХ ги развиваат своите одбранбени системи без пречки.“³⁴³

На 1 декември 2020 година, кога вооружените сили на Босна и Херцеговина ја одбележаа **15-годишнината од своето формирање**, беше оддадена почит за најмалку девет припадници на Министерството за одбрана и на вооружените сили на Босна и Херцеговина кои ги загубија животите како последица на инфекција со корона-

³⁴¹ Oruzane snage Bosne i Hercegovine, MEDUNARODNE VJEZBE, 2021, <http://os.mod.gov.ba/vojne-vjezbe/medjunarodne-vjezbe/default.aspx?id=34783&langTag=bs-BA> (пристапено на 28.5.2022 година).

³⁴² AlJazeera Balkans, Azurirano: 27 Jul 2020, <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2020/7/27/oruzane-snage-bih-hrvati-ne-zele-u-vojsku-srbi-zainteresovaniji-od-bosnjaka> (пристапено на 28.5.2022 година).

³⁴³ Huseinovic.S, DW, 18.10.2020, <https://www.dw.com/sr/vojna-inferiornost-bih/a-55306559> (пристапено на 28.5.2022 година).

вирус.³⁴⁴ Народното собрание на Република Српска (РС), кровно законодавен орган на оваа БиХ. ентитет, на 10 декември 2021 година, усвои информација за „пренос на јурисдикцијата од БиХ на ниво на Република Српска“, во областа на индиректното оданочување, правдата, одбраната и безбедноста. Беше усвоена и **Декларацијата за уставните принципи на РС**, којашто ги обврзува институциите на РС да изготват устав според кој Бања Лука ќе биде главен град на ентитетот, а Пале, недалеку од Сараево, главен град. Во Декларацијата се прецизира дека „сите закони наметнати од високиот претставник се неуставни“. Најавите за отцепување и префрлање на јурисдикцијата од Босна и Херцеговина на РС започнаа кога поранешниот висок претставник Валентин Инко го забрани негирањето на геноцидот во јули, по што политичарите од РС почнаа да ја блокираат работата на државните институции.³⁴⁵ Според Декларацијата, Република Српска не ги признава вооружените сили на Босна и Херцеговина од 2006 година и бара враќање на јурисдикцијата на армијата на РС. Пренесувањето на надлежностите од државно на ниво на ентитет не е во согласност со Уставот на БиХ, којшто ги дефинира надлежностите на државата и обврските на субјектите. Можност за промена на Законот за државни институции имаат само Парламентот на БиХ и високиот претставник.³⁴⁶

8. Република Северна Македонија за време на пандемијата на ковид-19

8.1 Стратегија за националната безбедност на Република Северна Македонија

Северна Македонија е земја во Југоисточна Европа. Таа доби независност во 1991 година мирно како една од државите наследнички на Југославија. Врз основа на член 17 став 1 точка 8 од Законот за одбраната („Службен весник на Република Македонија“ бр. 42/2001 и 5/2003), Собранието на Република Македонија на седницата одржана на 11 јуни 2003 година, е усвоен Националниот концепт за безбедност и одбрана (во натамошниот текст: Стратегијата).

³⁴⁴ Federalna.ba, Uredeno. 10.02.2021, <https://www.federalna.ba/os-bih-obiljezavaju-15-godina-od-formiranja-kzkd> (пристапено на 28.5.2020).

³⁴⁵ Slobodna Evropa, Bosna i Hercegovina, 10.decembar/prosinac, 2021, <https://www.slobodnaevropa.org/a/sjednica-narodne-skupstine-republike-srpske/31601406.html> (пристапено на 28.5.2022 година).

³⁴⁶ Slobodna Evropa, 21. decembar/prosinac, 2021, <https://www.slobodnaevropa.org/a/sarovic-tuzilastvo-prenos-nadleznosti/31619368.html> (пристапено на 28.5.2022 година).

Концептот на националната безбедност и одбрана влече корени од: националните вредности и произлезените интереси на Република Македонија, почитувањето на Уставот и законите, еднаквоста на сите граѓани без разлика на нивната етничка припадност, демократската основа на државата, владеењето на правото, почитувањето на човековите права и слободи, пазарната економија, социјалната правда и почитувањето на меѓународното право и меѓународните договори и спогодби.

Стратегиска определба и цел на Република Македонија и нејзиниот национален концепт за безбедноста и одбраната е трајната определба на Република Македонија за остварувањена својата иднина како дел од европското семејство и членка на НАТО и ЕУ.³⁴⁷ Северна Македонија ја оствари својата цел и стана членка на НАТО за време на пандемијата на ковид-19, на 27 март 2020 година, по 27 години.

Соработката со НАТО започна во декември 1993 година, кога Собранието на Република Македонија ја усвои Резолуцијата за пристапување на Република Македонија во НАТО (Организација на Северноатлантскиот договор). Во ноември 1995 година Македонија стана членка на Партнерството за мир (ПЗМ), а во јуни 1996 година беше отворена Канцеларијата за врски на Република Македонија со НАТО.³⁴⁸ На 24 март 2020 година, Европската Унија (ЕУ) ги отвори пристапните преговори со Северна Македонија во тешко време поради пандемијата на ковид-19, по 15 години откако Северна Македонија го доби статусот на кандидатка за членство во ЕУ во декември 2005 година.³⁴⁹

Сличностите меѓу стратегиите на Република Србија и Северна Македонија се во националните вредности и влезот во ЕУ. Забележливи се разликите меѓу двете стратегии во надворешната политика. Додека Северна Македонија стана членка на НАТО, Србија е воено неутрална. Разликите се придонесот на историскиот натпревар за државност низ кој

³⁴⁷ NACIONALNA KONCEPCIJA ZA BEZBEDNOST I ODBRANA, ("Sluzbeni vesnik na Republika Makedonija" broj 42/2001 i 5/2003), Sobranieto na Republika Makedonija, Br.07- 2824-1, Skopje, 11 juni 2003, <https://www.mod.gov.mk/inc/uploads/2021/06/Nacionalna-koncepcija-za-bezbednost-i-odbrana-1.pdf> (пристапено на 29.5.2022 година).

³⁴⁸ Republika Severna Makedonija, Ministerstvo za odbrana, Patot do NATO, <https://www.mod.gov.mk/%d0%bf%d0%b0%d1%82%d0%be%d1%82-%d0%b4%d0%be-%d0%bd%d0%b0%d1%82%d0%be/> (пристапено на 29.5.2022 година).

³⁴⁹ Republika Makedonija, Ministerstvo za nadvoresni raboti, 24 mart 2020, <https://www.mfa.gov.mk/mk/page/13/post/2235/republika-severna-makedonija-gi-zapochnuva-pregovorite-za-chlenstvo-vo-eu-po-15-godini-ckekanje-Овие-тешки-моменти-од-бриселс-пристигнаа-проверката-за-успех-на-наши-напори> (пристапено на 29.5.2022 година).

поминаа двете земји. Додека Србија во моментот има две национални стратегии, Северна Македонија има само една. Теоретски, Србија ја одвои Стратегијата за безбедност од Стратегијата за одбрана, додека тоа не е случај во Северна Македонија и зборовите безбедност и одбрана често имаат слично значење, што е потврдено од Белата книга за одбрана од 2012 година. Второто поглавје од Белата книга е насловено „Сеопфатен пристап кон националната безбедност“, додека вториот став од поглавјето е насловен „Национална безбедносна и одбранбена политика“.³⁵⁰ Друга важна разлика помеѓу стратегиите постои во пристапот кон сограѓаните надвор од националните граници. Во двете стратегии, а особено во втората, Србија многу добро прецизира дека ќе се грижи за состојбата на српскиот народ во околината, што индиректно значи состојбата на српскиот народ во Северна Македонија, додека од друга страна, во Стратегијата за Северна Македонија тоа не е прецизирано, туку општо се зборува за добра соработка со соседите.

8.2. Политичкиот систем на Северна Македонија за време на пандемијата на ковид-19

Грција, членка на НАТО и на Европската Унија, го блокира членството на Северна Македонија во воената алијанса и почетокот на пристапните преговори со ЕУ додека не се реши спорот за името. Земјата порано позната како Република Македонија официјално го промени своето име во Република Северна Македонија во 2019 година, под покровителство на Обединетите нации во Договорот од Преспа. Северна Македонија е парламентарна демократија со извршна влада којашто се состои од коалиција на партии од еднодомниот законодавен дом (Собрание). Собранието се состои од 120 места, а членовите се избираат на секои четири години. Улогата на претседателот е главно церемонијална, а вистинската власт е во рацете на премиерот. Претседателот е врховен командант на државните вооружени сили и претседател на Советот за државна безбедност. Претседателот се избира на секои пет години и може да биде избран најмногу двапати.

Пандемијата на ковид-19 ја погоди Северна Македонија под многу посебни околности. Согласно Пржинскиот договор од 2015 година, привремената влада предводена од Оливер

³⁵⁰ MINISTERSTVO ZA ODBRANA, Republika Makedonija, BELA KNJIGA na Odbranata, Skopje, Septemvri 2012, стр. 19, 22, <https://www.mod.gov.mk/storage/2021/05/BELA-KNIGA-NA-ODBRANATA.pdf> (пристапено на 29.5.2022 година).

Спасовски (СДСМ) и министрите од ВМРО-ДПМНЕ беше именувана 100 дена пред предвремените парламентарни избори закажани за 14 април 2020 година (подоцна одложени за 15 јули). На 16 февруари 2020 година парламентот се самораспушти, што значи дека пандемијата ја зафати државата кога институциите не функционираа целосно. Претседателот Стево Пендаровски за првпат во историјата на државата прогласи вонредна состојба на 18 март 2020 година. Беа воведени карантини и неколку полициски часови за да се одржи ниска стапка на инфекција. Владата вовеле пет пакети фискални и монетарни мерки за поддршка на најзагрозените граѓани и стопанството. На почетокот на февруари 2021 година, бројот на заразени достигна 100.000, а бројот на починати достигна 4.000, што е една од највисоките стапки на смртност на милион жители.³⁵¹ Одлуката за прогласување вонредна состојба ја зголеми концентрацијата на моќ во Владата на Република Северна Македонија, а во услови на распуштање на Собранието, Уставниот суд на Северна Македонија ја оствари својата уставна надлежност како контролор на донесените прописи од страна на извршната власт покрај Уставот и законите.

Владата на Република Северна Македонија донесе 250 уредби со правна сила за време на вонредната состојба, во периодот од 18 март до 22 јуни 2020 година. Членот 125 од Уставот утврдува дека „вонредна состојба се јавува кога ќе настапи голема елементарна непогода или епидемија“. Постојењето на вонредна состојба на територијата на Република Македонија или нејзиниот дел го утврдува Собранието на предлог на претседателот на Републиката, Владата или најмалку 30 пратеници. Одлуката со која се утврдува постоење на вонредна состојба се донесува со двотретинско мнозинство од вкупниот број пратеници и важи најмногу 30 дена. Доколку Собранието не може да се состане, одлуката за постоење на вонредна состојба ја донесува претседателот на Републиката и ја доставува до Собранието на потврда веднаш штом ќе има можност да се состане“. Владата на Република Северна Македонија донесе Одлука за формирање главен координативен кризен штаб со цел да се обезбеди целосна координација на органите на државната управа, правните лица основани од државата, како и единиците на локалната самоуправа, во врска со спречување, воведување и ширење на корона-вирусот, под бр. 44- 2147/3-1 од 14.3.2020

³⁵¹ Фондацијата Бертелсман, Извештај за земјата за 2022 година – Северна Македонија. Гутерсло: Фондација Бертелсман, 2022 година, стр. 3-4, https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/country_report_2022_MKD.pdf (пристапено на 29.5.2022 година).

година. Главниот координативен кризен штаб е формиран како оперативно тело за обезбедување целосна координација на органите на државната управа, правните лица основани од државата, како и единиците на локалната самоуправа, во врска со превенцијата, воведувањето и ширењето на вирусот ковид-19.³⁵²

Резултатите од вонредните парламентарни избори одржани на 15 јули 2020 година се следниве: коалицијата на СДСМ (Социјалдемократски сојуз на Македонија) освои **46** пратеници од вкупно 120 пратенички места; коалицијата ВМРО-ДПМНЕ (Внатрешна македонска револуционерна организација – Демократска партија за македонско национално единство) **44** пратеници; Демократската унија за интеграција (ДУИ) **15** пратеници; Алијанса/Алтернатива **12** пратеници; Левица **2** пратеници; ДПА (Демократска партија на Албанците) **1** пратеник. Излезноста на изборите беше 52%. На денот на гласањето беа почитувани епидемиолошките мерки, а гласаа сите што имаа право на глас, без разлика дали се заразени со ковид-19 или не.³⁵³ Според официјалната веб-страница на Државната изборна комисија на Северна Македонија, во втората година од пандемијата на ковид-19, локалните избори се одржаа на 17 октомври 2021 година.³⁵⁴

Резултатите од локалните избори се следниве: На изборите учествуваа вкупно 299 кандидати за градоначалници и 10.649 кандидати за советници (на 571 листа), кои конкурираа за 81 градоначалничка функција и 1347 советнички функции. ВМРО-ДПМНЕ излезе како јасен победник, освојувајќи повеќе од половината (**42**) од сите расположливи градоначалнички места (81) вклучувајќи го и градот Скопје, а ВМРО-ДПМНЕ освои и најмногу советнички места (**469** од 1.347). Владејачката СДСМ значително заостана на изборите за градоначалник, освојувајќи само **16** градоначалнички места и вкупно **402** советници. Главниот помал коалициски партнер во владата, ДУИ, беше јасен победник во

³⁵² Република Северна Македонија, Министерство за правда, *Анализа на искуствата на институциите за време на вонредната состојба и прописите со правна сила*, февруари 2021 година, стр. 4, 6, 9, [Анализа на искуства во институциите за време на вонредна состојба.pdf \(pravda.gov.mk\)](https://www.pravda.gov.mk/content/izvestai/IZVESTAJ%202020%20SAJT.pdf) (пристапено на 29.5.2022 година).

³⁵³ Собрание на Република Северна Македонија, *ИЗВЕШТАЈ за работата на Собранието на Република Северна Македонија, за периодот 4.8.2020 - 31.12.2020*, стр. 9, <https://www.sobranie.mk/content/izvestai/IZVESTAJ%202020%20SAJT.pdf> ((пристапено на 29.5.2022 година).29.5.2022 година).

³⁵⁴ DRZAVNA IZBORNA KOMISIJA. mk, <https://www.sec.mk/rezultati-od-prethodni-izbori-2/> (пристапено на 29.5.2022 година).

албанскиот блок, освојувајќи вкупно **11** градоначалнички места и **167** советници.³⁵⁵ Незадоволен од резултатите на локалните избори, претседателот на СДСМ и воедно и премиер на државата Зоран Заев поднесе оставка, а на негово место дојде Димитар Ковачевски како нов претседател на СДСМ и премиер на државата.

Државниот завод за статистика на Северна Македонија спроведе попис на населението во 2021 година. Според официјалните податоци на Институтот, вкупниот број жители на Република Северна Македонија на 5 септември 2021 година изнесува 1.836.713 жители. Од нив 50,4% се жени, а 49,6% мажи. Според националноста, 58,44% од населението се изјасниле како Македонци, 24,30% Албанци, 3,86% Турци, 2,53% Роми, 0,47% Власи, 1,30% Срби и 0,87% Бошњаци итн. Според верската припадност, 46,14% се изјасниле како православни, 32,17% како муслимани (ислам), 0,37% како католици и други верски заедници коишто не биле присутни во претходните пописи, и тоа: христијани, евангелски протестанти, будисти, агностици и други.³⁵⁶ На 16 јули 2022 година, Северна Македонија постигна компромис со Бугарија во долгорочен спор, дозволувајќи им да започнат преговори за членство во Европската Унија. Претходно, Северна Македонија изгласа заклучоци со кои се овластува Владата да ја прифати преговарачката рамка за пристапување во ЕУ предложена од француското претседателство со Советот на ЕУ. Членката на ЕУ, Бугарија до неодамна блокира каков било напредок за таквите разговори поради споровите меѓу земјите околу јазикот и историските прашања.³⁵⁷ Пред прифаќањето на францускиот предлог, опозициската ВМРО-ДПМНЕ кон средината на јуни неколкудневено протестира против предлогот и бараше предвремени парламентарни избори.

„По 21 година од потпишувањето на Договорот за асоцијација и стабилизација и 17 години како земја кандидатка за ЕУ, конечно влегуваме во последната фаза од нашето патување кон полноправно членство во ЕУ“, објави Владата на Северна Македонија на својата веб-страница на 19 јули 2022 година, што укажува дека заедно со Албанија ги

³⁵⁵ Bliznakovski.J, 2021 Local Elections in North Macedonia:A Prelud to Alternation of Power? (election analysis), ResearchGate, Article March 2022, стр. 40, [file:///C:/Users/fre/Downloads/bliznakovski_elections_in_north_macedonia_%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/fre/Downloads/bliznakovski_elections_in_north_macedonia_%20(1).pdf) (пристапено на 29.5.2022 година).

³⁵⁶ Republika Severna Makedonija, Drzaven zavod za statistika, 2021, <https://popis2021.stat.gov.mk> (пристапено на 29.5.2022 година).

³⁵⁷ Euractiv.com with AFP, Jul 17, 2022, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/north-macedonia-agrees-compromise-for-eu-membership-talks/> (пристапено на 20/07/2022 година).

отвориле пристапните преговори со ЕУ.³⁵⁸ Од почетокот на пандемијата, ЕУ обезбеди 241 милион евра за Северна Македонија. ЕУ поддржа итна медицинска помош (над 25 респиратори, 35.000 парчиња медицинска опрема и над 2 милиона парчиња лична заштитна опрема), испорака на вакцини и друга медицинска опрема. Оваа сума вклучува 64 милиони евра грантови и 160 милиони евра поволни заеми за ублажување на социоекономските последици од пандемијата и помош за зачувување на работните места.³⁵⁹

8.3. Човековите права во Северна Македонија за време на пандемијата на ковид-19

Непосредните мерки коишто беа воведени во периодот од почетокот на пандемијата до крајот на јули 2020 година за спречување на ширењето на вирусот ковид-19 во Северна Македонија се следниве: од 10 март 2020 година затворање на училиштата и градинките; Забрането е групирање на повеќе од две лица без семејни врски; одржување физичко растојание од два метри на јавно место и носење заштитна маска за лице на затворени и отворени јавни простори (каде што нема услови за физичко дистанцирање); затворање хотели, трговски центри, културни институции итн.; вонредна состојба прогласена **на 18 март 2020** година; воведување полициски час низ целата земја и ограничување на движењето на лицата над 67 години и адолесцентите под 18 години, ослободувајќи ги луѓето на кои им е потребна итна медицинска помош од полицискиот час и клучните работници како што се полицијата, вооружените сили, здравствените работници и производителите директно ангажирани во земјоделските работи.

Прогласувањето вонредна состојба доведе до отстапување од Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи и уставните (граѓански) основни човекови права, во согласност со член 15, став 1 од Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи, кога државата на 2 април 2020 година, го достави првото известување (вкупно 6) до Советот на Европа, заедно со Одлуката бр. 08-526/2, потпишано од претседателот на Република Северна Македонија, со кое се прогласува вонредна состојба.

³⁵⁸ Republika Severna Makedonija, Vlada na Republika Severna Makedonija, 19.07.2022, <https://vlada.mk/node/29627> (пристапено на 20.07.2022 година).

³⁵⁹ Delegation of the European Union to North Macedonia, 09.08.2021, https://www.eeas.europa.eu/north-macedonia/european-union-and-north-macedonia_en?s=229 (пристапено на 22.5.2022 година).

Првото човеково право што беше ограничено беше слободата на движење. Воведена е забрана за патување во и надвор од државата. Државните власти ги затворија сите воздушни и копнени гранични премини во период од 105 дена. Имаше и ограничувања за патување во земјата (на пример од и до Дебар, Куманово, Берово), што ги погоди градовите коишто беа ставени во целосна изолација (карантин) неколку недели. Воведен е полициски час низ целата земја (се спроведе строго дефиниран полициски час од 16:00/19:00 часот до 05:00 часот) којшто важеше за сите граѓани, додека до 14 мај 2020 година се применуваше режим на ограничено движење за лицата над 67 години (од 05:00/10:00 до 12:00 часот) и адолесцентите до 18 години (од 01:00 до 15:00/19:00 часот). Казните изнесуваа до 2.000 евра, а беа предвидени за непочитување на ограничувањата за движење (полициски час).

Исто така, стапија на сила нови финансиски санкции за поединците кои не ги почитуваат правилата за карантин, не носат маски за лице или се собираат во големи групи. Овие предмети беа третирали како итни предмети пред првостепените судови. Постапката се спроведува лице в лице, се држи растојание и се користи заштитна опрема. Судските одлуки беа ефективни, а изречените казни високи. Од ова произлегоа 977 предлози за казни за 1.243 лица и 922 судски решенија против 1.167 граѓани. Исклучоците од ограничувањата на движењето беа дозволени со издавање дозволи на категоризирани групи луѓе, како што се здравствените работници, за бизнисите коишто ќе бидат повеќе оштетени од неактивноста.

Како што одминувааше времето, рестриктивните мерки добиваа сè повеќе критики од граѓаните кои ги сметаа за непропорционални. По организираната кампања против мерките коишто првенствено ги преземаа сопствениците на кучиња, а потоа и родителите со деца со пречки во развојот, мерките беа ублажени со дозволување исклучоци од забраната за движење за овие категории лица. Мерките не ги погодија лицата кои живееле самостојно (сами) или оние кои живееле со постари родители, поради непрестапни објекти. Во периодот од почетокот на пандемијата до 1 јули 2020 година, Министерството за внатрешни работи поднесе 24.567 случаи на прекршување на Решението за пропишување заштитна опрема. Други ограничувања на човековите права за време на

вонредната состојба вклучуваат: слобода на собирање; верски слободи; право на образование; слобода на говорот; и право на приватност.³⁶⁰

8.4. Економијата на Северна Македонија за време на пандемијата на ковид-19

Пандемијата негативно се одрази на севкупната економска активност во Северна Македонија. Растот на БДП во 2021 година се предвидува од 3,5%, наспроти падот на БДП во 2020 година од -4,5%. Извозот на стоки и услуги номинално е намален за 10,9%, а увозот е намален за 10,5%. Финалната потрошувачка на домаќинствата се намали за околу 5,6% во 2020 година. Стапката на невработеност се намали во текот на 2020 година, достигнувајќи 15,9% во вториот квартал од 2021 година. Владата спроведе силен фискален одговор за да го ублажи влијанието на кризата врз домаќинствата и фирмите. Фискалниот дефицит се искачи на 8,2% од БДП во 2020 година, додека нивото на јавниот долг нагло се зголеми на 60,2% од БДП. Капиталните расходи беа намалени во ребалансот на буџет за да се направи простор за трансферни плаќања поврзани со кризата. Дури и со владината поддршка којашто некои експерти и јавноста ја сметаат за слаба и неконзистентна, бизнисите се соочуваат со сериозни и невидени готовински текови, проблеми со снабдувањето и работењето, како и економијата нема да може да се врати на своето преткризно ниво без нови владини реформи.

Збирните загуби во производството за 2020 и 2021 година се проценуваат на 3,7 милијарди евра. Врз основа на последните проекции, Народната банка предвиде реален пад на извозот на стоки и услуги од 17,1%. Случувањата во наредните години ќе зависат од тоа дали владата ќе започне да презема структурни реформи и да инвестира во зелена/дигитална трансформација. Последиците од падот на продажбата на европскиот пазар предизвикаа дополнителни предизвици за македонските текстилни компании. Трендот на намалување и откажување на нарачките од странство е очигледен во 2021 година, со оглед на дополнителното делумно затворање на европските земји во целиот период. Компаниите очекуваа потенцијален пад на продажбата и дополнително откажување на нарачките во наредниот период. Текстилната и конфекциската индустрија

³⁶⁰Ристеска, Марија: *Анализа на влијанието на Ковид-САРС-19 врз родот и различноста*, Скопје: ОБСЕ, 2020 година, стр.18-22,28, <https://www.osce.org/files/f/documents/1/9/480413.pdf> (пристапено на 29.5. 2022 година).

учествува со 12,82 отсто од вкупното индустриско производство во земјата и покрива околу 10 отсто од извозот на земјата, а експертите велат дека последиците ќе бидат поразителни доколку владата не направи повеќе за да ја спаси индустријата. Според последните истражувачки извештаи, од почетокот на кризата во 2020 година, 7.000 текстилни работници останале без работа.³⁶¹

Владата донесе пакет економски мерки за справување со кризата со цел да се зачуваат што повеќе работни места за граѓаните и да му се помогне на стопанството. Според јавните официјални податоци на Владата на Северна Македонија, до почетокот на септември 2022 година, на датумот на пишувањето на овој дел од дисертацијата, Владата има преземено **6 пакет-мерки** со вкупна вредност од околу 1 милијарда и 200 милиони евра: Вкупната вредност на првитеи вторитепакет економски мерки е 200– 250 милиони евра или 2% од БДП; Вкупната вредност на третитепакет економски мерки изнесува 355 милиони евра и опфаќа 730.000 корисници; Вкупната вредност на четвртитепакет-мерки изнесува 478 милиони евра наменети за граѓаните и стопанството за стабилна економија; Вкупната вредност на петтитепакет-мерки е 160 милиони евра наменети за граѓаните и реалниот сектор, за стабилна и македонска економија во развој; Вкупната вредност на шеститепакет-мерки е 17,8 милиони евра наменети за 10.000 компании и 60.000 вработени, за поддршка на стопанството.³⁶²

Како заклучок, за февруари 2021 година целосно се потрошени 704 милиони евра, односно 67,3% од доделените средства од четири (4) пакети за справување со последиците од корона-вирусот. Сите усвоени мерки можат да се поделат во една од следниве 3 групи: мерки коишто предизвикуваат буџетски расходи, односно директни фискални влијанија; мерки коишто предизвикуваат намалување на буџетските приходи; и мерки коишто имаат економско влијание, но немаат фискални влијанија. Првитепакет-мерки беа претставени на 18 март 2020 година, како прв и експресен одговор на Владата на ситуацијата и имаа за цел да го ублажат влијанието на здравствената криза врз економијата. Вторитепакет економски мерки беа донесени на 31 март 2020 година и се состоеја од конкретни мерки коишто имаа директно влијание врз реалната економија и директна помош за секое

³⁶¹ FAIR WEAR FOUNDATION, Updated on: 5th November 2021, <https://www.fairwear.org/country-specific-guidance/covid19-north-macedonia/> (пристапено на 29.5.2022 година).

³⁶² Republika Severna Makedonija, Vlada na Republika Severna Makedonija, EN <https://koronavirus.gov.mk/merki/ekonomski-merki> (пристапено на 29.5.2022 година).

семејство и поединец. Третите пакет економски мерки, објавени на 17 мај 2020 година, беа насочени кон ревитализација на домашната економија преку директна поддршка на граѓаните и стопанството. Четвртиот пакет-мерки беа донесени на 27 септември 2020 година како директна помош за економската и социјалната сигурност на граѓаните, како и за поттикнување на приватната потрошувачка како стимулатор на социјалниот раст.³⁶³

Во периодот од 10 март до 15 мај до Хелсиншкиот комитет биле пријавени 152 случаи на прекршување на работничките права, при што биле погодени 2.481 работник. Работодавачите веднаш почнаа со масовни отпуштања на работниците, односно укинување на договорите за работа, а во здружението се пријавени 37 такви случаи коишто се однесуваат на околу 453 работници. Намалениот обем на работа беше причина што дел од работодавачите без воопшто да ги известат работниците ги укинаа договорите за работа од деловни причини.

Исто така, во периодот од 11 март 2020 до 30 ноември 2020 година, 16.381 граѓанин останале без работа поради здравствената криза, а според процентите на Меѓународната организација на трудот, во вториот квартал од 2020 година над 85.500 граѓани го изгубиле работниот статус со постојано работно време. Во неколку случаи работниците само усно биле известени дека нема да дојдат на работа, без писмено известување за отказ. Од друга страна, хронично болните, трудниците и родителите на деца до 10 години, кои се ослободени од работни обврски, се соочија со намалена плата за 50%. Од извештајот е видно дека непочитувањето на мерките и препораките на Владата и Министерството за здравство за превенција и заштита од ковид-19 од страна на работодавачите придонесе за секојдневно зголемување на ризикот за работниците. Првите две недели по прогласувањето на вонредната состојба и општо првите два месеци, март и април, се евидентирани како најкритичен период за работничките права, додека во мај тенденцијата на отпуштања значително се намали.³⁶⁴

³⁶³ Republika Severna Makedonija, Vlada na Republika Severna Makedonija, <https://koronavirus.gov.mk/info-so-status-na-realizacija-na-ekonomski-merki> (пристапено на 29.5.2022 година).

³⁶⁴ Мрежа за заштита од дискриминација, Човекови права на маргинализираните заедници во услови на ковид-19, Скопје, јуни, 2021 година, стр.:25, 26, <https://hera.org.mk/izveshtaj-chovekovite-prava-vo-uslovi-na-kovid-19-mzd/> (пристапено на 29.5.2022 година).

8.5. Здравствениот систем на Северна Македонија за време на пандемијата на ковид-19

Северна Македонија е земја со средновисоко ниво на приход, слично како Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина. Првата безбедносна стратегија од 2003 година, во поглавјето II, односно нејзиниот трет дел со наслов „Безбедносни ризици и опасности“, иако не го користеше терминот пандемија, ги предвидуваше заразните болести како закана за националната безбедност. Откривањето на првите случаи на ковид-19 во земјава ја алармира Владата да преземе посериозни мерки за спречување на ширењето на инфекцијата. На 14 март 2020 година, со Одлуката на Владата на РСМ, е формиран Главниот координативен кризен штаб за обезбедување целосна координација на органите на државната управа, правните лица основани од државата, како и единиците на локалната самоуправа во врска со спречувањето на преку граничното воведување и ширење на ковид-19 во земјата. Веднаш по формирањето на Главниот координативен кризен штаб, на 15 март 2020 година, министерот за здравство, согласно надлежностите од член 249 од Законот за здравствена заштита и член 59 од Законот за заштита на населението од заразни болести, формира Комисија за заразни болести, како стручно и советодавно тело за справување со ковид-19.

Бројот на пациенти од првиот дијагностициран случај на 26 февруари постојано се зголемувал, а на 18 март 2020 година имало вкупно 48 заболени. Претседателот на Република Северна Македонија тогаш прогласи вонредна состојба, со што Владата на Република Северна Македонија, во согласност со Уставот, овластува да донесуваат уредби со правна сила коишто се директно применливи. Набргу по прогласувањето на вонредната состојба, Владата без јавна расправа и информирање за неа и без оправдување за потребата од ваков чекор одлучи да прекрши дел од обврските од Европската конвенција за човекови права. Со Одлуката на Владата на РСМ од 18 март 2020 година, Министерството за здравство се обврза да контактира со приватни здравствени установи коишто според своите можности ќе ослободат дел од здравствените установи за потребите на Министерството за здравство и преку соработка договор или меморандум ќе ги регулира начинот, условите, критериумите и обврските на двете страни.

Здравствениот систем во Република Северна Македонија, како и во другите земји од Западен Балкан, се соочи со критични предизвици поврзани со финансирањето и спроведувањето на услугите уште пред појавата на ковид-19. Обезбедувањето доволно

финансиски средства за здравството и модернизирањето на обезбедувањето здравствени услуги за да се обезбедат ефикасни и ефективни услуги се долгорочни предизвици. Покрај тоа, миграцијата на здравствените работници и недостигот на работна сила, исто така, предизвикуваат ранливост во здравствените системи за време на пандемија.

Вонредната состојба заврши на 22 јуни 2020 година, иако во текот на јуни, Северна Македонија беше на врвот на најтешко погодените земји од епидемијата во светот, по бројот на потврдени случаи, но и по смртност. Граничните премини во Република Северна Македонија се отворени на 26 јуни 2020 година за минување на патниците и возилата, без претходно утврдени услови за поднесување лекарско уверение за ПЦР тест, без задолжителен државен карантин и без упатување во домашна изолација. На 23-тата седница одржана на 20 ноември 2020 година, Владата на Република Северна Македонија донесе Одлука за прогласување кризна состојба на територијата на Република Северна Македонија, заради заштита на јавното здравје и спречување на ширењето на болести во сè поголеми размери, што го загрозува здравјето на населението. Владата на 1 декември 2020 година донесе одлука да ја прифати препораката на Комисијата за координација и управување со кризи за продолжување на кризата до 30 јуни 2021 година. Во услови на криза, Владата добива поширока можност да ги поддржи здравствените институции од војската, но и да ги искористи ресурсите на приватните болници за да го намали притисокот врз јавното здравство.

Анализата на документите донесени во периодот март – ноември 2020 година покажа дека усвојувањето на мерките не е направено на транспарентен и јасен начин, разбирлив за сите заинтересирани страни, ниту, пак, е објаснета причината за донесувањето на посебните мерки во јавноста. Анализата од март – ноември 2020 година покажа дека пристапот до секундарна и терцијарна здравствена заштита, односно специјалистички прегледи, дијагностички прегледи (магнетна резонанца, компјутерска томографија, мамографија), болничко лекување и хируршки интервенции бил многу потежок за граѓаните. Според податоците на ФЗО РСМ (Фонд за здравствено осигурување на РСМ, оригинален извор) во периодот март – декември 2020 година, во секундарната и терцијарната здравствена заштита се дадени за 41% помалку здравствени услуги (болничка здравствена заштита и специјалистичка консултативна здравствена заштита), за разлика од истиот период во 2019 година. Намалување на бројот на здравствени услуги се

забележува и кај пациентите со најтешките и најопасни по живот болести, како што се кардиоваскуларните, малигните заболувања и дијабетесот.

Во однос на бројот на починати од ковид-19, од почетокот на пандемијата до 4 април 2021 година, може да се забележи дека состојбата во Северна Македонија беше меѓу најнеповолните во регионот. Во овој период во РС Македонија се евидентирани 185 смртни случаи на 100.000 жители. Во истиот период има 77 смртни случаи во Србија, 78 смртни случаи во Албанија, 79 смртни случаи во Грција, 101 смртен случај во Косово, 147 смртни случаи во Хрватска, 38 смртни случаи во Турција и 124 смртни случаи во Романија. Состојбата беше малку понеповолна во Бугарија, со 194 смртни случаи на 100.000 жители, во Словенија 209 смртни случаи и во Босна и Херцеговина 207 смртни случаи.

За време на пандемијата, граѓанските организации изразија загриженост за влијанието на пандемијата за достапноста и пристапноста до здравствените услуги, ограничениот пристап до здравствените и социјалните услуги за маргинализираните заедници и зголеменото ширење на инфекцијата во претежно ромските заедници, ограничениот пристап до абортус и влијанието на пандемијата врз менталното здравје.³⁶⁵

Имунизацијата на граѓаните на Северна Македонија со вакцината на „Фајзер“ започна на 17 февруари 2021 година, од донации добиени од соседна Србија. Први вакцинирани беа здравствените работници.³⁶⁶ Во втората година од пандемијата, вечерта на 8 септември 2021 година, избувна пожар во модуларната болница за пациенти со ковид-19 во Тетово. Во пожарот загинаа 14 лица, од кои 12 пациенти и двајца роднини на пациентите. Два дена по пожарот на 10 септември, оставки поднесоа министерот за здравство Венко Филипче и заменик-министерот Илир Хасани.³⁶⁷

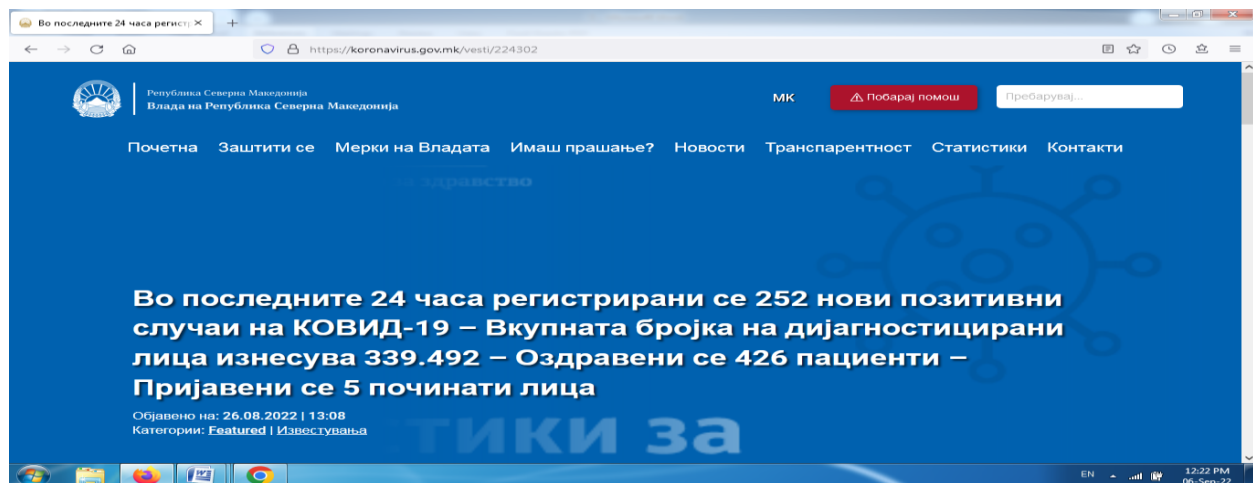
Во третата година од пандемијата, според официјалните јавни податоци на Владата на Северна Македонија во моментот на пишувањето на овој дел од дисертацијата на 26

³⁶⁵ Бошкова, Наташа: *ЗДРАВЈЕТО ВО ВРЕМЕ НА ПАНДЕМИЈА – влијанието на мерките на Владата на Република Северна Македонија за справување со ковид-19 во здравствениот сектор*- Фондација Отворена заедница - Македонија, Скопје 2021, стр. 16-18, 19, 27, 29, 46, 59, 60, 76, 83, [ЗДРАВЈЕ-ВО-ТЕ -ВРЕМЕ НА ПАНДЕМИЈАТА.pdf \(dialogconeu.mk\)](#) (пристапено на 29.5.2022 година).

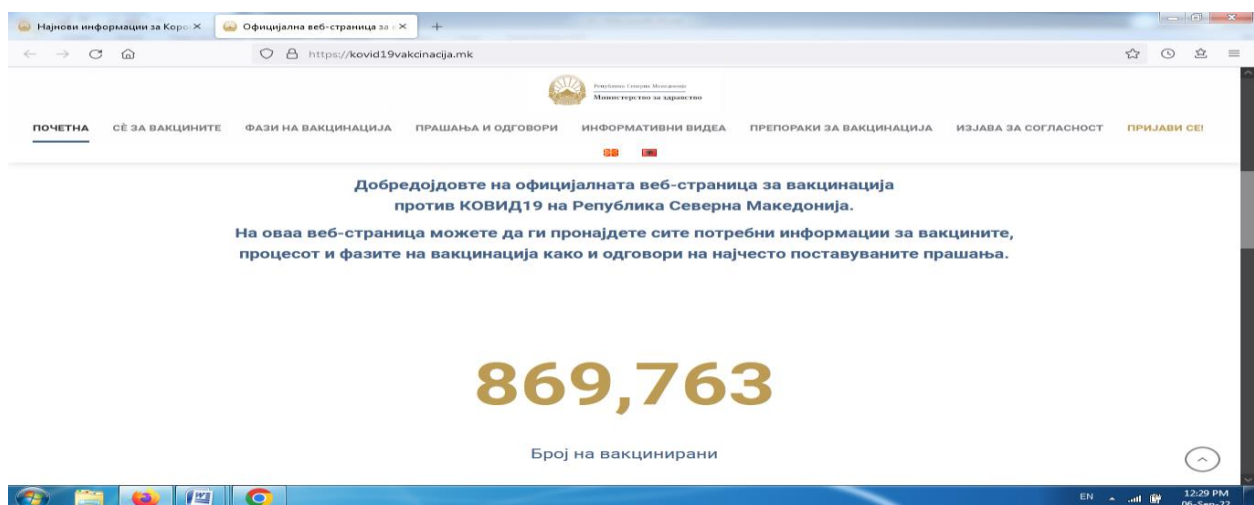
³⁶⁶ Stojanovic.B, Anadolu Agency (AA), Update:17.02.2021, <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/severna-makedonija-po%C4%8Dela-vakcinacija-protiv-koronavirusa/2148162> (пристапено на 29.5.2022 година).

³⁶⁷ RadioMOF.mk, 10/09/2021, <https://www.radiomof.mk/ministerot-venko-filipche-dade-ostavka-po-pozharot-vo-tetovskata-bolnica/> (пристапено на 29.5.2022 година).

август 2022 година, епидемиолошката состојба е следнава: Според податоците на Институтот за јавно здравје, Министерството за здравство информира дека досега се направени вкупно 2.147,514 тестови за ковид-19. Вкупниот број на заболени од ковид-19 од почетокот на епидемијата е 339.492, оздравени се 327.780, починале 9.473, а активни се 2.239.³⁶⁸

Вкупниот број на вакцинирани според јавните официјални податоци на Владата на Северна Македонија на 26 август 2022 година изнесува 869.763 граѓани, што значи дека се вакцинирани околу 42 отсто од населението.³⁶⁹

³⁶⁸ Republika Severna Makedonija, Vlada na Republika Severna Makedonija <https://koronavirus.gov.mk/vesti/224302> (пристапено на 06.09.2022 година).

³⁶⁹ Republika Severna Makedonija, Ministerstvo za zdravstvo, <https://kovid19vakcinacija.mk/> (пристапено на 06.09.2022 година).

8.6. Образовниот систем на Северна Македонија за време на пандемијата на ковид-19

На 12 март 2020 година, Владата на Северна Македонија донесе Одлука за мерки за спречување на воведување и ширење на ковид-19, со која се забрани воспитно-образовниот процес во основните и средните училишта, како и во сите градинки, центри за ран детски развој и дневни центри. Забрането е и одржување настава во високообразовните установи и јавните научни установи, затворени се училишните и студентските домови, библиотеките, театрите, кината, музеите и детските игралишта. Исто така, со истата одлука беа забранети посети на сите воннаставни активности и други приватни активности коишто децата ги извршуваа надвор од наставата, како посетување курсеви, дополнителна настава и спортски тренинзи. Одлуката во основните училишта зафати 187.240 ученици на територијата на РСМ и 69.980.000 средношколци.³⁷⁰

На 23 март 2020 година, Владата на Северна Македонија донесе уредба со законска сила за спроведување на Законот за основно образование и воспитание за време на вонредна состојба, во која член 2 вели дека наставата во основните училишта се организира преку учење на далечина, односно учење од дома, користејќи средства за електронска комуникација. На истата седница беше донесена и уредба со законска сила за примена на Законот за средно образование и воспитание за време на вонредна состојба, а во член 2 од Уредбата се вели дека наставата во средните училишта се организира од далечина, т.е. односно учење од дома, со примена на средства за електронска комуникација. Исто така, на оваа седница беше донесена уредба со законска сила за спроведување на Законот за високото образование со која се уредува начинот на организирање на студиските програми за стекнување високо образование. Имено, во членот 2 стои дека сите три циклуси на високообразовните институции, односно јавните научни установи, како и тестирањето на знаењето, ќе се одвиваат преку системот за учење на далечина, со користење електронски комуникациски средства.

Со овие две одлуки, целиот образовен систем во Република Северна Македонија беше ставен на тест и на сите учесници во образовниот сектор им стана јасно дека системот ќе се соочи со невиден предизвик. Кога беше донесена последната уредба од 23 март,

³⁷⁰Мрежата за заштита од дискриминација, *Човековите права на маргинализираните заедници во услови на КОВИД-19*, Скопје, јуни, 2021, стр.41, 43, <https://hera.org.mk/izveshtaj-chovekovite-prava-vo-uslovi-na-kovid-19-mzd/> (пристапено на 29.05.2022.)

учебната година влезе во последниот квартал, односно на неполни два месеци и дваесет дена до крајот на учебната година.

Како резултат на предизвикот со кој се соочуваат наставниците, но и родителите и под претпоставка дека физичкото присуство во училиштата е речиси невозможно, БРО (Биро за развој на образованието, заб. на авторот) издаде Водич за наставниците како да ги оценуваат учениците, надевајќи се дека документот ќе помогне во успешното завршување на учебната година. Бирото за развој на образованието подготви и „Упатство за спроведување скратени наставни програми во основното и средното образование“, како резултат на одлуката на Владата за учебната 2020/2021 година којашто започнува на 1 октомври 2020 година. Во документот на БРО се наведени низа упатства за планирање и спроведување на наставата во рамките на 30-минутниот час во основното образование, односно 35 минути во средното образование, како и методологијата што треба да ја применуваат наставниците при планирањето на наставата во основното и средното образование. Дадени се насоки за тоа како наставниците или училиштата треба да направат корелација помеѓу предметите што обработуваат одредени теми, со цел што поефикасно да се спроведе наставата, со скратени часови и скратени програми.

Последно во низата инструкции коишто имаат за цел да го наредат нормалниот тек на воспитно-образовниот процес, притоа почитувајќи го педагошкиот и дидактичкиот елемент за време на пандемијата, е „Упатството за настава во посебни основни училишта, посебни паралелки во основните училишта и во јавните средни училишта за ученици со посебни образовни потреби во учебната 2020/2021 година“. Во документот се наведува дека наставата во овие училишта треба да се одвива со физичко присуство, согласно барањата поднесени до Владата на Република Македонија за организирање настава со физичко присуство.

Дел од низата документи коишто беа подготвени за техничко регулирање на текот на наставата во училиштата е и Планот за одржување на наставата во основните и средните училишта во учебната 2020/2021 година. Овој документ ги претставува протоколите што треба да ги следат основните и средните училишта за да ги заштитат своите ученици, наставници и администрација од ковид-19, притоа обезбедувајќи непречен наставен процес. Имено, документот дава прецизни упатства како да се одржува наставата во

општинските основни и средни училишта и државните основни и средни училишта основани од Владата на Република Македонија. Во документот се наведува дека основните училишта можат да ја регулираат наставата комбинирано, преку физичко присуство и од далечина, а учениците се јасно групирани во три периоди за следење на наставата според степенот на паралелката на која ѝ припаѓаат.

Важно е да се напомене дека наставата за учениците од првиот период, односно учениците од прво до трето одделение, се организира со физичко присуство, освен за учениците чии родители побараа од училиштето нивното дете да ја следи наставата од далечина. Според овој документ, целосна настава со физичко присуство е дозволена само за оние училишта коишто ги исполнуваат условите, а коишто формално побарале од Владата на Република Македонија да им овозможи таква можност. Од друга страна, средните стручни училишта и средните училишта за уметничко образование, спортската гимназија или спортската академија спроведуваат комбинирана настава, при што наставата по општообразовните предмети се изведуваше од далечина, а наставата по стручни предмети или практична настава со физичко присуство, т.е. согласно протоколите за постапка во средните училишта во Република Македонија за спроведување на наставниот процес со физичко присуство, поединечно за секое училиште, што го одобрува Владата на Република Македонија.

Министерството за образование и наука има изготвено и два посебни документа во форма на протоколи за постапување во основните и средните училишта во Република Македонија за спроведување на наставниот процес со физичко присуство на учениците во учебната 2020/2021 година. Овие два документа даваат технички упатства за секојдневните процедури во училиштата: да му се измери температурата на секој ученик на влезот, да се дезинфицираат рацете и чевлите, задолжително да се носи маска и да се одржува физичкорастојание меѓу учениците и наставниците и многу повеќе. И двата протоколи се прецизно осмислени со цел да обезбедат максимална безбедност од ширење на корона-вирусот и заболување на учениците со ковид-19.

Во периодот од јули до август 2020 година, УНИЦЕФ, со поддршка на УКаид, (Помош од Обединетото Кралство) / МОН(Министерство за образование и наука) и БРО (Биро за развој на образованието), преку „тинк-тенк“ организацијата Реактор во Скопје, спроведе

истражување со директори, наставници, родители и ученици, со цел да ги регистрира нивните искуства и ставови поврзани со учењето на далечина. Заклучоците на Реактор се дека во текот на целиот кризен период, којшто опфати дел од втората половина на учебната 2019/2020 година, „немаше систематски пристап и јасни насоки“ од страна на Министерството за одбрана или властите. Имено, наставниците не добиле никаква поддршка или инструкции од Министерството за образование и култура за организирање учење на далечина. Сметаат дека се препуштени самите на себе, односно на сопствените ресурси, без конкретна основа за поддршка на институциите. Од друга страна, родителите ја оценија работата на наставникот како добра. Од вкупниот просек, 32% од родителите сметаат дека наставниците добро соработувале со своите деца. Загрижувачки, но во согласност со трендовите, е тоа што работата на директорите и стручните служби во училиштето (педагози, психолози и дефектолози) е најниско оценета (1 од 5) од 59% од родителите. Не изостанува негативниот тренд од повратните информации на родителите кога станува збор за оцената на севкупната организација на далечинско образование на ниво на училиште, којашто беше оценета со 2,9. Исто така, во овој дел, целокупната организација на далечинско образование на државно ниво доби уште пониска оценка од 2,7. На крајот, учењето од дома, според истражувањето на Реактор, се покажало како неефикасно, при што 38% од испитаниците изјавиле дека тоа е делумно ефективно, а 19% дека учењето е делумно неефикасно. Кога на ова ќе се додадат 24% од вкупниот број испитаници (N=122) кои изјавиле дека учењето е неефикасно, тогаш станува јасно дека образовниот систем за време на пандемијата, односно во последниот дел од вториот семестар, се соочил со сериозни тешкотии од егзистенцијална природа.

Проблемите во функционирањето на образовниот систем за време на пандемијата уште повеќе се продлабочија поради дигитализацијата бидејќи училиштата и наставниците немаа доволно материјални средства за изведување таква настава. Во Република Северна Македонија, 40% од населението живеат во рурални средини, а од друга страна, 25% од населението живеат во главниот град. Ова е доволен аргумент зошто многу училишта не биле поврзани на интернет и зошто немале компјутери и други дигитални уреди во нивните училишта. Ова е и аргумент за нееднаквоста меѓу студентите кои живеат во главниот град и оние кои живеат во руралните средини. Главниот град нуди технички капацитети (како интернет-конекција) и воопшто, основците во главниот град имаат

пристап до дигитални уреди, токму поради зголемената вработеност на граѓаните. Во руралните области, освен што се соочуваат со технички проблеми како пристап до интернет или стабилна електрична мрежа, овие луѓе често живеат на или под нивото на сиромаштија.

Сепак, дигитализацијата на училиштата и дигиталните вештини на наставниците и учениците бараат специфични знаења и вештини за да функционираат во дигиталниот свет. Имено, дигиталната настава бара наставниците да бидат истражувачи, за да можат да подготват дигитални лекции во кои учениците активно ќе учествуваат за време и надвор од часовите. Тоа значи дека наставниците и професорите треба да имаат солидно познавање на англискиот јазик, но и да поседуваат интелектуални компетенции коишто ќе им овозможат веродостојно да избираат материјали и да ги расправаат пред учениците. На самиот почеток на пандемијата на ковид-19, Министерството за образование и наука ја понуди дигиталната образовна платформа³⁷¹ „Едуино“ за предучилишна возраст, основци и средношколци како олеснување за наставниците и учениците за време на онлајн учење за време на вонредна состојба и во текот на траењето на пандемијата.³⁷²

8.7. Безбедносниот систем на Северна Македонија за време на пандемијата на ковид-19

Полицијата на Северна Македонија– Борбата за справување со вирусот ковид-19 предизвика потреба од итно реструктурирање на работата на Министерството за внатрешни работи, коешто како носител на функцијата за вршење внатрешни работи, согласно воспоставените надлежности, посветено работеше и соработуваше со сите институции коишто се надлежни да дејствуваат во овој домен. Како главен приоритет за дејствување беше поставено спроведувањето на одлуките и мерките на целата територија на државата, а расположливите капацитети на Министерството беа стратешки насочени кон спроведување на националните мерки и одлуки, како и давање потребна поддршка на здравствениот систем. Министерството за внатрешни работи активно учествуваше во работата на Координативното тело формирано на 28 февруари 2020 година од

³⁷¹Лимани, Артан, *Образованието во време на пандемијата - Влијанието на мерките на Владата на Република Северна Македонија за справување со ковид-19 во образовниот сектор* - Фондација Отворена заедница - Македонија, Скопје 2021, стр. 17-26, [ОБРАЗОВАНИЕ-ВО ВРЕМЕ-НА-ПАНДЕМИЈА.pdf \(dijalogkoneu.mk\)](https://www.dijalogkoneu.mk) (пристапено на 29.5.2022 година).

³⁷² EDUINO, <https://www.eduino.gov.mk/> (пристапено на 29.5.2022 година).

Министерството за здравство за собирање и размена на информации за спроведување на мерките за спречување на појавата, рано откривање, спречување на ширењето и справување со инфекцијата со вирусот ковид-19.

На 21 март 2020 година, е формиран Оперативниот штаб со претставници на Министерството за внатрешни работи и Министерството за одбрана – Армијата на Република Северна Македонија, заради навремена координација на активностите на Министерството, силите и средствата на Армијата, којашто во овој период беше ангажирана во физичкото обезбедување на објектите од особено значење и спроведување патроли и пунктови за обезбедување на државната граница. Во 2020 година, активностите на Министерството беа главно насочени кон спроведување на мерките поврзани со забраната за собирање и движење на граѓаните, вклучително и мерките на изолација и самоизолација, проследени со задолжителното носење заштитни маски или покривањето на носот и устата, ограничување на работењето на деловните објекти и сл.

Во однос на утврдените мерки на изолација и самоизолација, Министерството спроведе вкупно 1.091.657 контроли, при што се утврдени 469 прекршоци. Поради непочитување на мерките на изолација и самоизолација, поднесени се 276 кривични пријави против 344 сторители, за сторени 325 кривични дела, како и 27 прекршоци, против 27 лица. Во рамките на овој прекршок писмено се предупредени 949 лица, а за групирање се забележани две кривични дела извршени од 28 лица. Секторите за внатрешни работи самостојно или во соработка со Државната пазарна инспекција извршиле 43.132 контроли на угостителски објекти, кафетерии, кафеани, ресторани, клубови, казина и спортски обложувалници согласно мерките на Владата а за целиот период утврдени се неправилности во 258 објекти, за кои се поднесени 56 кривични пријави против 75 физички и 18 правни лица. Согласно Уредбата за носење лична заштитна опрема на лицето се откриени 127.391 прекршок, од кои евидентирани се 127.059 прекршоци против физички лица, 328 прекршоци се евидентирани против правни лица, а пријавени се четири одговорни лица.

За лицата кои доаѓаат од земји со среден и висок степен на ризик, одредени се државни објекти за карантин, коишто ги обезбедуваа припадници на Министерството за внатрешни работи и припадници на Армијата на Република Северна Македонија. Во споменатите објекти се сместени вкупно 7.588 лица опфатени со мерката државен карантин. За

непочитување на оваа мерка се поднесени 25 кривични пријави против 32 сторители, за 29 сторени кривични дела. Со владините одлуки за ограничување на движењето на населението од страна на полициски службеници коишто не ја почитувале мерката забрана за движење се евидентирани вкупно 5.414 лица, од кои се приведени 3.629 лица, предупредени се 399 лица, а евидентирани се 1.386 лица на самото место. Поднесени се вкупно 3.581 кривична пријава, 75 прекршочни и 359 пријави за сторени кривични дела. Во текот на 2020 година, 1.042 вработени во Министерството за внатрешни работи се заразени со вирусот ковид-19, 1.521 лице биле во самоизолација поради контакт со болно лице, додека пет вработени во овој период починале од оваа болест.

Регионалните центри за гранични работи зеле 13.811 изјави за самоизолација, вратени се вкупно 8.115 лица, а 14.928 ја напуштиле државата повеќе од три месеци. Во делот на кривичната материја од оваа област, против сторителите се поднесени 5.463 кривични пријави за сторени 4.494 кривични дела, од кои најголемиот дел се однесуваат на непочитување на здравствените прописи за време на епидемијата, а помал број се однесуваат на пренесување на заразна болест. Во 2020 година се обработени 2.325 писмени барања од новинари и медиуми, а најчест начин на информирање на јавноста е средбата со новинарите и секојдневната телефонска комуникација што се одвивала преку портпароли коишто се задолжени за информирање на јавноста, како на централно, така и на локално ниво.

Активностите на криминалните групи поврзани со криумчарење мигранти бележат тренд на зголемување. Откриените случаи на криумчарење мигранти се зголемени за 17,3%, а дополнително се зголемени и мерките за кривично гонење. Во текот на 2020 година се откриени 95 случаи или за 14 случаи повеќе отколку во 2019 година кога биле откриени 81 случај. Против 91 лице се преземени мерки за кривично гонење за сторени 65 кривични дела „криумчарење мигранти“. Со овие случаи е спречено криумчарењето на вкупно 2.723 мигранти, чиј број покажува позитивен тренд на пораст од 78% во однос на 2019 година. Спречени се 32.100 обиди за илегален влез во Северна Македонија, над 85% се спречени да влезат во земјата, најмногу на границата со Република Грција.³⁷³ Според годишниот извештај за човековите права за 2020 година на Американската амбасада во Скопје, во

³⁷³Министерство за внатрешни работи, Годишен извештај, 2020, [Годишен извештај 2020 година.pdf \(mvr.gov.mk\)](https://mvr.gov.mk) (пристапено на 29 мај 2022 година).

Северна Македонија во првата година од пандемијата, бројот на бегалци и мигранти во транзитните центри во првите осум месеци изнесувал вкупно 1.799 лица, од коишто 1.448 лица се сместени во Табановце, во близина на границата со Србија, а во транзитниот центар Винојуг, во близина на границата со Грција, 351.³⁷⁴

Судството на Северна Македонија— Здравствената криза и вонредната состојба несомнено влијаеја врз постапувањето на судството и врз остварувањето на судската заштита. Во отсуство на каков било правен акт којшто би ја регулирал работата и постапувањето на судовите и правосудните органи за време на вонредната состојба, работата на судовите се уредува со Одлуката за работата на судовите во Република Северна Македонија во услови на зголемен ризик од вирусот ковид-19, којшто беше усвоен од Судскиот совет на РСМ на 17 март 2020 година. Одредбите од Одлуката се однесуваат на водење судски предмети (утврдување итни и приоритетни предмети за постапување) и определување мерки за заштита на судската служба, странките и другите учесници во постапката.

Функционирањето на судството во вонредна состојба не е предвидено со ниту еден законски акт. Владата на РСМ со уредба со правосилност за роковите во судските постапки за време на вонредна состојба и постапувањето на судовите и јавните обвинителства ја прекина важноста законските и пред клаузуланите рокови за поднесување тужби во граѓанска и кривична постапка, како и управни спорови, а прекинати и роковите за прогласување на редовни и вонредни правни лекови за време на вонредната состојба. Судовите беа соочени со предизвикот да обезбедат ефикасна судска заштита на правата и слободите на граѓаните со примена на различни методи на организирање како одговор на мерките за заштита од вирусот ковид-19. Уредбите донесени во овој период регулираат широк спектар прашања од значење за управувањето со кризи, а во однос на постапките на судовите постои уредба со правна сила со која се уредуваат роковите во судските постапки за време на вонредната состојба и постапките на судовите и јавните обвинителства. Регулативата пропишува законски и преклузивни рокови за поднесување тужба во граѓанска постапка, приватни тужби во кривична

³⁷⁴ U.S EMBASSY in North Macedonia, NORTH-MACEDONIA-2020-HUMAN-RIGHTS-REPORT-MKD-FINAL.pdf, стр. 24., <https://mk.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/249/NORTH-MACEDONIA-2020-HUMAN-RIGHTS-REPORT-MKD-Final.pdf> (пристапено на 29.5.2022 година).

постапка, предлог за кривично гонење, предлог за поведување вонпарнична постапка, поднесување барање за извршување, постапка за обезбедување побарувања, тужба за поведување управен спор, поведување постапка пред Уставниот суд или поведување други судски постапки коишто престануваат да важат со укинување на вонредната состојба. Уредбата предвидува дека престануваат да важат законските и преклузивните рокови за изјаснување правни лекови или за преземање процесни дејствија од овие постапки.

Регулативата ја поддржа и ја поттикна електронската комуникација меѓу судовите и странките, а беше утврдено дека Судскиот совет може да одлучува и да го пропишува начинот на одржување на рочиштата и преземањето на сите други дејствија од постапката со користење електронски технички средства коишто обезбедуваат двонасочна комуникација без заедничка физичко присуство на учесниците во постапката. Судскиот совет даде упатства за заштита од вирусот ковид-19, во врска со потребата од дезинфекција на судовите, странките и другите учесници во постапката за да се донесат сите безбедносни и здравствени мерки пред влезот во судот и сл. Сепак, и покрај препораките на Судскиот совет на РСМ, беше откриено дека 23% од судовите во земјата (процентот е составен од првостепените судови) продолжија да работат со полн капацитет за време на вонредната состојба, притоа почитувајќи ги заштитните мерки. Додека 77% од судовите, вклучително и Врховниот суд, управните, апелационите и дел од основните судови ја реорганизирале работата во системот на смени и службени должности. Истовремено, важно е да се напомене дека најчесто судиите самите ги одредуваа приоритетните и итните случаи за постапување. Од вкупно 6.594 закажани рочишта во граѓанска постапка, одржани се вкупно 2.989, додека 3.605 или 54,6% од рочиштата се одложени. Што се однесува до кривичната постапка, од вкупно 4979 закажани рочишта се одржани 2889, а се одложени 2090 рочишта, односно 41,9%.

Имено, за време на вонредната состојба, само еден суд во земјава – Основниот суд Кавадарци – го донесе иновативното решение за користење ауди-овизуелна конференциска платформа и одржување онлајн судења. Со ваквиот пристап се обезбедуваше двонасочна комуникација без заедничко физичко присуство на странките и јавноста, при што странките во постапката можеа да ги оспорат обвинувањата или да предложат докази. Неспорно е дека со примената на ова алтернативно решение, а во тој

момент очигледно најповолно, со помош на напредни технологии, судовите имаа можност да го одржат првото онлајн судење во земјава.

Врз основа на собраните и обработените податоци, утврдено е дека Основниот кривичен суд Скопје во време на вонредна состојба решил вкупно 1320 предмети, од кои 1191 предмети се во Одделението за кривична одговорност на полнолетни и 129 предмети во Одделение за организиран криминал и корупција. Останатите судови од земјата од кои се добиени податоците постапувале за вкупно 2.088 предмети, додека најголемиот дел од овие предмети се однесуваат на членовите 205 и 206 од Кривичниот законик, т.е. на кривични дела коишто се предмет на постапка за издавање кривична потерница. Од ова се гледа дека вниманието на работата на судовите е пренасочено и кон санкционирање на делата за непочитување и прекршување на задолжителните мерки за спречување на ширењето на ковид-19, со што се исполнува правната природа на кривичните дела „пренос на заразна болест“ од член 205 од Кривичниот законик и „непочитување на здравствените прописи за време на епидемија“ од член 206 од Кривичниот законик.

Во однос на степенот до кој судовите се подготвени да работат во услови на пандемијата кога постои можност за ширење заразна болест, загрижувачки е тоа што само 4 суда создадоа свои посебни протоколи и акциони планови за справување со состојбите во пандемијата на ковид-19, како и критериумите за проценка на висок ризик за здравјето на луѓето, вклучително и за судиите што постапуваа во случаи за време на вонредната состојба. Исто така, оваа вонредна состојба ги истакна и другите проблеми со кои се соочуваше судството во изминатиот период, како што се недостатокот на човечки ресурси, опрема, технички капацитети во информатичката технологија, како и предизвикот за комуникација во судот со странките во постапка. Покрај ова, еден од главните предизвици за судовите беше соочувањето и постапувањето во врска со одредени кривични дела за кои претходно не беше развиена обемна судска практика.³⁷⁵

³⁷⁵Петровска, Натали, Хаџи-Зафиров, Жарко, *Правни импликации на судските постапки во вонредна состојба*, Центар за правни истражувања и анализи, Скопје, 2021, стр. 4-13, <https://fosm.mk/wp-content/uploads/2021/03/pravni-implikaczii-vrz-sudskite-postapki-vo-vonredna-sostojba.pdf> (пристапено на 29.5.2022 година).

Армија на Северна Македонија – Првата година од пандемијата на ковид-19 го означи официјалниот прием на Република Северна Македонија во НАТО, како нејзина триесетта полноправна членка, со што се исполни стратегиската цел за приклучување кон Алијансата. Активностите на Армијата на Република Северна Македонија се однесуваа пред сè на ангажманот на припадниците на Армијата за помош на институциите и граѓаните во справувањето со пандемијата на ковид-19 од првиот ден од прогласувањето на вонредната состојба. Заради состојбите, другите активности како што се конференциите и меѓународните посети се сведени на потребната рамка во согласност со моменталната состојба. На 14 март, врз основа на одлуката на претседателот на Република Северна Македонија и врховен командант на Армијата, Стево Пендаровски, по одлуката на Владата за прогласување вонредна состојба за спречување на ширењето на корона-вирусот во општините Дебар и Центар Жупа, Армијата на Република Северна Македонија е вклучена во поддршката на овие единици на локалната самоуправа во согласност со мисијата на Армијата, за давање помош на населението во случај на поголеми болести и епидемии.

Дел од воените формации учествуваа во заеднички патроли со полицијата заради обезбедување објекти од витално значење за државата, како и контролни точки за влез и излез од населените места, со координација и насоки од Владата. Припадниците на Армијата беа вклучени во поддршката на Министерството за внатрешни работи заради обезбедување делови од државната граница, обезбедување витални објекти од државно значење, контролни пунктови во кризните региони, обезбедување карантински објекти, помош на Црвениот крст во доставувањето хуманитарна помош, помош за локалните власти во дезинфекцијата на објектите и учество на медицински тимови во јавното здравство.³⁷⁶

Армијата на Република Северна Македонија, во втората година од пандемијата во 2021 година, ги спроведе планираните активности додека сè уште важат заштитните мерки од ковид-19, при што се изведоа сите планирани меѓуармиски вежби и активности. Во овој период беа изведени две меѓународни обуки како дел од најголемата теренска вежба во Европа „Дефендер Европа 21“, и тоа вежбите на специјалните сили „Тројански отпечаток“

³⁷⁶ ISTORIJA-ARMIIJA NA REPUBLIKA SEVERNA MAKEDONIJA, 2020, <https://mil.mk/istorija/#1644573431320-d9037b6f-4ced> (пристапено на 29.5.2022 година).

и „Одлучен удар 21“. Во февруари се одржа промоција на првата генерација подофицири по полноправното членство во НАТО. Припадниците на Армијата на Република Северна Македонија, коишто успешно го завршија тримесечниот основен подофицерски курс (првата група од 65 подофицири), беа свечено унапредени во прв чин подофицер во воена свеченост, којашто се одржа во касарната „Илинден“ во Скопје.

Согласно планот за билатерална воена соработка помеѓу Република Северна Македонија и Република Грција во периодот од 30 август до 8 септември 2021 година, во Центарот за обука за специјални сили на вооружените сили на Република Грција во Неа Парамос, дел од штабот на баталјонот за специјални сили заврши основна и напредна нуркачка обука. Во септември, припадниците на Армијата учествуваа на вежба за управување со кризи организирана од Евроатлантскиот центар за координација при катастрофи на НАТО (EADRCC) и Центарот за управување со кризи, што се одржа на подрачјето на Охрид и Струга од 20 до 24 септември под името „Северна Македонија 2021“. Во периодот од 18 до 28 октомври 2021 година, припадниците на Армијата учествуваа на Вежбата за воена мобилност за помош при катастрофи 21, којашто се одржа во повеќе региони во Словенија. Вежбата беше предводена од Здружената команда (ЗФК) на вооружените сили на Република Словенија со 20 земји учеснички.³⁷⁷

Во текот на 2022 година и третата година од пандемијата во која епидемиолошката состојба беше подобра од претходните две години, Армијата на Северна Македонија продолжи со одржување воени вежби. Во кампот за обука „Пепелиште“ беше означен почетокот на теренската вежба „Блесок 22“ којашто се изведе во периодот од 3 до 11 април. Главна цел на вежбата беше да се оцени борбената готовност на Лесниот пешадиски баталјон според Стандардите за процена на копнените команди и единиците на Здружената оперативна команда НАТО –КРЕВАЛ (Combat Readiness Evaluation). На вежбата учествуваа околу 1.100 припадници на Армијата на Република Северна Македонија, како и одреден број евалуатори и набљудувачи од НАТО.³⁷⁸

³⁷⁷ ISTORIJA-ARMIIJA NA REPUBLIKA SEVERNA MAKEDONIJA, 2021, <https://mil.mk/istorija/#1495112694743-e609e9d9-bc05> (пристапено на 29.5.2022 година).

³⁷⁸ ARMIIJA NA REPUBLIKA SEVERNA MAKEDONIJA, Otvaranje na vezbata “Blesok 22”, Apr 3 2022, <https://mil.mk/komanda-za-operacii/otvoranje-na-vezhbata-blesok-22/> (пристапено на 29.5.2022 година).

На 2 мај, на воениот полигон „Криволак“ се одржа најголемата мултинационална вежба досега во Република Северна Македонија, наречена „Брз одговор 22“ (Swift Response). Мултинационалната вежба опфати три региони: Арктикот, Балканот и Балтикот. Околу 9.000 припадници на вооружените сили на 17 земји сојузнички и партнери беа вклучени во вежбата, којашто истовремено се изведуваше во Норвешка, Летонија, Литванија и Северна Македонија. Целта на вежбата беше да се демонстрира способноста за брзо распоредување на американските копнени сили во Европа и Африка заедно со мултинационалните воздухопловни сили од Европа без опсежна подготовка насекаде во светот. Во Северна Македонија учествуваа околу 4.600 војници од осум земји на НАТО: Северна Македонија, САД, Обединетото Кралство, Италија, Франција, Црна Гора, Албанија и Грција. Во вежбата на армискиот полигон Криволак беа вклучени 45 авиони, и тоа борбени и транспортни авиони и хеликоптери, а за време на вежбата беа изведени над 700 скока со падобран.³⁷⁹

Од меѓународната соработка, односно операциите на Армијата на Северна Македонија (АСМ), најзначајно за оваа дисертација е присуството на АСМ во Босна Херцеговина (БиХ) и Косово. Договорот меѓу Република Македонија и Европската Унија за учество на Република Македонија во операцијата „АЛТЕА“ во БиХ, којшто беше потпишан на 3 јули 2006 година во Брисел. Првиот придонес на Република Македонија во операцијата предводена од Европската Унија започна во јули 2006 година со декларацијата на хеликоптерскиот одред на АРМ, којшто се состоеше од два хеликоптерами-8/17 и персонал од 21 лице. Бројот на персоналот во 2007 година достигна 32 лица. Во 2008 година бројот на вработени се намали на 24. Само медицинскиот тим и правниот советник во 2012 година сочинуваа вкупно 11 лица, што продолжи до 2014 година. Со новата трансформација на операцијата „АЛТЕА“ и ребалансираната мисија, Армијата на Република Северна Македонија има нов придонес во мисијата од декември 2018 година со една позиција: заменик-офицер за врски со институциите за спроведување на законот, во делот J-2. Придонесот во операцијата „АЛТЕА“ е потврда за цврстата определба на Република Северна Македонија за силен придонес во Заедничката безбедносна и одбранбена политика (ЗБПП) и Заедничката надворешна и безбедносна политика (ЗНБП)

³⁷⁹ ARMIJA NA REPUBLIKA SEVERNA MAKEDONIJA, Otpocnaa aktivnostite za vezbata “Swift Response 22”, Мај 22, 2022, <https://mil.mk/vezhbi/otpocnaa-aktivnostite-za-vezhbata-swift-response-22/> (пристапено на 29.5.2022 година).

на Унијата, како и потврда за севкупните напори на Република Северна Македонија за интеграција во Европската Унија.³⁸⁰

Врз основа на Одлуката на Владата на Република Северна Македонија во октомври 2020 година, Армијата на Република Северна Македонија за првпат учествуваше како 30-та земја членка на НАТО во мисијата КФОР на Косово, каде што во првата ротација: ноември 2020 – април 2021 година, контингент од 44 припадници на Армијата, којшто го сочинуваа штабни офицери и вод за безбедност, извршуваше задачи во Главната команда на мисијата во командата на КФОР „Запад“. Првиот контингент отиде во Република Косово на 1 ноември 2020 година, а веќе на 2 ноември 2020 година, со подигањето на државното знаме на Република Северна Македонија на јарболот во близина на базата на КФОР во Пеќ, официјално ја започна својата мисијата во КФОР. Во следната ротација, април 2021–септември 2021 година, учеството беше зголемено за 21 член или вкупно 65 членови, додека во јули 2021 година во мултинационалната бригада „Исток“ беа испратени дополнителни 115 членови (една ротација од 9 месеци) заедно со Националната гарда на Вермонт.³⁸¹

8.8. Односите на Северна Македонија со Србија за време на пандемијата на ковид-19

Од сите поранешни републики на Југославија, со исклучок на Словенија, Србија има најдобри политички, безбедносни и економски односи со Северна Македонија. Причината за тоа лежи во мирното отцепување на Македонија во однос на другите поранешни републики коишто својата независност ја добија на бојното поле. Дополнителен фактор на тие односи е присуството на националните малцинства во двете земји, коешто брои по приближно 25.000 илјади сонародници.

Добрите односи дојдоа до израз во текот на трите години од пандемијата на ковид-19. Бидејќи Србија беше меѓу првите земји во регионот во набавката на вакцини, во претходниот дел од дисертацијата напишав како граѓаните на Северна Македонија патувале во Србија за да се вакцинираат. Србија испорача 4.680 дози од вкупно 8.000 дози

³⁸⁰ ARMIJA NA REPUBLIKA SEVERNA MAKEDONIJA, MEDUNARODNI OPERACII/ALTEA, BiH <https://mil.mk/megjunarodni-operacii/altea/> (пристапено на 29.5.2022 година).

³⁸¹ ARMIJA NA REPUBLIKA SEVERNA MAKEDONIJA, MEDUNARODNI OPERACII/ KFOR, Kosovo, <https://mil.mk/megjunarodni-operacii/kfor/> (пристапено на 29.5.2022 година).

вакцини на „Фајзер“ втени на Северна Македонија на 14 февруари 2021 година. Вакцините беа доставени на граничниот премин Табановце, а двете делегации ги предводеа премиерот Зоран Заев и српскиот претседател Александар Вучиќ.³⁸² Во контекст на одбележувањето на годишнината од Првото заседание на Антифашистичкото собрание на Народното ослободување на Македонија (АСНОМ), на 2 август 1944 година, по 18 години, државно-црковната делегација од Скопје на чело со претседателот Стево Пендаровски прослави Илинден, националниот празник на Република Северна Македонија, во манастирскиот комплекс Свети Прохор Пчињски на самиот југ на Србија.³⁸³ Покрај политичката, и **економската соработка** е подобрена во изминатите три години. Северна Македонија е членка на „Отворен Балкан“, за што подетално пишував во претходните поглавја. Трговската размена меѓу Северна Македонија и Србија во 2020 година изнесувала 860 милиони евра, додека во 2021 година била повеќе од една милијарда евра.³⁸⁴

Добрите односи меѓу државниците на двете земји се оспорени од одредени кругови на граѓанското општество во Србија. Во својот извештај за политичките права на српскиот народ во регионот за 2020/21 година, Здружението на граѓани „Напреден клуб“ во поглавјето за правата на српскиот народ во Северна Македонија, меѓу другото, наведува: дека македонското раководство врши асимилација на српските граѓани, што е најочигледно кога пописот се спроведува и во верски прашања; дека на внатрешен план македонските политички партии ја делат власта само со Албанците, а не и со Србите; дека државниот врв на Северна Македонија застапа на страната на сите републики на поранешна Југославија, особено со влезот во НАТО, признавањето на државата Косово и геноцидот во Сребреница, што е доказ дека работи против државата Србија и српскиот народ; тие бараат од државниот врв на Србија да ги поддржи Србите во Северна Македонија повеќе од асимилација со отворање на „Српскиот културен центар“ и

³⁸² Cancarevic. O, Voice of America.mk, 14 fevruari 2021, <https://mk.voanews.com/a/5777708.html> (пристапено на 29.5.2022 година).

³⁸³ Bjeletic.G, N1,SRB, 02. avg 2022, <https://n1info.rs/vesti/makedonska-delegacija-prvi-put-posle-18-godina-u-manastiru-pohor-pcinjski/> (пристапено на 04.8.2022 година).

³⁸⁴ RTV, Radio Televizija Vojvodine, Tanjug, 30.maj 2021, https://www.rtv.rs/sr_lat/ekonomija/aktuelno/cekamo-prvu-milijardu-u-robnoj-razmeni-srbije-i-severne-makedonije_1243843.html (пристапено на 29.5.2022 година).

доделување српско државјанство на сите граѓани на Северна Македонија кои се чувствуваат и се декларираат како Срби.³⁸⁵

9. Република Црна Гора за време на пандемијата на ковид-19

9.1. Стратегија за националната безбедност на Република Црна Гора

Кога Црна Гора ја усвои првата Стратегија за националната безбедност (во натамошниот текст: Стратегијата) во 2008 година, таа навреме препозна дека најдобриот начин да се гарантира долгорочна и одржлива безбедност, суверенитет и територијален интегритет на државата е токму пристапот кон колективниот и кооперативниот систем за безбедност и одбрана што носи членство во НАТО. Членството значително ја зајакна меѓународната позиција на Црна Гора и го олесни постигнувањето на уште една клучна надворешна политичка цел за пристапување во Европската Унија. Пристапните преговори со Црна Гора започнаа на 29 јуни 2012 година. По осум години пристапни преговори беа отворени сите 33 проверени поглавја, од кои 3 беа привремено затворени, а според некои процени тоа е најнапредната земја во процесот на пристапување кон Европската Унија меѓу земјите од поранешна Југославија.³⁸⁶ Заради постојаните и длабоки промени во современото безбедносно опкружување, но и фактот дека со влезот во НАТО на 5 јуни 2017 година, Црна Гора постигна една од двете клучни надворешнополитички цели и стана составен дел на колективниот безбедносен систем, по 10 години изврши ревизија на Стратегијата од 2008 година со цел да ги рedefинира новите безбедносни одговори на Црна Гора.

Врз основа на член 82 точка 6 од Уставот на Црна Гора, Собранието на Црна Гора од 26-тото свикување, на Четвртата седница од втората редовна (есенска) седница во 2018 година, на 18 декември 2018 година, ја усвои новата Стратегија за националната безбедност на Црна Гора (во натамошниот текст: Стратегијата).

Националните безбедносни интереси на Црна Гора произлегуваат од основните вредности дефинирани со Уставот на Црна Гора и ги одразуваат најважните потреби на граѓаните и

³⁸⁵Клуб Напредни, *Извештај за политичките права на српскиот народ во регионот, 2020/2021 година*. Белград, 2021, стр. 104 – 115, <http://www.napredniklub.org/najnovije-13-izvestaj-o-politickim-pravima-srpskog-naroda-u-regionu-pdf/> (пристапено на 29.5.2022 година).

³⁸⁶ Delegation of the European Union to Montenegro, 23.07.2021, https://www.eeas.europa.eu/montenegro/european-union-and-montenegro_en?s=225 (пристапено на 30.5.2022 година).

државата. Стратегијата ги класифицира овие интереси во три категории: национални, стратешки и други значајни интереси. Новата стратегија е напишана во согласност со политиките и принципите на НАТО во поглед на процената на предизвиците, ризиците и заканите. Во четвртото поглавје, безбедносната средина е поделена на глобална и регионална. Кога станува збор за регионот, се вели дека тој сè уште е оптоварен со настани од минатото и нерешени проблеми коишто можат да предизвикаат дестабилизација во одредени области. Со промените на геостратегиско ниво, Западен Балкан повторно стана зона на силен интерес на одредени меѓународни субјекти чија примарна цел е да го спречат понатамошниот европски и евроатлантски пат на одредени земји од регионот. Ова условува конкретни акции кон регионот, особено од хибриден карактер, што е сериозен безбедносен предизвик и може да има значителни последици за регионалната стабилност и да ги забави интегративните процеси.³⁸⁷ Иако не беше директно наведено, јасно е дека изразот „поединечни меѓународни субјекти“ се однесува на Русија, особено по скандалот со државниот удар во 2016 година пред парламентарните избори во Црна Гора, кога беа инволвирани руски државјани.

Во компаративната анализа на стратегиите на Србија и на Црна Гора, сличностите се во тоа што двете земји досега имаат усвоено по две стратегии, а двете земји изјавија дека сакаат да бидат дел од Европската Унија како надворешнополитичка цел. Има разлики во стратегиите, бидејќи во своите стратегии, Црна Гора е недвосмислено ориентирана кон европските и евроатлантските интеграции, нагласувајќи дека безбедната, стабилна и просперитетна иднина на регионот е незамислива надвор од овие рамки. Доказ за тоа е што Црна Гора ја усогласи својата безбедносна политика со ЕУ, по руската агресија во Украина и воведо економски санкции против Русија. За разлика од Црна Гора, Србија продолжува да ја води својата надворешна политика на „балансирање на четири столба“, што се изразува со нејзината посветеност на соработка со сите земји и организации, вклучително и Русија и Кина, но притоа го исклучува членството во военополитички сојузи. Оттука, забележливо е дека Србија очигледно заостанува во процесот на евроинтеграциите, по што следи постепено и тешко усогласување на надворешната и безбедносната политика со Европската Унија, особено по руската агресија врз Украина.

³⁸⁷ NEKLASIFIKOVANO, STRATEGIJA NACIONALNE BEZBJEDNOSTI CRNE GORE, Podgorica, decembar 2018, <https://zakoni.skupstina.me/zakoni/web/dokumenta/zakoni-i-drugi-akti/522/1814-11450-00-38-18-1-4.pdf> (пристапено на 30.5.2022 година).

9.2. Политичкиот систем на Црна Гора за време на пандемијата на ковид-19

Црна Гора, како Северна Македонија, мирно се одвои од Сојузна Република Југославија во правен наследник на СФРЈ, којашто беше сојузник со Србија. Од 2003 до 2006 година, Србија и Црна Гора беа наречени Државен сојуз на Србија и Црна Гора, којшто формира лабава конфедерација. По референдумот во 2006 година, Црна Гора се стекна со независност во истата година, пришто само ја обнови својата долгогодишна државна традиција. По стекнувањето независност, политичките поделби во црногорското општество се придвижија по воспоставените етнонационални идентитети на Црногорците и Србите. Тие поделби се засилија за време на пандемијата на ковид-19, од почетокот на 2020 година до 2022 година, односно во моментот на пишувањето на овој дел од дисертацијата.

Црна Гора на 2 јуни се прогласи за ослободена од вирусот, но две недели подоцна беа потврдени неколку десетици нови случаи на инфекција. И покрај тоа, парламентарните избори се закажани за 30 август 2020 година. Изборната кампања беше конкурентна со голем број натпреварувачи кои промовираа одредени национални идентитети и геополитички ориентации. Највидливата конкуренција беше меѓу долговладејачката ДПС и трите опозициски коалиции. Владејачката партија ги претстави овие избори како најважни во историјата на Црна Гора со потенцијал да ја смени прозападната насока и независноста на земјата доколку победи опозицијата. Опозицијата имаше за цел да ги мобилизира гласачите за да стави крај на триесетгодишната доминација на ДПС, за која смета дека довела до ендемска корупција и заробување на државата. Законот за слобода на вероисповедта стана централна тема на кампањата, а опозициската коалиција „За иднината на Црна Гора“ ефективно го искористи усвојувањето на овој закон и верската реторика и симболи за кампања и мобилизација на гласачите. Законот за слобода на вероисповедта или верување и правниот статус на верските заедници има за цел да ја разгледа сопственоста на имотот на верските организации, главно на Српската православна црква (СПЦ).

На денот на изборите, главно беа следени здравствените протоколи поврзани со ковид-19, но не целосно. Иако беше обезбедена лична заштитна опрема како маски, ракавици и средства за дезинфекција на рацете, тие не се користеа постојано. Државната изборна

комисија ги објави конечните резултати на 13 септември. Гласале вкупно 413.894 гласачи, што е излезност од 76,64 отсто. Од 81 избран пратеник, 18 биле жени.³⁸⁸

Изборните резултати се следниве: Социјалдемократите, „Доследно одлучуваме“ на чело со Иван Брајовиќ освоија 16.761 глас или 4,09% или **3 (три) мандати**; Босанската партија „Точни“ на чело со Рафет Хусовиќ освоија 16.279 гласа или 3,98%, т.е. **3 (три) мандати**; СДП „Силна Црна Гора“ освоија 12.835 гласа или 3,14%, т.е. **2 (два) мандати**; д-р Дритан Абазовиќ „Црно на бело“, д-р Срѓан Павиќевиќ „Граѓанско движење на Ура“, Партија на правдата и помирувањето, група граѓански гласачи и независни интелектуалци – 22.679 гласа, или 5,54%, т.е. **4 (четири) мандати**; Албанската коалиција „Едногласна“, Демократската партија, Демократскиот сојуз на Албанците и Демократската алијанса во Црна Гора (Koalicioni Shqiptar „Bashkë një za“ Partia Demokratike, Unioni Demokratik i Shqiptarëve dhe Lidhja Demokratike në Mal të Zi) – 4.675 гласа, или 1,14%, односно **1 (еден) мандат**; „Дефинитивно за Црна Гора!“ ДПС, со Мило Ѓукановиќ – 143.515 гласа, или 35,06%, т.е. **30 (триесет) мандати**; „За иднината на Црна Гора“, Демократскиот фронт (Нова српска демократија, Движење за промени, Демократска народна партија), Социјалистичката народна партија на Црна Гора, Вистинска Црна Гора, Обединета Црна Гора, Работничката партија, Партијата на обединети пензионери и инвалиди на Црна Гора, Југословенската комунистичка партија на Црна Гора, Српската радикална партија, Партијата на инвалидни пензионери и социјална правда на Црна Гора – 133.261 гласа или 32,55%, т.е. **27 (дваесет и седум) мандати**; Албанската листа со Генци Ниманбегу, Ник Ѓелошај – 6.488 гласови, или 1,58%, т.е. **1 (еден) мандат**; Алекса Бечиќ, Миодраг Лекиќ, „Мирот е нашата нација“, Демократите, Демократска Црна Гора, Демос, Партијата на пензионери, инвалиди и реституција, Граѓанското движење Нова левица – 51.298 гласа или 12,53%, односно **10 (десет) мандати**.³⁸⁹

По 30 години владеење, Демократската партија на социјалистите (ДПС) на претседателот на Црна Гора, Мило Ѓукановиќ премина во опозиција. Мандатот на Ѓукановиќ како претседател истекува во 2023 година. Со гласовите на 41 пратеник, од вкупно 81 во

³⁸⁸ Парламентарни избори во Црна Гора, 30 август 2020 година, Финален извештај на ОДИХР на мисија за ограничена набљудување на изборите, Варшава, 11 декември 2020 година, стр.1,4,11,12,23,28, <https://www.osce.org/files/f/documents/5/2/473532.pdf> (пристапено на 30.5.2022 година).

³⁸⁹ Skupstina Crne Gore, Raspodjela Mandata - Parlamentarni izbori, 30. avgust 2020, <https://www.skupstina.me/me/poslanice-i-poslanici/raspodjela-mandata> (пристапено на 30.5.2022 година).

црногорското Собрание, на 4 декември 2020 година беше избрана новата Влада на Црна Гора на чело со Здравко Кривокапиќ, позната како „експертска влада“. За единствен потпретседател е избран Дритан Абазовиќ од УРА. По една година, Владата на Кривокапиќ падна на 4 февруари 2022 година, на седницата за недоверба на владата, којашто беше предложена од Граѓанското движење УРА на Дритан Абазовиќ и опозициските партии предводени од Демократската партија на социјалистите (ДПС) на Мило Ѓукановиќ. За изгласување недоверба гласаа 43 пратеници.³⁹⁰

Информативната структура на Владата на Црна Гора беше нападната од хакери од непозната локација на 22 август 2022 година, со намера да ги шифрираат податоците зачувани во системот. Експертите тврдат дека не успеале во тоа, иако првичните податоци покажуваат дека ова се најсофистицираните напади што досега се случиле во Црна Гора. Иако во Црна Гора стравуваат дека зад нападот стојат руски служби, премиерот Абазовиќ тоа технички не можеше да го потврди. Во моментот на пишување на овој дел од дисертацијата, половина од веб-страниците на различни министерства не се достапни за јавноста по нападот. Со цел да се реши ситуацијата околу хакерскиот напад, на Црна Гора ќе ѝ помагаат ИТ-експерти на НАТО.³⁹¹

9.3. Човековите права во Црна Гора за време на пандемијата на ковид-19

На 26 март 2020 година, Националното координативно тело на Владата на Црна Гора официјално прогласи епидемија на заразната болест корона-вирус во Црна Гора, којашто ја загрози целата територија на земјата. Управувањето со оваа кризна состојба е централизирано, а неговата централна точка е Националното координативно тело за заразни болести (НКТ), на чело со вицепремиерот за економска политика и финансиски систем Милутин Симовиќ, додека негов заменик е министерот за здравство, Кенан Храповиќ. НКТ во својот состав има пет оперативни штаба за: 1) координација на мерките за спречување на ширење на корона-вирусот, 2) спроведување активности поврзани со враќањето на граѓаните на Црна Гора од странство, 3) поддршка на стопанството во текот

³⁹⁰ BBC News na Srpskom, Azurirano 7 februar 2022, <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-60267716> (пристапено на 25.8.2022 година).

³⁹¹ Ekipa Vijesti, Vijesti, 27.08.2022, <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/618972/hakerski-napad-ljulja-drzavu> (пристапено на 4.9.2022 година).

на траењето на мерките за спречување на ширењето на корона-вирусот, 4) повлекување и координација на меѓународната помош и 5) управување со донациите.

До 14 април 2020 година, правната основа за формирањето и деталната структура на НКТ беа непознати за јавноста. Потоа, како одговор на сè почестите прашања за НКТ, беа објавени детални информации на веб-страницата на Владата. Но, Владата во тоа соопштение не соопшти кога точно е формирана НКТ, а од „протечените информации“ може да се види дека тоа е на 30 март 2020 година, што отвори дополнителни прашања за правната основа со која НКТ претходно издаде наредби и мерки за спречување ширење на корона-вирусот. Исто така, останува нејасно зошто Владата на Црна Гора навремено не ја објави одлуката за формирање на НКТ, туку дозволи ова прашање да се актуализира на овој начин. Ниту во обемиот и детален документ во кој Владата ги опиша сите нејзини активности како одговор на епидемијата на корона-вирусот, нема информации кога точно е формирана НКТ.

Во Црна Гора формално не е прогласена вонредна состојба, иако многу од усвоените мерки се прилично строги, но најмногу во согласност со постојната законска и уставна рамка. Опозицијата го отвораше ова прашање, а впечатокот беше дека се залага за опција за воведување вонредна состојба. Лесно се занемаруваше фактот дека вонредната состојба ќе доведе до дополнителни ограничувања на правата и слободите на граѓаните, што не требаше да се бара токму поради слабите демократски капацитети на институциите. „Не е прогласена вонредна состојба, но прогласувањето епидемија во согласност со одредбите од Законот за заштита на населението од заразни болести има карактер на вонредна состојба. Вонредната состојба во законска рамка ѝ дава можност на извршната власт да нареди мерки за заштита на населението. Според Кривичниот законик, непочитувањето на ваквите мерки повлекува кривична одговорност“, објаснува соговорникот од правосудството. Донесените мерки беа многубројни, често недоволно разбирливи, придружени со дополнително толкување или измени поради оцената дека тие не се применливи на првично дефинираниот начин. Сепак, граѓаните покажаа големо разбирање, иако несомнено им беше тешко.

Правата коишто беа најмногу оспорувани се однесуваа на слободата на движење, правото на приватност и слободата на изразување. Владата воведо забрана за напуштање на

станбената зграда во работните денови од 19:00 до 17:00 часот наредниот ден, а за викенд од 13:00 часот во сабота до 17:00 часот во понеделник. Потоа оваа мерка беше олеснета со дозволување на движењето во недела од 5:00 до 11:00 часот, а позначително олеснување се случи на 22 април, кога беше воведен полициски час од 23:00 до 5:00 часот секој ден. Уставот на Црна Гора дозволува можност за ограничување на слободата на движење со цел да се спречи ширењето заразни болести, а Законот за заштита на населението од заразни болести пропишува мерки за ограничување на движењето, за што намерната примена на овие ограничувања би барала претходно прогласување вонредна состојба преку собраниска процедура и донесување уредби со правна сила, со кои значително се ограничуваат човековите права и слободи.

Владата одлучи на многу контроверзен потег на 21 март 2020 година, со објавување на имињата на околу 6.000 луѓе коишто беа во самоизолација. Повеќе невладини организации веднаш укажаа на директно кршење на Уставот, законите и меѓународните стандарди во областа на човековите права и демократијата. Поточно, со оваа мерка беа прекршени уставните одредби во делот на гарантирањето на човековите права и слободи, коишто можат да се ограничат само до степен што го дозволува Уставот и до степен што е неопходен за задоволување на целта во отворено и слободно демократско општество, за коешто ограничувањето е дозволено и коешто во овој случај не се докажува. Исто така, прекршувањето на Уставот се случи и во делот на заштитата на правото на приватност и лични податоци, за што нема основа за ограничување освен во вонредна состојба што не е прогласена во Црна Гора, па дури и тогаш не е неограничен. Исто така, прекршени се одредбите од Законот за заштита на личните податоци и Законот за здравствена заштита.

Големо внимание на јавноста привлече бројот на фатени од полицијата со прекршување на мерките и наредбите на НКТ. До 20 април 2020 година, полицијата поднесе 741 кривична пријава против 994 лица за кривични дела и дела против здравјето на луѓето и други дела поврзани со ковид-19, во согласност со членовите 287, 398 и 412 од Кривичниот законик. Според структурата на кривичните дела, најчестоевидентирана е повредата на забраната за напуштање на живеалиштето во предвиденото време (452), а најреткое повредата на

мерката ограничено работно време (1). Најмногу кривични пријави се поднесени во Бар (148) и во Подгорица (220), а најмалку кривични пријави има во Шавник (1).³⁹²

Од почетокот на март до крајот на мај 2020 година против пет лица е поведена кривична постапка за „предизвикување паника и неред“, кривично дело од членот 398 од Кривичниот законик на Црна Гора (KZCG), којшто се однесува наширењето лажни вести коишто предизвикале паника или нарушување на јавниот ред и мир или на друг начин ја попречувале работата на државните органи. Според државните обвинители во овие случаи, од тие пет лица, четворица наводно предизвикале паника со објави на социјалните мрежи, шпекулирајќи до кој степен одредени лица се заразени со вирусот ковид-19. Евидентиран е и случајот со затвореник, кој беше обвинет дека предизвикувал паника кај полициските службеници и го попречувал спроведувањето на одлуката на државниот орган, бидејќи рекол дека претпоставувал дека е заразен со корона-вирусот. Руската државјанка А.Г. која живее во Црна Гора, беше уапсена на 23 март, откако на својот профил на Инстаграм објави неточна информација дека во Црна Гора се заразени 1.000 луѓе, дека шест лица починале, а персоналот на хотелот „Авала“ е хоспитализиран.³⁹³

9.4. Економијата на Црна Гора за време на пандемијата на ковид-19

Појавата на ковид-19 го прекина силниот раст од претходниот период. Просечната стапка на економски раст во последните пет години изнесува 3,9%. Моделот на економски раст на Црна Гора, во овој период, се заснова на силна инвестициска активност, којашто позитивно се одрази на економските текови во земјата. Изградбата на транспортна инфраструктура, нови туристички капацитети и на енергетски постројки гопоттичнадомашниотпотенцијал во градежниот сектор и имаше повеќекратни ефекти врз сродните сектори како што се рударството и преработувачката индустрија. Но, недоволната диверзификација на црногорската економија ги намали позитивните ефекти од инвестициите, токму поради недоволните и недостапни капацитети за производство на

³⁹²Црна Гора и Корона: состојба на нацијата во првите шест недели, Центар за граѓанско образование (ЦГО), Подгорица, 2020 година, стр. 6-9, 15,20,21, <https://media.cgo-cce.org/2020/04/Crna-Gora-i-korona.pdf> (пристапено на 30.5.2022 година).

³⁹³Слобода на изразување и право на приватност за време на епидемијата на ковид-19, Акција за човекови права, Подгорица, јули 2020 година, стр. 8, <https://www.hraction.org/wp-content/uploads/2020/07/Izvjje%C5%A1taj-o-slobodi-izrazavanja-i-pravu-na-privatnost.pdf> (пристапено на 30.5.2022 година).

стоки потребни за искористувањена инвестициите, а високиот увоз го придружуваше овој инвестициски циклус.

Според податоците на „Монстат“, БДП во 2019 година изнесувал 4.950,7 милиони евра, односно за 4,1 отсто повеќе од 2018 година. Според проекцијата на Централната банка, направена пред појавата на корона-вирусот, централната проекција на стапката на раст на БДП во 2020 година беше 3,3%. Со појавата на ковид-19, во вториот квартал се забележани драстични промени, пад на стапката на БДП од 20,2%. Сите компоненти на БДП, освен буџетската потрошувачка, забележаа пад во вториот квартал. Потрошувачката на домаќинствата бележи годишен пад од 15%, бруто-инвестициите се пониски за 26,3%, додека извозот на стоки и услуги е помал за 55,8% во однос на вториот квартал од 2019 година. Увозот на стоки и услуги исто така опадна за 31,2% во однос на истиот период од претходната година, како резултат на значителното намалување на потрошувачката и инвестициите на домаќинствата. Ограничувањата и суспензијата на економската активност, особено во секторите коишто значително придонесуваат за растот на црногорската економија, како што се: туризмот, транспортот, трговијата и градежништвото, силно придонесоа за падот на БДП во првата половина на 2020 година. Според првичните податоци на „Монстат“, економскиот пад, очекувано, продолжи и во третиот квартал, кога реалната стапка на БДП беше -26,9%. Падот на БДП во третиот квартал главно се должи на слабоста на извозот на стоки и услуги, како и на намалувањето на бруто-инвестициите во основни средства.

Глобалното затворање сериозно го загрози туризмот, клучен сектор на црногорската економија. Црногорската туристичка сезона главно се потпира на туристи коишто доаѓаат од Русија, Европската Унија и регионот. Забраната за движење и ограниченото пристигнување на странски туристи, поради неповолната епидемиолошка состојба во земјите од коишто доаѓаат најголем број туристи (земјите од регионот и Русија) во текот на јуни и јули, како и наглото влошување на здравствената состојба во Црна Гора, којашто предизвика намалување на бројот на туристи во текот на јули, август и септември, месеци во коишто се остварува најголемиот дел од туристичкиот сообраќај, го опустоши туристичкиот сектор. Според последните расположливи показатели, пристигнувањата и ноќевањата на туристите за десет месеци се пониски за 78,9% и за 80,2% на годишно ниво. За десет месеци е намален бројот на вработени во туристичкиот сектор за 27,8%.

Тежината на кризата беше речиси веднаш видлива на пазарот на трудот. Појавата на пандемијата и последичното ограничување и неможност на работниот процес се одрази со намалување на вработеноста и зголемувањето на невработеноста, но и помала активност во текот на 2020 година. Веќе во април бројот на невработени се зголеми од 35.429 на 40.361, што дава моментална стапка на невработеност од 17,4% според методологијата на Агенцијата за вработување. Исто така, во април 2020 година се заведени речиси 16.000 вработени помалку во однос на април 2019 година. Просечниот број вработени во октомври 2020 година изнесува 165.961 лице, што е помалку за 18,2% во однос на истиот месец од претходната година и помалку за 16,4% во споредба со декември 2019 година. За десет месеци од 2020 година е забележан пад на вработеноста во сите сектори. Најголем пад на вработеноста е забележан во секторот административни и помошни услуги (36,1%), сместување и услуги за храна (27,8%), земјоделство, рибарство и шумарство (21,9%), градежништво (18%) и преработувачка индустрија (12,4%).

Со цел да се спречат негативните последици од здравствената и економската криза, но и да се воспостави стабилен правец на развој, Владата на Црна Гора подготви три пакет-мерки одсоциоекономска природа. Две пакет-мерки беа насочени кон надминување на тешкотиите при водењето бизнис на стопанските субјекти коишто беа погодени од мерките за спречување на ширење на пандемијата. Третиот сет мерки се насочени кон промовирање на одржливиот развој во услови на „новата реалност“. Првите пакет-мерки беа усвоени во март 2020 година и се предвидени за три месеци. Овие мерки обезбедија одложување на даноците и кредитните обврски на стопанските субјекти, додека беше подготвена нова кредитна линија ИРФ (Фонд за развој на инвестиции, заб. на авторот) за подобрување на ликвидноста. Исто така, првиот сет мерки опфатија социјална помош за најранливите слоеви на населението, во форма на парична помош од 50 евра за пензионерите со најниска пензија и за корисниците на материјално обезбедување; потоа, одложување на плаќањата за закуп за недвижен имот во државна сопственост и олеснување при намирувањето на сметките за електрична енергија. Вкупниот ефект од првите пакет-мерки изнесува 280,6 милиони евра.

Вториот сет мерки, коишто важат за два месеци, беше предложен во април заради економско закрепнување и зачувување на работните места. Овие пакет-мерки беа наменети за претприемачи, микро, мали и средни претпријатија, чија работа е или

забранета или значително ограничена со наредба на Министерството за здравство на Црна Гора. Природата на овие мерки е главно финансиска, а нивната најважна улога беше зачувувањето на ликвидноста. Споменатите пакет-мерки вклучуваа субвенции за вработените, субвенции за нови вработувања, нови кредитни линии ИРФ, мерки за еднократна поддршка и други мерки. Вкупниот економски ефект од вторите пакет-мерки е 39,2 милиона евра.

Третиот пакет-мерки коишто имаат за цел да постигнат одржлив развој преку диверзификација на економијата, зајакнување на производствените капацитети, намалување на увозот и валоризација на домашните ресурси. Беавоспоставени и пакет секторски политики коишто се однесуваат на ИТ-секторот, туризмот, земјоделството и индустријата. Воведувањето на третиот пакет-мерки е планирано преку сет долгорочни и краткорочни мерки, коишто ќе се спроведуваат во периодот од 2020 до 2024 година. Со дадените пакет краткорочни и долгорочни мерки се постигнува отпорност на економијата на идни надворешни шокови. Вкупниот фискален ефект од овие мерки е 1,22 милијарди евра.³⁹⁴

Со грантови во вредност од над 610 милиони евра од 2007 година, Европската Унија е најголемиот донатор во Црна Гора и партнер број еден во земјата во поддршката на развојот и тековните реформи. Од избувнувањето на пандемијата на ковид-19, ЕУ обезбеди над 115 милиони евра грантови и поволни заеми. ЕУ исто така е целосно посветена на обновата на економијата. Ова е целта на Економскиот и инвестицискиот план за Западен Балкан, којшто беше усвоен во 2020 година. Со значителна сума до 28 милијарди евра, овој план има потенцијал да го направи Западен Балкан многу попривлечен за инвестиции и да ја промени реалноста на терен за луѓето од регионот. Планот ќе ја зајакне инфраструктурата, ќе создаде нови работни места, ќе го зајакне потенцијалот за раст на локалните бизниси, ќе го подобри животот на црногорските

³⁹⁴ Ивановиќ. М, Вујановиќ.Н, Килибарда.М, Влаховиќ. А, *Анализа на влијанието на пандемијата на ковид-19 врз економијата и банкарскиот систем на Црна Гора*, Централна банка на Црна Гора, Подгорица, 2021 година, стр. 7,14-16, 28-30, https://www.cbcbg.me/slike_i_fajlovi/fajlovi/fajlovi_publicacije/radne_studije/analiza_uticaja_covid-19_na_ekon_i_bank_sistem-cg.pdf (пристапено на 30.5.2022 година).

граѓани и ќе придонесе за поотпорна иднина.³⁹⁵ Економијата на Црна Гора силно закрепна во 2021 година со раст од 12,4 отсто, што претставува највисока стапка меѓу шесте земји од Западен Балкан. Сепак, почетокот на војната во Украина и сродните настани значително ги влошија изгледите на Црна Гора за 2022 година, намалувајќи ја стапката на раст на 3,6 отсто, што е намалување од проценетите 5,9 отсто пред војната. Главното влијание на војната врз економијата на Црна Гора е преку туризмот, којшто дополнително ќе го забави извозот, приватната потрошувачка и закрепнувањето на вработеноста.³⁹⁶

9.5. Здравствениот систем на Црна Гора за време на пандемијата на ковид-19

Последната Стратегија за националната безбедност на Црна Гора од 2018 година ја препозна епидемијата/пандемијата како закана за националната безбедност во поглавјето 5, коешто се занимава со безбедносните предизвици, ризици и закани соподнаслов природни и вештачки несреќи и катастрофи. Црна Гора беше една од последните земји во којашто е потврден случај на болеста во европскиот регион на СЗО. Заклучно со 16 март 2020 година, тествани се 91 примерок на сомнителни случаи, но сите резултати се негативни. На 17 март првите 2 случаи биле позитивни (лица коишто пристигнале од САД и Шпанија) и со тоа започнале итни активности за пронаоѓање на лицата со коишто овие лица имале контакт. На 22 март е потврдена првата смрт, 65-годишен маж кој имал веќе постоечки други болести. Заклучно со 24 март 2020 година, имало 5.863 лица под надзор, меѓу кои: 763 лица под надзор во институционален карантин и 3.000 повратници во домашен карантин/самоизолација, коишто се вратиле во земјата од Европа и други региони во светот (тие влегле во Црна Гора преку Србија, Босна и Херцеговина, Албанија, Косово и Северна Македонија).

По прогласувањето на пандемијата, Владата на Црна Гора презеде активности за подобрување на основните и суштинските капацитети во согласност со Меѓународните здравствени регулативи (IHR), со што ги зајакна активностите за рано откривање и следење во рамките на јавните здравствени служби и со други партнери, главно на точките

³⁹⁵ Delegation of the European Union to Montenegro, 23.07.2021, https://www.eeas.europa.eu/montenegro/european-union-and-montenegro_en?s=225 (пристапено на 30.5.2022 година).

³⁹⁶ Aktuelno, 04.05.2022, <https://www.aktuelno.me/ekonomija/crna-gora-suocena-sa-novim-ekonomskim-izazovima-uprkos-snaznom-oporavku-nakon-pandemije/> (пристапено на 30.5.2022 година).

за влез во земјата (гранични премини) каде што се врши преглед (скрининг) при влез во земјата, а на патниците им се даваат прашалници, со цел да се добијат информации за нивното патување до погодените подрачја и нивната здравствена состојба. Со тогашната процена дека во земјата има 637.227 лица (вклучувајќи мигранти, баратели на азил и странци) и околу 8.300 здравствени работници, преземени се невидени активности, вклучително и активирање итни фондови на Владата за давање поддршка за превенција и контрола на ковид-19, како ново заболување. Вклучени се поголем бројчовечки ресурси, со посебно вниманиена активностите за рано откривање, со мрежа на епидемиолози коишто ја поддржуваат работата на студии на случај и следење на лицата со коишто болните и заразените имале контакт на локално и регионално ниво. Лабораторискиот капацитет за тестирање примероци беше ограничен на двајцамикробиолози и едентехничар коишто вршеа ПЦР-тестирање во реално време со тогашниот максимален капацитет од 20 примероци дневно.

Со просечна густина на лекари по глава на жител од 2,33/1000 и густина на болнички кревети од 4/1000, Црна Гора ги утврди расположливите болнички капацитети коишто можат да се користат за справување со ковид-19. Издвоени се кревети во одделенијата за инфективни болести, одделенијата за интерна медицина, одделенијата за кардиоваскуларни, оториноларингологија и пулмологија во различни болници во земјата со ограничен капацитет за терапија со кислород, вентилатори, аспиратори и одделенија за интензивна нега за да се справат со проекциите изготвени од ИЈЗ (Институтот за јавно здравје, заб. на авторот).

Направени се неколку обиди да се набават медицински материјали и помагала преку меѓународни канали за да се надмине недоволниот капацитет за управување со случаи и лабораториска дијагностика. Сепак, не беше можно набавката да се извршинавреме (пред да се открие првиот случај), бидејќи потребите на другите земји ги одредуваа приоритетите на добавувачите во другите делови на светот. Како една од последните земји погодени од овој вирус во европскиот регион на СЗО, Црна Гора ги утврди итните потреби врз основа на процената на капацитетот на земјата од страна на СЗО и списокот на работи потребни за подготвеноста на земјата. Како што епидемиолошката ситуација напредуваше брзо и како што беа воспоставени кластери и втор и трет синцир на пренос, подготовките за врвот на епидемијата предизвикаа сериозна загриженост. Беше јасно дека

националните ресурси што се користат не се доволни за сложените предизвици со коишто се соочува Црна Гора.

Црна Гора има специфична правна рамка за контрола на заразни болести во итни ситуации во областа на јавното здравство каде што Министерството за здравство и Институтот за јавно здравје се одговорни за координирање на одговорот на големите настани со заразни болести. По прогласувањето на епидемијата, формирано е Национално координативно тело за заразни болести, коешто го координира потпретседателот на Владата на Црна Гора. На 21 февруари, специјална телефонска линија (020 412 858) беше ставена на располагање за да им помогне на граѓаните и здравствените работници со прашања што ги имаат и упатства што може да им се дадат за ковид-19, вклучително и насоки по појавувањето на симптомите. На 20 март беше формиран центар за повици (1616), засилен со мрежа на обучени волонтери, студенти по медицина. Преку овој телефон се информираа, се правеше тријажа, се даваа совети за домашен карантин, а информациите се пренесуваа до локалните епидемиолози и здравствените и санитарните инспектори. Овој центар за повици посебно се грижеше за повратниците во земјата и им наложи да останат дома, да го следат своето здравје, да го пријават своето здравје кај локалните епидемиолози и здравствено-санитарните инспекциски служби (коишто издадоа наредби да престанат да одат на работа во периодот на карантин).

Сите сомнителни случаи беа упатени во референтните болници со оддели за заразни болести. Од вкупно 11 јавни болници (1 Клинички центар, 7 општи и 3 специјални болници), заразените со ковид-19 се лекуваат само во Клиничкиот центар на Црна Гора, Општата болница во Бар, Општата болница во Беране, Општата болница во Никшиќ и Општата болница во Пљевља, како и Специјализираната во болницата за белодробни заболувања во Брезовиќ. Две приватни болници, Кодра и Мељине, се вклучени во списокот на здравствени институции вклучени во националниот одговор на ковид-19.

На 13 март 2020 година во земјата беа преземени силни мерки за јавно здравје, вклучително и мерки за социјално дистанцирање и затворање училишта и универзитети, ресторани, трговски и спортски центри. Од 16 март во 2020 година беа воведени нови ограничувања за патување и дополнително затворање продавници, со исклучок на основните услуги како што се супермаркетите, испораката на храна и аптеките, со

ограничување на бројот на луѓе во овие продавници. Овие силни мерки беа преземени врз основа на ажурирана процена на ризикот во рамките на епидемиолошката состојба во Европскиот регион и адаптација на мерките за јавно здравје на неограничено времетраење, со цел да се избегне можна експлозија на нови случаи.³⁹⁷ На почетокот на јуни, Црна Гора беше земја без активни случаи на ковид-19, а границите постепено беа отворени за жителите на земјите со помалку од 25 активни случаи на 100.000. Така, здравствениот систем не беше соочен со ризик од пренапрегање. Но, од средината на јуни почнаа да се појавуваат нови случаи коишто поради развојот на малку зголемен сообраќај во текот на летните месеци, како и разните форми на политички собири во пресрет на изборите и по изборите на крајот на август, ќе има многу голем локален пренос и нагло зголемување и на потврдени случаи на инфекција со ковид-19 и на фатални исходи. Одредени рестриктивни мерки се вратени, иако се ограничени на одредени општини каде што состојбата е најлоша. За време на вториот бран, имаше значително поголем притисок врз здравствениот сектор.³⁹⁸

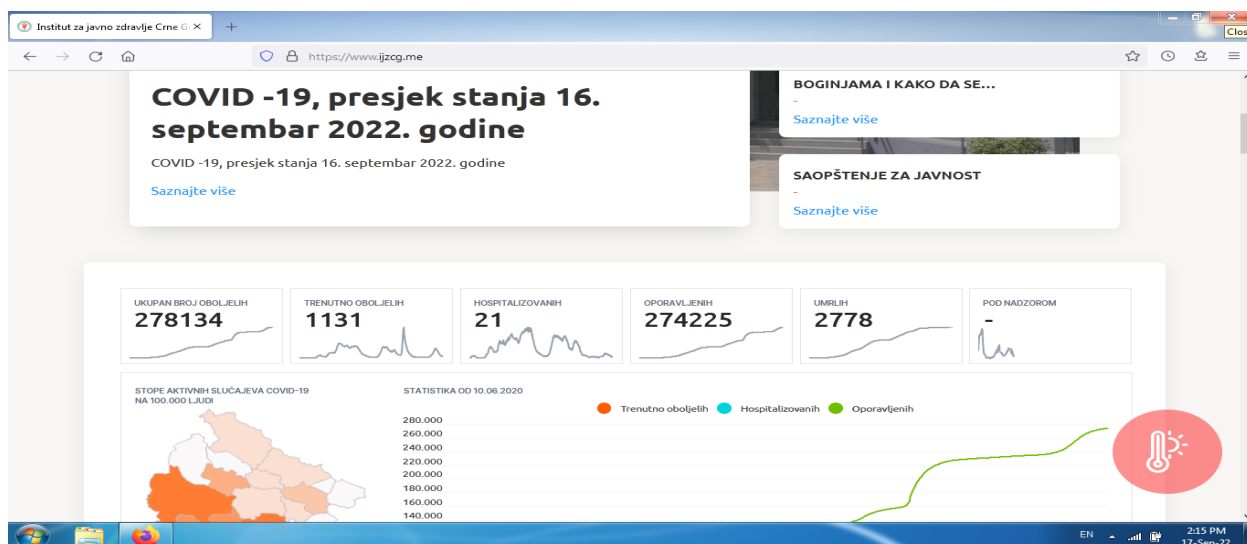
Здравствениот систем на Црна Гора немаше помош само од агенциите на ОН во борбата против пандемијата на ковид-19, туку и од Европската Унија. ЕУ донира 100 респиратори и над милион парчиња заштитна здравствена опрема, а средствата од ЕУ ќе бидат наменети за изградба на две нови клиници и реновирање бројни лаборатории во земјата. Во периодот од мај до август 2021 година, во Црна Гора се испорачани над 42.000 дози вакцини со цел да се забрза вакцинацијата на здравствените работници и другите ранливи групи. Ова е најголемиот број вакцини што ги доби Црна Гора преку програмата Ковакс, каде што ЕУ е меѓу најголемите донатори.³⁹⁹

³⁹⁷ Ковид-19 / План за подготвеност и одговор, Црна Гора, Регионална канцеларија на СЗО за Европа, Подгорица, 27 март 2020 година., стр.6-10, <https://montenegro.un.org/sites/default/files/2020-04/Plan%20prepremljenosti%20i%20odgovori%20-%20Crna%20Gora.pdf> (пристапено на 30.5.2022 година).

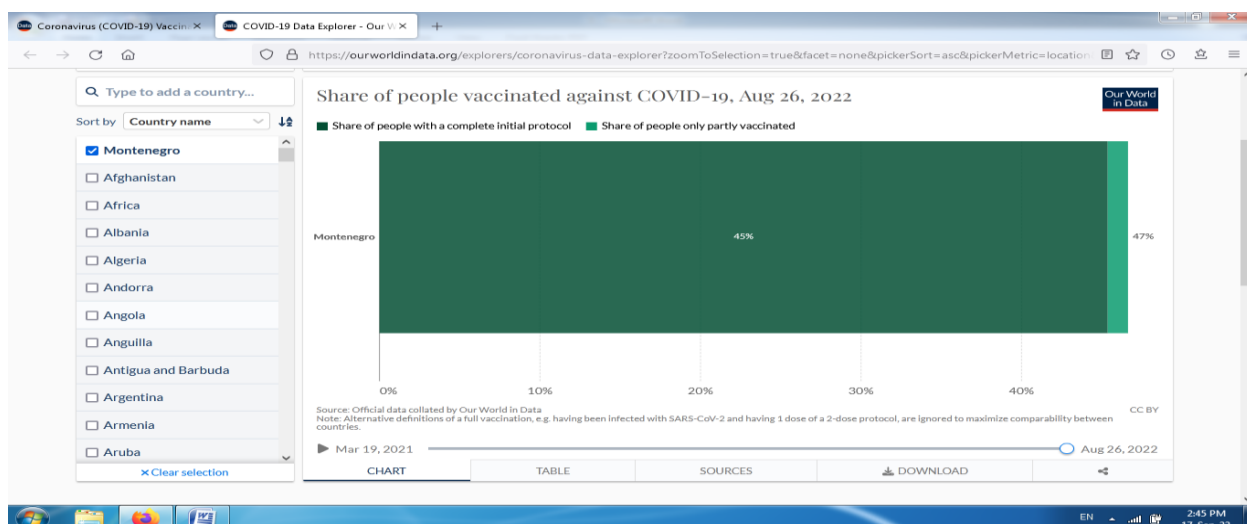
³⁹⁸ Проценка на влијанието на ковид-19 врз деловниот сектор и перспективите за раст на економијата на Црна Гора, Финален извештај, подготвен од УНДП, со придонес на УНЕСКО и UN Women, октомври 2020 година, стр: 8 – 9, [https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/me/3eeffdc8d96a9059b7eb06ee2099b4b1b5fa3a4d77f8b597abce332b4e61bc38\)50pdf](https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/me/3eeffdc8d96a9059b7eb06ee2099b4b1b5fa3a4d77f8b597abce332b4e61bc38)50pdf) (пристапено на 30.5.2022 година).

³⁹⁹ Delegation of the European Union to Montenegro, COVID-19 ASSISTANCE, 23.07.2021, https://www.eeas.europa.eu/montenegro/european-union-and-montenegro_en?s=225 (пристапено на 30.5.2022 година).

Според јавно достапните податоци на Институтот за јавно здравје на Црна Гора, епидемиолошката состојба за трите години 2020 – 2022 година на крајниот датум 16.9.2022 година е следниов: вкупниот број заболени е 278.134; моментално има 1.131 пациент; 21 е хоспитализиран; закрепнати се 274.225; а починале 2.778 лица.⁴⁰⁰

Во врска со вакцинацијата, немаше јавно достапни податоци откако беше хакирана веб-страницата на Владата, но според податоците од „Нашиот свет во податоци“ што го води Универзитетот во Оксфорд, во Црна Гора од 19 март 2021 до 26 август 2022 година, бројот на вакцинираните се движи помеѓу 45 и 47% од населението.⁴⁰¹

⁴⁰⁰ INSTITUT ZA JAVNO ZDRAVLJE CRNE GORE, <https://www.ijzcg.me/> (пристапено на 17.9.2022 година).

⁴⁰¹ Our World in Data, [Montenegro: Coronavirus Pandemic Country Profile - Our World in Data](https://ourworldindata.org/montenegro-coronavirus-pandemic-country-profile) (пристапено на 17.9.2022 година).

Според пишувањата на медиумите, првата вакцина „Спутник V“ е дадена на 20 февруари 2021 година. Меѓу првите вакцинирани беа најранливите слоеви на населението и лекарите. Вакцините се донација од Србија.⁴⁰²

9.6. Образовниот систем на Црна Гора за време на пандемијата на ковид-19

Во март 2021 година беше донесена наредба да се прекине воспитно-образовната работа во јавните и приватните образовни институции на најмалку 15 дена, почнувајќи од 16 март 2020 година. По две недели училиштата се префрлија на онлајн модел (преку ТВ канали, како и мобилни апликации). На предлог на Институтот за јавно здравје на Црна Гора поради состојбата предизвикана од пандемијата на ковид-19, Министерството за образование го одложи почетокот на учебната 2020/2021 година заеден месец, за 1 октомври 2020 година, така што Училишниот календар за 2020/2021 година усвоен дури во средината на септември 2020 година. За онлајн настава се користени апликациите „Учи дома“ коишто беа пренесени од јавниот сервис РТЦГ, Вибер, Мајкрософт тимс и други.

Во првиот семестар од 2020/2021 учебна година, воспитно-образовните институции, во согласност со упатствата на Министерството за образование, ја организираа наставата така, што дел од учениците ја следеа наставата на училиште (помлади ученици, до VI одделение, основно училиште и ученици од прв клас од средно училиште), додека останатите следеа онлајн. Онлајн наставата како таква не е дефинирана со ниту една важечка законска регулатива. Во одредени, претежно поголеми градски училишта, децата се менуваа една недела (додека некои следат настава на училиште, други се на онлајн платформи таа недела). Учениците со посебни образовни потреби можеа да посетуваат настава на училиште секоја недела, во групи од нивното одделение. Наредбите подолг период пропишуваа забрана за организирање на сите ученички екскурзии, патувања, едукативни собири и сл. во странство. Во јуни 2021 година е дозволено организирање ученички екскурзии во Црна Гора, за најмногу 100 ученици.⁴⁰³

⁴⁰² AlJazeera Balkans, Crna Gora, 20 Feb 2021, <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2021/2/20/pocela-vakcinacija-protiv-covid-a-u-crnoj-gori> (пристапено на 30.5.2022 година).

⁴⁰³ Влијанието на мерките за спречување на ширењето на вирусот ковид-19 врз менталното здравје на децата во Црна Гора (забележано преку остварување на правото на образование, слободно време и преку насилство врз меѓу децата), Заштитник на човековите права и слободи на Црна Гора, Подгорица, ноември 2021 година, стр.: 47, https://www.ombudsman.co.me/img-publications/47/final_covid_07.12.2021.pdf (пристапено на 30.5.2022 година).

Предучилишните установи во Црна Гора ја започна учебната 2021/2022 година без промени, значи со редовно спроведување на воспитно-образовната работа. Во претходната учебна година, за време на епидемијата на корона-вирус, беа отворени/затворени предучилишни установи во согласност со епидемиолошката состојба и мерките на Министерството за здравство. Во учебната 2021/2022 година беа организирани онлајн часови за децата со пречки во развојот кои не беа во можност редовно да посетуваат настава, а наставните материјали беа доставени на нивните домашни адреси. За време на пандемијата предизвикана од корона-вирусот, наставниците приспособија и подготвија индивидуализиран наставен материјал за ученици со посебни образовни потреби во согласност со Програмата за индивидуален развој и образование (ИРОП).

Основните училишта во Црна Гора ја почнаа учебната 2021/2022 година со редовна работа, а Работната група за организација и следење на воспитно-образовниот процес во периодот на пандемијата донесе одлука дека во таа учебната година наставата ќе се одвива на следниов начин: времетраењето на училишниот час ќе биде 30 минути, а наставните програми ќе бидат единствени и приспособени на тоа времетраење; Паузата помеѓу часовите треба да трае најмалку пет минути, а времетраењето на малите и големите одмори ќе се продолжи според можностите на училиштата; Мерењето на температурата и дезинфекцијата на рацете на влезот во училиштето беа задолжителни; Носењето маски беше строга препорака на Институтот за јавно здравје и Министерството за образование, наука, култура и спорт, но МПНКС не може да врати од училиште ниту едно дете кое не носи маска, поради законското право на образование; Организирање што повеќе часови и наставни активности на отворен простор, во согласност со просторните, кадровските и другите капацитети на училиштата и временските услови. Истите правила и за учебната 2021/2022 година важеле за средните училишта, додека начинот на организирање на наставата во високообразовните институции е објавен на официјалните веб-страници на институциите.⁴⁰⁴

Податоци за вкупниот број деца и наставници во образовните институции во Црна Гора од учебната 2021/22 година, се следниве: вкупниот број предучилишни установи е 50, 22.988

⁴⁰⁴ Vlada Crne Gore, Ministarstvo prosvjete, nauke , kulture i sporta, *Obrazovanje u toku epidemije virusa COVID-19*, Objavljeno: 20.04.2021, <https://www.gov.me/cyr/clanak/obrazovanje-u-vrijeme-epidemije-virusa-covid-19> (пристапено на 30.5.2022 година).

деца, 1.752 наставници. Вкупниот број основни училишта е 170, има 69.108 ученици и 6.521 наставници. Вкупниот број средни училишта е 59, 25.373 ученици, и 3.335 наставници.⁴⁰⁵

Организирањето на наставата според моделот пропишан од Министерството покажа неколку слабости. За успешно спроведување на онлајн наставата, неопходно беше на сите учесници во овој процес (ученици, наставници и родители) да им се обезбедат приближно еднакви услови за нејзино изведување. Проблемите на онлајн наставата за учесниците беа: недостаток на компјутери и интернет, недоволна информатичка писменост на учениците, наставниците и родителите, семејствата со повеќе деца и условите за домување за децата да учат. Децата со посебни образовни потреби се соочија со посебни пречки на овие часови. Ваквата форма на настава, со огромен труд на воспитувачите, поради нееднаквите услови за работа на учениците и наставниците, не беше соодветна и правична, особено за децата од руралните средини. Затоа, онлајн наставата, и покрај нејзиниот потенцијал, може да ја зголеми и онака значителната разлика во постигнувањата помеѓу учениците кои живеат во поволни и неповолни социоекономски услови и во руралните средини. Времето на епидемијата на корона-вирусот покажа дека онлајн наставата не може да ја замени директната настава во училиницата, а сите настани на социјалната и образовната сцена покажуваат дека ќе биде неопходно да се вложат многу повеќе пари во образованието. Образованието и знаењето се скапи, но незнаењето може да чини многупати повеќе.⁴⁰⁶

9.7. Безбедносниот систем на Црна Гора за време на пандемијата на ковид-19

Полицијата на Црна Гора – Во 2020 година, полициската управа, во согласност со своите надлежности и утврдените приоритети, презеде активности за обезбедување поволна безбедносна состојба, мерки и дејствија за спречување и справување со криминалот, откривање и пронаоѓање на сторителите на кривични дела, како и други активности насочени кон обезбедување услови за поефикасно функционирање на сите фактори на општествено и државно организирање и подигнување на нивото на безбедност

⁴⁰⁵COVID-19 I OBRAZOVANJE, PREGLED PODATAKA PO NIVOIMA OBRAZOVANJA, <https://www.covid19.edu.me/> (пристапено на 30.5.2022 година).

⁴⁰⁶ Backovic. S, POBJEDA, Objavljeno :10.02.2021, <https://www.pobjeda.me/clanak/organizacija-nastave-tokom-epidemije-kovid-19-u-crnoj-gori> (пристапено на 30.5.2022 година).

на граѓаните на Црна Гора. Сите активности се одвиваа во услови на пандемијата на заразната болест ковид-19, којашто предизвика функционирање со намалени капацитети. Како последица на корона-вирусот, починаа 4 службеници на Полициската управа, додека на 31.12.2020 година се заразени 124 вработени, а се потврдени 677 оздравени. Наведените околности предизвикаа потреба од зголемена координација на сите организациски единици на Полициската управа, но и зголемена вонредна ангажираност на службениците на Полициската управа за зачувување на поволната здравствена и епидемиолошка состојба. Во 2020 година, пандемијата предизвикана од новиот корона-вирус влијаеше и на трендовите на организираниот криминал, пред сè поради ограниченото движење на стоки и луѓе. Имено, структурите на организираниот криминал продолжија со своите активности со тенденција да се приспособат на новите околности и да откриваат алтернативни начини за извршување криминални активности. Наведените околности влијаеле и на постапувањето на полицијата. Во 2020 година се забележани вкупно 6.264 кривични дела, а во однос на претходната година кога се забележани 4.953 кривични дела, воочлив е голем пораст на обемот на криминалот. Бројот на кривичните дела коишто се гонат по службена должност е значително поголем во однос на 2019 година, за што придонесоа голем број кривични дела коишто не ги почитуваат здравствените прописи за справување со опасната заразна болест (почнувајќи од 16.3.2020 година). Забележане 5226 (3983) кривични дела од општ криминал, коишто сочинуваат 83,42% (80,4%) од вкупниот обем на криминал.

Бројот на кривичните дела на општ криминалитет е поголем за 31,2% во однос на претходната година, што е предизвикано од голем број кривични дела на непочитување на здравствените прописи за справување со опасната заразна болест (1880 година). Доколку се исклучат овие кривични дела, обемот би се намалил за 16% во однос на претходната година. Пријавени се кривични дела со поднесување 5054 (3456) кривични пријави против 6295 физички и 110 правни лица. Спроведени се активности поврзани со наредбите на Националното координативно тело на Владата на Црна Гора, со цел сузбивање и спречување на ширењето на заразната болест ковид-19, во текот на 2020 година, евидентирано е 1880 (0) кривични дела на непочитување на здравствените прописи за справување со опасната болест, од кои 479 во Подгорица; 246 во Херцег Нови; 503 во Бар; 191 во Никшиќ; 104 во Бело Поле; 173 во Беране; 93 во Будва и 91 во Пљевља. Овие дела

сочинуваат до 30% од вкупниот број забележани кривични дела и значително влијаат на обемот и структурата на криминалитетот во извештајниот период, со оглед на тоа што во претходните години споменатото кривично дело не било забележано. Поднесени се 1641 кривична пријава против 2454 лица. Од областа на борбата против корупцијата, до надлежните обвинителства се поднесени 70 кривични пријави и 4 пријави како дополнување на кривичните пријави на кои се пријавени 114 физички и 14 правни лица поради постоење основано сомнение дека извршиле 154 кривични дела. Материјалната штета содржана во поднесената кривична пријава се проценува на околу 48 милиони евра, од кои повеќе од 6 милиони одат во буџетот на Црна Гора.

Поради пандемијата на ковид-19, како и рестриктивните мерки за преминување на државната граница, патничкиот сообраќај на граничните премини е значително намален во однос на 2019 година, за 76%. Спречен е шверц на море од 52 мигранти од Турција, заплени се 10 возила, 300,8 килограми режан тутун, откриени се 3 фалсификувани документи, а 210 лица се спречени нелегално да ја преминат државната граница. Поради затворањето на границите и ограничениот меѓународен сообраќај во многу земји, миграциските движења се забавени, така што бројот на регистрирани мигранти е помал за 60% од 2019 година, а бројот на странци кои го пријавиле својот престој е помал за 86% од истата причина. Со оперативно користење на системот за електронски надзор на државната граница се откриени 129 (145) илегални преминувања на државната граница. Забележано е зголемено движење на мигранти од правец на Албанија и од подрачјето на економски и загрозувани земји од војна, во споредба со 2019 година.

Во текот на 2020 година се регистрирани 3149 (7978) мигранти, од кои 2506 во внатрешноста и 643 на граница. Најголем број регистрирани лица има од следниве области: Мароко – 1171, Авганистан– 910, Иран– 256, Алжир– 250, Турција– 127, Сирија– 111, Пакистан– 67, Палестина– 49, Либија– 45. Во прифатен центар за странци во текот на 2020 година, се сместени 418 (1982) лица, од кои повеќето се државјани на Турција– 123, Авганистан– 93, Тајван– 58, Ирак– 23, Србија– 18, Иран– 17, Мароко– 11, Палестина– 11, Косово– 10 итн.⁴⁰⁷

⁴⁰⁷Министерство за внатрешни работи на Црна Гора, *Извештај за работата и состојбата во административните области во надлежност на Министерството за внатрешни работи, со независен орган на управата за 2020 година*, Подгорица, март 2021 година, <https://wapi.gov.me/download-preview/f1fea6a0-50da-4e0a-a90e-5598c81938df?version=1.0> (пристапено на 30.5.2022 година).

Во 2021 година, како и во претходната година, активностите беа спроведени во услови на пандемија на заразната болест ковид-19, што ја одбележа и годината на известување во сите сфери на животот и работата и што значително влијаеше врз обемот на криминалитетот и неговата структура, којашто го услови и функционирањето со намалени капацитети. Спроведени се активности поврзани со наредбите на Националното координативно тело на Владата на Црна Гора, заради спречување на ширењето на заразната болест ковид-19, во текот на 2021 година, евидентирани се 1.205 (1.880) кривични дела на не почитување на здравствените прописи за сузбивање на опасната заразна болест. Овие дела сочинуваат 21% (30%) од вкупниот број регистрирани кривични дела (5.700 кд) и значително влијаат на обемот и структурата на регистрираниот криминалитет и во оваа извештајна година. Кривичните дела се опфатени со 920 кривични пријави, со кои се гонети вкупно 1.599 лица.

Во јавниот сектор се откриени 41 случај на корупција и се пријавени 101 физичко и 1 правно лице, од кои 17 (2020-3) се јавни функционери – поранешен министер во Министерството за земјоделство и рурален развој во Владата на Црна Гора, поранешен директор на Фондот за инвестициски развој на Црна Гора, поранешен министер за економија во Владата на Црна Гора, поранешен помошник-министер во Министерството за економија, поранешен секретар на Министерството за финансии, поранешен претседател на Комисијата за доделување државна помош, поранешен директор на Управата за недвижности, поранешен директор на ЈП Морско добро, поранешен директор на Агенцијата за национална безбедност, поранешен претседател на општината Тиват, претседател на општината Улцињ, претседател на Собранието на општината Улцињ, двајца секретари во Собранието на општината Улцињ, директор на основно училиште, директор на јавна предучилишна установа. Во приватниот сектор се откриени и се обработени 25 случаи на корупција.⁴⁰⁸ По руската агресија во Украина, според достапните податоци на УНХЦР со седиште во Подгорица, на денот на Светскиот ден на бегалците, 26 јуни 2022 година, на конференција за печатот беше речено дека во Црна Гора

⁴⁰⁸ Министерство за внатрешни работи на Црна Гора, *Извештај за работата и состојбата во административните области во надлежност на Министерството за внатрешни работи, со организационата единица на Министерството одговорна за полициските работи за 2021 година*, Подгорица, мај 2022 година <https://wapi.gov.me/download-preview/84ee8802-98e9-4ab8-a0a3-1a121492e530?version=1.0> (пристапено на 30.5.2022 година).

престојуваат 8.400 бегалци од Украина.⁴⁰⁹ Злосторство какво што Црна Гора не памети и коешто го потресе регионот се случи во Цетиње на 13 август 2022 година, кога сторителот уби десет сограѓани, меѓу кои и две малолетни деца, а повреди шест лица. За време на кравата драма од засега непознати причини напаѓачот со ловечка пушка по случаен избор ги застрелал соседите, екипата на Итната медицинска помош, припадниците на полицијата и случајните минувачи. Напаѓачот бил убиен од сограѓанин додека бил опколен од полицијата.⁴¹⁰

Судството на Црна Гора – Во согласност со препораките на Министерството за здравство, со цел да се спречи ширење на корона-вирусот, во сите судови во Црна Гора е воведен посебен режим на работа во периодот од 16 март 2020 година до 30 март 2020 година. Претседателката на Врховниот суд, Весна Меденица, со претходна консултација со претседателите на судовите, ги утврди мерките коишто се однесуваат на работата на поединечни судови. Врховниот судна Црна Гора вршеше работа на работното место и продолжи со одржувањето на седниците на Советот од сите субјекти. Апелациониот суд на Црна Гора ја вршеше работата на работното место и продолжи со одржувањето на седниците на советот за сите предмети. Управниот суд на Црна Гора вршеше работа на работното место и продолжи со работа на седниците на советот за сите предмети. Сите закажани усни рочишта за наводниот период беа одложени, за што странките беа благовремено известени, освен за случаите од итен карактер, каде што рокот за одлучување е определен со закон. Вишите судови ја вршеа работата на работното место и ги одржуваа седниците на Советот за сите предмети, и на рочиштата и на судењата, продолжи работата заграѓански и кривични предмети коишто беа итни со закон, освен во случаи со голем број учесници во постапката, додека во сите други случаи се остава на судијата да оцени дали рочиштето или претресот треба да се одржи или не, оценувајќи ги сите околности.⁴¹¹

За месец и пол, Црна Гора воведо 92 мерки за спречување на ширење на корона-вирусот, чиешто прекршување повлекува парична казна или затвор до една година. Повеќе од

⁴⁰⁹ Mina, Vijesti, 20.06.2022, <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/609761/crna-gora-pokazala-da-je-zemlja-bezbjednosti-za-izbjeglice> (пристапено на 07/02/2022 година).

⁴¹⁰ Jovanovic.J, Lajovic. V, Kljajic.M, Vijesti, 13.08.2022, <https://www.vijesti.me/vijesti/crna-hronika/617239/zlocin-kakav-crna-gora-ne-pamti> (пристапено на 20.8.2022 година).

⁴¹¹ Aktuelno, 16.03.2020, <https://www.aktuelno.me/crna-gora/medenica-sudovi-nastavljaju-sa-radom-ali-u-posebnom-rezimu/> (пристапено на 30.5.2022 година).

илјада граѓани беа уапсени и кривично гонети. Но, додека на некои им е одредена мерка притвор по апсењето, во некои случаи е одредена мерка забрана за напуштање на станот или заштита од слобода. Најголемиот основен суд во земјава, Подгорица, од воведувањето на мерките до 15 април, на 46 обвинети им одреди притвор, а донесе 21 спогодба за вина. Исто така, пред судот во Подгорица беа поднесени 27 обвиненија против 52 обвинети, а за тие случаи течеше кривичната постапка.⁴¹² Црногорските судови продолжија со редовната работа од 25 мај 2020 година, во согласност со сите препораки на Националното координативно тело за заразни болести (НКТ).⁴¹³

Судскиот систем се покажа како ефикасен и одговорен додека траеја мерките на Националното координативно тело за заразни болести за спречување на ширење на корона-вирусот во периодот од 16 март до 1 јуни годинава, изјави претседателката на Врховниот суд, Весна Меденица на средбата со претседателите на сите црногорски судови. „Во тој период до судовите пристигнале 14.639 предмети, од кои се решени 14.231 предмет или 97,21 отсто. Судовите беа на првата линија на одбрана, а вработените и покрај бројните проблеми, преку својата професија соодветно ѝ одговорија на задачата да ги заштитат граѓаните и државата и на овој начин значително придонесоа Црна Гора денес да добие статус на држава ослободена од ковид-19. Пандемијата на корона-вирус имаше негативно влијание врз работата на црногорските судови во 2021 година, изјави вршителот на должноста претседател на Врховниот суд, Весна Вучковиќ. „Покрај пандемијата на ковид-19, врзработата на судовите влијаеа и други фактори, штрајкот на адвокатите, но и заминувањето на голем број судии, или поради оставки или откако Судскиот совет изјави дека не се подолго на функцијата поради стекнување услови за пензионирање.⁴¹⁴ Поранешната претседателка на Врховниот суд, Весна Меденица, беше уапсена на 17 април 2022 година на аеродромот Голубовци. Меденица е приведена поради основано сомнение дека сторила две кривични дела: злосторничко организирање и

⁴¹² Ajkovic.D, Vijesti, Azurirano:18.04.2020, <https://www.vijesti.me/tv/emisije/430929/zbog-nepostovanja-mjera-u-crnoj-gori-do-sada-hapseno-vise-od-hiljadu-osoba> (пристапено на 30.5.2022 година).

⁴¹³ Mina, Objavila: M.M., RTCG, Radio i Televizija Crne Gore, 23.04.2020, <https://www.rtcg.me/vijesti/drustvo/276885/krajem-maja-sudovi-nastavljaju-redovan-rad.html> (пристапено на 30.5.2020 година).

⁴¹⁴ MINA, 08/10/2021, <https://mina.news/vijesti-iz-crne-gore/drustvo/vuckovic-brojne-okolnosti-negativno-uticale-na-rad-sudova/> (пристапено на 30.5.2022 година).

противзаконско влијание. Меденица беше на чело на Врховниот суд 17 години, до нејзината оставка на крајот на 2020 година.⁴¹⁵

Армијата на Црна Гора – Програмата за работа на Министерството за 2020 година содржеше 553 активности. Спроведени се 267 активности (48,28%), 14 се делумно спроведени (2,54%), а 272 не се извршени (49,18%). Активностите не се извршија поради пандемијата на ковид-19, рационализацијата на трошењето на буџетските средства, откажувањето на активностите од билатералните и мултилатералните планови за соработка, ограничената логистичка поддршка и необезбедените средства за донации. Црна Гора и натаму вложува во структурата на командата и силите на НАТО, во согласност со насоките од Самитот на НАТО и министерските состаноци, преку ангажман во постоечките и подготовка за учество во нови активности и иницијативи на Северноатлантската алијанса. Со цел да придонесе за Иницијативата за подготвеност на НАТО (НРИ), Министерството избра една лесна пешадиска чета и достави до Алијансата план за постигнување на потребното ниво на подготвеност. Придонесот за оваа иницијатива беше даден во соработка со Република Италија, во рамките на концептот Рамковна нација. Еден пешадиски вод е назначен да придонесува за силите за брза реакција на НАТО за висока подготвеност (ВЈТФ) во ротацијата 2020 –2022 година.

Во 2020 година, сите земји се соочија со сериозни предизвици поради последиците предизвикани од пандемијата на ковид-19. Веднаш по избувнувањето на пандемијата, Црна Гора на 26 март 2020 година испрати барање до Евроатлантскиот центар за итни случаи (EADRCC), со цел да се обезбеди потребната помош, како за запирање на ширењето на вирусот, така и за ублажување на последиците од пандемијата. Во согласност со барањето, Република Турција и Република Полска преку овој механизам испратија помош во медицинска опрема, додека Кралството Холандија во два наврати обезбеди логистичка и финансиска помош за транспорт на медицинска опрема од Народна Република Кина. Соединетите Американски Држави испратија донација до Клиничкиот центар на Црна Гора во форма на три монитори за следење на здравјето на пациентите, 210 сетови за инфузија и една инфузиона пумпа, преку Командата на американските сили за Европа. Во ноември, во Црна Гора беа доставени 20 вентилатори, донирани од НАТО

⁴¹⁵ M.M.Lj./P.R, RTCG, Radio i Televizija Crne Gore, 18.04.2022, <https://rtcg.me/hronika/359475/privedena-vesna-medenica.html> (пристапено на 30.5.2022 година).

преку Доверителниот фонд за одговор на пандемијата (Pandemic Trust Fund), чијашто испорака беше координирана од Евроатлантскиот координативен центар за одговор при итни случаи (EADRCC). Донирана е и друга неопходна медицинска опрема во вредност од околу 800.000,00 евра.

Новата организациско-формациска структура и големина на Армијата е изградена врз основа на мисиите и задачите на Армијата дефинирани со Уставот, како и насоките од стратегиските документи (Стратегија за национална безбедност, Стратегија за одбрана, Стратегиски преглед на одбраната и Долгорочниот план за развој на одбраната). Според формацијата на Армијата на Црна Гора, пропишани се 2368 формациски позиции: 358 офицери, 915 подофицери, 826 договорни војници и 269 цивили. Бројот на Армијата во 2020 година изнесува 1.980, и тоа: 282 офицери, 744 подофицери, 694 договорни војници и 260 цивили, што е 83,61%. Беа усвоени следниве измени: мирновременскиот состав на Армијата, според кој Армијата ја сочинуваат Генералштабот, осум активни единици и три единици со состав „Р“ (јадрото за формирање воени единици); воениот состав на Армијата, според кој Армијата ја сочинуваат Генералштабот и 11 единици (10 единици на ниво на баталјон и една чета). Функционирањето на Армијата според новата организациско-формациска структура започна во октомври 2020 година.

Армијата на Црна Гора учествува во различни мисии и операции низ светот, а во регионот учествува во мисијата на КФОР на Косово. Во текот на 2020 година, Армијата учествуваше со еден офицер, на местото заменик-началник за инженерство во Одделот за инженерство и планови во командата на операцијата во Приштина. Министерството учествува со еден државен службеник како советник за човечки ресурси во тимот за врски на НАТО при оперативната команда. Мандатот траеше една година. Во акцијата досега се ангажирани вкупно тројца службеници и двајца државни службеници.

Припадниците на Армијата беа ангажирани за да ѝ дадат поддршка на Полициската управа во контролата на државната граница на подрачјето на граничниот полициски пункт „Кренца“ во општина Подгорица од март до јуни 2020 година, како и на подрачјето на граничните премини „Драченовац“ и „Вуча“, на територијата на општина Рожаје во периодот од јуни до октомври 2020 година. На воениот полигон Жидовиќи во Пљевља, во ноември 2020 година, Армијата ја спроведе вежбата „Одлучен одговор 20“. Целта на

вежбата беше евалуација на 1. пешадиски вод, 1. пешадиска чета, 1. пешадиски баталјон, коишто беа декларирани за распоредување како дел од силите за брза реакција на НАТО (ВЈТФ). Во вежбата учествуваа околу 130 припадници на Армијата. Заклучокот од вежбата беше дека 1-виот пешадиски вод може успешно да ги извршува сите зададени задачи во рамките на ВЈТФ.

Припадниците на Армијата учествуваа на две вежби во странство. Вежбата наречена „МИР 20/1“ беше изведена во февруари 2020 година, во зимски услови, на полигонот „Гашинци“, Република Хрватска. Втората вежба во која учествуваше Армијата, наречена „Карпатски орел 20“ (Sof Livex Carpathian Eagle 20), беше изведена во септември 2020 година, на полигонот „Цинчу“, Романија. Вежбата беше изведена како дел од балканската иницијатива ЦХОД (CHOD B-9), со сценарио за одговор на кризи насочено кон стекнување нови знаења, разбирање на сложеноста на современите кризи и проверка на можностите на командната структура и единиците коишто учествуваат во вежбата како дел од Здружените сили на НАТО (CJTF) до ниво на баталјон.⁴¹⁶

Во 2021 година нема промени во организациско-формациската структура на Армијата во споредба со организациско-формациската структура на Армијата спроведена во 2020 година. Најзначајната вежба на Армијата во Црна Гора беше „Одлучен одговор 21“. Вежбата беше изведена заради контрола и следење на борбената готовност на декларираниите сили за НРР, како и изработка на национална методологија за оценување на копнените сили. Вежбата се изведуваше од 17 до 19 септември во воениот објект „Жидовики“ кај Плевља. На вежбата учествуваа 270 припадници на Армијата.

Вежбите на Армијата на Црна Гора **во странство** беа следниве: Од 6 до 10 септември во Охрид, Република Северна Македонија, беше спроведена вежбата на ЕАРДЦЦ (Euro-Antlantic Disaster Response Coordination Centre) „Северна Македонија 2021“. Вежбата „Адријан Цакс/Ливекс“ (Adrian Cax/Livex) беше спроведена во два дела, и тоа „Цакс“ (Cax) (23 и 24 март) и „Ливекс“ (Livex) (од 31 април до 4 јуни) во акваторија на

⁴¹⁶ Министерство за одбрана на Црна Гора, *Извештај за работата и статусот во административни области под Министерството за одбрана за 2020 година*, Подгорица март 2021 година, стр.5, 7, 15, 34-37, <file:///C:/Users/fre/Downloads/izvjestaj-o-rad-u-i-stanju-u-upravnim-oblastima-iz-nadleznosti-ministarstva-odbrane-za-2020-godinu-s-izvjestajem-o-rad-u-direkcije-za-zastitu-tajnih-podataka-za-2020-godinu-1.pdf> (пристапено на 30.5.2022 година).

Република Словенија во рамките на регионалната иницијатива АДРИЈАН (ADRIAN). Вежбата ДРММЕ 21 (Disaster Relief Military Mobility Exercise 21) се изведуваше од 18 до 28 септември на повеќе локации во Република Словенија. Вежбата „Егејска фока 21“ (Aegean Seal 21) се изведуваше од 31 октомври до 10 ноември во водното подрачје на Атина во Република Грција. Од 6 до 10 септември во акваторија на Копер во Република Словенија се спроведе вежбата АПМД (Adriatic Partnership Mcm Dive). Вежбата беше организирана со цел да се вежбаат процедури за нуркање и техники за пребарување. Во вежбата учествуваа пет припадници на Армијата.⁴¹⁷

9.8. Односите на Црна Гора со Србија за време на пандемијата на ковид-19

Иако Црна Гора се одвои од Србија мирно во 2006 година во рамките на тогашната Сојузна Република Југославија (подоцна Државна Заедница Србија и Црна Гора), односите меѓу двете држави, коишто пред разделбата се сметаа за братски „две очи во главата“, се влошија со текот на времето. Причина за тоа беше прозападниот курс на Црна Гора предводен од премиерот и претседател Мило Ѓукановиќ. Почетоците на влошувањето датираат од признавањето на независноста на Косово во 2008 година, додека клучната точка беше постигната кога Црна Гора влезе во НАТО во 2017 година.

Неколку месеци пред почетокот на пандемијата на ковид-19, односите се влошија поради Законот за слобода на вероисповедта, додека на почетокот на пандемијата тие односи беа доведени до точка на вриење кога во Црна Гора и за време на неповолната епидемиолошка состојба беа одржани протести од Српската православна црква (СПЦ) за кои подетално напишав во поглавјето СПЦ. За време на овие настани, државниот врв се истакна со остра реторика, особено претседателот Мило Ѓукановиќ, кој ги нарече парничарите дел од „српскиот свет“, додека Српската православна црква ја нарече „голем инструмент на српскиот национализам и руските интереси на Балканот“. Меѓу другите проблеми што се истакнаа за време на пандемијата, се издвојуваат на пр. следниве: Владата во Црна Гора ја обвини Србија за кражба на три механички вентилатори; протерување на српскиот

⁴¹⁷ Министерство за одбрана на Црна Гора, *Извештај за работата и статусот во административни области под Министерството за одбрана за 2021 година*, Подгорица март 2021 година, стр.46-47, [file:///C:/Users/fre/Downloads/izvjestaj-o-radu-i-stanju-u-upravnim-oblastima-iz-nadleznosti-ministarstva-odbrane-za-2021-godinu-sa-izvjestajem-o-radu-direkcije-za-zastitu-tajnih-podataka-za-2021-godinu%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/fre/Downloads/izvjestaj-o-radu-i-stanju-u-upravnim-oblastima-iz-nadleznosti-ministarstva-odbrane-za-2021-godinu-sa-izvjestajem-o-radu-direkcije-za-zastitu-tajnih-podataka-za-2021-godinu%20(1).pdf) (пристапено на 30.5.2022 година).

амбасадор од Црна Гора поради политички изјави; приведување граѓани, политичари и пратеници на Црна Гора на границата од страна на Србија; Резолуцијата за забрана за негирање на геноцидот во Сребреница изгласана во Собранието на Црна Гора; прашања за двојно државјанство и идентитет.

По парламентарните избори во 2020 година, новиот премиер на Црна Гора, Дритан Абазовиќ, води политика на балансирање меѓу Подгорица и Белград, пришто односите меѓу двете земји покажуваат благо затопливање. Годинава, 2022 година, тој го потпиша контроверзниот Основен договор со СПЦ, што го негира претседателот Мило Ѓукановиќ. Абазовиќ е и за влез на Црна Гора во „Отворениот Балкан“, но за таа идеја повторно нема поддршка од претседателот Мило Ѓукановиќ. Очигледно, политичката ситуација меѓу премиерот и претседателот во Црна Гора е многу нестабилна со непредвидливи исходи. Додека мнозинството во Црна Гора ја гледаат Србија како држава којашто го загрозува идентитетот на Црна Гора, Белград, од друга страна, постојано го привлекува вниманието на нееднаквата положба на граѓаните во Црна Гора кои се идентификуваат како Срби.

Како ќе продолжи безбедносната и политичката ситуација во Црна Гора и каков карактер ќе добијат односите меѓу двете земји, зависи од внатрешните превирања во Црна Гора, од надворешното влијание врз неа од страна на големите сили, но и од натамошните настани како резултат на руската инвазија на Украина. Политичките односи немаа големо влијание врз економските за време на пандемијата на ковид-19. Вкупната размена на стоки меѓу двете земји изнесува 900 милиони евра и е зголемена за 19,7% во однос на 2020 година, додека во 2022 година се очекува дека ќе надмине милијарда евра.⁴¹⁸

10. Република Косово за време на пандемијата на ковид-19

10.1. Стратегијата за националната безбедност на Република Косово

Косово е последната земја којашто се одвои од поранешна Југославија и ја стекна својата независност преку воени операции со помош на меѓународната заедница, поточно НАТО.

⁴¹⁸ N1 Beograd, N1 SRB, 29. jun 2022, <https://rs.n1info.com/biznis/mali-ukupna-robna-razmena-srbije-i-crne-gore-u-2021-godini-900-miliona-evra/> (пристапено на 30.5.2022 година).

Две години по прогласувањето на независноста, Косово ја усвои својата прва Стратегија за безбедност во 2010 година (во натамошниот текст: Стратегијата).⁴¹⁹

Анализата на Стратегијата покажува дека оние кои ја подготвиле Стратегијата биле многу свесни, како што самите рекоа, дека Косово е мала земја со ограничени човечки и материјални ресурси. Не треба да се занемари фактот дека за време на подготовката на Стратегијата, во тоа време големо влијание имаа меѓународните актери коишто помогнаа при воспоставувањето на државноста на Косово. Во Стратегијата се наведува: „на нашите граѓани, нашите соседи во регионот, пошироко во Европа и целиот свет, им ја повторуваме нашата желба да живееме во мир и безбедност, врз основа на доброто на нашите земји и знаењето на нашите луѓе, кои имаат заедничка иднина и желба за мир, хармонија и за просперитетна иднина“. Советот за безбедност на Косово е највисокиот државен орган задолжен за институционализирање на владиниот пристап за решавање на безбедносните предизвици на земјата и презема извршни функции за време на прогласената вонредна состојба. Исто така, во соработка со претседателот на Републиката и Владата, ја подготвува и ја разгледува Стратегијата за безбедност. Според тоа, Советот за безбедност е форум којшто обезбедува координиран пристап меѓу владините институции во областа на безбедноста.

Стратегијата ја нема ознаката национална, како што ја користат другите земји коишто се предмет на оваа дисертација, туку само поимот безбедност. Стратегијата нема процена на ризиците и заканите, туку ги обработува само предизвиците. Најголемите предизвици за Косово во тоа време според Стратегијата беа: високата стапка на невработеност и големиот број граѓани кои живеат во сиромаштија, корупцијата, организираниот криминал и владеењето на правото. Во надворешната политика, идната интеграција на Косово во регионалните и глобалните политички и безбедносни институции, како што се Европската Унија (ЕУ), Обединетите нации (ОН) и Организацијата на Северноатлантскиот договор (НАТО), беше главната државна цел. По 12 години, ниту една надворешнополитичка цел на Косово не е постигната. На ист начин, дури и навнатрешен план, Косово нема значителен напредок во политичкиот, безбедносниот и економскиот развој.

⁴¹⁹ STRATEGJIA E SIGURISE E REPUBLIKES SE KOSOVES, 2010, file:///C:/Users/fre/Downloads/pdfslide.tips_strategjia-e-sigurise-e-republikes-se-kosoves.pdf (пристапено на 1.6.2022 година).

Споредбената анализа на стратегиите на Косово и Србија покажува сличности во нивната внатрешна политика којашто се однесува на економскиот развој, додека во надворешната политика еинтеграцијата во Европската Унија. Разликите започнуваат од насловот на Стратегијата и бројот на усвоените стратегии. Косово досега има усвоено само една стратегија, додека Србија две. Втората стратегија на Србија користи директен јазик што укажува на независноста на Косово како најголема закана за нејзината национална безбедност. Според официјалните податоци објавени на веб-страницата на Владата на Косово од Кабинетот на премиерот, Косово по 12 години ја изработило втората безбедносна стратегија на Република Косово.⁴²⁰ Собранието на Косово треба да ја усвои, но тоа не беше направено до моментот на пишувањето на овој дел од дисертацијата. Авторот на овој труд го анализира Нацртот. Имено, тој во споредба со првата стратегија е далеку понапреден и по структура е сличен на земјите од регионот, каде што се вклучени процени за предизвиците, ризиците и заканите, додека јазикот на Стратегијата е многу попрецизен и поконкретен. Според Нацртот, во поглавјето за ризиците, Србија и Русија се означени како земји коишто најмногу работат на поткопување на независноста на Косово. Во наредните години Косово дополнително ќе го зајакне воено-полицискиот и разузнавачкиот сектор со цел да го заштити територијалниот интегритет и суверенитет од конвенционални и хибридни закани.

10.2. Политичкиот систем на Косово за време на пандемијата на ковид-19

Косово прогласи независност во 2008 година по една деценија надзор на Обединетите нации што следеше по неговиот вооружен конфликт со Србија. Политиката на Косово се одвива во рамките на повеќепартиската парламентарна претставничка демократија, во која претседателот е шеф на државата, а премиерот е шеф на владата. Парламентарните избори се одржуваат на секои четири години. Косово како највисока надворешнополитичка цел го има членството во Европската Унија, НАТО и ОН.

На почетокот на пандемијата на ковид-19, по само 52 дена на власт, падна Владата на Косово, предводена од Албин Курти. На Владата ѝ беше изгласана недоверба на 25 март 2020 година, по иницијатива на владејачкиот партнер ЛДК. Владата на Курти беше

⁴²⁰ Zyra e Kryeministrit, <https://konsultimet.rks-gov.net/viewConsult.php?ConsultationID=41353> (пристапено на 1.6.2022 година).

избрана на 3 февруари 2020 година во Собранието на Косово, по повеќе од 100 дена преговори ЛБВ-ЛДК и околу 4 месеци по вонредните избори на 6 октомври 2019 година, на кои ЛБВ се најде на прво место (Движењето за самоопределување, заб. на авторот), а на второ ЛДК (Демократскиот сојуз на Косово). Беше побарано одложување на разгледувањето за недоверба на извршната власт поради ситуацијата предизвикана од корона-вирусот. Дотогаш на Косово беа потврдени 71 случај, но одложувањето не се случи. Причината поради која падна Владата е разрешувањето на министерот за внатрешни работи на Косово, кој наводно се залагал за воведување вонредна состојба против ковид-19, со што ќе му се дале поголеми овластувања на тогашниот претседател Хашим Тачи.⁴²¹ Вистинската причина за падот на Владата лежи во несогласувањето околу водењето на разговорите со Србија од страна на ЛБВ и несогласувањето на Курти со американската политика во однос на овие разговори. Медиумите наведуваат дека меѓу Тачи и Вучиќ има договор од 2018 година за решавање на споровите меѓу Косово и Србија преку размена на територии.

Во 2021 година на Косово се одржаа вонредни парламентарни избори на 14 февруари по падот на Владата „Хоти“ со пресуда на Уставниот суд. Резултатите беа убедлива победа за ЛБВ предводена од Албин Курти и неговиот коалициски партнер Вјоса Османи, поранешната претседателка на косовскиот парламент, која беше избрана за претседател на Косово на 4 април. ЛБВ освои повеќе од 50 отсто од вкупните гласови, што е најголем удел од првите избори одржани во 2001 година. За да формира влада, партија или коалиција мора да има мнозинство од 61 пратеник од 120 места во Собранието на Косово. Пратениците за Собранието на Косово се избираат со отворени пропорционални листи, а 20 места се резервирани за националните малцинства.

Резултатите од вонредните парламентарни избори се следниве: ЛБВ 50,3% или **58** мандати; ПДК (Демократската партија на Косово) 17% или **19** мандати; ЛДК 12,7% или **15** мандати; ААК (Алијансата за иднината на Косово) 7,12% или **8** мандати; Српската листа **10** мандати и **10** други мандати отидоа кај другите национални малцинства. Овие избори со излезност од 48,84% беа наречени „избори за промени“ на Косово по формирањето на Владата на Курти 2. Основната цел на оваа Влада е борба против корупцијата,

⁴²¹ Vllahiu.E, Kallxo, 25.03.2020, <https://kallxo.com/lajm/bie-qeveria-kurti/> (пристапено на 1.6.2022 година).

организираниот криминал и реципроцитет во понатамошните преговори со Србија.⁴²² Изборите се одржаа со строга примена на антиковидски мерки. Повеќе од 140 мобилни тимови на ЦИК (Централната изборна комисија, заб. на авторот) посетија многу косовски семејства, нудејќи им можност да гласаат дури и на луѓето погодени од ковид-19, кои беа изолирани во нивните домови.⁴²³

Локалните избори се одржаа само осум месеци по вонредните парламентарни избори коишто го сменија политичкото лице на Косово по убедливата победа на движењето ЛВВ (Ветевендосје). Партијата којашто долги години беше во опозиција освои над 50% од гласовите и формира нова влада. Локалните избори претставуваа важен тест за владејачката ЛВВ и можност да ја прошири својата моќ на локално ниво. За главните опозициски партии како Демократската партија на Косово (ПДК), Демократскиот сојуз на Косово (ЈДК) и Алијансата за иднината на Косово (ААК), коишто доминираа на политичката сцена на Косово по вооружениот конфликт, но коишто забележаа најлоши резултати на изборите во февруари, овие избори беа за задржување на позицијата во општините.⁴²⁴

Две меѓународни мисии имаат влијание и на политичката сцена на Косово. Со својата Резолуција 1244 (1999), Советот за безбедност го утврди мандатот на Мисијата на привремената администрација на Обединетите нации во Косово (**УНМИК**). Мандатот на мисијата е да помогне во воспоставувањето услови за мирен и нормален живот за сите жители на Косово и подобрување на регионалната стабилност на Западен Балкан. Мисијата ја предводи специјалниот претставник на генералниот секретар, кој има цивилни извршни овластувања што му се доверени со Резолуцијата 1244 (1999) на Советот за безбедност. УНМИК и натаму го спроведува својот мандат на статусно неутрален начин и дејствува во согласност со Резолуцијата 1244 (1999) на Советот за безбедност. Приоритетите на Мисијата и натаму се подобрувањето на безбедноста, стабилноста и почитувањето на човековите права во Косово и во регионот. На патот кон исполнувањето

⁴²² NDI Kosovo Post-Election Analysis Parliamentary Elections, February 14, 2021, стр .4-5, [NDI Kosovo Post-Election Analysis Parliamentary Elections 2021_0.pdf](#) (пристапено на 1.6.2022 година).

⁴²³ Shehu.B, Cani.B, DW, 15.02.2021, [LVV fituese e zgjedhjeve parlamentare në Kosovë – DW – 15/02/2021](#) (пристапено на 1.6.2022 година).

⁴²⁴ European Union, Election Observation Mission, KOSOVO 2021, Final Report, Municipal Elections 17 October-14 November, стр.43-44, [Microsoft Word - Final Report 2021 EOM Kosovo municipal elections \(eods.eu\)](#) (пристапено на 1.6.2022 година).

на своите цели, УНМИК продолжува со конструктивната соработка со Приштина и со Белград, со заедниците во Косово и со регионалните и меѓународните субјекти (ЕУЛЕКС), коишто имаат оперативна одговорност во областа на владеењето на правото. ЕУЛЕКС е основан врз основа на Резолуцијата 1244 (1999) на Советот за безбедност и работи под општата власт на Обединетите нации.⁴²⁵

Значително присуство во Косово исто така има **Европската Унија**. Како потенцијален кандидат за влез во ЕУ, а имајќи ја на ум поновата историја на Косово, неговите односи со ЕУ се сложени и повеќеслојни. Во рамките на ИПА I, ИПА II и другите инструменти на ЕУ, од 2007 до 2020 година, ЕУ инвестира во Косово повеќе од 1,5 милијарди евра во реконструкцијата, реформите во јавната администрација, владеењето на правото, одржливите економски реформи, образованието, земјоделството, социјалниот развој, граѓанското општество, медиумите и многу други клучни области на Косово. Специјалниот претставник на Европската Унија (ЕУСР) ѝ нуди совети и поддршка на Владата на Косово во политичкиот процес; обезбедува општа координација за присуството на ЕУ на Косово и придонесува за развој и консолидација на почитувањето на човековите права и основните слободи на Косово.

ЕУ веднаш се вклучи за да ја покаже својата солидарност и поддршка на Косово за време на ковид-19, со цел да се ублажи влијанието на пандемијата. ЕУ одобри 7,03 милиони евра за Владата да купи околу 700.000 дози вакцини за ковид-19 преку договор за препродажба во кој се вклучени земјите-членки на ЕУ. Првиот таков договор беше потпишан со Австрија, и со него се обезбеди испорака на 95.000 дози. ЕУ, исто така, обезбеди директна поддршка за косовскиот здравствен сектор, вклучително и испорака на опрема и стоки за превенција, заштита и третман на ковид-19 во износ од 5 милиони евра. Во однос на директната финансиска поддршка, ЕУ обезбеди макрофинансиска помош од 100 милиони евра во форма на заем.⁴²⁶

Војната во Украина и промената на геополитиката на меѓународно ниво го охрабрија Косово да поднесе барање за членство во ЕУ и НАТО. Според министерката за

⁴²⁵ UNMIK, United Nations Mission in Kosovo, <https://unmik.unmissions.org/sr/mandat> (пристапено на 1.6.2022 година).

⁴²⁶ European Union Office in Kosovo European Special Representative in Kosovo, https://www.eeas.europa.eu/kosovo/eu-and-kosovo_en?s=321 (пристапено на 1.6.2022 година).

надворешни работи на Косово, Доника Гервала, Косово ќе поднесе барање за членство во ЕУ до крајот на 2022 година. Косово ќе биде последната од шесте земји од Западен Балкан што ќе поднесе барање за членство. Попатно може да настанат тешкотии бидејќи членките на ЕУ, Шпанија, Грција, Кипар, Романија и Словачка не ја признаваат независноста на Косово, прогласена во 2008 година, главно поради нивните сопствени територијални спорови. Косово, исто така, ја објави својата намера да се пријави за програмата Партнерство за мирна НАТО, но повторно, веројатно ќе се соочи со пречки и таму бидејќи се бара едногласност од членките. Во мај 2022 година, Косово поднесе барање за членство во Советот на Европа..

10.3. Човековите права во Косово за време на пандемијата на ковид-19

Како одговор на првите пријавени случаи на ковид-19 на Косово во март, Владата на Косово брзо спроведе строги првични мерки за контрола на пандемијата, коишто потоа беа укинати, вратени и/или изменети во некои случаи, за да се усогласат со Уставот на Косово и меѓународното право за човекови права, како и да се одговори на епидемиолошката ситуација. Бидејќи Владата не прогласи вонредна состојба во 2020 година што би ѝ овозможило да избегне некои, но не сите човекови права на Косово, мерките за заштита од ковид-19 коишто ги ограничуваа човековите права важеа само до степен до кој беа: (1) предвидени со закон; (2) со легитимна цел (на пр. заштита на јавното здравје); и (3) неопходни и пропорционални за постигнување на легитимната цел.

За таа цел, Уставниот суд на 31 март ги прогласи за неуставни полицискиот час и ограничувањата на приватните и јавните собири, со образложение дека мерките за цело Косово не се „пропишани со закон“ и на тој начин ја нарушуваат слободата на движење, слободата на мирно собирање, слободата на здружување и право на приватност. Со оваа одлука се условува Министерството за здравство да одобри конкретни мерки за општините од 14 април 2020 година. Во август, се донесе Законот бр. 07/L-006 за превенција и борба против пандемијата на ковид-19 на Косово, со што се зајакнува правната основа за Министерството за здравство да ги ограничи човековите права онолку долго колку што е потребно за да се потисне и да се спречи ширењето на ковид-19 и да изрече казни за непочитување на мерките против ковид-19.

Мерките преземени во 2020 година за контрола на пандемијата на ковид-19 на Косово, вклучија, меѓу другото, воспоставување ротирачки распоред за движење, полициски час и карантин на општините коишто го ограничија движењето; ограничување на собирите на помалку од пет лица и забрана за социјални и семејни собири; прекин на верските и културните активности, иако културните активности се дозволени со намалени капацитети од септември; затворање училишта и овозможување учење на далечина до септември 2020 година; затворање несуштински деловни активности проследено со различни ограничувања на работното време; прекин на воздушните и копнените линии, со некои исклучоци до јуни; и 14-дневен карантин за лицата кои влегуваат во Косово, во центрите определени за оваа намена, по што ќе следи самоизолација дома.

Во ноември, Владата започна со спроведување тристепен систем на мерки против ковид-19, во зависност од тоа дали општината е класифицирана како зелена, жолта или црвена зона врз основа на бројот на случаи на 100.000 жители. Покрај продолжувањето на забраните за јавни собири на повеќе од пет лица и посебните ограничувања на движењето за стари лица (над 65 години), освен од итни и медицински причини, воведен е полициски час и ограничувања за влез и излез од 19:00 до 5:00 часот за општините коишто се класифицирани како „црвени зони“, ограничено работно време до 20 часот или порано, во зависност од класификацијата; и повторно ги прекина сите верски церемонии и активности (освен со членовите на потесното семејство). Од 31 декември, мерките донесени во ноември останаа главно исти, иако беше воведен полициски час, а ограничувањата за влез и излез во општините во црвената зона беа продолжени до 20:00 часот.

Влошувањето на епидемиолошката состојба во јули и август, а потоа повторно во октомври и ноември, имаше сериозни последици за правата на живот и здравје, особено со оглед на извештаите за ограничено и селективно тестирање за ковид-19, заразени здравствени работници, пренатрупаност на болниците, недоволна медицинска опрема и високи цени на лековите за ковид-19. Според податоците на Националниот институт за јавно здравје на Косово (IKSHPC), до 31 декември 2020 година има 51.328 потврдени случаи на ковид-19 и 1.335 смртни случаи.

Апсењата на повеќе од 1.000 луѓе поради непочитување на првичните мерки за ковид-19 за кои подоцна беше откриено дека се неуставни, покренаа бранувања околу почитувањето на правото на слобода и безбедност на личноста, иако апсењата не доведоа

до гонење. Додека медиумските работници беа ослободени од ограничувања на слободата на движење додека беа на должност, други прашања како што е недостатокот на лична заштитна опрема за присуство и известување за официјални настани ја попречуваа слободата на медиумите. Пандемијата, исто така, ги влоши постоечките проблеми поврзани со јазичните права и правото на информации за неалбанските заедници и лицата со посебни потреби. Исто така, во некои случаи, медиумите објавуваа лични податоци на пациенти кои боледуваат од ковид-19, прекршувајќи го Законот бр. 06/Л-082 за заштита на личните податоци и правото на приватност. Косовските судови работеа со ограничен капацитет, додека приоритет им беше даван на итните случаи (на пр. притвореници и семејно насилство) во поголемиот дел од 2020 година, предизвикувајќи загриженост за правото на правен лек и правото на правично судење во неприоритетни случаи.

Членовите на ромската, ашкалиската и египетската заедница се соочија со зголемени ризици и предизвици, вклучувајќи го и нивниот ограничен пристап до образование, чиста вода и здравствена заштита. Лицата со попреченост, особено децата со попреченост, исто така доживеаја одредени предизвици во нивното право на пристап до основните социјални, здравствени и рехабилитациони услуги, иако беа применети важни исклучоци за мерките што го ограничуваат движењето на луѓето коишто се грижат за нив. Косовската поправна служба главноуправуваше со пандемијата во косовските поправни установи со усвојување и спроведување посебен оперативен план и успешно го ограничи бројот на притвореници и затвореници заразени со ковид-19. Во исто време, постојаното суспендирање на посетите на членовите на семејството, адвокатите и организациите за надзор, како и прашањата што ја попречуваат можноста за алтернативни мерки за притвор, предизвикаа одредена загриженост.⁴²⁷

10.4. Економијата на Косово за време на пандемијата на ковид-19

Пред избувнувањето на пандемијата на ковид-19, прогнозите за економијата на Косово за 2020 година беа поволни. Процените на Групацијата на Светската банка упатуваа на зголемување на бруто домашниот производ (БДП) од 4% во 2020 година. Според

⁴²⁷ *Raporti i Shoqërisë Civile për të Drejtat e Njeriut në Kosovë në vitin 2020*, Maj 2021, стр.5-8, https://www.ohchr.org/sites/default/files/2021-08/2020_kosovo_cso_annual_human_rights_report_AL.pdf (пристапено на 1.6.2022 година).

извештајот на Меѓународниот монетарен фонд (ММФ), се очекуваше дека БДП на Косово ќе се намали за 5 отсто во 2020 година поради пандемијата.⁴²⁸

На 28 февруари 2020 година, Владата на Косово ја донесе првата одлука за распределба на буџетот со цел да се спречи вонредната состојба во јавното здравство предизвикана од пандемијата на ковид-19. Околу две недели по оваа одлука, на Косово беше претставен првиот случај на инфекција со ковид-19. Во меѓувреме, надвор од законските рокови, Владата го усвои предлог-буџетот за 2020 година и воедно „Планот за подготвеност и одговор за корона-вирусот“ вреден 10 милиони евра. На 11 март почнаа да се носат одлуки за првите мерки за спречување на корона-вирусот. Овие мерки опфаќаа суспензија на воздушните и копнените линии, забрана за влез и излез во повеќе општини, затворање училишта, кафулиња, трговски центри, маркети, откажување на концерти и спортски настани, како и намалување на бројот на вработени во јавниот сектор. Покрај ограничувањата за економската активност, од крајот на март почнаа и ограничувањата за движење на граѓаните. Сите овие мерки имаа ефекти врз економската благосостојба на граѓаните и функционирањето на приватниот сектор. Приходите на буџетот на Косово во периодот јануари – мај 2020 година, според податоците на Министерството за финансии, биле помализа околу 621 милион евра, или 106 милиони евра (14,6%) во однос на истиот период во 2019 година. Само во периодот март –мај 2020 година, што претставува период на пандемијата на ковид-19, кога беа суспендирани повеќето активности во приватниот и јавниот сектор на Косово, буџетските приходи беа помали за 337 милиони евра, или 133 милиони евра (28,2%) во однос на периодот март – мај 2019 година. Овие податоци покажуваат дека намалувањето на буџетските приходи очекувано е предизвикано во периодот на пандемијата кога економската активност беше ниска.

Со цел да се ублажат штетите предизвикани од пандемијата на ковид-19 врз граѓаните и економијата, каде што голем број од нив беа принудени да ги прекинат активностите повеќе од еден месец, Владата на Косово, како и другите земји, го одобри Фискалниот пакет за итни случаи. Пакетот што го одобри Владата на Косово на 30 март 2020 година, со сума од околу 179,6 милиони евра, беше наменет за граѓаните во најтешка економска

⁴²⁸ *Ndikimi Ekonomik i COVID-19 në Kosovë*, Oda Ekonomike Amerikane në Kosovë (OEAK), Korrik 2020. стр.2, <https://www.amchamksv.org/wp-content/uploads/2020/07/Ndikimi-Ekonomik-i-COVID-19-n%C3%AB-Kosov%C3%AB.pdf> (пристапено на 1.6.2022 година).

состојба, работодавачите и вработените.Поточно, пакетот вклучуваше мерки како што се двојни плаќања за социјалните шеми, покривање на платите за работниците во приватниот сектор, субвенции за кирии за бизниси, надоместоци за ризик во платите во јавниот и приватниот сектор, дополнителни буџети за општините и друго.⁴²⁹ Помошта се состоеше од следниве ставки: покривање од 170 евра како месечни трошоци за плати на вработените за два месеци, април и мај; до 50% од вредноста на закупот за малите и средните претпријатија, како исплата на субвенција за закуп, за два месеца, април и мај; 130 евра како месечна исплата за април, мај и јуни за граѓаните кои останале без работа поради пандемијата; на работниците директно изложени на ризик од инфекција им се исплатува месечен додаток на платата во износ од 300 евра за периодот април – мај 2020 година; 100 евра доплата за вработени во продавници, пекарници и аптеки за април и мај.⁴³⁰

Податоците на Даночната управа на Косово (АТК) покажаа дека стопанските дејности со најголемо намалување на прометот за известување се уметноста, индустријата за забава и рекреација (79%), недвижностите (44%), транспортот и складирањето (43%) и услугите за сместување и угостителство (37%). Меѓутоа, како што почна постепено да се стабилизира епидемиолошката состојба во земјата, Владата на Косово планира во април 2020 година да преземе низа мерки за помош на бизнисите и граѓаните. Првично, од 4 мај, Владата делумно дозволи отворање одредени дејности како градежништво и трговија на мало, а од 18 мај целосно беа отворени трговијата на мало, стоматолошките ординации и услугите за физиотерапија, зелените пазари и сл. Во меѓувреме, од 2 јуни, економијата на Косово почна да се ревитализира благодарение на целосното отворање на многу индустрии, вклучително и гастрономијата.

На 13 август 2020 година, Владата на Косово ја одобри Програмата за економско закрепнување вредна 365 милиони евра, наменета за помош на стопанството од штетите предизвикани од пандемијата на ковид-19. Некои од 15-те мерки на оваа програма се однесуваат на покривањето заеми, субвенционирањето на компаниите погодени од пандемијата и земјоделството, а како почетна точка ја сметаат Програмата на Владата

⁴²⁹*Ndikimi i pandemisë COVID - 19 në buxhetin e Kosovës*, Instituti GAP, Qershor 2020. стр. 7-13, https://www.institutigap.org/documents/31153_Ndikimi%20i%20pandemis%C3%AB%20ne%20Buxhet.pdf (пристапено на 01.06.2022.)

⁴³⁰*Efekti i pandemisë COVID-19 në Kosovë*, Instituti Kosovar për Qeverisje Lokale-KLGI, 2020. стр.7-9, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/kosovo/17757.pdf> (пристапено на 1.6.2022 година).

2020– 2023 година. Додека некои други мерки од оваа програма беа пренесени од пакетот за итни случаи „Фискалноут“ (Fiscalnote), коишто не можеа да се остваратнавреме поради немање буџет. Исто така, воведувањето на мерките за закрепнување не започна веднаш по гласањето во Владата бидејќи дел од мерките беа генерализирани и беше потребно време за подготовка на подмерки, активности и критериуми за нивно спроведување, како и дел од мерките поврзани со зголемување на кредитните гаранции од косовскиот фонд за кредитни гаранции.⁴³¹ Економијата на Косово почна да закрепнува од пандемијата во 2021 година, а за тоа придонесе и доаѓањето на дијаспората од западните земји. Според Владата на Косово, ако се спореди првата половина од 2021 година со првата половина од 2020 година, односно периодот јануари– јуни, економијата забележа раст од 10,4%.⁴³²

10.5. Здравствениот систем на Косово за време на пандемијата на ковид-19

За да се процени одговорот на Косово на пандемијата, треба да се земе предвид дека во овој период (февруари – декември 2020 година) Косово се соочи со политичка криза, што доведе до промена на власта. Затоа, одговорот на Косово на пандемијата треба да се испита во два одделни периода: мерките преземени за време на владата на Курти (февруари – јуни 2020 година) и мерките преземени за време на владата на Хоти (јуни – декември 2020 година). Движењето за самоопределување, предводено од Албин Курти, дојде на власт благодарение на договорот за поделба на власта со Демократскиот сојуз на Косово (ЛДК). Кратковечната влада ја презеде функцијата бидејќи косовските лидери беа под притисок од администрацијата на Трамп да склучат договор за нормализирање на односите со Србија пред изборите во САД. Курти и неговите соработници се спротивставија на овој договор, што на крајот доведе до низа потези коишто ги продлабочија поделбите во владејачката коалиција, ставајќи го на втор план планирањето за почетокот на пандемијата. Ова беше проследено со политичка криза, продлабочување на политичките ривалства и поларизација коишто се развиваа паралелно со напорите за управување со пандемијата, често поткопувајќи ги напорите за ограничување на

⁴³¹ *Programi i Rimëkëmbjes Ekonomike Mungesa e një qasje sektoriale*, Instituti GAP dhe Kosovo 2.0, Dhjetor 2020, стр.3-5, https://www.institutigap.org/documents/6377_Programi%20i%20Rim%C3%ABk%C3%ABmbjesEkonomike.pdf (пристапено на 1.6.2022 години).

⁴³² REPUBLIKA E KOSOVES, Ministria e Punes dhe Mireqenies Sociale, <https://mpms.rks-gov.net/rritja-ekonomike-prej-16-28-ne-tremujorin-e-dyte-2021/> (пристапено на 1.6.2022 година).

ширењето на пандемијата и санирање на нејзините последици. Курти имаше жестоко ривалство и со косовскиот претседател Хашим Тачи.

Првите потврдени случаи на ковид-19 во Косово беа пријавени на 13 март 2020 година. Заразените се 22-годишна Италијанка која живеела во градот Клина и 77-годишен маж од Витина, двајцата новодојдени од Италија, којашто тогаш бешенајпогодена од вирусот во Европа. Од почетокот на пандемијата на ковид-19, управувањето со пандемичната состојба од страна на Владата и здравствените установи во земјата главно се засноваа на Законот бр. 02/L-109 за превенција и борба против заразни болести, а потоа на 25.8.2020 година, Законот бр. 07/L-006 за превенција и борба против пандемијата на ковид-19 на територијата на Република Косово. Според член 4 од Законот бр. 02/L-109, заштитата од заразни болести е одговорност на ИКШПК(IKSHPK – Национален институт за јавно здравје на Косово, заб. на авторот), Санитарниот инспекторат на Косово, Здравствениот инспекторат на Косово, целото јавно и приватно здравство установи, нездравствени установи, општини и самите граѓани под надзор на Министерството за здравство.

Реакцијата на Косово се карактеризира со релативно рано спроведување на карантинските мерки во споредба со другите земји во регионот, што имаше краткорочен ефект соадржување на бројот на случаите под контрола. Воведени се комплицирани системи за полициски час, коишто го одредуваа движењето на граѓаните во одредени часови врз основа на нивните матични броеви, како и врз основа на возрасната група најподложна на вирусот (над 65 години). На 15 март 2020 година, на барање на министерот за здравство, беше прогласена вонредна состојба за јавното здравство, со што институциите беа принудени да постапуваат во согласност со ПРК (Националниот план за одговор, заб. на авторот), којшто го наложи Министерството за здравје, поточно единицата одговорна за управување со пандемијата.

Министерството за здравство на 16 март формира Оперативен центар, а потоа оперативни центри на министерско и на општинско ниво. Во сите 38 општини низ Косово е формиран Локален штаб за вонредни ситуации. Министерството за здравство отвори и веб-страница посветена на пандемијата на ковид-19, којашто содржеше информации за најновите статистички податоци, симптомите на ковид-19, превентивните мерки што граѓаните треба да ги применуваат, опции за волонтирање, информации за контакт и колумна за

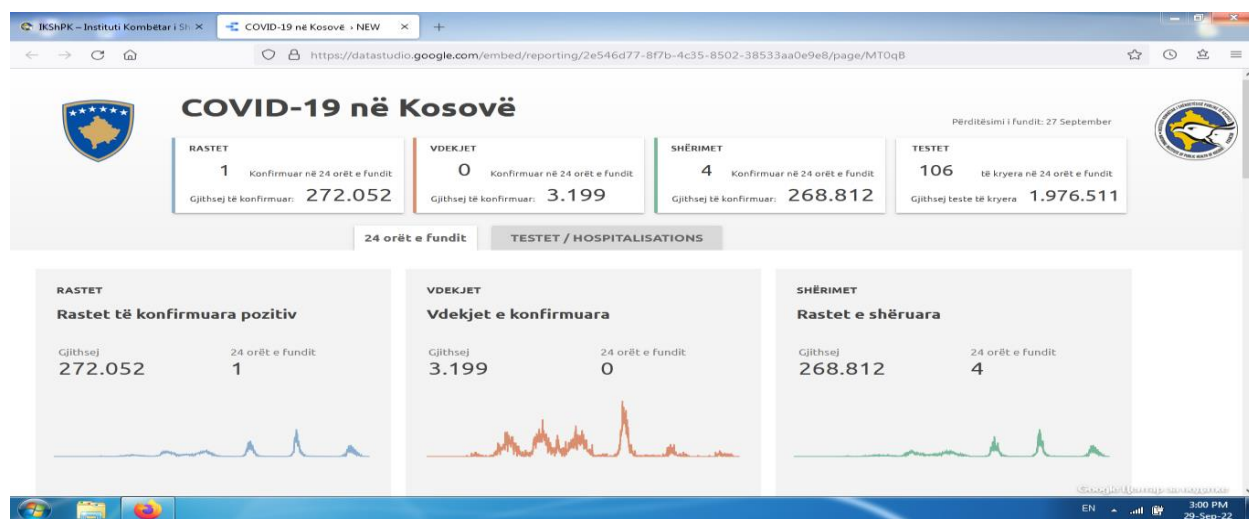
селективни полициски часови. Домовите на Студентскиот центар се одредени како простор за карантин, а во текот на неговото функционирање се примени 1.180 лица. Дополнителен центар на периферијата на Приштина е одреден како карантински центар за влез на странци во Косово, а од 31 март е забранет целиот градски превоз.

До крајот на април и по 14 дена од целосното затворање на сите стопански дејности, Министерството за здравство презентира постепен пристап кон отстранување на рестрикциите. Олеснувањето на мерките за социјално дистанцирање и наредбите за престој дома беше планирано во три фази, коишто се спроведуваа постепено. На 31 мај, Владата најави укинување на мерките за ограничување на ширењето на пандемијата, вклучително и отворање на копнените граници на Косово за првпат по повеќе од два месеци. Во јуни, ИКШПК објави намалување на бројот на позитивните случаи на ковид-19, укажувајќи дека Косово успеало да го контролира вирусот. Но, дотогаш, поради тековната политичка криза, беше формирана нова влада (Хоти/ЛДК, заб. на авторот) од коалиција на опозициски партии, со просто мнозинство, отстранувајќи го победникот на општите избори во Косово. Во центарот на вниманието на новата влада едијалогот со Србија, со посредство на Трамп, поради штоодговорот на пандемијата стана понејасен. Постепеното олеснување на мерките доведе до нагло зголемување на случаите на ковид-19 во Косово, но новата влада не сакаше повторно да ги наметне претходните поостри мерки и даде приоритет на отворањето на економијата.

На 14 август, Владата одлучи да ги отвори границите на земјата со соседните земји, а на 25 септември, на барање на Министерството за здравство, Владата донесе низа одлуки во врска со ограничувањата и регулативите за патување, вклучително и РТ-ПЦР-тестови за странски државјани при влез во Косово и 7-дневна самоизолација за оние кои не направиле тест. По падот во август и септември, бројот на случаи нагло се зголеми во текот на ноември, забележувајќи најголем број нови дневни случаи и активни случаи од почетокот на пандемијата во март 2020 година. Полициски час во одредени општини е воведен од 13 ноември, во зависност од степенот на ризик (висок, среден, низок). До средината на декември 2020 година, имаше приближно 47.952 потврдени случаи на ковид-19 во Косово, повеќе од 1.200 луѓе ги загубија животите, а повеќе од 36.000 закрепнаа. Истиот месец падна и Владата на Хота, а Косово влезе во 2021 година со вонредни парламентарни избори закажани за 14 февруари.

Спроведувањето мерки против ковид-19 во општините со мнозинско српско население во Косово претставуваше уште еден предизвик. Имаше исклучување меѓу централниот здравствен систем и паралелните здравствени структури поддржани од Белград во општините во Косово со мнозинско српско население. Во првите месеци случаите на ковид-19 на северот не беа вклучени во дневните извештаи на ИКШПК, но ова прашање беше разгледано по неколку медиумски извештаи. И покрај недостатокот на координација во раните фази на пандемијата, постепено се постигнуваше некаква соработка.⁴³³

Вакцинацијата против ковид-19 во Косово започна на 29 март 2021 година со вакцините на „Астра зенека“. Први вакцинирани беа здравствените работници на Инфективната клиника на ККУК(Универзитетски клинички центар на Косово, заб. на авторот). Во првиот контингент Косово доби 24.000 дози вакцина од програмата Ковакс. Масовната вакцинација на граѓаните започна на 15 јуни 2021 година.⁴³⁴ Според јавните податоци на Националниот институт за јавно здравје на Косово, епидемиолошката состојба за трите години од пандемијата, заклучно со 27.9.2022 година, е следнава: вкупниот број заболени е 272.052 лица; вкупниот број починати е 3.199 лица; вкупниот број излекувани лица е 268.812; а вкупниот број тестирани лица е 1.976.511.⁴³⁵

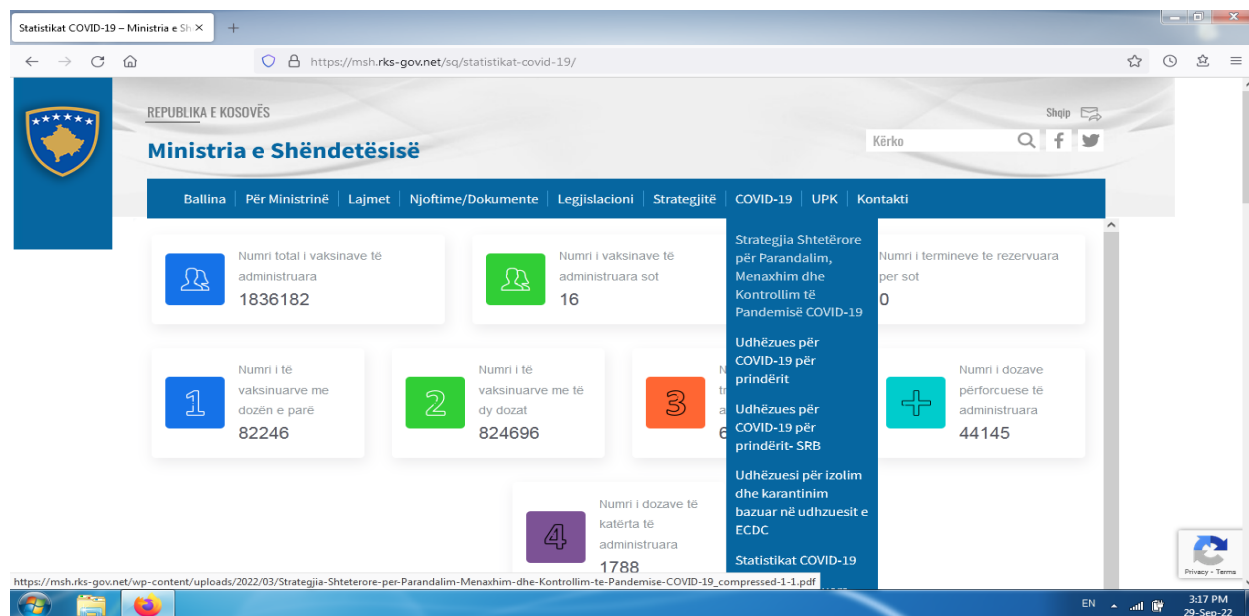

⁴³³ Avdimetaj.T, Avdiu.P, Balaj.Sh: *Sfidat e Kosovës në Përballje me Pandeminë COVID-19, Qendra Kosovare për Studime të Sigurisë*, Dhjetor, стр.34-43, https://qkss.org/images/uploads/files/Covid19_ALB_26572.pdf (пристапено на 28.5.2022 година).

⁴³⁴ Ahmeti.N, Evropa e Lire, 28 mars 2021, <https://www.evropaelire.org/a/plani-i-kosoves-vaksinimi-covid-19-/31173559.html> (пристапено на 1.6.2022 година).

⁴³⁵ Instituti Kombetar i Shendetesise Publike te Kosoves, COVID-19 ne Kosove, <https://datastudio.google.com/embed/reporting/2e546d77-8f7b-4c35-8502-38533aa0e9e8/page/MT0qB> (пристапено на 29.9.2022 година).

Според официјалните јавни податоци на Министерството за здравство на Косово, на 29 септември 2022 година, кога е пишуван овој дел од дисертацијата, вкупниот број употребени вакцини во Косово е 1.836.182. Од нив, со првата (I) доза се вакцинирани вкупно 82.246 лица; со втората(II) 824.696 лица; со третата(III) 61.045 лица; со четвртата(IV) 1.788 лица; и бустер-доза примиле вкупно 44.145 лица.⁴³⁶

Владата на Косово на 30 мај 2022 година објави дека ја одобрила одлуката за доделување средства за три месеци за исплата на договорните обврски за 1.271 здравствен работник и помошен персонал, коишто беа ангажирани за време на пандемијата на ковид-19. За периодот од 15 март до 15 јуни 2022 година се издвоени средства во износ од 1.768.300 евра.⁴³⁷

10.6. Образовниот систем на Косово за време на пандемијата на ковид-19

Во Косово, од 12 март 2020 година, врз основа на одлуки и упатства на Владата на Република Косово, наставата во училиштата и високообразовните институции е прекината. Покрај прекилот на наставата, започнати се и подготовките за организација на

⁴³⁶ REPUBLIKA E KOSOVES, Ministria e Shendetesise, <https://msh.rks-gov.net/sq/statistikat-covid-19/> (пристапено на 29.9.2022 година).

⁴³⁷ Redenica.M, DUKAGJINI, 30 Maj, 2022, <https://www.dukagjini.com/ndahen-mbi-1-milion-euro-per-profesionistet-shendetesore-te-angazhuar-gjate-pandemise/> (пристапено на 15.7.2022 година).

учење на далечина, изработка на придружни документи и упатства за спроведување на учењето на далечина во услови на глобална пандемија.

Така, врз основа на упатствата изготвени од МАШТИ (Министерство за образование, наука, технологија и иновации, заб. на авторот) во текот на март 2020 година, како одговор на ситуацијата предизвикана од пандемијата, започна учењето на далечина во основното образование од 1. до 9. одделение, коешто во периодот март – јуни 2020 година се одвиваше преку пренос на часови снимени на јавната телевизија (РТК), преку каналот МАШТИ (MASHTI) на „Јутјуб“, како и преку часови организирани со помош на различни апликации (Зум, Вибер, е-пошта, Гугл училница, Скајп) од страна на наставниците од соодветните паралелки и предмети, при што главен акцент е ставен на задачите коишто произлегуваат од часот преку јавната телевизија и повратните информации поврзани со задачите. Додека на ниво на средните училишта учењето на далечина се развиваше на децентрализиран начин – на ниво на училиште, каде што наставниците беа главни носители на учењето на далечина.

Почетокот на новата учебна година и враќањето на наставата се случи по двонеделно задоцнување, на 14 септември 2020 година, по дополнителни подготовки, со посетата на министерот за образование на голем број училишта во околу 30 општини, училишни инспекции од просветни и санитарни инспектори, како и помошта што ја понудија УСАИД и УНИЦЕФ за обезбедување и дистрибуција на заштитни материјали против ковид-19 за значителен број училишта, наставници и ученици. Организирањето на наставата во новата учебна 2020/2021 година започна како поддршка на Главниот план и општите насоки на МАШТИ за организирање училишна настава во услови на пандемијата на ковид-19 со ограничувања. Ова вклучуваше заштитни маски, мерење на температурата, дезинфекција на рацете и околината и социјално и физичко растојание. Организацијата на наставниот процес се спроведуваше во зависност од епидемиолошката состојба во земјата и специфичните услови на образовните институции, секогаш врз основа на три сценарија за учење: сценарио **А**– учење на училиште; сценарио **Б**– комбинирано учење (во училиште и на далечина) и сценарио **В**– учење на далечина, со времетраење на часот од 25 до 30 минути.

Се очекува дека пандемијата на ковид-19 ќе има значително влијание врз успешноста на учениците, ќе создаде загуби во учењето и ќе предизвика нееднаквости во учењето. Пандемијата на ковид-19 и придружните предизвици ги погодија сите деца, особено децата од ранливите групи, вклучително и децата со низок социоекономски статус, децата со посебни образовни потреби, како и децата од ромската, ашкалиската и египетската заедница. Според податоците на МАШТИ, вкупно 9.070 или 2,8% од децата не биле вклучени во учењето на далечина организирано во периодот март– јуни 2020 година. Главните причини беа недостатокот на технолошка опрема и пристап до интернет, поради што на овие деца им беше оневозможено да учествуваат во учењето на далечина. На ниво на образовни институции сè уште не е направена посебна студија којашто би била појдовна точка за процена на нивото на загуби во учењето, за преземање мерки за избегнување на последиците и за поддршка на учениците во надоместување на загубите во учењето. За да може Косово да воведо стандардна платформа за дигитално учење на далечина, се проценува дека треба да заработи околу 2,6 милиони евра.

Дополнителен проблем за образованието во Косово за време на пандемијата беше и нестабилноста на политичките институции. Од почетокот на пандемијата во Косово, три влади се сменија на централно ниво. Тоа доведе до фактот дека координацијата на активностите од централно ниво се карактеризира со стагнација, одложување на планираните активности и често задоцнети мерки, што во некои случаи поттикнуваше дебати и приговори во воспитно-образовната заедница, родителите, СБАШК (Обединетиот синдикат на образованието, науката и културата, заб. на авторот), како што е случајот со одложувањето на почетокот на новата учебна година, крајот на првиот студиски период и организирањето дополнителни студии за да се надоместат загубите во учењето.⁴³⁸

Одлуките на Владата на Косово во сферата на образованието за време на пандемијата на ковид-19 за српското малцинство во Косово немаа никакво значење, бидејќи Србите во Косово го следат образовниот процес според наставната програма на Република Србија. Во моментот на пишувањето на овој дел од дисертацијата, учебната 2022/23 година во

⁴³⁸ Mehmeti, Selim: *Ndikimi i Pandemisë Covid-19 në Arsimin Parauniversitar në Kosovë*, Qendra për Arsim e Kosovës, Prishtinë, Qershor 2021, стр.8,18,19,28,31, <http://www.kec-ks.org/wp-content/uploads/2021/10/Ndikimi-i-COVID19-ne-Arsimin-Parauniversitary-SHQIP.pdf> (пристапено на 6.1.2022 година).

Косово сè уште не е започната и доцни еден месец. Причината е штрајкот на СБАШК (Синдикатот, заб. на авторот) којшто бара повисоки плати за просветните работници. Владата на Курти не ги исполни барањата бидејќи смета дека штрајкот е политички мотивиран од опозицијата (ЛДК, ПДК, ААК), додека политичките тензии во косовското општество се во пораст. Што се однесува до образованието, треба да се напомене дека од почетокот на пандемијата на ковид-19, во 2020 година, во Косово исчезнаа печатените весници, со што Косово стана единствената земја во регионот и Европа без такви весници, неделни или месечни. Развојот на технологијата, користењето на интернетот во голема мера, политизацијата на весниците, финансиските тешкотии на медиумските куќи, според познавачите на состојбите, се фактори коишто придонесоа за изумирањето на традиционалните медиуми.

10.7. Безбедносниот систем на Косово за време на пандемијата на ковид-19

Косовската полиција– Во првата година од пандемијата во 2020 година, косовската полиција беше главната поддршка на Владата во спроведувањето на мерките против ковид-19, односно **првата** интервенција. Од почетокот на пандемијата до крајот на 2020 година (март – декември), заразени се 1.143 полицајци, 2.678 полицајци се во самоизолација, додека 12 полицајци починале како последица на инфекцијата. Во овој временски период во рамките на активностите се изведени 556 операции, 939 рации и 65 оперативни планови. Косовската полиција евидентирала околу 35 илјади криминални дела. Бројот на случаи е намален за 7,75%. Во 2020 година бројот на убиства се зголемил од 19 на 25. Се намалил бројот на повреди, а се намалил и бројот на кражби. За 6,66 отсто е зголемен бројот на случаи на семејно насилство. Уапсени се 12.044 лица, при што имаме намалување од 2,4 отсто во однос на 2019 година. Одземени се 1.047 парчиња огнено оружје, а бројот е намален. Во текот на септември полицијата завела 222 протести и разни собири, при што имаме намалување за 29,07%. Забележано е намалување на бројот на сообраќајни незгоди, каде што се случиле 11.998 сообраќајни незгоди, од кои 67 со смртни последици. Животот го загубиле 103 лица, што е намалување во однос на минатата 2019 година.⁴³⁹

⁴³⁹ InfoKomuna, 15.12.2020, <https://infokomuna.com/sq/lajme/12-police-ne-kosove-kane-vdekur-si-pasoje-e-infektimit-me-covid-19> (пристапено на 1.6.2022 година).

Владата на Хоти ја укина сопствената одлука бр. 01/07 од 28.7.2020 година, како што беше наведено во точката бр. 20 од Одлуката бр. 01/32 од 25.9.2020 година. Владата на Хоти ја поништи одлуката што значеше дека носењето маска на отворено не е задолжително, за што граѓаните не беа информирани, па ни полицијата, која петмесеци продолжи да им издава казни од 35 евра на граѓаните, спроведувајќи незаконска мерка за неносење маска на јавен отворен простор.⁴⁴⁰

И покрај бројните повици на здравствените експерти до граѓаните да ги почитуваат мерките за заштита од вируси, некои граѓани ги прекршија законските мерки. Поради непочитување на овие мерки, косовската полиција од 28.8.2020 година кога стапи на сила Законот против ковид-19 до 19.12.2021 година изрече 303.023 пријави/глоби. Бидејќи косовската полиција главно се занимава со издавање казни на поединци, износот од 300.000 казни издадени за повеќе од една година се проценува на околу 10 милиони евра. Во согласност со Законот за ковид-19, граѓаните коишто не носат маска се казнуваат со 35 евра, а граѓаните коишто не го почитуваат полицискиот час се казнуваат со 200 евра.⁴⁴¹

ЕУЛЕКС е лоциран на Косово како **втора** инстанца за интервенција во областа на безбедноста. Мисијата на Европската Унија за владеење на правото на Косово (ЕУЛЕКС) беше лансирана во 2008 година како најголема цивилна мисија во рамките на Заедничката безбедносна и одбранбена политика на Европската Унија. Актуелниот мандат на ЕУЛЕКС започна за периодот до 14 јуни 2023 година, врз основа на Одлуката на Советот на ЗСБП 2021/904. Како дел од својот мандат, Мисијата врши следење на активностите и има ограничени извршни овластувања. ЕУЛЕКС и натаму обезбедува поддршка за Специјализираните комори и Специјализираното обвинителство во согласност со релевантните закони на Косово. Мисијата работи во рамките на Резолуцијата 1244 на Советот за безбедност на ОН. ЕУЛЕКС ја поддржува и косовската полиција на полето на меѓународната полициска соработка преку олеснување на размената на информации помеѓу косовската полиција и Интерпол, Европол или Министерството за внатрешни работи на Србија. Исто така, експертите на ЕУЛЕКС работат заедно со косовските колеги во Институтот за судска медицина за утврдување на судбината на исчезнатите лица,

⁴⁴⁰ GAZETA LIRIA, 15.02.2021, <https://gazetaliria.com/229505-2/> (пристапено на 1.6.2022 година).

⁴⁴¹ MONITOR, 07/01/2022, <https://www.monitor.al/gjate-vitit-2021-ne-kosove-mbi-300-mije-qytetare-jane-denuar-per-shkelje-te-masave-anti-covid/> (пристапено на 1.6.2022).

обезбедувајќи експертиза и совети во врска со идентификацијата на потенцијалните скриени гробници и ексхумацијата и идентификацијата на жртвите од конфликтот на Косово, како и програмата за заштита на сведоци.⁴⁴²

Косовско правосудство— На Косово, властите првично воведоа превентивни мерки против пандемијата на ковид-19 применливи за сите јавни институции, вклучително и судовите, со примена на постојното законодавство, конкретно Законот бр. 02/3-109 за заштита и справување со заразни болести и Законот бр. 04/3-125 за здравје. Подоцна, во август 2020 година, Собранието на Косово донесе посебен закон, т.е. Законот за спречување и заштита од пандемијата на ковид-19 на територијата на Република Косово. Сепак, иако се смета за неопходна и навремена иницијатива, достоинствена за пофалба, овој закон само дава правна основа за пропорционално, неопходно и легитимно ограничување на слободата на движење и не ги решава многуте правни прашања коишто произлегуваат од пандемијата.

Иако некои мерки поврзани со функционирањето на судскиот и обвинителскиот систем беа воведени врз основа на наведените закони, најрелевантните мерки беа воведени надвор од опсегот на овие закони со посебни одлуки на Косовскиот судски совет (КСС) и Советот на Косовското обвинителство (СКО). Од 12 март до 8 мај 2020 година, судовите и обвинителствата работеа само во дејности од итен карактер. Исто така, на 29 мај 2020 година, и КСС и СКО ги усвоија нивните соодветни акциски планови за управување со кризи. СКО го објави Привременото упатство за заштита од заразната болест ковид-19 во обвинителскиот систем на Косово, коешто дава упатства за безбедносни и здравствени протоколи. Кризниот план на КСС формира тела на централно (КСС) и на локално ниво (судови), коишто се задолжени за управување со кризи, во три фази од работењето.

Фаза 1 (целосно затворање): Се работи само на итни случаи, вклучително и случаи кога рокот на застареност може да истече, како и други активности утврдени како критични; судовите се затворени за постапување со странки, освен во итните случаи споменати погоре; кога се исполнети техничките услови, рочиштата може да се одржуваат преку видео или телеконференција; претседателите на судовите, со согласност со КСС, можат да

⁴⁴² EULEX, European Union Rule of Law Mission in Kosovo, <https://www.eulex-kosovo.eu/?page=2,16> (пристапено на 1.6.2022).

одлучат рочиштата да се одржуваат во други објекти доколку судот не е достапен, безбеден или доволно простран; сите итни случаи мора да се решат во разумен рок; Во зависност од околностите, треба да се разгледа можноста за одржување рочишта преку видеотелеконференции или телефонски повици, без присуство на странките и другите членови на јавноста. Доколку не е можна ниту една од наведените опции, рочиштата ќе се одржуваат во судница, со почитување на мерки за заштита од заразната болест ковид-19. Судот обезбедува снимање на рочиштата одржани преку видеотелеконференции.

Фаза 2 (умерени мерки): Во текот на оваа фаза, рестриктивните мерки се ревидираат и постепено се продолжува работата со страните. Во координација со КСС, претседателите на судовите одлучуваат поединечно дали да го зголемат бројот на услугите за кое било лице. Судовите сè уште одржуваат рочишта преку видеотелеконференции кога е можно. Кога тоа не е можно, рочиштата се одржуваат во судници. Во такви случаи, мора да се почитуваат сите протоколи, вклучително и ограничување на јавниот пристап до судот. Присуството на граѓаните е ограничено и мора да се заснова на судска покана или на претходен договор. Од граѓаните се бара да потпишат изјава дека немале контакт со заразени лица; мора да се обезбеди физичко растојание; странките се спречени да влезат во судот без маска; судниците мора да се реорганизираат и да се обележат за да се одржува физичка дистанца; треба да се ограничи бројот на странките на коишто им е дозволен влез во судот.

Фаза 3 (функционирање на судството со зголемена претпазливост): Се однесува на фазата во која слободата на движење на граѓаните не е ограничена, но ризикот од инфекција не може целосно да се исклучи и сè уште е потребна зголемена претпазливост. Во оваа фаза целиот персонал се враќа на работа. Судството се враќа во својот полн капацитет и развива стратегии за постапување во врска со предметите коишто не беа обработени во првите две фази. Расправите преку видеотелеконференции продолжуваат секогаш кога е можно, додека рочиштата во судниците се одржуваат со зголемена претпазливост, како и во претходните две фази. Врз основа на препораките на релевантните институции, расположливиот простор и други релевантни услови, судовите одлучуваат за бројот на лица на кои им е дозволено да присуствуваат на рочиштата, т.е. во судниците. Судовите, исто така, треба да обезбедат спроведување на безбедносните протоколи, вклучувајќи (меѓу другото): ограничување на присуството на граѓаните во судовите врз основа на

судски покани или постоење на претходен договор; барајќи од граѓаните да потпишат изјава со која потврдуваат дека немале контакт со заразени лица; обезбедување физичка дистанца; спречување на странките да влезат во судот без маски; реорганизација и обележување на судницата заради одржување физичка дистанца; ограничување на бројот на странки коишто можат да влезат во судот и други санитарно-хигиенски мерки.

КСС постапи во согласност со одлуките и препораките донесени од Владата и Националниот институт за јавно здравје на Косово (НИЈЗК). Овие препораки важеа две недели и периодично се ревидираа. Владата на Косово ги класифицира сите општини во три категории според степенот на ризик од зараза со болеста ковид-19 (низок, среден и висок ризик). Во зависност од оваа категоризација, на јавните институции им беа дадени препораки за преземање конкретни мерки.⁴⁴³

Војска на Косово– Косовските безбедносни сили (КБС) беа формирани на 1 јануари 2009 година по распуштањето на Косовските одбранбени сили (КОС), коишто дотогаш беа државна организација за вонредни ситуации и наследник на Ослободителната војска на Косово (ОВК). КБС се во првична фаза кон формирање целосно функционална армија и се состојат од 5.000 активни војници и 3.000 резервисти. Оваа формација е наменета за спроведување на сеопфатниот десетгодишен транзициски план којшто започна во 2018 година. КБС имаат должност да го заштитат суверенитетот и територијалниот интегритет на Косово, да обезбедат воена поддршка за цивилните власти и да учествуваат во меѓународните мировни мисии и операции.

Со цел да обезбеди зголемување на воените надлежности и поголем капацитет за влез во НАТО, во декември 2018 година, Собранието на Косово го усвои Законот за редефинирање на КБС како „професионална воена сила“ и формирање на Министерството за одбрана. КБС исто така е во процес на трансформација во Вооружени сили на Косово. Трансформацијата би била завршена во 2028 година, а е надгледувана од експерти на НАТО. Персоналот на КБС е обучен во воените академии на НАТО во Турција, САД и ОК, вклучувајќи го и Военото воздухопловно училиште во Испарта, Вест Поинт и Сендхерст. Нејзината сегашна трансформација е активно поддржана од членките на

⁴⁴³*Report special për ndikimin e COVID-19 në sundimin e ligjit në Kosovë, Vlerësim dhe rekomandime për periudhën mars 2020 – mars 2021, EULEX, Maj 2021, стр. 7, 9, 10, https://www.eulex-kosovo.eu/eul/repository/docs/Covid%20Report%20_AL.pdf (пристапено на 1.6.2022 година).*

НАТО, а најтесна соработка има со Националната гарда на Ајова. По почетокот на руската агресија кон Украина, Собранието на Косово усвои резолуција со која се бара од Владата да започне со кандидатурата за членство во НАТО.⁴⁴⁴ На почетокот на пандемијата на ковид-19, единиците на КБС на Командата за логистика и на Воената полиција на КБС извршија транспортни активности од сите гранични точки и меѓународниот аеродром „Адем Јашари“ до местото на карантин. Единиците на КБС, исто така, ги поддржаа болничките центри на Косово со шатори, контејнери и опрема за поддршка и побараа од Владата да ги посвети и да ги насочи дополнителните финансиски средства доделени на членовите на КБС за други потреби.⁴⁴⁵ На почетокот на 2021 година, симболичен број на припадници на Косовските безбедносни сили (КБС) за првпат станаа дел од мировната мисија во Кувајт заедно со американската војска.⁴⁴⁶

На Косово, **третата** инстанца на безбедносна интервенција ја претставува НАТО преку неговата воена мисија КФОР. Првите елементи на силите на НАТО или КФОР влегоа во Косово на 12 јуни. До 20 јуни беше завршено повлекувањето на српските сили. КФОР првично беше составен од приближно 50.000 мажи и жени од земјите членки на НАТО, земји партнери и земји коишто не се членки на НАТО под обединета команда и контрола. Во моментот, КФОР на Косово има 3.500 членови. Мандатот на КФОР произлегува од Резолуцијата 1244 на Советот за безбедност на ОН од 10 јуни 1999 година и Воено-техничкиот договор (ВТД) меѓу НАТО и Сојузна Република Југославија и Србија. КФОР работи во согласност со поглавјето VII од Повелбата на ОН и како таква, претставува операција за спроведување на мирот, којашто главно се нарекува операција за поддршка на мирот. КФОР и натаму придонесува за одржување на безбедноста и безбедната средина во Косово за доброто на сите граѓани. Низ Косово, КФОР соработува и координира со Обединетите нации (ОН), Европската Унија (ЕУ) и другите меѓународни актери со цел да го поддржи развојот на стабилно, демократско, мултиетничко и мирно Косово.⁴⁴⁷

⁴⁴⁴ Portal Pune, Forca e Sigurise se Kosoves, <https://portalpune.com/public/businesses/fsk-forca-e-sigurise-se-kosoves> (пристапено на 6.1.2022 година).

⁴⁴⁵ EKONOMIA, 16 prill 2020, <https://www.ekonomia.info/sq/siguri/fsk-ofron-mbeshitetjen-e-plote-per-institucionet-ne-menaxhimin-e-covid-19> (пристапено на 6.1.2022 година).

⁴⁴⁶ K.M, GAZETA Blic, 2021, <https://gazetablic.com/klamuri-i-republikes-se-kosoves-per-here-te-pare-ngritet-ne-misionin-pagesor-te-fsk-se-ne-kuvajt/> (пристапено на 1.6.2022)

⁴⁴⁷ NATO/KFOR(Kosovo Force), <https://jfcnaples.nato.int/kfor> (пристапено на 1.6.2022 година).

10. 8. Односите на Косово со Србија за време на пандемијата на ковид-19

Односите на политичко и безбедносно ниво значително се влошија во текот на траењето на пандемијата од 2020 – 2022 година. Србија никогаш не се помири со независноста на Косово од 2008 година, а во втората Стратегија на националната безбедност, независно Косово претставува најголем безбедносен ризик за државата Србија. Доколку вториот нацрт на Стратегијата за Косово биде усвоен без измени, тогаш Србија се смета за најголема закана за безбедноста на Косово, каде што се нарушува нејзиниот територијален интегритет. За време на пандемијата, со цел да се нормализираат односите меѓу двете земји, Соединетите Американски Држави (САД) и Европската Унија (ЕУ) придонесоа за помирување.

Во првата година од пандемијата, во септември 2020 година, премиерот на Косово, Авдула Хоти, и претседателот на Србија, Александар Вучиќ, се сретнаа во Белата кука со претседателот Трамп, каде што потпишаа договор за економски прашања. На оваа средба остро се спротивстави актуелниот премиер на Косово, Албин Курти, кој очекува единствен исход од преговорите, признавање на независноста на Косово од Србија. Во втората година од пандемијата, во 2021 година, со посредство на Европската Унија, косовскиот премиер, Албин Курти, и претседателот на Србија, Александар Вучиќ, се сретнаа неколку пати во Брисел без значителен напредок кон нормализацијата на односите. Курти е на мислење дека во тие преговори Косово треба да се третира како независна земја од Србија и односите ги гледа како еднакви со примена на реципроцитет во сите области.

Курти воведо реципроцитет во текот на септември 2021 година за табличките на возилата издадени од Министерството за внатрешни работи на Србија за Србите на Косово. На северот на Косово веднаш избувнаа протести на локалните Срби кои ги блокираа патиштата. Како одговор, Косово испрати специјални полициски единици во РОСУ. Ситуацијата на теренот беше многу тензична неколку дена. Од друга страна, Србија испрати војска и подреди тенкови, додека авиони и хеликоптери летаа над границата на Косово. Состојбата на границата ја следеше и рускиот амбасадор во Србија, Александар Бочан-Харченко, кој излезе на терен за подобро да ги запознае околностите. Косово го

одложи спроведувањето на оваа мерка на барање на американскиот амбасадор во Приштина и ситуацијата се смири за да се најде решение преку преговори во Брисел.

Во третата година од пандемијата на почетокот на 2022 година, Курти не ѝ дозволи на Србија да одржи референдум за промена на Уставот на Србија на територијата на Косово, ниту општи избори за претседател и собрание на Србија. По руската агресија врз Украина во 2022 година, западните земји предводени од САД ги засилија напорите за нормализирање на односите меѓу Косово и Србија. Додека за западните земји со влијание на светската политичка сцена, независноста на Косово е завршена работа, Србија, според официјалната реторика, очекува поволни меѓународни околности да ја врати администрацијата на Косово, не исклучувајќи ја употребата на сила. Како ќе се развива ситуацијата понатаму зависи од многу фактори, но најмногу од крајот на војната во Украина, којашто во моментот на пишувањето на овој дел од дисертацијата сè уште не е на повидок. Реципроцитетот на таблици, којшто сè уште е актуелен во односите меѓу Косово и Србија, а истекува на 31 октомври 2022 година, ќе биде пресвртница за нормализирање на односите или за влошување на безбедносна состојба.

Косово со Владата на Курти остро ѝ се спротивставува на регионалната иницијатива „Отворен Балкан“ бидејќи се смета себе си за нерамноправна со Србија. Напнатите политички односи не се одразуваат во економијата. Трговската размена меѓу Србија и Косово во 2021 година била 445.000 милиони евра. Тоа е за 60,5 отсто повеќе во однос на 2020 година, кога размената беше 277,1 милион евра, односно извозот во Косово е зголемен за 60,4 отсто, а увозот за 61,2 отсто.⁴⁴⁸ Во врска со здравствената борба против пандемијата на ковид-19, Србија донира 1.000 тестови против ковид-19 на Косово, додека Косово донира околу 500.000 евра за три општини на југот на Србија, Прешево, Бујановац и Медвеѓа, населени претежно со албанско население.

⁴⁴⁸ Kosovo ONLINE, 20. mart 2022, <https://www.kosovo-online.com/vesti/ekonomija/djurdjevic-robna-razmena-sa-kosovom-2021-bila-444-miliona-evra-20-3-2022> (пристапено на 1.6.2022 година).

Табела 12 . Табеларен приказ на компаративната анализа на земјите во борбата против пандемијата на ковид-19

Земја	Усвоен документ Стратегија за НБ	Политич ки систем Избори	Правна рамка против ковид-19	Модел на борба/човеков и права	Економија државна помош	Здравствен систем Капацитети	Систем за едукација Модел	Односите со државите од регионот
Србија	Две	Да	Вонредна состојба	Кинески/ ограничено	Да	Предизвик	Комбинирани (училиште и од дома/онлајн)	Влошено освен со СМакедонија
Хрватска	Две	Да	Епидемија на корона- вирус	Кинески/ ограничено	Да	Предизвик	Комбинирани	Добро освен со Србија и Босна и Херцеговина
БиХ	Еден	Да	Поинаку во ФБиХ, РС и БД	Шведски/ ограничена	Да	Предизвик	Комбинирани	Влошено со Србијаи Хрватска
Северна Македонија	Еден	Да	Вонредна состојба (најдолга во регионот)	Кинески/ ограничено	Да	Предизвик	Комбинирани	Многу добро
Црна Гора	Две	Да	Епидемија на заразна болест	Шведски/ ограничена	Да	Предизвик	Комбинирани	Добро освен со Србија
Косово	Две	Да	Закон за спречува њеи заштита од заразни болести	Шведски/ ограничена	Да	Предизвик	Комбинирани	Добро освен со Србија

Извор: Авторот.

ШЕСТИ ДЕЛ

Заклучок

Република Србија

- Во Србија, пандемијата ковид-19 на почетокот на 2020 година беше претставена како „најсмешниот вирус во историјата на човештвото“, така што веднаш по првите смртни случаи беше воведена вонредна состојба;
- Од самиот почеток на работата на Кризниот штаб расте незадоволството кај граѓаните, што доведе до тоа одредени граѓани да не ги почитуваат епидемиолошките мерки;
- Политичкиот живот меѓу владејачката партија и опозицијата продолжи за време на траењето на пандемијата. Опозицијата ја обвини власта за воведување вонредна состојба на неуставен начин и ограничување на човековите права;
- Соработката на Србија со големите сили беше интензивирана во трите години од пандемијата, особено со Русија и Кина, каде билатералните односи се развија на највисоко ниво во здравството и особено во безбедносниот сектор, каде Србија е опремена со оружје од овие две земји;
- Економските последици од пандемијата беа решени за краток временски период. Државата им помогна на различни компании, но мерките не беа селективни, а најкритична мерка беше доделувањето по 100 евра за секој граѓанин. Најранлив сектор во првата година беа туризмот и угостителството, односно услужните дејности;
- И покрај предизвиците и третманот на хроничните пациенти, здравствениот систем на почетокот одлично се снајде во првата година од пандемијата со помош на приватниот сектор и поддршката на Армијата во проширување на капацитетите. Србија беше лидер во регионот во однос на вакцините и градењето на нови капацитети. Луѓето од регионот беа вакцинирани во Србија;

- Образованието брзо се адаптираше на учењето на далечина, но квалитетот на образованието беше доведен во прашање, поради одреден број ученици кои немаа средства да набават ИТ технологија, како и поради недостаток на вештини од страна на наставниците и самите учениците да користат нови технологии. Во текот на учебната 2020/2021 година, наставниот процес се организира комбинирано, во живо (на училиште) и онлајн (од дома);
- Српската православна црква (СПЦ) покажа дека е над законот, особено кога станува збор за почитување на епидемиолошките мерки во вонредна состојба. Ниту еден член на СПЦ не беше казнет од властите поради непочитување на тие мерки, додека ситуацијата беше обратна за другите граѓани;
- Полицијата и армијата продолжија да се модернизираат во текот на трите години од пандемијата. Армијата не отстапи од предвидените вежби ниту за време на вонредната состојба, а истовремено ја поддржа полицијата во спроведувањето на епидемиолошките мерки;
- Односот кон мигрантите или бегалците од Блискиот Исток во трите години на пандемијата доведе до ксенофобија и расистички испади;
- Пандемијата ковид-19, покрај предизвиците, создаде можности за претприемачите да понудат различни иновации. Српските иноватори најмногу се истакнаа во медицината, нудејќи решенија за тестирање ковид-19 и опрема за здравствениот сектор;
- Српското општество многу брзо се прилагоди на новосоздадената ситуација и се откажа од некои обичаи и традиции за да го зачува пред сè здравјето на своите најблиски. Солидарноста во вонредната состојба не изостана особено од различни невладини организации кои им помагаа на најзагрозените како стари и болни лица;
- Политичките односи меѓу државата Србија и соседните земји од поранешна Југославија во трите години на пандемијата достигнаа точка на нетрпеливост, поради лузните што беа нанесени во 90-тите години на минатиот век. Таа атмосфера дополнително ја влоши руската агресија во Украина.

Република Хрватска

- Во времето на почетокот на пандемијата, Република Хрватска за прв пат претседаваше со Советот на ЕУ. И да е членка на НАТО и ЕУ, од Кина е набавена медицинска опрема вредна 51 милион евра без јавна набавка и означена како државна тајна. Односите меѓу претседателот и премиерот на Хрватска многу се заладија, а сето тоа влијаеше на угледот на Хрватска во меѓународните односи;
- Човековите права се ограничени, а има зголемување на ксенофобијата и расизмот кон странците;
- Во 2022 година Владата го усвои: „Национален план 2021-2026“ како цел за закрепнување и издржливост, за ублажување на економските и социјалните последици од пандемијата. Најпогоден беше туризмот како главен столб на економијата;
- Здравствениот систем беше под предизвик, но со помош на армијата полесно ја надмина пандемијата;
- Хрватска за Светската здравствена организација, избрана да го претстави својот модел на истражување за влијанието на пандемијата врз образовниот систем. Благодарение на изборот на 3 модели во зависност од епидемиолошката состојба (А - настава во училиште, Б - мешан модел, Ц - онлајн настава), хрватските ученици, и покрај пандемијата, во голема мера ја следеа наставата во училиштата;
- Полицијата се бореше да ги сузбие сите форми на криминал и да им обезбеди на граѓаните чувство на сигурност, додека однесувањето кон мигрантите не беше на завидно ниво. За време на пандемијата, армијата ги стави на располагање сите расположливи капацитети за здравствена заштита и помош во сезоната на пожари;
- Политичките односи со Србија беа разнишани, а клучна точка беше постигната за време на одбележувањето на операцијата „Бура“ во 2022 година.

Република Босна и Херцеговина

- Нецелосното спроведување на Дејтонскиот мировен договор, што произлегува од етничките поделби и политичкото организирање на државата на два ентитета, исплива на површина за време на пандемијата. Ова дополнително ја поткопа стабилноста на државните институции;

- Човековите права што властите ги ограничија беа непропорционални и незаконски;
- Заради специфичноста на организацијата на државата, државното ниво немаше овластување да дејствува на актуелната економија предизвикана од пандемијата. Следствено, државното ниво не ја обезбеди потребната поддршка за економијата на Босна и Херцеговина;
- Пандемијата ја откри вистинската состојба на здравствениот систем во Босна и Херцеговина, бидејќи Министерството за здравство не постои на државно ниво. Во Федерацијата на Босна и Херцеговина, беше евидентен недостаток на човечки ресурси, особено во епидемиолошките активности. Здравствениот систем во Република Српска ја пречека епидемијата со наталожени проблеми и презадолженост, што значително ја намали подготвеноста на системот соодветно да одговори на предизвиците предизвикани од ширењето на епидемијата.
- Во Босна и Херцеговина одговорот на пандемијата во областа на образованието беше децентрализиран, во согласност со административната структура на земјата. Во 2022 година, канцеларијата на Обединетите нации во Сараево го започна процесот на консултации за трансформација на образовниот сектор во Босна и Херцеговина;
- Полициските структури во Босна и Херцеговина постојат на три нивоа, кои исто така се одраз на постојниот уставен и правен систем на Босна и Херцеговина. Ситуацијата со мигрантите во Босна и Херцеговина продолжува да претставува општествен феномен кој влијае на и онака сложената политичка и економска ситуација во земјата. За време на пандемијата, полицијата и Армијата на Босна и Херцеговина ги извршуваа своите законски овластувања според поставените цели;
- Политичките односи на Босна и Херцеговина со Хрватска и особено со Србија се лошо потресени.

Република Македонија

- Почетокот на пандемијата ја погоди земјата кога институциите не функционираа целосно, бидејќи парламентот се самораспушти. За прв пат во историјата на земјата беше воведена вонредна состојба. За време на пандемијата, Северна Македонија ги отвори пристапните преговори со ЕУ;

- Човековите права беа ограничени, а како што одминуваше времето, рестриктивните мерки добиваа се повеќе критики од граѓаните сметајќи ги за непропорционални;
- Државата даде економска помош за стопанството, што дел од експертите и јавноста го сфатија како слабо и неконзистентно. Од стопанските гранки најмногу штети претрпе текстилната индустрија;
- Здравствениот систем се соочи со критични предизвици и пред почетокот на пандемијата. Обезбедувањето финансиски средства и модернизирањето на обезбедувањето здравствени услуги претставуваат долгорочни предизвици. Дополнително, миграцијата на здравствените работници и недостигот на работна сила, исто така, го направија здравствениот систем уште поранлив за време на пандемијата;
- Проблемите во функционирањето на образовниот систем за време на пандемијата уште повеќе се продлабочија поради дигитализацијата бидејќи училиштата и наставниците немаа доволно материјални ресурси за изведување на наставата преку Интернет;
- Полицијата беше стратешки фокусирана на спроведување на националните мерки и одлуки, како и давање на потребната поддршка на здравствениот систем. Активностите на криминалните групи во врска со криумчарењето мигранти покажаа тренд на зголемување. Армијата и претставници на Министерството за внатрешни работи формираа Оперативен штаб за навремена координација на активностите поврзани со пандемијата. Првата година од пандемијата го означил официјалниот прием на Република Северна Македонија во НАТО, како нејзина триесетта полноправна членка;
- Република Северна Македонија во трите години од пандемијата имаше пријателски односи со сите земји кои беа предмет на дисертацијата.

Република Црна Гора

- Политичките поделби во црногорското општество се движат по воспоставените етно-национални идентитети на Црногорците и Србите. Тие поделби станаа поакутни за време на траењето на пандемијата од самиот почеток до третата година. Продолжува политичката, економската и безбедносната криза во Црна Гора;

- Човековите права беа ограничени. Донесените мерки беа многубројни, честопати недоволно разбирливи, придружени со дополнително толкување или промени поради оценката дека не се применливи на првично дефинираниот начин;
- Државата економски ја помогна стопанството. Поради пандемијата најмногу настрада туризмот како клучен сектор на црногорската економија, а потоа сообраќајот, трговијата и градежништвото;
- Националните ресурси кои беа во употреба во здравството, во времето на пандемијата се покажаа како недоволни за сложените предизвици со кои се соочи Црна Гора;
- Онлајн образованието, и покрај огромниот напор на воспитувачите, поради нееднаквите услови за работа на учениците и наставниците, не беше соодветно и праведно, особено за децата од руралните средини;
- Наведените околности на пандемијата предизвикаа потреба од зголемена координација на сите организациски единици на Полициската управа, но и зголемен вонреден ангажман на службениците на Полициската управа за зачувување на поволната здравствена и епидемиолошка состојба. Армијата на Црна Гора како членка на НАТО, не ги реализираше целосно своите активности во првата година од пандемијата поради рационализација на трошењето на буџетските средства, откажување на активности од Плановите за билатерална и мултилатерална соработка, ограничена логистичка поддршка и необезбедени средства за донации;
- Политичките односи меѓу Црна Гора и Србија за време на пандемијата беа доведени до вриење кога Српската православна црква одржа литија во Црна Гора за време на неповолната епидемиолошка состојба.

Република Косово

- На почетокот на пандемијата падна Владата на Косово. Од почетокот на пандемијата во Косово, на централно ниво се сменија три влади;
- Човековите права беа ограничени, често критикувани како непропорционални;
- Владата финансиски го помогна стопанството. Економските активности со најголемо намалување на пријавениот сообраќај поради пандемијата се уметноста, индустријата за забава и рекреација, недвижности, транспорт и складирање, сместување и услуги за храна;

- Министерството за здравство е назначено за одговорно одделение за справување со пандемијата. Спроведувањето на здравствените мерки во општините со мнозинско српско население во Косово претставуваше уште еден предизвик. И покрај недостатокот на координација во раните фази на пандемијата, постепено се постигнуваше некаква соработка;
- Организацијата на наставниот процес се одвиваше во зависност од епидемиолошката состојба во државата. Дополнителен проблем на образованието претставува и нестабилноста на политичките институции. Одлуките на Владата на Косово во сферата на образованието за време на пандемијата немаа никакво значење за српското малцинство во Косово, бидејќи тие наставата ја следат според српската програма. Традиционалните медиуми како што се печатените весници исчезнаа во Косово;
- Косовската полиција беше главната поддршка на Вада во спроведувањето на мерките против Ковид, односно прва инстанца на интервенција. Војската на Косово е во процес на трансформација.. На почетокот на пандемијата, единиците на Косовските безбедносни сили на Командата за логистика и Воената полиција на Косовските безбедносни сили извршија транспортни активности од сите гранични точки и Меѓународниот аеродром до местото на карантин. Единиците на Косовските безбедносни сили ги поддржаа и болничките центри на Косово со шатори, контејнери и опрема за поддршка;
- Политичките односи на Косово со Србија беа збунети. Во првата година од пандемијата, премиерот на Косово Хоти и претседателот на Србија Вучиќ се сретнаа во Белата кука за време на претседателот Трамп, каде што потпишаа договор за економски прашања како дел од нормализацијата на односи.

Препораки

Однесува на сите земји дел од дисертацијата :

- Во кризниот штаб треба да се вклучат опозицијата, невладиниот сектор и медиумите. Со тоа би се избегнале непотребните критики за користење на ситуацијата за партиски интереси или лична промоција на државните службеници. Од друга страна, граѓаните би имале поголема доверба во институциите, би ги почитувале епидемиолошките мерки и помалку веруваат во теории на заговор;

- Во идните пандемии економските мерки треба да бидат селективни, односно да им се помогне на оние сектори кои имаат најмногу последици. Доколку државата сака и има можност да им помогне на граѓаните, најдобро е да им помогне само на најзагрозените граѓани кои се социјални случаи или на оние на кои им престанал работниот однос поради пандемијата;
- Здравствениот систем треба да ја регулира правната рамка која овозможува соработка меѓу приватниот и јавниот сектор во идни пандемии со цел да се ослободи јавниот сектор од преоптоварување;
- Образовниот систем треба да се поврзе во една национална платформа, со дообука на наставниците и децата од училиштата. Се разбира, за децата со економски неможности и загрозените категории на општеството, државата треба да ги опреми со компјутери и интернет конекција;
- Судскиот систем треба законски да се подобри за да се овозможи онлајн судење во идни пандемии за оние кривични дела кои се предвидени или можат да се обработуваат онлајн;
- Во Советот за национална безбедност, покрај највисоките државни функционери и безбедносни служби, треба да членуваат и експерти од невладиниот сектор, академската заедница, како и поединци кои се занимаваат со истражување во оваа област. Ваквиот состав би овозможил општествен консензус за најважните теми од национално значење;
- Да се продолжи со понатамошна изградба на квалитетни јавни услуги, здравствени, образовни, економски, политички и безбедносни системи со прецизни законски прописи, протоколи и процедури, кои би овозможиле побрз и поефикасен одговор на идните пандемии.

БИБЛИОГРАФИЈА

КНИГИ

1. Buzan Barry, People States and Fear, *The National Security Problem in International Relations*, University of Warwick, 1983
2. Buzan Barry, Hansen Lene, *THE EVOLUTION OF INTERNATIONAL SECURITY STUDIES*, Cambridge University Press, 2009
3. Bajagic, Mladen, *OSNOVI BEZBEDNOSTI*, Kriminalisticko-Policijska Akademija, Beograd, 2007
4. Bešić, Miloš, *Metodologija Političkih Nauka sa Statistikom*, Fakultet Političkih Nauka, Beograd, 2008
5. Bazić, J; Pešić, M: *SOCIOLOGIJA, drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje*, Učiteljski fakultet u Prizrenu, Leposavić, 2012
6. Bartholomees J. Boone, *GUIDE TO NATIONAL SECURITY POLICY AND STRATEGY*, U.S. ARMY WAR COLLEGE, July, 2004
7. Bryman Alan, *Social Research Methods*, OXFORD University Press, New York, 2012
8. Bradas Sarita, Sekulovic Ivan, *Vodic za analizu efekata javnih politika na drustvo*, Beograd, 2020
9. Chambers, Scott M, *A NATIONAL SECURITY STRATEGY PRIMER*, The National War College at the National Defense University in Washington, DC. 2018
10. Clark J. Ransom, *INTELLIGENCE AND NATIONAL SECURITY*, London, 2007
11. Drew M. Dennis and Snow M. Donald, *MAKING STRATEGY, Introduction to National Security Processes and Problems*, Air University, University of Alabama, 1988
12. Grigsby Ellen, *Analyzing Politics*, University of New Mexico, 2009
13. Heywood Andrew, *Politics*, Palgrave Macmillan, New York, 2002
14. Krga Branko: *STRATEGIJA NACIONALNE BEZBEDNOSTI U TEORIJI I PRAKSI*, MEDIJA CENTAR ‘‘ODBRANA’’ Beograd, 2017
15. Komarčević, Miodrag, *Uvod u Bezbednost*, Visoka Strukovna Škola za Preduzetništvo, Beograd, 2017

16. McGlinchey, Stephen, *International Relations*, E-International Relation Publishing, Bristol, England 2017
17. Miodrag Gordić, Dževad Termiz, Dragan Tančić: *Metodološki Osnovi Istraživanja Bezbednosti Odbrane i Terorizma*, Evropski Univerzitet Brčko, 2015.
18. Mojanoski T. Cane, *Teorisko Epistemološki Problemi vo Istraživanjeto na Bezbednost*, Fakultet za Bezbednost, Skopje, 2018
19. Mijalkovski Milan, *OBAVESTAJNE I BEZBEDNOSNE SLUZBE*, Beograd, 2009
20. Nye. S. Joseph, *Understanding International Conflicts*, Harvard University, 2007
21. Ortakovski Vladimir i Milenkovska Marija, *Međunarodno Javno Pravo*, Fakultet za Bezbednost, Skopje, 2014
22. Pejanovic Ljubo, Vejnovic Dusko, Rakic Mile, *Zastitna Funkcija BEZBEDNOSTI u Vanrednim Situacijama*, Banja Luka, 2018
23. Paul R. Viotti and Mark V. Kauppi, *International Relations and World Politics*, Pearson Education Inc, 2013
24. Petković, Saša, *Preduzetništvo i inovacije u digitalnoj eri*, Univerzitet u Banjoj Luci, Ekonomski fakultet, Banja Luka 2021.
25. Ristanovic N. Vesna, Vilic K. Slobodanka, *KRIMINOLOGIJA*, Beograd, 2018
26. Саша В. Мијалковић: *НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ*, треће, измењено и допуњено издање, КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКА АКАДЕМИЈА, Београд, 2015.
27. Statkiewicz Marta, *Introduction to Public International Law*, Faculty of Law, Administration and Economics, University of Wroclaw, Poland 2016
28. Šijaković, Ivan: *SOCIOLOGIJA, uvod u razumevanje globalnog društva*, Univerzitet u Banjoj Luci, Ekonomski Fakultet, Banja Luka, 2008
29. Tomanić Milorad: *Srpska Crkva u ratu i ratovi u njoj*, Medijska knjižara Krug, Beograd, 2001.
30. Unkovic Milorad, *Medunarodna ekonomija*, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010
31. V. Dimitrijević, *Pojam bezbednosti u međunarodnim odnosima*, Savez udruženja pravnika Jugoslavije, Beograd, 1973
32. Williams D. Paul, *Security Studies: An Introduction*, Routledge, London and New York, 2008

33. Waltz N.Kenneth, *Man, the State and War, A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, New York, 2001

PDF

1. The Heritage Foundation, стр.17, [2015_IndexOfUSMilitaryStrength_What Is National Security.pdf \(heritage.org\)](#) (пристапено на 11.9.2020 година).
2. Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije, Narodna skupstina, 27. decembar 2019. http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/akta_procedura/2019/2206-19%20-%20Lat..pdf (пристапено на 5.4.2022 година).
3. EUROPEAN SECURITY STRATEGY, *A Secure Europe in a Better World*, Council of the European Union, Brussels, 2009, <https://www.consilium.europa.eu/media/30823/qc7809568enc.pdf> (пристапено на 8.4.2022 година).
4. PUBLIC LAW 99-433-OCT.1,1986, 99th Congress, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-100/pdf/STATUTE-100-Pg992.pdf> (пристапено на 9.2.2022 година).
5. NATIONAL SECURITY STRATEGY of the United States, The White House, January 1987, <https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1987.pdf?ver=FUZbPLY3ZDfa4UTDpMkNzw%3d%3d> (пристапено на 9.4.2022).
6. NATIONAL SECURITY STRATEGY of the United States of America, The White House, December 2017, <https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/NSS2017.pdf?ver=CnFwURrw09pJ0q5EogFpwg%3d%3d> (пристапено на 9.4.2022).
7. EUROPEAN SECURITY STRATEGY, *A Secure Europe in a Better World*, Council of the European Union, Brussels, 2009, <https://www.consilium.europa.eu/media/30823/qc7809568enc.pdf> (пристапено на 10.4.2022).
8. The Venusberg Group, BEYOND 2010, *European Grand Strategy in a Global Age*, Guetersloh, July 2007, http://www.cap.lmu.de/download/2007/2007_Venusberg_Beyond_2010.pdf (пристапено на 10.4.2022).
9. EUROPEAN COMMISSION, on the EU Security Union Strategy, Brussels 24.07. 2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0605&from=EN> (пристапено на 10.4.2022 година).
10. OSCE, Republika Srbija, Parlamentarni izbori 21.Jun 2020, Specijalna misija KDILJP-a za procenu izbora, Konacni izvestaj, Varsava, 7. oktobar 2020, стр. 5, <https://www.osce.org/files/f/documents/6/e/467232.pdf> (пристапено на 24 април 2022 година).
11. Васиќ, М, Мандиќ, С: *Работата на судовите за време на епидемијата на заразни болести ковид-19*, Мисијата на ОБСЕ во Србија, Белград, јануари 2021 година. стр. 7. <https://www.osce.org/files/f/documents/4/d/484163.pdf>
12. LJUDSKA PRAVA U SRBIJI, januar-jun 2020. godine, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd 2020, стр. 11/14-63/82, <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2014/01/Ljudska-prava-u-Srbiji-I-VI-2020.pdf> (пристапено на 5.1.2022 година).
13. REPORT, *Human Rights in Serbia during the First Wave of Coronavirus: from denial of danger to state of emergency*, Publisher: A11-Initiative for Economic and Social Rights, August 2020, <https://www.a11initiative.org/wp-content/uploads/2020/10/Human-Rights-in-Serbia-during-the-First-Wave-of-Coronavirus-1.pdf> стр. 9-18. (пристапено на 01.5.2022 година).
14. ОБСЕ, *Човечка безбедност за 21 век: здравствени безбедносни предизвици* – Зборник на студентски трудови, Белград, 2020 стр. 24–27 <https://www.osce.org/files/f/documents/5/e/474594.pdf> (пристапено на 5.2.2022 година).
15. Извештај за работата на Комесарот за информации од јавно значење и заштита на личните податоци за 2020 година Белград, март 2021 година, стр. 67–68,

<https://www.poverenik.rs/images/stories/dokumentacija-nova/izvestajiPoverenika/2020/LATizvestaj2020.pdf>

(пристапено на 5.2.2022 година).

16. Марко Дражић, Маја Бјелош, Исидора Стакић, *Маските паднаа, Србија во пандемија на геополитика*, БЦБП, Белград, мај 2020 година, стр. 16 и 17 . [spoljnopolitika analiza - maske su pale srbija u p.pdf \(bezbednost.org\)](#) (пристапено на 3.5.2022 година).

17. Центар за европски политики, *кинеско-српски односи – што научивме од кризата СОВИД-19*, Белград, април 2020 година, стр. 1- 2 [https://cep.org.rs/wp-content/uploads/2020/04/Kinesko-srpski-odnosi - %E2%80%93-%C5%A1ta-smo-nau%C4%8Dili-iz-krize-COVID19-1.pdf](https://cep.org.rs/wp-content/uploads/2020/04/Kinesko-srpski-odnosi-%E2%80%93-%C5%A1ta-smo-nau%C4%8Dili-iz-krize-COVID19-1.pdf) (пристапено на 5.3.2022 година).

18. Односите меѓу Русија и Србија на почетокот на Фондот XXI - Zbornik radova - ISAC, Белград, 2010, стр. 6. <https://www.isac-fund.org/download/Odnosi-Rusije-i-Srbije-na-pocetku-XXI-veka.pdf> (пристапено на 3.5.2022 година).

19. Прашчевиќ, Александра: *Британско-српските односи од 18 до 21 век*, Факултет за политички науки, Белград, 2018 година. стр. 98-99. <http://www.ekof.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2014/10/Rad-07.pdf> (пристапено на 5.6.2022 година).

20. Centar za Evropske Politike, ANALIZA, *Efekti Ekonomskih Mera za Ublazavanje Negativnih Posledica Covid-19 na Privredu*, Izdavač NALED, 2020, стр. 1- 28.

[https://naled.rs/htdocs/Files/06839/Analiza_ekofata_ekonomskih_mera_za_ublazavanje_negativnih_posledica COVID-19 na privredu.pdf](https://naled.rs/htdocs/Files/06839/Analiza_ekofata_ekonomskih_mera_za_ublazavanje_negativnih_posledica_COVID-19_na_privredu.pdf) (пристапено на 10.5.2022 година).

21. BPRG, Balkans Research Policy Group, *Regionalna Saradnja na Zapadnom Balkanu*, Komparativna analiza regionalnog ekonomskog područja “mini sengena” i zajednickog regionalnog trzista, Januar 2021, стр. 24-25. [Regionalna-saradnja-na-Zapadnom-Balkanu KOMPARATIVNA-ANALIZA-REGIONALNOG-EKONOMSKOG-PODRUČJA-„MINI-ŠENGENA“-I-ZAJEDNIČKOG-REGIONALNOG-TRŽIŠTA_WEB-1.pdf \(balkansgroup.org\)](#) (пристапено на 14.5.2022 година).

22. Republika Srbija, FISKALNI SAVET, *Antikrizne Budetske Mere Tokom Pandemije Covid-19: Troskovi, Rezultati, i Pouke*, 13.april 2022, стр. 3- 6 http://www.fiskalnisavet.rs/doc/analize-stavovi-predlozi/2022/FS_Antikrizne_budzetske_mere_tokom_pandemije.pdf (пристапено на 15.5.2022 година).

23. Институт за јавно здравје на Србија „Д-р Милан Јовановиќ Батут“ *Здравствен и статистички годишник на Република Србија 2020 година*. Белград 2021, стр..62, <https://www.batut.org.rs/download/publikacije/pub2020.pdf> (пристапено на 18.5.2022 година).

24. UNICEF-ov odgovor na pandemiju COVID-19 u Srbiji, Jun 2020, стр.4-5, <https://www.unicef.org/serbia/media/15106/file/UNICEF-ov%20odgovor%20na%20pandemiju%20COVID-19%20u%20Srbiji%20.pdf> (пристапено на 19.5.2022 година).

25. Centar za međunarodnu javnu politiku, *STUDIRANJE U VREME EPIDEMIJE VIRUSA KORONA, Istrazivanje Javnog Mnenja*, Novembar 2020, стр. 3, 6, 11, 12, [Studiranje-u-doba-epidemije-virusa-korona-izveštaj.pdf \(cmjp.rs\)](#) (пристапено на 19.5.2022 година).

26. Кузмановиќ, Д. *Формално образование во Србија за време на пандемијата на корона-вирус: наоди од истражување и препораки*. Центар за правата на децата во Ужице. Ужице, 2022, стр. 15-16, <http://ucpd.rs/wp-content/uploads/2022/03/formalno-obrazovanje-tokom-pandemije-final.pdf> (пристапено на 19.5.2022 година).

27. Ćirić.V, *Odnos Srpske pravoslavne crkve i vlasti u modernoj Srbiji (1831-2010)*, Kom, 2012, vol. I (1): 129-153, стр. 129,130, 149, <http://www.centarkom.rs/wp-content/uploads/2013/01/Odnos-Srpske-pravoslavne-crkve-i-vlasti-u-modernoj-Srbiji-1831%E2%80%932010.pdf> (пристапено на 20.5.2022 година).

28. Radonjic.O, *KOVID-19: pandemija društvenih rizika i nesigurnosti*, Beograd, 2021, стр. 1-15, http://reff.f.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/3444/ilovepdf_merged.pdf?sequence=1&isAllowed=y (пристапено на 20.5.2022 година).

29. European Parliament, P9_TA(2022)0064, *Foreign interference in all democratic processes in the European Union*, став. 123, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0064_EN.pdf (пристапено на 21.5.2022 година).
30. Петровиќ Предраг: *Анатомија на заработувањето на безбедносно-разузнавачкиот сектор во Србија*, Центар за безбедносна политика во Белград, Белград, јануари 2020, стр. 3-4, https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/zarobljavanja_bezb-obavestajnog_sektora_u (пристапено на 22.5.2022.)
31. Orlovic.S, Kovacevic. D, *Dvadeset godina 5.oktobra*, Zbornik radova sa naucne konferencije odrzane 06.10.2020. na Fakultetu politickih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2020, стр. 221-223, <https://filipejdus.com/wp-content/uploads/2021/07/Dvadeset-godina-petog-oktobra.pdf> (пристапено на 22.5.2022 година).
32. Саша Ѓордевиќ: *Полицијата во вонредна состојба*, Белградски Центар за безбедносна политика, Белград, мај 2020, стр. 2 – 3, https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/05/policija_u_vanrednom_stanju.pdf (пристапено на 22.5.2022 година).
33. Đokić K. Đorđević S.Ignjatijević M.Nikić J,Stakić I.: *Sektor Bezbednosti u Vanrednom Stanju- Testiranje Demokratije*, VCBP, мај 2020, стр. 2 – 8, https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/05/sektor_bezbednosti_u_vanrednom_stanju_-_testiranje.pdf (пристапено на 23.5.2022 година).
34. Jevtić. Miloš: *Međunarodna saradnja Srbije u nabavci naoružanja i vojne opreme 2012-2021*, Професионално здружение на безбедносниот сектор, Белград, 2022, стр. 38-40, http://www.sektorbezbednosti.com/wp-content/uploads/2022/01/KOMPLETIRAN-Zbornik-radova-2_merged.pdf(пристапено на 23.5.2022 година).
35. Jevtić. Miloš: *Međunarodna saradnja Srbije u nabavci naoružanja i vojne opreme 2012-2021,,* Професионално здружение на безбедносниот сектор, Белград, 2022, стр. 40-41, http://www.sektorbezbednosti.com/wp-content/uploads/2022/01/KOMPLETIRAN-Zbornik-radova-2_merged.pdf (пристапено на 23.5.2022 година).
36. Пајванчиќ, М. Петрушиќ, Н. Николин, С. Владисављевиќ, А. Баќановиќ, В: *Родова анализа на одговорот на ковид-19 во Република Србија*, март-мај 2020, стр. 54-55, <https://www.osce.org/files/f/documents/3/9/459391.pdf> (пристапено на 24.5.2022 година).
37. Đokić K. Đorđević S.Ignjatijević M.Nikić J,Stakić I.: *Sektor Bezbednosti u Vanrednom Stanju- Testiranje Demokratije*, VCBP, мај 2020, стр. 7-8, https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/05/sektor_bezbednosti_u_vanrednom_stanju_-_testiranje.pdf (пристапено на 24.5.2022 година).
38. Petković.,Saša:*Preduzetništvo i inovacije u digitalnoj eri*, Универзитет во Бања Лука, Економски факултет, Бања Лука 2021, стр. 3, 4, 59, 61,62,65, https://ef.unibl.org/literatura/1264162021_Preduzetnistvo-i-inovacije-u-digita.pdf (пристапено на 25.5.2022 година).
39. Стефановиќ, М.Ѓорѓевиќ, И. Милосављевиќ, Н. Ѓоновиќ.А: *Анализа на состојбата на иновациите и процесот на дигитална трансформација во Република Србија*, НАЈЕД, Белград, ноември 2021, стр: 6,10,59, <https://startech.org.rs/htdocs/Files/01009/Analiza-Stanje-inovacija-i-procesa-digitalne-transformacije-u-Republici-Srbiji.pdf> (пристапено на 25.5.2022 година).
40. Centar za međunarodnu javnu politiku, *Stavovi gradana o epidemiji virusa korona (COVID-19)*, April, 2020, стр. 3-9, (<http://cmjp.rs/wp-content/uploads/2020/04/CMJP-COVID-19-izve%C5%A1taj-f.pdf>) (пристапено на 22 мај 2022 година).
41. Влијанието на епидемијата на ковид-19 врз човековите права во Хрватска , март -октомври 2020 година, Куќа за човекови права, Загреб, декември 2020, стр. 1-4, https://www.kucaljudskihprava.hr/wp-content/uploads/2020/12/TI- Utjecaj-epidemije -Covid19-on-human-rights-in-Croatia_web.pdf (пристапено на 27.5.2022 година).
42. Економската политика на Хрватска во 2021 година. *Хрватска по пандемијата*, Хрватско друштво на економисти, Загреб 2020, стр.2-4,

http://www.hde.hr/ekonomskapolitikahrvarske/publikacija/Ekonomska_politika_hrvatske_u_2021.pdf (пристапено на 27.5. 2022 година).

43. Министерство за внатрешни работи на Република Хрватска, Управа за цивилна заштита, *епидемија на коронавирус во Република Хрватска*, февруари 2022, стр. 8, https://civilna-zastita.gov.hr/UserDocsImages/CIVILNA%20ZA%C5%A0TITA/PDF_ZA%20WEB/Bro%C5%A1ura-COVID2.pdf (пристапено на 27.5.2022 година).

44. Влада на Република Хрватска, *Извештај за полициската работа во 2020 година*, Загреб, 23 јуни 2021 година, стр.:10,15,25,26,33,37,52,53,114 https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2021-06-24/134504/IZVJ_RAD_POLICIJE_2020.pdf (пристапено на 27.5.2022 година).

45. Влада на Република Хрватска, Годишен извештај за одбраната за 2020 година . Загреб, август 2021 година, стр: 2, https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2021-08-20/095902/IZVJ_OBRANA_2020.pdf (пристапено на 27.5.2022 година).

46. Клуб Напредни, *Извештај за политичките права на српскиот народ во регионот*, 2020/2021 година. Белград, 2021 година, стр. 68-97, <http://www.napredniklub.org/najnovije-13-izvestaj-o-politickim-pravima-srpskog-naroda-u-regionu-pdf/> (пристапено на 27.5.2022 година).

47. Bosna i Hercegovina, Predsjedništvo, *SIGURNOSNA POLITIKA BOSNE I HERCEGOVINE*, Sarajevo, februar, 2006, http://www.mod.gov.ba/slike2014/02.28.20_1_Sigurnosna%20politika%20BiH.pdf стр.5, 6, 11, 18. (пристапено на 28.5.2022 година).

48. Извештај за спроведување на локалните избори во 2020 година, Централна изборна комисија на Босна и Херцеговина, Сараево, јуни 2021 година, стр. 11 – 12, https://www.izbori.ba/Documents/2020/Izvjestaji/Izvjescje_o_provedbi_Lokalnih_izbora_2020-bos.pdf (пристапено на 28.5.2022 година).

49. Bosna i Hercegovina, Centralna Izborna Komisija, Sredisnje Izborna Povjerenstvo, ODLUKU O RASPISIVANJU I ODRZAVANJU OPCIH IZBORA U BOSNI I HERCEGOVINI 2022 GODINE, Broj:05-1-07-1-613-1/22, https://www.izbori.ba/Documents/Izbori_2022/Odluka_o_%20raspisivanju_izbora-bos.pdf (пристапено на 28.5.2022 година).

50. Човекови права во периодот на ковид-19, *Идентификувани неуспеси во остварувањето на човековите права во Босна и Херцеговина*, Центар за човекови права Бања Лука, Бања Лука – Сараево, 2020 година. стр.5-8. <https://www.osce.org/files/f/документи/3/2/470670.pdf> (пристапено на 28.5.2022 година).

51. COVID-19, *Ekonomska Perspektiva Bosne i Hercegovine*, Friedrich-Naumann-Stiftung für die Freiheit Bosnien-Herzegowina, Sarajevo, 2020, стр. 9-19, <https://www.freiheit.org/sites/default/files/import/2020-12/24870-covid19part2finalcompressed.pdf> (28.05.2022.)

52. *Предизвици на здравствениот систем во БиХ за време на пандемијата на ковид-19*, Универзитетска хроника – списание на Универзитетот во Травник 2020 година. стр. 72-74. <https://casopis.fmpe.edu.ba/images/casopis/26/26-7.pdf> (пристапено на 28.5.2022 година).

53. *Човечки ресурси во здравството на Федерацијата Босна и Херцеговина за време на пандемијата на ковид-19*, Глас за јавно здравје, Сараево 2021 година. стр.4,5,9,27. <https://www.zzjzfbih.ba/wp-content/uploads/2021/04/Glas-javnog-zdravstva-br.-3.pdf> (пристапено на 28.5.2022 година).

54. Vlada Brcko distrikta BiH, <http://www.vlada.bdcentral.net/> file:///C:/Users/fre/Downloads/2022-08-19-%20Dnevni%20izvjestaj.pdf (пристапено на 21.8.2022 година).

55. Намалување на влијанието на пандемијата на ковид-19 врз учењето на децата и младите во Босна и Херцеговина, *Брза проценка на состојбата и потребите - образование во Босна и Херцеговина II фаза*, УНИЦЕФ Босна и Херцеговина и УНЕСКО Босна и Херцеговина, август 2020 година. стр.3,7,11,13. https://bosniaherzegovina.un.org/sites/default/files/2020-10/RNA%202%20Faza%20II_BHS_final.pdf (пристапено на 28.5.2022 година).

56. Центар за безбедносни студии–БиХ, Преглед на ситуацијата во областа на полицијата во Босна и Херцеговина, Сараево, 2013 година. стр.9, 13, 14, 23, 28, 31-34.
http://css.ba/wp-content/uploads/2011/06/images_docs2_pregled%20stanja%20policije%20u%20bih.pdf (пристапено на 28.5.2022 година).
57. Транспарентност на работата на судските институции за време на пандемијата: Јавна комуникација и односи со медиумите, The AIRE Centar, Sarajevo, 2021. стр. 7, 11, 12.
<https://media.ba/sites/default/files/transparency-report-vol-01-bcms.pdf> (пристапено на 28.5.2022 година).
58. NACIONALNA KONCEPCIJA ZA BEZBEDNOST I ODBRANA, (“Sluzbeni vesnik na Republika Makedonija”broj 42/2001 i 5/2003), Sobranieto na Republika Makedonija, Br.07- 2824-1, Skopje, 11 juni 2003, <https://www.mod.gov.mk/inc/uploads/2021/06/Nacionalna-koncepcija-za-bezbednost-i-odbrana-1.pdf> (пристапено на 29.5.2022 година).
59. MINISTERSTVO ZA ODBRANA, Republika Makedonija, BELA KNJIGA na Odbranata, Skopje, Septemvri 2012, стр. 19, 22, <https://www.mod.gov.mk/storage/2021/05/BELA-KNJIGA-NA-ODBRANATA.pdf> (пристапено на 29.5.2022 година).
60. Фондацијата Бертелсман, Извештај за земјата за 2022 година – Северна Македонија. Гутерсло: Фондација Бертелсман, 2022 година, стр. 3-4,
https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/country_report_2022_MKD.pdf (пристапено на 29.5.2022 година).
61. Република Северна Македонија, Министерство за правда, *Анализа на искуствата на институциите за време на вонредната состојба и прописите со правна сила*, февруари 2021 година, стр. 4, 6, 9, [Анализа на искуства во институциите за време на вонредна состојба.pdf](https://pravda.gov.mk/analiza-na-iskustva-vo-instituciите-za-vreme-na-vonredna-sostojba.pdf) (pravda.gov.mk) (пристапено на 29.5.2022 година).
62. Собрание на Република Северна Македонија, *ИЗВЕШТАЈ за работата на Собранието на Република Северна Македонија, за периодот 4.8.2020 - 31.12.2020*. стр. 9,
<https://www.sobranie.mk/content/izvestai/IZVESTAJ%202020%20SAJT.pdf> ((пристапено на 29.5.2022 година).29.5.2022 година).
63. Bliznakovski.J, 2021 Local Elections in North Macedonia:A Prelud to Alternation of Power? (election analysis), ResearchGate, Article March 2022, [стр. 40](https://www.researchgate.net/publication/358444444),
[file:///C:/Users/fre/Downloads/bliznakovski_elections_in_north_macedonia_%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/fre/Downloads/bliznakovski_elections_in_north_macedonia_%20(1).pdf) (пристапено на 29.5.2022 година).
64. Ристеска, Марија: *Анализа на влијанието на Ковид-САРС-19 врз родот и различноста*, Скопје: ОБСЕ, 2020 година, стр.18-22,28, <https://www.osce.org/files/f/documents/1/9/480413.pdf> (пристапено на 29.5. 2022 година).
65. Мрежа за заштита од дискриминација, Човекови права на маргинализираните заедници во услови на ковид-19, Скопје, јуни, 2021 година, стр.:25, 26, <https://hera.org.mk/izveshtaj-chovekovite-prava-vo-uslovi-na-kovid-19-mzd/> (пристапено на 29.5.2022 година).
66. Бошкова, Наташа: *ЗДРАВЈЕТО ВО ВРЕМЕ НА ПАНДЕМИЈА – влијанието на мерките на Владата на Република Северна Македонија за справување со ковид-19 во здравствениот сектор*- Фондација Отворена заедница - Македонија, Скопје 2021, стр. 16-18,19,27,29,46,59,60,76,83, [ЗДРАВЈЕ-ВО-ТЕ -ВРЕМЕ НА ПАНДЕМИЈАТА.pdf](https://dialogkoneu.mk/zdravje-vo-te-vreme-na-pandemijata.pdf) (dialogkoneu .mk) (пристапено на 29.5.2022 година).
67. Мрежата за заштита од дискриминација, *Човековите права на маргинализираните заедници во услови на КОВИД-19*, Скопје, јуни, 2021, стр.41, 43, <https://hera.org.mk/izveshtaj-chovekovite-prava-vo-uslovi-na-kovid-19-mzd/> (пристапено на 29.05.2022.)
68. Лимани, Артан, *Образованието во време на пандемијата - Влијанието на мерките на Владата на Република Северна Македонија за справување со ковид-19 во образовниот сектор* - Фондација Отворена заедница - Македонија, Скопје 2021, стр. 17-26, [ОБРАЗОВАНИЕ-ВО ВРЕМЕ НА- ПАНДЕМИЈА.pdf](https://dijalogkoneu.mk/obrazovanie-vo-vreme-na-pandemija.pdf) (dijalogkoneu.mk) (пристапено на 29.5.2022 година).
69. Министерство за внатрешни работи, Годишен извештај, 2020, [Годишен извештај 2020 година.pdf](https://mvr.gov.mk/godisen-izveshtaj-2020.pdf) (mvr.gov.mk) (пристапено на 29 мај 2022 година).

70. U.S EMBASSY in North Macedonia, NORTH-MACEDONIA-2020-HUMAN-RIGHTS-REPORT-MKD-FINAL.pdf, стр. 24., <https://mk.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/249/NORTH-MACEDONIA-2020-HUMAN-RIGHTS-REPORT-MKD-Final.pdf> (пристапено на 29.5.2022 година).
71. Петровска, Натали, Хаџи-Зафиров, Жарко, *Правни импликации на судските постапки во вонредна состојба*, Центар за правни истражувања и анализи, Скопје, 2021, стр. 4-13, <https://fosm.mk/wp-content/uploads/2021/03/pravni-implikaczii-vrz-sudskite-postapki-vo-vonredna-sostojba.pdf> (пристапено на 29.5.2022 година).
72. Клуб Напредни, *Извештај за политичките права на српскиот народ во регионот, 2020/2021 година*. Белград, 2021, стр. 104 – 115, <http://www.napredniklub.org/najnovije-13-izvestaj-o-politickim-pravima-srpskog-naroda-u-regionu-pdf/> (пристапено на 29.5.2022 година).
73. NEKLASIFIKOVANO, STRATEGIJA NACIONALNE BEZBJEDNOSTI CRNE GORE, Podgorica, decembar 2018, <https://zakoni.skupstina.me/zakoni/web/dokumenta/zakoni-i-drugi-akti/522/1814-11450-00-38-18-1-4.pdf> (пристапено на 30.5.2022 година).
74. *Парламентарни избори во Црна Гора, 30 август 2020 година*, Финален извештај на ОДИХР на мисија за ограничена набљудување на изборите, Варшава, 11 декември 2020 година, стр.1,4,11,12,23,28, <https://www.osce.org/files/f/documents/5/2/473532.pdf> (пристапено на 30.5.2022 година).
75. *Црна Гора и Корона: состојба на нацијата во првите шест недели*, Центар за граѓанско образование (ЦГО), Подгорица, 2020 година, стр. 6-9, 15,20,21, <https://media.cgo-cce.org/2020/04/Crna-Gora-i-korona.pdf> (пристапено на 30.5.2022 година).
76. *Слобода на изразување и право на приватност за време на епидемијата на ковид-19*, Акција за човекови права, Подгорица, јули 2020 година, стр. 8, <https://www.hraction.org/wp-content/uploads/2020/07/Izvj%C5%A1taj-o-slobodi-izrazavanja-i-pravu-na-privatnost.pdf> (пристапено на 30.5.2022 година).
77. Ивановиќ. М, Вујановиќ.Н, Килибарда.М, Влаховиќ. А, *Анализа на влијанието на пандемијата на ковид-19 врз економијата и банкарскиот систем на Црна Гора*, Централна банка на Црна Гора, Подгорица, 2021 година, стр. 7,14-16, 28-30, https://www.cbcbg.me/slike_i_fajlovi/fajlovi/publikacije/radne_studije/analiza_uticaja_covid-19_na_ekon_i_bank_sistem-cg.pdf (пристапено на 30.5.2022 година).
78. Ковид-19 / *План за подготвеност и одговор, Црна Гора*, Регионална канцеларија на СЗО за Европа, Подгорица, 27 март 2020 година.,стр.6-10, <https://montenegro.un.org/sites/default/files/2020-04/Plan%20prepremljenosti%20i%20odgovori%20-%20Crna%20Gora.pdf> (пристапено на 30.5.2022 година).
79. Проценка на влијанието на ковид-19 врз деловниот сектор и перспективите за раст на економијата на Црна Гора, Финален извештај, подготвен од УНДП, со придонес на УНЕСКО и UN Women, октомври 2020 година, стр: 8 – 9, [https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/me/3eeffdc8d96a9059b7eb06ee2099b4b1b5fa3a4d77f8b597abce332b4e61bc38\)50pdf](https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/me/3eeffdc8d96a9059b7eb06ee2099b4b1b5fa3a4d77f8b597abce332b4e61bc38)50pdf) (пристапено на 30.5.2022 година).
80. *Влијанието на мерките за спречување на ширењето на вирусот ковид-19 врз менталното здравје на децата во Црна Гора* (забележано преку остварување на правото на образование, слободно време и преку насилство врз/меѓу децата), Заштитник на човековите права и слободи на Црна Гора, Подгорица, ноември 2021 година, стр.: 47, https://www.ombudsman.co.me/img-publications/47/final_covid_07.12.2021.pdf (пристапено на 30.5.2022 година).
81. Министерство за внатрешни работи на Црна Гора, *Извештај за работата и состојбата во административните области во надлежност на Министерството за внатрешни работи, со независен орган на управата за 2020 година*, Подгорица, март 2021 година, <https://wapi.gov.me/download-preview/f1fea6a0-50da-4e0a-a90e-5598c81938df?version=1.0> (пристапено на 30.5.2022 година).
82. Министерство за внатрешни работи на Црна Гора, *Извештај за работата и состојбата во административните области во надлежност на Министерството за внатрешни работи, со организационата единица на Министерството одговорна за полициските работи за 2021 година*,

Подгорица, мај 2022 година <https://wapi.gov.me/download-preview/84ee8802-98e9-4ab8-a0a3-1a121492e530?version=1.0> (пристапено на 30.5.2022 година).

83. Министерство за одбрана на Црна Гора, *Извештај за работата и статусот во административни области под Министерството за одбрана за 2020 година*, Подгорица март 2021 година, стр.5, 7, 15, 34-37,

<file:///C:/Users/fre/Downloads/izvjestaj-o-radui-stanju-u-upravnim-oblastima-iz-nadleznosti-ministarstva-odbrane-za-2020-godinu-s-izvjestajem-o-radu-direkcije-za-zastitu-tajnih-podataka-za-2020-godinu-1.pdf> (пристапено на 30.5.2022 година).

84. Министерство за одбрана на Црна Гора, *Извештај за работата и статусот во административни области под Министерството за одбрана за 2021 година*, Подгорица март 2021 година, стр.46-47, [file:///C:/Users/fre/Downloads/izvjestaj-o-radui-stanju-u-upravnim-oblastima-iz-nadleznosti-ministarstva-odbrane-za-2021-godinu-sa-izvjestajem-o-radu-direkcije-za-zastitu-tajnih-podataka-za-2021-godinu%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/fre/Downloads/izvjestaj-o-radui-stanju-u-upravnim-oblastima-iz-nadleznosti-ministarstva-odbrane-za-2021-godinu-sa-izvjestajem-o-radu-direkcije-za-zastitu-tajnih-podataka-za-2021-godinu%20(1).pdf) (пристапено на 30.5.2022 година).

85. STRATEGJIA E SIGURISE E REPUBLIKES SE KOSOVES, 2010, file:///C:/Users/fre/Downloads/pdfslide.tips_strategjia-e-sigurise-e-republikes-se-kosoves.pdf (пристапено на 1.6.2022 година).

86. NDI Kosovo Post-Election Analysis Parliamentary Elections, February 14, 2021, стр .4-5, [NDI Kosovo Post-Election Analysis Parliamentary Elections 2021_0.pdf](NDI_Kosovo_Post-Election_Analysis_Parliamentary_Elections_2021_0.pdf) (пристапено на 1.6.2022 година).

87. European Union, Election Observation Mission, KOSOVO 2021, Final Report, Municipal Elections 17 October-14 November, стр.43-44, [Microsoft Word - Final Report 2021 EOM Kosovo municipal elections \(eods.eu\)](Microsoft Word - Final Report 2021 EOM Kosovo municipal elections (eods.eu)) (пристапено на 1.6.2022 година).

88. *Raporti i Shoqërisë Civile për të Drejtat e Njeriut në Kosovë në vitin 2020*, Maj 2021, стр.5-8, https://www.ohchr.org/sites/default/files/2021-08/2020_kosovo_cso_annual_human_rights_report_AL.pdf(пристапено на 1.6.2022 година).

89. *Ndikimi Ekonomik i COVID-19 në Kosovë*, Oda Ekonomike Amerikane në Kosovë (OEAK), Korrik 2020. стр.2, <https://www.amchamksv.org/wp-content/uploads/2020/07/Ndikimi-Ekonomik-i-COVID-19-n%C3%AB-Kosov%C3%AB.pdf> (пристапено на 1.6.2022 година).

90. *Ndikimi i pandemisë COVID - 19 në buxhetin e Kosovës*, Instituti GAP, Qershor 2020. стр. 7-13, https://www.institutigap.org/documents/31153_Ndikimi%20i%20pandemis%C3%AB%20ne%20Buxhet.pdf (пристапено на 01.06.2022.)

91. *Efekti i pandemisë COVID-19 në Kosovë*, Instituti Kosovar për Qeverisje Lokale-KLGI, 2020. стр.7-9, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/kosovo/17757.pdf> (пристапено на 1.6.2022 година).

92. *Programi i Rimëkëmbjes Ekonomike Mungesa e një qasje sektoriale*, Instituti GAP dhe Kosovo 2.0, Dhjetor 2020, стр.3-5, https://www.institutigap.org/documents/6377_Programi%20i%20Rim%C3%ABk%C3%ABmbjesEkonomike.pdf (пристапено на 1.6.2022 години).

93. Avdimetaj.T, Avdiu.P, Balaj.Sh:*Sfidat e Kosovës në Përballje me Pandeminë COVID-19*, Qendra Kosovare për Studime të Sigurisë, Dhjetor. стр.34-43, https://qkss.org/images/uploads/files/Covid19_ALB_26572.pdf(пристапено на 28.5.2022 година).

94. Mehmeti,Selim: *Ndikimi i Pandemisë Covid-19 në Arsimin Parauniversitar në Kosovë*, Qendra për Arsim e Kosovës, Prishtinë, Qershor 2021, стр.8,18,19,28,31, <http://www.kec-ks.org/wp-content/uploads/2021/10/Ndikimi-i-COVID19-ne-Arsimin-Parauniversitary-SHQIP.pdf> (пристапено на 6.1.2022 година).

95. *Raport special për ndikimin e COVID-19 në sundimin e ligjit në Kosovë*, Vlerësim dhe rekomandime për periudhën mars 2020 – mars 2021, EULEX, Maj 2021, стр. 7, 9, 10, https://www.eulex-kosovo.eu/eul/repository/docs/Covid%20Report%20_AL.pdf (пристапено на 1.6.2022 година).

WEB STRANICE

1. World Health Organization, 11 March 2020, <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020> (пристапено на 1.9.2020 година).
2. Worldometer, 9 September 2020, <https://www.worldometers.info/coronavirus/> (пристапено на 9.9.2020 година).
3. Turkcan. M, 23 May 2020, Anadolu Agency, AA, <https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-pandemics-blind-spots-in-national-security-paradigms/1851654#> (пристапено на 10.9.2020 година).
4. Osisanya.S, United Nations, 2020, <https://www.un.org/en/chronicle/article/national-security-versus-global-security> (пристапено на 12.9.2020 година).
5. ScienceDaily, 2020, [National security \(sciencedaily.com\)](https://www.sciencedaily.com) (пристапено на 12.9.2020 година).
6. Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije:88/2009-51, Sluzbeni glasnik RS, 2009, <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/odluka/2009/88/1/reg> (пристапено на 3.4.2022 година).
7. Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 19. mart 2012. <https://bezbednost.org/odrzan-je-okrugli-sto-o-nacrtu-strategije-nacionalne-bezbednosti-i-nacrtu-strategije-odbrane-republike-srbije/> (пристапено на 6.4.2022 година).
8. Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije: 94/2019-13, Sluzbeni glasnik RS, 2019, <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/strategija/2019/94/2> (пристапено на 5.4.2022 година).
9. Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 14. maj 2018, <https://bezbednost.org/nova-strategija-nacionalne-bezbednosti-jaca-ulogu-predsednika-u-sistemu-bezbednosti-2/> (пристапено на 7.2.2022 година).
10. Rezolucija Narodne skupstine Republike Srbije o zastiti suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka Republike Srbije:125/2007- 03, Sluzbeni glasnik RS, 2007, <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/rezolucija/2007/125/1/reg> (пристапено на 8.4.2022 година).
11. HISTORICAL OFFICE, Office of the Secretary of Defence, USA government 2023, <https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/> (пристапено на 9.4.2022 година).
12. Stevanovic.K, BBC News na Srpskom, 29 decembar 2020, <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-55279879> (пристапено на 11.4.2022 година).
13. Vlada Republike Srbije, Beograd, 13. mart 2020, <https://www.srbija.gov.rs/vest/450999/obrazovan-krizni-stab-za-suzbijanje-covid-19.php> (пристапено на 11.4.2022 година).
14. Politika, Beograd, 06.03.2020, <http://www.politika.rs/scc/clanak/449351/Potvrden-prvi-slucaj-koronavirusa-u-Srbiji-muskarac-iz-Subotice-boravio-je-u-Budimpesti> (пристапено на 12.4.2022 година).
15. RTS, 09.03.2020, <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/124/drustvo/3880654/koronavirus-ekskurzije-srbija-zabranjene-preporuka-ministarstvo-prosvete-.html> (пристапено на 12.4.2022 година).
16. Predsednik Republike Srbije, 12.03.2020, <https://www.predsednik.rs/lat/pres-centar/vesti/obraćanje-predsednika-republike-srbije-28737> (пристапено на 13.4.2022 година).
17. B92, 15.03.2020, https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2020&mm=03&dd=15&nav_category=12&nav_id=1666753 (пристапено на 13.4.2022 година).
18. Ekspres.net, Tanjug, 16.03.2020, <https://www.ekspres.net/vesti/velika-zahvalnost-brnabic-stigla-prva-pomoc-kine-testovi-za-korona-virus> (пристапено на 13.4.2022 година).
19. M.K, Blic, 18.03.2020, <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/do-daljnijeg-obustavlja-se-medunarodni-vazdusni-saobracaj-sa-aerodroma-konstantin/7g2dfyp> (пристапено на 14.4.2022 година).
20. Predsednik Republike Srbije, 19.03.2020, <https://www.predsednik.rs/lat/pres-centar/vesti/obraćanje-predsednika-vucica-19032020> (пристапено на 14.4.2022 година).

21. Glas Amerike, 20 mart, 2020, <https://www.glasamerike.net/a/norve%C5%A1ka-donirala-pet-miliona-evra-hitne-pomo%C4%87i-srbiji/5337948.html> (пристапено на 14.4.2022 година).
22. Danas, FoNet, 20.03.2020, <https://www.danas.rs/drustvo/eu-dala-75-miliona-evra-srbiji/> (пристапено на 15.4.2022 година).
23. M.Z, Juzne Vesti, 21.3.2020, <https://www.juznevesti.com/Drustvo/Policijski-cas-se-produzava-od-nedelje-zabrana-kretanja-od-17-do-5-ujutru.sr.html> (пристапено на 15.4.2022 година).
24. UNICEF Srbija, 22 Mart 2020, <https://www.unicef.org/serbia/medija-centar/vesti/unicef-nabavlja-respiratore-i-zastitnu-opremu-za-borbu-protiv-korona-virusa> (пристапено на 16.4.2022 година).
25. Naslovi.net, Srbija Danas, 25.03.2020, <https://naslovi.net/2020-03-25/srbijadanas/pomoc-iz-bratske-zemlje-iz-rusije-u-beograd-stiglo-15-000-testova-za-korona-virus/25131950> (пристапено на 16.4.2022 година).
26. Ministarstvo zdravlja, Republika Srbija, 31. mart 2020, <https://www.zdravlje.gov.rs/vest/346844/informacije-o-novom-korona-virusu-3103-u-15-casova.php> (пристапено на 16.4.2022 година).
27. SlobodnaEvropa, 4.april 2020, <https://www.slobodnaevropa.org/a/30530054.html> (пристапено на 17.4.2022 година).
28. Novosti Online, 03.04.2020, <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:857102-Avion-sa-ruskim-strucnjacima-i-medicinskom-opremom-sleteo-u-Srbiju-docekala-ga-premijerka-Brnabic-FOTOVIDEO> (пристапено на 17.4.2022).
29. Ministarstvo zdravlja, Republika Srbije, 16.april 2020, <https://www.zdravlje.gov.rs/vest/347076/informacija-o-novom-korona-virusu-na-dan-16042020-godine-u-15-casova.php> (пристапено на 18 april 2020 година).
30. RTS, 21. APR 2020, <https://www.rts.rs/page/tv/sr/story/20/rts-1/3928312/ublazavanje-mera-u-borbi-protiv-virusa-korona.html> (пристапено на 18 april 2022 година).
31. RTS, 17.05.2020, <https://www.rts.rs/lat/vesti/koronavirus/koronavirus-u-srbiji/3957001/dijagram-zaraze-u-srbiji-od-ukidanja-vanrednog-stanja-do-danas.html> (пристапено на 19.4.2022).
32. Vlada Republike Srbije, Beograd,, 6.maj 2020, <https://www.srbija.gov.rs/vest/464097/skupstina-srbije-ukinula-vanredno-stanje.php> (пристапено на 18 септември 2022 година).
33. Ministarstvo zdravlja, Republika Srbija, 20. april 2020, <https://www.zdravlje.gov.rs/vest/366502/informacija-o-aktuelnoj-epidemioloskoj-situaciji-u-vezi-sa-korona-virusom-u-republici-srbiji-za-20april-2022-godine.php> (пристапено на 20.4.2022).
34. Worldometer, 20.04.2022, <https://www.worldometers.info/coronavirus/country/serbia/> (пристапено на 20.4.2022 година).
35. EURACTIV, Oct 11, 2021, https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/epidemiologist-warns-covid-situation-in-serbia-worst-in-europe/ (пристапено на 21.4.2022 година).
36. Janjic. D, Osservatorio balcani e caucaso transeuropa, Beograd, 19.11.2020, <https://www.balcanicaucaso.org/bhs/zone/Srbija/Drugi-talas-pandemije-u-Srbiji-206572> (пристапено на 25.4.2022 година).
37. BBC News na Srpskom, Azurirano 8 april 2022, <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-60962914> (пристапено на 25.4.2022 година).
38. S.M, Blic, 17.03.2020. <https://www.blic.rs/vesti/politika/odlozeni-izbori/r3261qe> (пристапено на 25.4.2022 година).
39. Novosti, Tanjug, 14.04.2020, <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:859240-Sta-god-odluci-Vucic-ce-biti-kriv-Predsednik-u-nezavidnom-polozaju-ovo-su-detali-razgovora-sa-Irinejem> (пристапено на 26.4.2022 година).
40. N1, Beta, 17.april 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a590138-toplicki-centar-krivica-prijava-protiv-vucica-brnabic-i-gojkovic/> (пристапено на 26.4.2022 година).
41. Nova.rs, Tanjug, 22. april 2020, <https://nova.rs/vesti/politika/ipsos-gradani-najvise-veruju-vucicu-podrzaju-i-mere/> (пристапено на 26.4.2022 година).

42. Politika, 10.04.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/452015/Politika/Erdogan-zvao-Vucica-podrska-u-borbi-protiv-epidemije> (пристапено на 25.4.2022 година).
43. RTS, Tanjug, 26.11.2020, <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/4164177/srdjan-nogo-aleksandar-vucic-pretnja.html> (пристапено на 26.4.2022 година).
44. N1, Beta, 28.april 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a593718-poslanici-zapoceli-prvu-sednicu-u-vanrednom-stanju-minut-cutanja-za-preminule-od-koronavirusa/> (пристапено на 27 април 2022 година).
45. RTS, 06.05.2020, <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/3945295/vanredno-stanje-skupstina.html> (пристапено на 27.4.2022 година).
46. Politika, 05.05.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/453519/Vlada-zbog-korone-donela-vise-od-100-propisa> (пристапено на 28.4.2022 година).
47. N1, Beta, 28.apr 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a593732-brnabic-srbija-pokazala-odgovornost-primenila-pametne-mere-protiv-korone/> (пристапено на 28.4.2022 година).
48. Milenkovic. M, 16.01.2022, <https://www.danas.rs/vesti/politika/referendum-je-uspeo-ako-je-za-promenu-ustava-glasala-vecina-izasliah-biraca/> (пристапено на 28 април 2022 година).
49. Устав на Република Србија, дел осми, член 200, член 202. https://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html (пристапено на 29 април 2022 година).
50. Republika Srbija, USTAVNI SUD, 25.maj 2020, <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/sr-Latn-CS/88-102626/obavestjenje> (пристапено на 29.4.2022 година).
51. Politika, 07.05.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/453664/Tokom-vanrednog-stanja-novcano-kaznejo-6-258-gradana> (пристапено на 29.4.2022 година).
52. RTV, Radio Televizija Vojvodine, Tanjug, 04.maj 2020, https://www.rtv.rs/sr_lat/hronika/bez-hapsenja-organizovanih-grupa-tokom-50-dana-vanrednog-stanja_1120904.html (пристапено на 29.4.2022 година).
53. RTV, Radio Televizija Vojvodine, Tanjug, 04.maj 2020, <https://rs.n1info.com/scitech/a596267-ministarstvo-pravde-preporucilo-onlajn-sastanke-pre-aplikacije/> (пристапено на 29.4.2022 година).
54. Derikonjic. M, Politika, 25.12.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/469559/Hronika/Korona-hara-u-zatvorima> (пристапено на 29.4.2022 година).
55. KLIX INFO, 16. aprila 2020, <https://infoklix.com/vesti/policija-u-vanrednom-stanju-se-izzivljava-na-ljudima-video/> (пристапено на 1.5.2022 година).
56. Riha.A, Osservatorio balcani e caucaso transeuropa, Belgrade, 07.04.2020, <https://www.balcanicaucaso.org/bhs/zone/Srbija/Srbija-autokratija-u-doba-korone-200873> (пристапено на 5.2.2022 година).
57. Nesic. N, N1, 11. apr 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a588113-konferencije-bez-novinara-da-li-je-to-novi-udarac-na-nezavisno-izvestavanje/> (пристапено на 5.2.2022 година).
58. N1, Beta, 11.apr 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a587951-uns-omoguciti-novinarima-da-direktno-postave-pitanja-i-potpitanja-strucnjacima/> (пристапено на 2.5.2022 година).
59. CRTA, 16.05.2020, <https://crt.rs/u-vanrednom-stanju-vlast-apsolutno-dominantna-na-televizijama-s-nacionalnom-pokrivenoscu/> (пристапено на 5.2.2022 година).
60. Savet za Stampu, *Rezultati monitoringa onlajn medija tokom pandemije 2020.* <https://savetzastampu.rs/lat/izvestaji/rezultati-monitoringa-onlajn-medija-tokom-pandemije-2020/> (пристапено на 5.2.2022 година).
61. Nezavisno Udruzenje Novinara Srbije, *Napadi na Novinare*, <https://www.bazenuns.rs/srpski/napadi-na-novinare> (пристапено на 5.2.2022 година).
62. U.S. Embassy in Serbia, *History*, January 1, 2020, <https://rs.usembassy.gov/sr/our-relationship-sr/policy-history-sr/io-sr/> (пристапено на 5.5.2022 година).
63. Kolakovic. A, Kulturni Centar Novog Sada, 24/01/2020, <https://www.kcns.org.rs/agora/savremeni-fransko-srpski-odnosi-eho-makronovog-govora-na-kalemegdanu/?script=lat#!> ! (пристапено на 5.6.2022 година).
64. Danas, Beta, 31.10.2021, <https://www.danas.rs/svet/istrazivanje-vecina-gradjana-uticaje-kine-i-rusije-vidi-pozitivno-a-sad-eu-i-nato-negativno/> (пристапено на 5.9.2022 година).

65. Krasic.D, Nova.rs, 13.maj 2020, <https://nova.rs/vesti/drustvo/zbog-pandemije-u-srbiji-bez-posla-ostalo-200-000-ljudi/> (12.5.2022 година).
66. I.N. Danas, 11.05.2020, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/svaki-peti-gradjanin-u-teskoj-finansijskoj-situaciji/> (пристапено на 12.5.2022 година).
67. Krasic.D, Nova.rs, 15.maj 2020, <https://nova.rs/vesti/biznis/za-vreme-epidemije-325-firmi-u-srbiji-stavilo-kljuc-u-bravu/> (пристапено на 12.5.2022 година).
68. Politika, 22.05.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/454658/Za-dva-meseca-bez-posla-ostalo-vise-od-15-000-ljudi> (пристапено на 12.5.2022 година).
69. Komarcevic.D, Slobodna Evropa, 29.septembar 2021, <https://www.slobodnaevropa.org/a/mali-sengen-open-balkan/31484235.html> (пристапено на 14.5.2022 година).
70. Komarcevic.D, Slobodna Evropa, 21. decembar 2021, <https://www.slobodnaevropa.org/a/open-balkan-sastanak-tirana/31618931.html> (пристапено на 15.5.2022 година).
71. FISKALNI SAVET, REPUBLIKE SRBIJE, O FISKALNOM SAVETU, 2022, <http://www.fiskalnisavet.rs/latinica/o-fiskalnom-savetu.php> (пристапено на 15.5.2022 година).
72. Forca. B, ODBRANA i BEZBEDNOST, *Politika i Strategija Nacionalne Bezbednosti*, Kolumne, April 8, 2020, <https://odbranaibezbednost.rs/2020/04/08/politika-i-strategija-nacionalne-bezbednosti/> (пристапено на 16.5.2022 година).
73. Jankovic.M, BBC News na Srpskom, Azurirano 30 jul 2020, <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-52067487> (пристапено на 16.5.2022 година).
74. E.B, Blic, 21.07.2020, <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/grupa-lekara-poslala-otvoreno-pismo-vladi-srbije-ograduju-se-od-kriznog-staba-i-traze-zb7vg15> (пристапено на 16.5.2022 година).
75. A.B, Alo.rs, Tanjug, 2020-05-04, <https://www.alo.rs/vesti/politika/ana-brnabic-covid19-koronavirus-vaccine-szo-srbija/309188/vest> (пристапено на 16.5.2022 година).
76. Ministarstvo zdravlja, Republika Srbija, Projekat: “Hitan Odgovor Republike Srbije na Covid-19”, <https://www.zdravlje.gov.rs/tekst/352903/o-projektu.php> (пристапено на 16.5.2022 година).
77. Ambasada Republike Srbije Pariz-Republika Francuska, *Informacija o Vakcinaciji Protiv Korona Virus u Srbiji*, <http://paris.mfa.gov.rs/lat/newstext.php?subaction=showfull&id=1620390367&ucat=118&template=DefaultLat&> (пристапено на 17.5.2022 година).
78. Stanje Stvari, 27. Oktobra 2021, <https://stanjestvari.com/2021/10/27/vikali-su-da-sam-mengele-kon-ogorcen-zbog-protesta-ispred-njegovog-stana/> (пристапено на 17.5.2022 година).
79. Euronews Srbija, 27.10.2021, <https://www.euronews.rs/srbija/drustvo/22696/protesti-uvrede-i-javni-napadi-na-lekare-antivakterski-pokreti-u-srbiji-sve-radikalniji/vest> (пристапено на 17.5.2022 година).
80. Vratimo Zagrljaj, *Vakcinacija Protiv Covid-19*, <https://vakcinacija.gov.rs/> (пристапено на 6.3.2022 година).
81. Matijasevic. J, Informer, 07.03.2022, <https://informer.rs/vesti/drustvo/683435/godisnjica-korone> (пристапено на 18.5.2022 година).
82. RTV, Radio Televizija Vojvodine, Tanjug, 23. februar 2022, https://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/srbija-dobila-dozvolu-od-szo-da-proizvodi-rnk-vaccine_1317077.html (пристапено на 18.5.2022 година).
83. RTS, Tanjug, 27.02.2022, <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/4719113/klinicki-centar-srbije-nova-kula-aleksandar-vucic.html> (пристапено на 18.5.2022 година).
84. Kesar.D, Politika, 26.03.2022, <https://www.politika.rs/sr/clanak/503116/Prva-svetska-konferencija-o-kovidu-19-u-Srbiji> (пристапено на 18.5.2022 година).
85. Ministarstvo zdravlja, Republika Srbija, 30.mart 2022, <https://www.zdravlje.gov.rs/vest/365837/najveca-nabavka-dijagnostickih-aparata-zdravstvo-srbije-bogatije-za-135-rendgen-aparata-i-55-ct-skenera.php> (пристапено на 18.5.2022 година).
86. Codanovic. N, ISTINOMER, 21.03.2022, <https://www.istinomer.rs/analize/debata-o-broju-lekara-koji-su-umrli-od-kovida-kakve-to-dokaze-trazi-danica-grujicic/> (пристапено на 18.5.2022 година).
87. Beogradski centar za ljudska prava, 29.April 2022, <http://www.bgcentar.org.rs/predstavlane-publikacija-prava-zdravstvenih-radnika-tokom-pandemije-kovid-19-u-srbiji-heroji-ili-zanemarene-zrtve/> (пристапено на 18.5.2022 година).

88. Zakon o Osnovnom Obrazovanju i Vaspitanju, "Sluzbeni glasnik RS", br.55/2013,101/2017,10/2019, 27/2018-dr.zakon,129/2021,92/2023, https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovnom_obrazovanju_i_vaspitanju.html (пристапено на 19.5.2022 година).
89. Prvi Prvi na Skali, NASTAVA NA DALJINU U VANREDNOM STANJU, 16.03.2020, <http://prviprvinaskali.com/clanci/korona/nastava-na-daljinu-u-vanrednom-stanju.html> (пристапено на 19.5.2022 година).
90. ING-PRO, Odluka o obustavi rada ustanova ucenickog i studentskog standarda ciji je osnivač Republika Srbija, 16 marta 2020, <https://www.propisi.net/odluku-o-obustavi-rada-ustanova-ucenickog-i-studentskog-standarda-ciji-je-osnivač-republika-srbija/> (пристапено на 19.5.2022 година).
91. RTS, FOND ZA NAUKU, 15.03.2022, <https://www.rts.rs/page/magazine/sr/story/2523/nauka/4740455/fond-za-nauku-republike-srbije-obelevava-treci-rodjendan.html> (пристапено на 19.5.2022 година).
92. Petrovic.B, Telegraf, 05/10/2020, <https://www.telegraf.rs/vesti/srbija/3245613-danas-je-dan-nastavnika-kazu-da-zasluzuju-povisice-zbog-korone-da-li-ste-saglasni> (пристапено на 19.5.2022 година).
93. Mirkovic.J, Nikic.M, N1, FoNet, 17. mart 2022, <https://rs.n1info.com/vesti/protest-prosvetara-u-beogradu-stanje-lose-trazimo-iste-zahteve-godinama/> (пристапено на 19.5.2022 година).
94. MODS, MREZA ORGANIZACIJA za DECU SRBIJE, 02.04.2021, <https://zadecu.org/zabrinjavajuca-ocena-ministra-ruzica-brojni-problemi-u-obrazovanju-dece-tokom-pandemije-su-nasa-realnost/> (пристапено на 19.5.2022 година).
95. V.A, Danas, 08.03.2022, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/djaci-iz-srbije-po-rezultatima-ispod-proseka-po-izostancima-iznad/> (пристапено на 19.5.2022 година).
96. Hrasovec. I, VREME, Korona i Skolovanje, Sok za Obrazovni Sistem, Broj 1626, 03.03.2022, <https://www.vreme.com/vreme/4585498/> (пристапено на 19.5.2022 година).
97. Danas, FoNet, 14.04.2020, <https://www.danas.rs/vesti/ekonomija/eu-ulozila-vise-od-100-miliona-evra-za-reformu-obrazovanja-u-srbiji-od-2003-godine/> (пристапено на 19.5.2022 година).
98. ZUOV, Zavod za unapredjivanje obrazovanja i vaspitanja, 29.jula 2020, <https://zuov.gov.rs/rezultati-ankete-sta-15-000-prosvetnih-radnika-misli-o-ostvarivanju-obrazovno-vaspitnog-procesa-putem-ucenja-na-daljinu/> (пристапено на 19.5.2022 година).
99. Kurir, 13.04.2020, <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3446549/oglasila-se-spc-trazi-da-se-ukine-zabrana-kretanja-za-vaskrs> (пристапено на 20 мај 2022 година).
100. Kurir, 13.04.2020, <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3446567/brinu-za-dzepove-umesto-zdravlje-naroda-zestoke-reakcije-na-drustvenim-mrezama-zbog-zahteva-crkve> (пристапено на 20.5.2022 година).
101. Informer, 14.04.2020, <https://informer.rs/vesti/drustvo/509324/doktor-kon-otkrio-zbog-cega-napisao-podnosi-ostavku-evo-sta-krije-iza-statusa-koji-uzdrmao-srbiju-video> (пристапено на 20.5.2022 година).
102. Kurir, 14.04.2020, <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3447115/strucni-stab-rekao-svoje-o-vaskrsu-i-policijom-casu-tu-nema-kompromisa-struka-je-jednoglasna> (пристапено на 20.5.2022 година).
103. Danas, Beta, 07.05.2020, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/patrijah-irinej-virus-koji-potresa-crnu-goru-nista-manje-opasan-od-korone/> (пристапено на 20.5.2022 година).
104. Latkovic. N, Nova.rs, 30. мај 2021, <https://nova.rs/vesti/politika/vlada-dala-jos-25-miliona-evra-za-pomoc-spc/> (пристапено на 20 мај 2022 година).
105. Glas Amerike, 20.novembar 2020, <https://www.glasamerike.net/a/umro-irinej/5670018.html> (пристапено на 20.5.2022 година).
106. Popovic.A, - agencije, Danas, 22.11.2020, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/patrijarh-irinej-sahradn-u-hramu-svetog-save-foto/> (пристапено на 21.5.2022 година).
107. Radojkovic.V, RTV, Radio Televizija Vojvodine, Tanjug, 27. oktobar, 2020, https://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/hram-svetog-save-otvoren-za-posetioce-prelepo-grandiozno-jedinstveno_1173788.html (пристапено на 20.5.2020).

108. Telegraf, 13/04/20, <https://www.telegraf.rs/vesti/srbija/3177837-u-srbiji-od-posledica-korone-preminulo-i-cetvoro-pripadnika-policije-jos-157-oboelih-u-mup-u> (пристапено на 22.5.2022 година).
109. N1 Beograd, 15. apr 2020, <https://n1info.rs/vesti/a589606-snimak-policaica-koji-udara-muskarca-koji-je-prekrsio-meru-zabrane-kretanja/> (пристапено на 22.4.2022 година).
110. Politika, 19.04.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/452535/Zbog-krsenja-zabrane-kretanja-kaznejo-4-650-gradana> (пристапено на 22.5.2022 година).
111. N1 Beograd, 20. apr 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a590958-share-informacioni-sistem-covid-19-osam-dana-bio-izlozen-neovlascenom-pristupu/> (пристапено на 22.5.2022 година).
112. B92, 24.04.2020, https://superzena.b92.net/zdravlje-zene.php?yyyy=2020&mm=04&nav_id=1677958 (пристапено на 22/05/2022 година).
113. P.O, Politika, 24.04.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/452863/Srpsko-ruski-humanitarni-centar-poklonio-zastitnu-opremu-u-MUP> (пристапено на 22 мај 2022 година)
114. N1, FoNet, 25.apr 2020, [Puna plata za pripadnike MUP-a koji odsustvuju zbog zaraženosti koronom \(n1info.rs\)](https://n1info.rs/Puna-plata-za-pripadnike-MUP-a-koji-odsustvuju-zbog-zarazenosti-koronom) (пристапено на 22/05/2022 година).
115. N1 Beograd, 01. maj 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a595013-stefanovic-samo-ove-nedelje-mup-zaplenio-vise-od-190-kilograma-narkotika/> (пристапено на 22.5.2022 година).
116. N1 Beograd, 04. maj 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a595847-inicijativa-zastitniku-za-pokrenia-kontrole-mup-a-povodom-bakli-na-krovovima/> (пристапено на 22.5.2022 година).
117. Bogosav. B, Blic, 06.05.2020, [PRIVODENJA ZBOG PROTESTA Kažnjeno 57 građana zbog "lupanja u šerpe" i 56 zbog paljenja bakli \(blic.rs\)](https://www.blic.rs/vesti/srbija/PRIVODENJA-ZBOG-PROTESTA-Kaznjeno-57-gradana-zbog-lupanja-u-šerpe-i-56-zbog-paljenja-bakli) (пристапено на 22.5.2022 година).
118. Petrovic. A, Politika, 06.05.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/453608/Policija-ispituje-kako-je-kovid-19-usao-u-Zabelu> (пристапено на 22 мај 2022 година).
119. S. K, Politika, 21.05.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/454579/Priyave-za-policijsku-obuku-do-5-juna> (пристапено на 22.5.2022 година).
120. J.A, Blic, 20.08.2020, <https://www.blic.rs/vesti/hronika/lazni-pcr-testovi-od-30-do-100-evra-grupa-falsificatora-izradivala-dokumenta-za-m05ezsw> (пристапено на 22.5.2022 година).
121. Danas Online, 04.12.2020, [Nemačka donirala MUP-u Srbije 10 terenskih vozila i opremu vrednu 745.000 evra \(FOTO\) - Društvo - Dnevni list Danas](https://www.danas.rs/vesti/srbija/Nemačka-donirala-MUP-u-Srbije-10-terenskih-vozila-i-opremu-vrednu-745.000-evra-FOTO-Društvo-Dnevni-list-Danas) (пристапено на 22.5.2022 година).
122. Vukosavljevic. D, Politika, 18.05.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/454357/Tokom-vanrednog-stanja-zabelezen-pad-kriminala-od-60-odsto> (пристапено на 22.5.2022 година).
123. N1, FoNet, 20.dec 2021, <https://rs.n1info.com/vesti/ambasada-sad-donirala-mup-opremu-vrednu-280-000-dolara/> (пристапено на 22.5.2022 година).
124. Slobodna Evropa, 10.januar 2022, <https://www.slobodnaevropa.org/a/mup-disciplinski-postupak-priboj/31647162.html> (пристапено на 22.5.2022 година).
125. Tesic.A, Birn.rs, 12.04.2022, [MUP planira nabavku tehnologije za prepoznavanje lica | BIRN](https://www.birn.rs/mup-planira-nabavku-tehnologije-za-prepoznavanje-lica-BIRN) (пристапено на 22 мај 2022 година).
126. Telegraf, 08.06.22, <https://www.telegraf.rs/vesti/hronika/3510454-srbija-je-meta-special-nog-rata-oglasio-se-mup-sa-vaznim-podacima-o-dojavama-bombi> (пристапено на 06/08/ 2022 година).
127. Danas, Beta, 26.09.2020, <https://www.danas.rs/vesti/politika/vulin-vucic-treba-da-stvara-srpski-svet-on-je-predsednik-svih-srba/> (пристапено на 22.5.2022 година).
128. Danas, Beta, 30.09.2020, <https://www.danas.rs/svet/djukanovic-srpski-svet-je-eufemizam-za-ideju-velike-srbije/> (пристапено на 22.5.2022 година).
129. Federalna.ba, Uredeno, 19.07.2021, <https://www.federalna.ba/turkovic-ocekuje-da-se-vucic-ogradi-od-vulinovih-izjava-o-ujedinjenje-srpskog-sveta-nijge> (пристапено на 22.5.2022 година).
130. BBC News na Srpskom, 15 septembar 2021, <https://www.bbc.com/serbian/lat/58574578> (пристапено на 22.5.2022 година).
131. Nedeljnik, Agencija Beta, 27. septembra 2021, <https://www.nedeljnik.rs/milanovic-vlast-u-beogradu-lupeta-o-srpskom-svetu-suubotica-nije-hrvatski-svet/> (пристапено на 22 мај 2022 година).
132. Politika, 26.05.2022, <https://www.politika.rs/sr/clanak/508220/Izetbegovic-Srpski-svet-je-balkanska-verzija-ruskog-sveta> (пристапено на 28.5.2022 година).

133. Dordevic.S, Otvorena Vrata Pravosuda, *Vojska u vreme vanrednog stanja*, 17.03.2020, <https://otvorenavratapравosudja.rs/teme/ustavno-pravo/vojska-u-vreme-vanrednog-stanja> (пристапено на 23.5.2022 година).
134. Danas, FoNet, 09.04.2020, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/bcbp-kako-se-zarazilo-60-vojnika/> (пристапено на 23.5.2022 година).
135. Danas Online, 12.04.2020, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/vss-u-vojsci-se-ponovo-ne-postuju-mere-zastite-od-korona-virusa/> (пристапено на 23.5.2022 година).
136. M.G, Politika, 24.04.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/452867/FAP-prvi-put-za-vojsku-proizveo-kamione-6H6> (пристапено на 23.5.2022 година).
137. Politika, 27. 04.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/453009/Srbija-prva-na-Zapadnom-Balkanu-po-ulaganju-u-vojsku> (пристапено на 23.5.2022 година).
138. Galovic. M, 01.05.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/453299/Zalazem-se-za-promene-u-vojsci-po-meri-neutralnosti> (пристапено на 23.5.2022 година).
139. M.G, 05.05.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/453510/Drustvo/Tim-srpskih-specials-za-borbu-protiv-pirata-vratio-se-kuci> (пристапено на 23.5.2022 година).
140. Politika, 23.05.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/454700/Vojske-Srbije-izvrsila-sve-doleljene-zadatke-tokom-emerednog-stanja> (пристапено на 23.5.2022 година).
141. Danas, Beta, 22.03.2022, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/ministarstvo-odbrane-neistine-vojnog-sindikata-o-odlivu-kadrova-u-vojsci-srbije/> (пристапено на 23.5.2022 година).
142. Kostic. M, Strukovno Udruzenje Sektora Bezbednosti, *Ko zeli da Srbiju podigne na nivo regionalne pretnje vracanjem obaveznog vojnog roka?*, 14/05/2022, <https://www.sektorbezbednosti.com/category/aktuelno/analize/srbija/> (пристапено на 23.5.2022 година).
143. Direktno, Mediji, 25.06.2022, <https://direktno.rs/vesti/hronika/420544/uhapseno-devet-clanova-krimi-grupe.html> (пристапено на 27.6.2022 година).
144. M.G, Politika, 08.05.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/453743/Uskoro-ce-ponovo-postojati-63-padobranska-brigada-FOTO> (пристапено на 23.5.2022 година).
145. Kurir, 09.09.2020, <https://www.kurir.rs/vesti/politika/3528365/ministar-vulin-saopstio-vlada-srbije-odlucila-da-prekine-sve-vojne-vezbe-i-aktivnosti-sa-svim-partnerima> (пристапено на 22.5.2022 година).
146. Vlada Republike Srbije, Pester, 10. oktobar 2020, <https://www.srbija.gov.rs/vest/490927/na-pesteru-uspesno-izvedena-zdruzena-vezba-sadejstvo-2020.php> (пристапено на 22.5.2022 година).
147. Danas Online/Beta, 17.04.2021, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/zdruzeno-takticka-vezba-odgovor-2021-na-poligonima-oresac-i-pasuljanske-livade/> (пристапено на 23.5.2022 година).
148. M.G. Politika, 27.06.2021, <https://www.politika.rs/sr/clanak/482139/Na-Pesteru-uspesno-odrzana-velika-vojna-vezba-Munjeviti-udar-2021-najveca-poslednih-decenija> (пристапено на 23.5.2022 година).
149. Danas, Promo, 08.04.2020, <https://www.danas.rs/vesti/ekonomija/beskontaktno-placanje-uz-drive-go-mobilnu-aplikaciju-na-nis-petrol-i-gazprom-benzinskim-stanicama/> (пристапено на 25.5.2022 година).
150. Zivic. M, N1, 13. apr 2020, <https://rs.n1info.com/scitech/a588537-srpski-institut-zeli-da-proizvodi-testove-za-sars-cov-2-fali-im-protein-virusa/> (пристапено на 25.5.2022 година).
151. Kancelarija za Informacione Tehnologije i Elektronsku Upravu, Digitalizujemo Srbiju, 24. april 2020, [Kompanije Telekom Srbija, Telenor Srbija, Vip, Comtrade i Huawei obezbedile donaciju pametnih telefona, tableta i mobilnih kartica za oko 2.800 učenika osmog razreda za onlajn samoprocenu znanja \(ite.gov.rs\)](https://www.kompanije.telekom.rs/telekom-srbija-telenor-srbija-vip-comtrade-i-huawei-obezbedile-donaciju-pametnih-telefona-tableta-i-mobilnih-kartica-za-oko-2.800-ucenika-osmog-razreda-za-onlajn-samoprocenu-znanja-ite.gov.rs) (пристапено на 25.5.2022 година).
152. Telegraf, 25/04/20, <https://www.telegraf.rs/vesti/srbija/3182337-online-proba-male-mature-ogroman-iskorak-u-buducnosti-obrazovanja-u-srbiji> (пристапено на 25.04.2022 година).
153. V.A, Danas, 29.04.2020, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/na-masinskom-fakultetu-u-beogradu-razvijaju-prototip-respiratora/> (пристапено на 25.5.2022 година).
154. Rilak. M, Nova.rs, 09. maj 2020, <https://nova.rs/vesti/biznis/termalni-pult-iz-nisa-u-borbi-protiv-koronavirusa/> (пристапено на 25.5.2022 година).
155. B92, Tanjug, 12.05.2020, <https://www.b92.net/biz/vesti/srbija/prvi-srpski-respirator-napravljen-u-rekordnom-roku-sledi-sertifikacija-pa-proizvodnja-1683192> (пристапено на 22.5.2022 година).

156. Inicijativa Digitalna Srbija, 20.maja 2020, <https://www.dsi.rs/novi-presek-naseg-istrazivanja-o-posledicama-pandemije-na-digitalnu-privredu-tokom-epidemije-35-kompanija-ubrvalo-digitalizaciju/> (пристапено на 25.5.2022 година).
157. RTV, Radio Televizija Vojvodine, Tanjug, 21. maj 2020, https://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/u-nisu-proizveden-prvi-srpski-test-na-koronu_1126774.html (пристапено на 25.5.2022 година).
158. RTS, Tanjug, 05.06. 2020, <https://www.rts.rs/lat/vesti/ekonomija/3976946/srnija-kina-memorandum-svemirske-tehnologije.html> (пристапено на 25.5.2022 година).
159. Grabez. N, RTV, Radio Televizija Vojvodine, Tanjug, 08. avgust 2020, https://rtv.rs/sr_lat/drustvo/srpski-naucnici-i-nasa-kreiraju-korona-inovacije_1151577.html (пристапено на 25.5.2022 година).
160. Politika, 06.01.2021, <https://www.politika.rs/sr/clanak/470266/Srbija-sa-Kinom-potpisala-memorandum-za-nabavku-brzih-vozova> (пристапено на 25.5.2022 година).
161. Euronews SERBIA, Tanjug, 27/05/2021, <https://www.euronews.rs/biznis/biznis-vesti/2120/za-vreme-pandemije-videli-smo-prednosti-informaciono-komunikacionih-tehnologija-i-brzog-interneta/vest> (пристапено на 25 maj 2022 година).
162. Miladinovic Z. Danas, 10.06.2021, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/gradjanima-dostupan-prvi-test-na-koronu-iz-pljuvacke/> (пристапено на 25.5.2022 година).
163. Informer, 22.06. 2022, <https://informer.rs/vesti/politika/713899/popovic-minhenu-vodecem-medjunarodnom-sajmu-pametne-automatizacije-robotike-automatika-2022> (пристапено на 25.5.2022 година).
164. Maricic. S, BBC News na Srpskom, 28. april 2020, [Korona virus, Srbija i sahrane: „Tužno, kao da nije imala nikoga na svetu” - BBC News na srpskom](https://www.bbc.com/srpski/health-54461554) (пристапено на 26.5.2022 година).
165. Andrejic. M, Blic, 26.04.2020, <https://www.blic.rs/biznis/privreda-i-finansije/da-li-domaci-turizam-ima-sanse-da-ove-godine-nadoknadi-izgubljenost-t7k9475> (пристапено на 26.5.2022 година).
166. Jankovic. M, BBC News na Srpskom, 15 oktobar 2020, <https://www.bbc.com/srpski/health-54461554> (пристапено на 26.5.2022 година).
167. ESPRESO, 07.04.2021, <https://www.espreso.co.rs/vesti/drustvo/765803/nema-grljenja-ljubljenja-ni-igranja-evo-kako-bi-mogle-da-izgledaju-svadbe-koncerti-nocni-provod> (пристапено на 26.5.2022 година).
168. N1 Beograd , 18. mar 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a579429-apluz-sa-beogradskih-balkona-za-medicinske-radnike/> (пристапено на 26.5.2022 година).
169. I.G.Z. Blic, 25.03.2020, <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/budi-volonter-ministarstvo-poziva-sve-zainteresovane-da-im-se-pridruze-u-pruzanju-w7bb5vd> (пристапено на 26.5.2022 година).
170. N1 Beograd, 16. apr 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a589798-kompanije-i-civilni-sektor-udruzenim-snagama-u-borbi-protiv-pandemije/> (пристапено на 26.5.2022 година).
171. Danas, Beta, 23.04.2020, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/upis-pandemija-pokazala-da-je-knjiga-najsigurnije-uporiste/> (пристапено на 26.5.2022 година).
172. Nedeljnik, 19. maja 2020, <https://www.nedeljnik.rs/u-kriznim-vremenima-najvaznija-je-solidarnost/> (пристапено на 26.5.2022 година).
173. P.O, Politika, 13.04.2020, <https://www.politika.rs/sr/clanak/452166/Beograd/Kosutnjak-pun-nema-mesta-za-parking-kao-da-nije-vanredno-stanje> (пристапено на 26.5.2022 година).
174. M.K. Blic, 22.07.2020, <https://www.blic.rs/vesti/hronika/bura-zbog-sahrane-u-backom-brestovcu-poginuo-agriknik-na-dacama-bilo-500-ljudi-b3wdh59> (пристапено на 26.5.2022 година).
175. ESPRESO, 13.02.2021, <https://www.espreso.co.rs/vesti/beograd/727565/komunalna-milicija-zatekla-1000-ljudi-na-jednom-mestu-korona-hara-a-beogradjani-vilene> (пристапено на 26 maj 2022 година).
176. Kurir, 20.08.2021, <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3750961/korona-bomba-zarazen-nosio-bukliju-na-svadbi-i-zarazio-stotine-svatova> (пристапено на 26.5.2022 година).
177. Zivanovic. K, Danas, 03.05.2020, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/kakve-su-sve-teorije-zavere-zazivele-u-vreme-pandemije-kovida-19/> (пристапено на 26.5.2022 година).

178. BBC News na Srpskom, 02.12.2020, <https://www.danas.rs/bbc-news-serbian/korona-virus-obdukcije-sahrane-i-teorije-zavere-da-li-se-trguje-organima-preminulih-od-kovida-19/> (пристапено на 26.5.2022 година).
179. NARODNE NOVINE, Sluzbeni List Republike Hrvatske, *Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske*, 19. ozujka 2002, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_03_32_692.html (пристапено на 27.5.2022 година).
180. REPUBLIKA HRVATSKA, Ministarstvo vanjskih i europskih poslova, *HRVATSKA i NATO*, <https://mvep.gov.hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi/multilateralne-organizacije-i-inicijative/nato/hrvatska-i-nato-245031/245031> (пристапено на 27.5.2022 година).
181. ARZ, *Kada je Hrvatska usla u eu*, <https://www.arz.hr/kada-je-hrvatska-usla-u-eu/> (пристапено на 27.5.2022 година).
182. NARODNE NOVINE, Sluzbeni List Republike Hrvatske, *Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske*, 14. srpnja 2017, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_07_73_1772.html (пристапено на 27.5.2022 година).
183. REPUBLIKA HRVATSKA, Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture, <https://mmpi.gov.hr/infrastruktura/eu-programi-i-projekti-138/hrvatsko-predsjedanje-vijecem-eu/21997> (пристапено на 27.5.2022 година).
184. Galic.G, FAKTOGRAFI, 30 travnja 2020, <https://faktograf.hr/2020/04/30/iz-kine-je-bez-javne-nabave-kupljeno-380-milijuna-kuna-medicinske-opreme-a-cijena-i-detalji-su-drzavna-tajna/> (пристапено на 27.5.2022 година).
185. RADIO1, 05.05.2020, <https://radio1.hr/popustaju-mjere-uvodne-zbog-koronavirusa-zivot-se-polako-vraca-u-normalu/> (пристапено на 27.5.2022 година).
186. Nakic.M, Liberal, 15.05.2020, <https://www.liberal.hr/koronavirus-svedski-model-svedska-mjere-korona-123> (пристапено на 27.5.2022 година).
187. HRVATSKI SABOR, Statisticki pokazatelji, <https://www.sabor.hr/hr/zastupnici/statisticki-pokazatelji> (пристапено на 27.5.2022 година).
188. Zebic.E, Slobodna Evropa, 5. srpanj, 2020, <https://www.slobodnaevropa.org/a/hrvatska-izbori/30706786.html> (пристапено на 27.5.2022 година).
189. Zapcic.A, DANAS, 6.7.2020, *Rekordno niska izlaznost na izbore: 'Ovo je poruka političkim elitama - uključivanje građana samo u izbore nije dovoljno'* ([danas.hr](https://www.danas.hr)) (пристапено на 27.5.2022 година).
190. NARODNE NOVINE, *Odluka o raspisivanju izbora za članove predstavničkih tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave*, 14.travnja 2021, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_04_39_780.html (пристапено на 27.5.2022 година).
191. Jutarnji list, Hina, 08. svibanj 2021, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/na-lokalne-izbore-nitko-nece-smjeti-bez-maske-evo-ko-ce-morati-nositi-i-rukavice-i-kako-ce- Vote-sick-15071486> (пристапено на 27.5.2022 година).
192. Vecernji list, Hina, 18.02.2019, <https://www.vecernji.hr/vijesti/see-koje-hrvatske-stranke-ulaze-u-europski-parlament-1301654> (пристапено на 27.5.2022 година).
193. Bajrusi. R, Jutarnji, Hina, 05. siječanj 2020, <https://www.jutarnji.hr/naslovnica/zoran-milanovic-je-novi-predsjednik-hrvatske-9821728> (пристапено на 27.5.2022 година).
194. Vlada Republike Hrvatske, 23.10.2021, <https://vlada.gov.hr/vijesti/hrvatski-drzavljanima-mogu-putovati-u-sad-bez-viza-otvaramo-novu-stranicu-u-odnosima-sa-sad-om/33219> (пристапено на 27.5.2022 година).
195. Provjereno, DNEVNIK, 05. veljače, 2022, <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/provjereno-sto-je-ispravan-korak-u-krizi-na-istoku---694757.html> (пристапено на 27.5.2022 година).
196. Ozegovic.N, 24SATA, 14.06.2022, <https://www.24sata.hr/news/milanovic-nije-dobio-poziv-na-proslava-matrice-hrvatske-kako-se-ne-bi-sukobio-s-plenkovicem-842186> (пристапено на 16.6.2022 година).
197. INDEX, Hina, 26.srpnja 2022, <https://www.index.hr/vijesti/clanak/otvoren-peljeski-most/2382781.aspx> (пристапено на 28.7.2022 година).

198. REPUBLIKA HRVATSKA, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 21.04.2022, <https://mzo.gov.hr/vijesti/nacionalni-plan-opravka-i-otpornosti-4885/4885> (пристапено на 1.8.2022 година).
199. REPUBLIKA HRVATSKA, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, <https://mzo.gov.hr/istaknute teme/eu-fondovi/nacionalni-plan-opravka-i-otpornosti/mehanizam-za-oporavak-i-otpornost/4887> (пристапено на 1.8.2022 година).
200. Jutarnji list, 17. veljaca, 2020, [Jutarnji list - SRAMOTNI ISPAD NAVIJAČA DUBROVAČKOG KLUBA Vrijedali hrvatskog stolnotenisača kineskog podrijetla: 'Sad će tata odraditi peti meč protiv koronavirusa'](https://www.jutarnji.hr/sramotni-ispad-navijača-dubrovačkog-kluba-vrijedali-hrvatskog-stolnotenisača-kineskog-podrijetla-sad-će-tata-odraditi-peti-meč-protiv-koronavirusa/) (пристапено на 27.5.2022 година).
201. Dezelic Vanja, DANAS, 12.03.2020, <https://danas.hr/koronavirus/panika-na-granici-zbog-singapuraca-hrvatska-policija-vratila-autobus-prema-becu-to-je-rasizam-24ecd938-b9f3-11ec-8d35-0242ac12000e> (пристапено на 27.5.2022 година).
202. Babic Zdenko, Glas Koncila, 28.ozujka, 2021, <https://www.glas-koncila.hr/kako-je-hrvatska-zastitila-gospodarstvo-od-koronavirusa-koronakriza-unatoc-mjerama-snazno-je-pridonijela-rastu-nezaposlenosti/> (пристапено на 27.5.2022 година).
203. Miscancuk.T, INDEX, Hina, 21.prosinca, 2020, <https://www.index.hr/vijesti/clanak/sef-htza-turizam-se-ipak-dobro-snasao-u-2020-dogodine-moguci-bolji-rezultati/2240611.aspx> (пристапено на 27.5.2022 година).
204. LIDER, 17.svibanj 2022, <https://lidermedia.hr/biznis-i-politika/udio-prihoda-od-turizma-u-bdp-uu-hrvatskoj-uvjerljivo-najveci-u-europskoj-uniji-142865> (пристапено на 27.5.2022 година).
205. Hrvatska Turisticka Zajednica, 01.07.2022, <https://www.htz.hr/hr-HR/press/objave-za-medije/turisticki-rezultat-gotovo-na-razini-rekordne-2019-godine> (пристапено на 07/03/2022 година).
206. Хрватска, Преглед на здравствениот систем, СЗО 2021, апстракт, <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/348070/HiT-23-2-2021-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (пристапено на 27.5.2022 година).
207. Kudric.Z, IUS-INFO, 01.04. 2020, <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/41376#sije%C4%8Danj2020> (пристапено на 27.5.2022 година).
208. Hrvatski Zavod Za Javno Zdravstvo, 24. ozujak, 2020, <https://www.hzjz.hr/priopcenja-mediji/covid-19-priopcenje-prvog-slucaja/> (пристапено на 27.5.2022 година).
209. Kudric.Z, IUS-INFO, 01.04.2020, <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/41376#sije%C4%8Danj2020> (пристапено на 27.5.2022 година).
210. D.I, DNEVNIK, 22.ozujka, 2020, <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/snazan-potres-pogodio-zagreb--598537.html> (пристапено на 27.5.2022 година).
211. Veljkovic.S, Vecernji list, 26.03.2020, <https://www.vecernji.hr/vijesti/oxford-hrvatska-ima-najstroze-mjere-u-europi-iza-su-samo-srbija-i-sirija-1389281> (пристапено на 27.5.2022 година).
212. HRVATSKI ZAVOD ZA JAVNO ZDRAVSTVO, 3.travnja 2020, <https://www.hzjz.hr/priopcenja-mediji/omogucena-chatbot-komunikacija-korisnika-i-hrvatskog-zavoda-za-javno-zdravstvo/> (пристапено на 27.5.2022 година).
213. KORONAVIRUS.HR, 14.04.2020, <https://www.koronavirus.hr/andrija-prvi-digitalni-asistent-u-borbi-protiv-koronavirusa-u-hrvatskoj-zivi-na-whatsappu/460> (пристапено на 27.5.2022 година).
214. Vecernji list, 25.04.2020, <https://www.vecernji.hr/vijesti/nacionalni-stozer-uskoro-objavljuje-nove-informacije-1397223> (пристапено на 27.5.2022 година).
215. Vecernji list, 03.05.2020, <https://www.vecernji.hr/vijesti/nacionalni-stozer-uskoro-objavljuje-nove-brojke-1399152> (пристапено на 27.5.2022 година).
216. Vlada Republike Hrvatske, 27.12.2020, <https://vlada.gov.hr/vijesti/u-hrvatskoj-pocelo-cijepljenje-protiv-covid-19-prioritet-su-najugrozenije-i-najizlozenije-osobe/31141> (пристапено на 27.5.2022 година).
217. Sostaric.T, ALJAZEERA BALKANS, 21 Feb 2021, <https://balkans.aljazeera.net/teme/2021/2/21/epilog-politickog-upliva-u-mjere-mi-kad-hocemo-a-vi-kad-vam-kazemo> (пристапено на 27.5.2022 година).

218. HRVATSKI ZAVOD ZA JAVNO ZDRAVSTVO, 24.juli 2022, <https://www.hzjz.hr/aktualnosti/covid-19-izvjesce-hzjz-a/> (пристапено на 3.8.2022 година).
219. KORONAVIRUS.HR, 3. avgust 2022, <https://www.koronavirus.hr/> (пристапено на 3.8.2022 година).
220. Suvalic.M, Vecernji list, 13.03.2020, <https://www.vecernji.hr/vijesti/plenkovic-hrvatska-i-svijet-u-ratu-su-protiv-virusa-i-panike-1385524> (пристапено на 27.5.2022 година).
221. Snidaric.M, Arslani.M, 24Sata, 16.03.2020, <https://www.24sata.hr/news/novi-problemi-hakeri-napali-online-nastavu-u-hrvatskoj-681284> (пристапено на 27.5.2022 година).
222. Narod, 22.svibnja 2020, <https://narod.hr/hrvatska/u-otvorenom-rasprava-o-nejasnim-preporukama-ministarstva-obrazovanje-ucenici-moraju-u-skolu-ali> (пристапено на 27.5.2022 година).
223. INDEX, Hina, 28.svibnja 2021, <https://www.index.hr/vijesti/clanak/hzjz-nastava-na-fakultetima-vraca-se-u-normalu/2279470.aspx> (пристапено на 27.5.2022 година).
224. B.A, HRT/Hina, 25.08.2021, <https://vijesti.hrt.hr/hrvatska/jokic-predstavlja-rezultate-istrazivanja-ucinaka-pandemije-i-potresa-na-skolstvo-2749494> (пристапено на 27.5.2022 година).
225. Republika Hrvatska, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 02.07.2021, <https://mzo.gov.hr/vijesti/hrvatski-model-po-treci-put-prezentiran-na-sastanku-who-ao-obrazovanju-u-uvjetima-pandemije/4431> (пристапено на 27.5.2022 година).
226. REPUBLIC OF CROATIA, Ministry of Science and Education, 13.06.2022, <https://mzo.gov.hr/news/minister-fuchs-attended-the-meeting-of-the-council-of-ministers-for-competitiveness-compet-in-luxembourg/4969> (пристапено на 15.6.2022 година).
227. REPUBLIKA HRVATSKA, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 29.07.2022, <https://mzo.gov.hr/vijesti/drzavne-potpore-za-istrazivanje-razvoj-i-inovacije-5016/5016> (пристапено на 1.8.2022 година).
228. Derifaj.D,Vidovic.K, Danas, 06.10.2021, [VIDEO Potraga u posjedu ekskluzivnih snimki: Izjavljuju se na migrantima, mlade ih palicama i tjeraju iz Hrvatske \(danas.hr\)](https://www.danas.hr/vijesti/hrvatska/izjavljuju-se-na-migrantima-mlate-ih-palicama-i-tjeraju-iz-hrvatske-danas.hr) (пристапено на 27.5.2022 година).
229. Matijanic.V, INDEX, 07.veljace, 2022, [Objavljujemo naredbu policajcima o tjeranju migranata: "Pazite da vas ne snime" - Index.hr](https://www.index.hr/vijesti/clanak/objavljujemo-naredbu-policijcima-o-tjeranju-migranata-pazite-da-vas-ne-snime-index.hr) (пристапено на 27.5.2022 година).
230. Maganic.A, Informator 6622, 10.04.2020, <https://informator.hr/strucni-clanci/utjecaj-epidemije-bolesti-covid-19-na-sudske-postupke> (пристапено на 27.5.2022 година).
231. REPUBLIKA HRVATSKA Vrhovni Sud Republike Hrvatske, Broj:SU-IV-315/2020-1,Zagreb, 2 studenoga 2020, UPUTU [STajništvo-20110309420 \(vsrh.hr\)](https://www.vrhovnisud.hr/STajništvo-20110309420) (пристапено на 27.5.2022 година).
232. Poslovni, 13. prosinac, 2021, <https://www.poslovni.hr/hrvatska-zbog-nenosjenja-maske-kaznu-od-500-kuna-platilo-gotovo-1500-ljudi-4316702> (пристапено на 27.5.2022 година).
233. REPUBLIKA HRVATSKA, Ministarstvo pravosuđa i uprave, 01.07.2020, <https://mpu.gov.hr/vijesti/aktivnosti-ministarstva-pravosudja-za-vrijeme-hrvatskog-predsjedanja-vijecem-europske-unije/22029> (пристапено на 27.5.2022 година).
234. I.Z, HRT,Hina, 21.10.2020, <https://vijesti.hrt.hr/hrvatska/hrvatska-vojska-postavila-51-sator-kod-zdravstvenih-ustanova-715931> (пристапено на 27.5.2022 година).
235. OBRIS.ORG, Obrana i Sigurnost, 19.02.2021, <https://obris.org/hrvatska/covid-19-desetkovao-vojne-vjezbe-os-rh-u-2020/> (пристапено на 27.5.2022 година).
236. Danas, FoNet, 23.05.2022, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/sanu-primitivni-ton-mrznje-u-objavi-hrvatske-akademije-2/> (пристапено на 27.5.2022 година).
237. Penic.G, Jutarnji list, 17.srpanj 2022, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/vucic-danas-planirao-privatno-doci-u-jasenovac-i-izazvati-kaos-izvor-iz-vlade-to-mu-nece-proci-15223468> (пристапено на 20.7.2022 година).
238. I.BaTportal, Hina, 05.08.2022, <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/medved-srbija-se-treba-suociti-sa-svojom-ulogom-u-proslosti-foto-20220805> (пристапено на 8.8.2022 година).
239. Petkovic.G, Nova.rs, 04 avg 2022, <https://nova.rs/vesti/politika/pocelo-obelezavanje-oluje-u-novom-sadu-srbija-se-seca-stradalih-i-prognanih/> (пристапено на 8.8.2022 година).
240. Nova Ekonomija, 09.05.2022, <https://novaekonomija.rs/vesti-iz-zemlje/rast-razmene-srbije-i-hrvatske-traze-se-jednostavnije-carinske-procedure>(пристапено на 27.5.2022 година).

241. NORTH ATLANTIC TREATY ORGANIZATION (NATO), *Relations with Bosnia and Herzegovina*, Last updated 27.jun, 2023, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49127.htm (пристапено на 28.5.2022 година).
242. AlJazeera Balkans, BiH, 05 Aug, 2022, <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2022/8/5/dodik-rasporedjivanje-misije-nato-a-u-bih-bila-bi-okupacija> (пристапено на 28.5.2022 година).
243. Delegation of the European Union to Bosnia and Herzegovina & European Union Special Representative in Bosnia and Herzegovina, http://europa.ba/?page_id=459 (пристапено на 28.5.2022 година).
244. Delegation of the European Union to Bosnia and Herzegovina & European Union Special Representative in Bosnia and Herzegovina, http://europa.ba/?page_id=499 (пристапено на 28.5.2022 година).
245. USTAV BOSNE i HERCEGOVINE, (Aneks IV Opsteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, i "Sl. glasnik BiH", br. 25/2009-Amandman I), <https://www.paragraf.ba/propisi/bih/ustav-bosne-i-hercegovine.html> (пристапено на 28.5.2022 година).
246. OHR, Office of the High Representative, <http://www.ohr.int/about-ohr/general-information/> (пристапено на 28.5.2022 година).
247. Nekic.I, N1,HRV, 16. stu 2020, [Analiza lokalnih izbora u BiH: "Sarajevo je tamo gdje je nekad bilo!" - N1 \(n1info.hr\)](https://www.n1info.hr) (пристапено на 28.5.2022 година).
248. Slobodna Evropa, 22.juni/lipanj, 2022, <https://www.slobodnaevropa.org/a/izbori-bih-cik-partije/31909976.html> (пристапено на 25.6.2022 година).
249. AlJazeera Balkans, BiH, Azurirano: 25 Jul 2022, <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2022/7/25/opozicija-poziva-na-mirne-proteste-ispred-ohr-a-u-sarajevu> (пристапено на 28.07.2022 година).
250. FAKTOR.ba, 18.08.2022, <https://faktor.ba/vijest/u-bosni-i-hercegovini-priliv-stranih-investicija-bio-je-971-milion-maraka-u-2021-godini/172633> (пристапено на 20.8.2022 година).
251. Solidarnost, RADNICKA Solidarnost u BiH, July 6,2021, <http://radnickasolidarnost.org/2021/07/06/uticaj-pandemije-covid-19-na-zdravstveni-sistem-rs-mapiranje-i-analiza-stanja-maj-jun-2021-godine/> (пристапено на 28.5.2022 година).
252. Gataric.T, Voice of America.ba, 27. maj 2021, <https://ba.voanews.com/a/bih-covid19-smrtnost-uzroci/5906279.html> (пристапено на 28.5.2022 година).
253. Augustinovic.M, Milojevic.M, Slobodna Evropa, Bosna i Hercegovina, 10. novembar/studenii2021, <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-vaccine-unistavanje-vakcinacija/31555241.html> (пристапено на 27.5.2022 година).
254. Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, Epidemioloska slika BiH 2022.godina, <http://mcp.gov.ba/publication/read/epidemioloska-slika-bih-2022godina?pageId=3> (пристапено на 21.8.2022 година).
255. Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, Sluzbene informacije o koronavirusu u BiH, <http://mcp.gov.ba/publication/read/sluzbene-informacije-o-koronavirusu-covid-19?pageId=97> (пристапено на 21.8.2022 година).
256. JZU INSTITUT ZA JAVNO ZDRAVSTVO, Republike Srpske, <https://www.phi.rs.ba/index.php?view=clanak&id=26> (пристапено на 21.8.2022 година).
257. Kalinic.J, Voice of America, BiH, 08 april, 2022, <https://ba.voanews.com/a/bih-akutni-nedostatak-informati%C4%8Dke-opreme-u-skolama/6520658.html> (пристапено на 28.5.2022 година).
258. Poslovne novine, 01.juna 2022, <https://poslovenovine.ba/2022/06/01/unesco-bih-konsultacije-o-transformaciji-obrazovanja/> (пристапено на 06.5.2022 година).
259. MONDO.ba,22.08.2020, <https://mondo.ba/Info/Drustvo/a982035/Federalna-inspekcija-Zbog-nepostovanja-mjera-kazne-48.000-KM.html> (пристапено на 28.5.2022 година).
260. MONDO.ba,11.02.2021, <https://mondo.ba/Info/Drustvo/a1023160/RS-kazne-zbog-nepostovanja-mjera.html> (пристапено на 28.5.2022 година).

261. Music.S, AlJazeera Balkans, Azurirano: 14 Jun 2020, <https://balkans.aljazeera.net/teme/2020/6/14/humanitarna-i-sigurnosna-situacija-na-zapadu-bih-sve-slozenija> (пристапено на 28.5.2022 година).
262. Hercegovina.info, 17.08.2022, <https://www.hercegovina.info/vijesti/bih/policija-zaplijenila-jednu-od-najvecih-kolicina-kokaina-u-povijesti-bih-droga-se-krijumcarila-s-drugom-narucenom-robom/205631/> (пристапено на 20.8.2022 година).
263. RSE, Slobodna Evropa, Bosna i Hercegovina, 29. maj/svibanj, 2020, <https://www.slobodnaevropa.org/a/aferra-respiratori-premijer-novalic-solak-i-hodzic-sipa-tuzilastvo/30641481.html> (пристапено на 28.5.2022 година).
264. DETEKTOR.BA, Voice of America.ba, juni 08, 2020, <https://ba.voanews.com/a/korupcija-bih-pandamije/5453668.html> (пристапено на 28.5.2022 година).
265. Oruzane snage Bosne i Hercegovine, O ORUZANIM SNAGAMA BIH, http://os.mod.gov.ba/o-oruzanim-snagama-bih/misija/Default.aspx?id=41&langTag=bs-BA&template_id=181&pageIndex=1 (пристапено на 28.5.2022 година).
266. Oruzane snage Bosne i Hercegovine, VOJNE VJEZBE OS BIH U BIH, 2020, <http://os.mod.gov.ba/vojne-vjezbe/vojne-vjezbe-os-bih-u-bih/default.aspx?id=33335&langTag=bs-BA> (пристапено на 28.5.2022 година).
267. Oruzane snage Bosne i Hercegovine, VOJNE VJEZBE OS BIH U BIH, 2021, <http://os.mod.gov.ba/vojne-vjezbe/vojne-vjezbe-os-bih-u-bih/default.aspx?id=35869&langTag=bs-BA> (пристапено на 28.5.2022 година).
268. Oruzane snage Bosne i Hercegovine, VOJNE VJEZBE OS BIH U BIH, 2021, <http://os.mod.gov.ba/vojne-vjezbe/vojne-vjezbe-os-bih-u-bih/default.aspx?id=37553&langTag=bs-BA> (пристапено на 28.5.2022 година).
269. Oruzane snage Bosne i Hercegovine, MEDUNARODNE VJEZBE, 2021, <http://os.mod.gov.ba/vojne-vjezbe/medjunarodne-vjezbe/default.aspx?id=34783&langTag=bs-BA> (пристапено на 28.5.2022 година).
270. AlJazeera Balkans, Azurirano: 27 Jul 2020, <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2020/7/27/oruzane-snage-bih-hrvati-ne-zele-u-vojsku-srbi-zainteresovaniji-od-bosnjaka> (пристапено на 28.5.2022 година).
271. Huseinovic.S, DW, 18.10.2020, <https://www.dw.com/sr/vojna-inferiornost-bih/a-55306559> (пристапено на 28.5.2022 година).
272. Federalna.ba, Uredeno. 10.02.2021, <https://www.federalna.ba/os-bih-obiljezavaju-15-godina-od-formiranja-kzkd> (пристапено на 28.5.2020).
273. Slobodna Evropa, Bosna i Hercegovina, 10.decembar/prosinac, 2021, <https://www.slobodnaevropa.org/a/sjednica-narodne-skupstine-republike-srpske/31601406.html> (пристапено на 28.5.2022 година).
274. Slobodna Evropa, 21. decembar/prosinac, 2021, <https://www.slobodnaevropa.org/a/sarovic-tuzilastvo-prenos-nadleznosti/31619368.html> (пристапено на 28.5.2022 година).
275. Republika Severna Makedonija, Ministerstvo za odbrana, Patot do NATO, <https://www.mod.gov.mk/%d0%bf%d0%b0%d1%82%d0%be%d1%82-%d0%b4%d0%be-%d0%bd%d0%b0%d1%82%d0%be/> (пристапено на 29.5.2022 година).
276. Republika Makedonija, Ministerstvo za nadvoresni raboti, 24 mart 2020, <https://www.mfa.gov.mk/mk/page/13/post/2235/republika-severna-makedonija-gi-zapochnuva-pregovorate-za-chlenstvo-vo-eu-po-15-godini-chekanje-Овие-тешки-моменти-од-бриселс-пристигнаа-проверката-за-успех-на-наши-напори> (пристапено на 29.5.2022 година).
277. DRZAVNA IZBORNA KOMISIJA. mk, <https://www.sec.mk/rezultati-od-prethodni-izbori-2/> (пристапено на 29.5.2022 година).
278. Republika Severna Makedonija, Drzaven zavod za statistika, 2021, <https://popis2021.stat.gov.mk> (пристапено на 29.5.2022 година).
279. Euractiv.com with AFP, Jul 17, 2022, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/north-macedonia-agrees-compromise-for-eu-membership-talks/> (пристапено на 20/07/2022 година).

280. Republika Severna Makedonija, Vlada na Republika Severna Makedonija, 19.07.2022, <https://vlada.mk/node/29627> (пристапено на 20.07.2022 година).
281. Delegation of the European Union to North Macedonia, 09.08.2021, https://www.eeas.europa.eu/north-macedonia/european-union-and-north-macedonia_en?s=229 (пристапено на 22.5.2022 година).
282. FAIR WEAR FOUNDATION, Updated on: 5th November 2021, <https://www.fairwear.org/country-specific-guidance/covid19-north-macedonia/> (пристапено на 29.5.2022 година).
283. Republika Severna Makedonija, Vlada na Republika Severna Makedonija, EN <https://koronavirus.gov.mk/merki/ekonomski-merki> (пристапено на 29.5.2022 година).
284. Republika Severna Makedonija, Vlada na Republika Severna Makedonija, <https://koronavirus.gov.mk/info-so-status-na-realizacija-na-ekonomski-merki> (пристапено на 29.5.2022 година).
285. Stojanovic.B, Anadolu Agency (AA), Update: 17.02.2021, <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/severna-makedonija-po%C4%8Dela-vaksinacija-protiv-koronavirusa/2148162> (пристапено на 29.5.2022 година).
286. RadioMOF.mk, 10/09/2021, <https://www.radiomof.mk/ministerot-venko-filipche-dade-ostavka-po-pozharot-vo-tetovskata-bolnica/> (пристапено на 29.5.2022 година).
287. Republika Severna Makedonija, Vlada na Republika Severna Makedonija <https://koronavirus.gov.mk/vesti/224302> (пристапено на 06.09.2022 година).
288. Republika Severna Makedonija, Ministerstvo za zdravstvo, <https://kovid19vaksinacija.mk/> (пристапено на 06.09.2022 година).
289. EDUINO, <https://www.eduino.gov.mk/> (пристапено на 29.5.2022 година).
290. ISTORIJA-ARMIJA NA REPUBLIKA SEVERNA MAKEDONIJA, 2020, <https://mil.mk/istorija/#1644573431320-d9037b6f-4ced> (пристапено на 29.5.2022 година).
291. ISTORIJA-ARMIJA NA REPUBLIKA SEVERNA MAKEDONIJA, 2021, <https://mil.mk/istorija/#1495112694743-e609e9d9-bc05> (пристапено на 29.5.2022 година).
292. ARMIJA NA REPUBLIKA SEVERNA MAKEDONIJA, Otvaranje na vezbata “Blesok 22”, Apr 3 2022, <https://mil.mk/komanda-za-operacii/otvaranje-na-vezhbata-blesok-22/> (пристапено на 29.5.2022 година).
293. ARMIJA NA REPUBLIKA SEVERNA MAKEDONIJA, Otpocnaa aktivnostite za vezbata “Swift Response 22”, Maj 22, 2022, <https://mil.mk/vezhbi/otpochnaa-aktivnostite-za-vezhbata-swift-response-22/> (пристапено на 29.5.2022 година).
294. ARMIJA NA REPUBLIKA SEVERNA MAKEDONIJA, MEDUNARODNI OPERACII/ALTEA, BiH <https://mil.mk/megjunarodni-operacii/altea/> (пристапено на 29.5.2022 година).
295. ARMIJA NA REPUBLIKA SEVERNA MAKEDONIJA, MEDUNARODNI OPERACII/ KFOR, Kosovo, <https://mil.mk/megjunarodni-operacii/kfor/> (пристапено на 29.5.2022 година).
296. Cancarevic. O, Voice of America.mk, 14 fevruari 2021, <https://mk.voanews.com/a/5777708.html> (пристапено на 29.5.2022 година).
297. Bjeletic.G, N1,SRB, 02. avg 2022, <https://n1info.rs/vesti/makedonska-delegacija-prvi-put-posle-18-godina-u-manastiru-pohor-pcinjski/> (пристапено на 04.8.2022 година).
298. RTV, Radio Televizija Vojvodine, Tanjug, 30.maj 2021, https://www.rtv.rs/sr_lat/ekonomija/aktuelno/cekamo-prvu-milijardu-u-robnoj-razmeni-srbije-i-severne-makedonije_1243843.html (пристапено на 29.5.2022 година).
299. Delegation of the European Union to Montenegro, 23.07.2021, https://www.eeas.europa.eu/montenegro/european-union-and-montenegro_en?s=225 (пристапено на 30.5.2022 година).
300. Skupstina Crne Gore, Raspodjela Mandata - Parlamentarni izbori, 30. avgust 2020, <https://www.skupstina.me/me/poslanice-i-poslanici/raspodjela-mandata> (пристапено на 30.5.2022 година).
301. BBC News na Srpskom, Azurirano 7 februar 2022, <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-60267716> (пристапено на 25.8.2022 година).

302. Ekipa Vijesti, Vijesti, 27.08.2022, <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/618972/hakerski-napad-ljulja-drzavu> (пристапено на 4.9.2022 година).
303. Delegation of the European Union to Montenegro, 23.07.2021, https://www.eeas.europa.eu/montenegro/european-union-and-montenegro_en?s=225 (пристапено на 30.5.2022 година).
304. Aktuelno, 04.05.2022, <https://www.aktuelno.me/ekonomija/crna-gora-suocena-sa-novim-ekonomskim-izazovima-uprkos-snaznom-oporavku-nakon-pandemije/> (пристапено на 30.5.2022 година).
305. Delegation of the European Union to Montenegro, COVID-19 ASSISTANCE, 23.07.2021, https://www.eeas.europa.eu/montenegro/european-union-and-montenegro_en?s=225 (пристапено на 30.5.2022 година).
306. INSTITUT ZA JAVNO ZDRAVLJE CRNE GORE, <https://www.ijzcg.me/> (пристапено на 17.9.2022 година).
307. Our World in Data, [Montenegro: Coronavirus Pandemic Country Profile - Our World in Data](#) (пристапено на 17.9.2022 година).
308. AlJazeera Balkans, Crna Gora, 20 Feb 2021, <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2021/2/20/pocela-vakcinacija-protiv-covid-a-u-crnoj-gori> (пристапено на 30.5.2022 година).
309. Vlada Crne Gore, Ministarstvo prosvjete, nauke , kulture i sporta, *Obrazovanje u toku epidemije virusa COVID-19*, Objavljeno: 20.04.2021, <https://www.gov.me/cyr/clanak/obrazovanje-u-vrijeme-epidemije-virusa-covid-19> (пристапено на 30.5.2022 година).
310. COVID-19 I OBRAZOVANJE, PREGLED PODATAKA PO NIVOIMA OBRAZOVANJA, <https://www.covid19.edu.me/> (пристапено на 30.5.2022 година).
311. Backovic. S, POBJEDA, Objavljeno :10.02.2021, <https://www.pobjeda.me/clanak/organizacija-nastave-tokom-epidemije-kovid-19-u-crnoj-gori> (пристапено на 30.5.2022 година).
312. Mina, Vijesti, 20.06.2022, <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/609761/crna-gora-pokazala-da-je-zemlja-bezbjednosti-za-izbjeglice> (пристапено на 07/02/2022 година).
313. Jovanovic.J, Lajovic. V, Kljajic.M, Vijesti, 13.08.2022, <https://www.vijesti.me/vijesti/crna-hronika/617239/zlocin-kakav-crna-gora-ne-pamti> (пристапено на 20.8.2022 година).
314. Aktuelno, 16.03.2020, <https://www.aktuelno.me/crna-gora/medenica-sudovi-nastavljaju-sa-radom-ali-u-posebnom-rezimu/> (пристапено на 30.5.2022 година).
315. Ajkovic.D, Vijesti, Azurirano:18.04.2020, <https://www.vijesti.me/tv/emisije/430929/zbog-nepostovanja-mjera-u-crnoj-gori-do-sada-hapseno-vise-od-hiljadu-osoba> (пристапено на 30.5.2022 година).
316. Mina, Objavila: M.M., RTCG, Radio i Televizija Crne Gore, 23.04.2020, <https://www.rtcg.me/vijesti/drustvo/276885/krajem-maja-sudovi-nastavljaju-redovan-rad.html> (пристапено на 30.5.2020 година).
317. MINA, 08/10/2021, <https://mina.news/vijesti-iz-crne-gore/drustvo/vuckovic-brojne-okolnosti-negativno-uticale-na-rad-sudova/> (пристапено на 30.5.2022 година).
318. M.M.Lj./P.R, RTCG, Radio i Televizija Crne Gore, 18.04.2022, <https://rtcg.me/hronika/359475/privedena-vesna-medenica.html> (пристапено на 30.5.2022 година).
319. N1 Beograd, N1 SRB, 29. jun 2022, <https://rs.n1info.com/biznis/mali-ukupna-robna-razmena-srbije-i-crne-gore-u-2021-godini-900-miliona-evra/> (пристапено на 30.5.2022 година).
320. Zyra e Kryeministrit, <https://konsultimet.rks-gov.net/viewConsult.php?ConsultationID=41353> (пристапено на 1.6.2022 година).
321. Vllahiu.E, Kallxo, 25.03.2020, <https://kallxo.com/lajm/bie-qeveria-kurti/> (пристапено на 1.6.2022 година).
322. Shehu.B, Cani.B, DW, 15.02.2021, [LVV fituese e zgjedhjeve parlamentare në Kosovë – DW – 15/02/2021](#) (пристапено на 1.6.2022 година).
323. UNMIK, United Nations Mission in Kosovo, <https://unmik.unmissions.org/sr/mandat> (пристапено на 1.6.2022 година).

324. European Union Office in Kosovo European Special Representative in Kosovo, https://www.eeas.europa.eu/kosovo/eu-and-kosovo_en?s=321 (пристапено на 1.6.2022 година).
325. REPUBLIKA E KOSOVES, Ministria e Punes dhe Mireqenies Sociale, <https://mpms.rks-gov.net/rritja-ekonomike-prej-16-28-ne-tremujorin-e-dyte-2021/> (пристапено на 1.6.2022 година).
326. Ahmeti.N, Evropa e Lire, 28 mars 2021, <https://www.evropaelire.org/a/plani-i-kosoves-vaksinimi-covid-19-31173559.html> (пристапено на 1.6.2022 година).
327. Instituti Kombetar i Shendetesise Publike te Kosoves, COVID-19 ne Kosove, <https://datastudio.google.com/embed/reporting/2e546d77-8f7b-4c35-8502-38533aa0e9e8/page/MT0qB> (пристапено на 29.9.2022 година).
328. REPUBLIKA E KOSOVES, Ministria e Shendetesise, <https://msh.rks-gov.net/sq/statistikat-covid-19/> (пристапено на 29.9.2022 година).
329. Redenica.M, DUKAGJINI, 30 Maj, 2022, <https://www.dukagjini.com/ndahen-mbi-1-milion-euro-per-profesionistet-shendetesore-te-angazhuar-gjate-pandemise/> (пристапено на 15.7.2022 година).
330. InfoKomuna, 15.12.2020, <https://infokomuna.com/sq/lajme/12-police-ne-kosove-kane-vdekur-si-pasoje-e-infektimit-me-covid-19> (пристапено на 1.6.2022 година).
331. GAZETA LIRIA, 15.02.2021, <https://gazetaliria.com/229505-2/> (пристапено на 1.6.2022 година).
332. MONITOR, 07/01/2022, <https://www.monitor.al/gjate-vitit-2021-ne-kosove-mbi-300-mije-qytetare-jane-denuar-per-shkelje-te-masave-anti-covid/> (пристапено на 1.6.2022).
333. EULEX, European Union Rule of Law Mission in Kosovo, <https://www.eulex-kosovo.eu/?page=2,16> (пристапено на 1.6.2022).
334. Portal Pune, Forca e Sigurise se Kosoves, <https://portalpune.com/public/businesses/fsk-forca-e-sigurise-se-kosoves> (пристапено на 6.1.2022 година).
335. EKONOMIA, 16 prill 2020, <https://www.ekonomia.info/sq/siguri/fsk-ofron-mbeshtetjen-e-plote-per-institucionet-ne-menaxhimin-e-covid-19> (пристапено на 6.1.2022 година).
336. K.M, GAZETA Blic, 2021, <https://gazetablic.com/klamuri-i-republikes-se-kosoves-per-here-te-pare-ngritet-ne-misionin-paqesor-te-fsk-se-ne-kuvajt/> (пристапено на 1.6.2022).
337. NATO/KFOR(Kosovo Force), <https://jfcnaples.nato.int/kfor> (пристапено на 1.6.2022 година).
338. Kosovo ONLINE, 20. mart 2022, <https://www.kosovo-online.com/vesti/ekonomija/djurdjevic-robna-razmena-sa-kosovom-2021-bila-444-miliona-evra-20-3-2022> (пристапено на 1.6.2022 година).